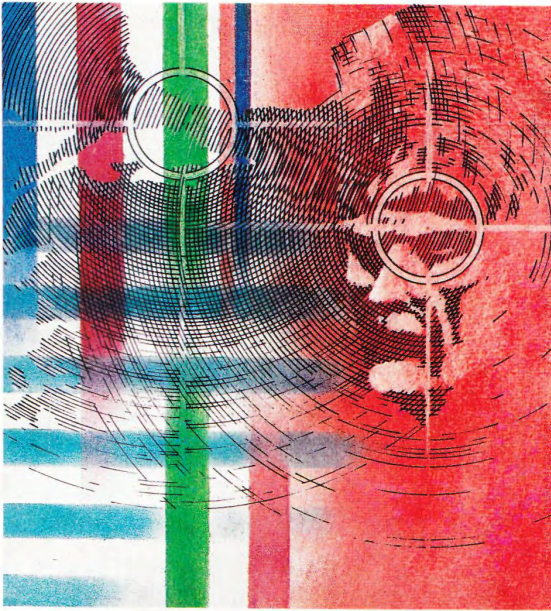

BÜLENT ÇUKUROVA

KURTULUŞ SAVAŞINDA HABERALMA VE YERALTI ÇALIŞMALARI

BÜLENT ÇUKUROVA

**KURTULUŞ SAVAŞINDA
HABERALMA ve YERALTI
ÇALIŞMALARI**

ARDIÇ YAYINLARI:16
İNCELEME DİZİSİ: 1

•
Kurtuluş Savaşı'nda
HABERALMA ve YERALTI ÇALIŞMALARI
Bülent Çukurova

•
1. BASKI
ARDIÇ YAYINLARI-1994

•
Kapak Tasarımı
Ahmet Şimşek

•
Yazışma Adresi:
Sakarya Cad. Ali Nazım İşhanı 1/59 Kat:7
Kızılay/ANKARA
Tel: (0-312) 433 21 31

•
ISBN 975-7902-16-0

BÜLENT ÇUKUROVA

**KURTULUŞ SAVAŞINDA
HABERALMA ve YERALTI
ÇALIŞMALARI**

— ARDIÇ YAYINLARI —

İÇİNDEKİLER

SUNU.....	13
ÖNSÖZ.....	15
KISALTMALAR.....	17
KAYNAK DEĞERLENDİRMESİ.....	21
GİRİŞ.....	29

I. BÖLÜM

M.M. GRUBU VE YARDIMCI KURULUŞLAR

A. M.M., DİĞER İSTANBUL GRUPLARI VE ANADOLU'DA BU GRUPLARIN ÇALIŞMALARINI DESTEKLEYEN KURULUŞLAR.....	33
1. M.M.'nin Kurulması ve İkiye Ayrılması.....	33
2. Grubun Örgüt Olarak Yapısı.....	37
3. Gruba Yardımcı Esnaf Örgütleri.....	39
4. M.M. ile Zaman Zaman İşbirliği Yapan Gruplar.....	41
a) Felah Grubu.....	41
b) Muâvenet-i Bahriye Grubu.....	45
c) Yavuz Grubu.....	46
d) İmalat-ı Harbiye Grubu.....	47
e) Berzenci Grubu.....	48
f) Namık Grubu.....	48
g) Ferhat ve Kerîmi Grubu.....	48

5.	Anadolu'da İstanbul Gruplarının Çalışmalarını Destekleyen Kuruluşlar.....	49
a)	Askeri Polis (A.P. veya P.) Örgütü.....	49
b)	Emniyet-1 Umumiye Müfettişlikleri.....	52
c)	Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü.....	53
B.	ANKARA'NIN HABERLEŞMEYE VERDİĞİ ÖNEM VE M.M.'İN ÇALIŞMALARI.....	54
1.	Ankara'nın Haberleşmeye Verdiği Önem.....	54
2.	M.M.'in Haberalma Çalışmaları.....	56
a)	İstanbul'daki Haberalma Ağı ve Haber Kaynakları.....	56
b)	M.M. Haberalmasının Ankara'ya Ulaştırılması.....	59
3.	İstanbul'dan Anadolu'ya Geçiş, İşlemler ve Silah Kaçırma Yolları.....	61
a)	Sivil ve Subayların Anadolu'ya Kaçırılış Yolları.....	61
b)	Anadolu'ya Kaçan Subaylarla İlgili İşlemler.....	65
c)	Silah ve Malzeme Kaçırma Sistemi.....	68
4.	Propaganda ve Karşı Casusluk.....	76

II. BÖLÜM

MECLİS'İN AÇILIŞI SONRASI ANADOLU'DAKİ EKONOMİK YAPI VE SİLAH SAĞLANMASINDA İSTANBUL'UN YARDIMLARI

A.	GENEL OLARAK.....	81
1.	Ekonomik Durum.....	81
2.	Silah ve Mühimmat Durumu.....	86
B.	M.M.'İN SİLAH SATIN ALIMI, SAĞLAMASI VE ANADOLU'YA GEÇİRDİĞİ SİLAH MİKTARI.....	91

III. BÖLÜM
M.M. HABERALMA RAPORLARINDA
BAZI ZARARLI KURULUŞLAR

A. İSTANBUL VE ANADOLU'DAKİ HABERALMA ÖRGÜTLERİ.....	101
1. İngiliz Haberalması.....	101
2. Türk-Alman Askeri İhtilal Komitesi.....	103
3. Yunan Haberalması.....	104
4. Rus Haberalması.....	104
5. Fransız Haberalması.....	106
B. ENVER VE TALAT PAŞALARIN YURTDIŞI ÇALIŞMALARI.....	107
C. İSTANBUL'DA BAZI ZARARLI DERNEKLERİN ÇALIŞMALARI.....	114
1. Tarikat-ı Salâhiye Cemiyeti.....	114
2. İlâ-yı Vatan Cemiyeti.....	121
3. Hürriyet-İtilaf Fırkası'nın 1921-1922 Yıllarındaki Çalışmaları.....	127
4. Siyasî Alanda Etkili Olamamış Bazı Zararlı Dernekler.....	131
a) Askerî Nigeşban Cemiyeti.....	131
b) Teâlî-i İslâm Cemiyeti.....	135
c) Türk Teâlî Cemiyeti.....	136
d) Anti Bolşevizm-Kortr Kemalizm Fırkası.....	137
e) Saltanat-ı Meşrûta Cemiyeti.....	138
f) Hîmâye-i Vatan Cemiyeti.....	138
g) Anadolu Cemiyeti.....	138
h) Anadolulular Cemiyeti.....	139
ı) Anadolu Komitesi.....	140
i) Cemiyet-i Bahâiye.....	140
j) Anadolu İttihad-ı Vatan Grubu.....	141

D. AZINLIKLARIN ÇALIŞMALARI.....	142
1. Ermeniler.....	
a) Komitelerin İstanbul'daki Çalışmaları.....	142
b) Göçmenler.....	147
c) Rumlarla İşbirliği.....	149
d) Patrikhane.....	152
e) İngilizlerle İlişkileri.....	156
f) Yurtdışı Çalışmaları.....	158
2. Rumlar.....	161
a) Fener Patrikhanesi.....	161
b) Yunanlıların Yerli Rumları Kullanma Girişimleri.....	164
c) İstanbul'daki Venizelst Dernekler.....	167
E. TÜRK KUMANDANLARINA SUİKAST AMACIYLA ANADOLU'YA GÖNDERİLENLER.....	169

IV. BÖLÜM

İSTANBUL'UN İŞGALDEN KURTULUŞU VE GRUPLARIN KAPATILIŞI.....	175
SONUÇ.....	183

EKLER

EK. 1.....	191
EK. 2.....	192
EK. 3.....	199
EK. 4.....	202
EK. 5.....	205
EK. 6.....	207
EK. 7.....	208
EK. 8.....	237
EK. 9.....	239
EK. 10.....	243

EK 11	245
EK 12	246
EK 13	251
EK 14	256
EK 15	257
EK 16	259
EK 17	260
EK 18	265
EK 19	268
EK 20	269

BİBLİYOGRAFYA

1. Belgeler	271
a) ATASE Arşivi	271
b) Cumhurbaşkanlığı Arşivi	272
c) Foreign Office Archives	272
d) French Military Archives	273
e) Harp Tarihi Vesikaları Dergisi	273
f) TİTE Arşivi	273
2. Gazete, Dergi, Ansiklopedi ve Tutanaklar	275
3. Hatıralar	276
4. Araştırmalar	280

SUNU

Elinizdeki kitap yakın tarihimizin son derece karmaşık bir dönemine ışık tutmakta olduğu kadar Kurtuluş Savaşımızda direnişçi asker ve sivillerden oluşan gizli örgütlerin iç dinamiklerini ve Ankara ile olan ilişkilerini irdelemektedir. Bunların yanı sıra Kuvay-ı Milliye ve Türk aleyhtarı faaliyetler gösteren örgütler de saptanırken Tarikat-ı Salahiye, İlâ-yı Vatan, Askerî Nigehban Cemiyetleri ve Anti-Bolşevizm-Kontr Kemalizm Fırkası gibi pek bilinmeyen örgütlerin kimlikleri açıklanmıştır.

Değerli araştırmacı Yrd. Doç. Dr. Bülent Çukurova'nın AÜ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü ve Askerî Tarih ve Stratejik Etüdler Başkanlığı arşivlerinde yaptığı bu özgün çalışma sadece bir doktora tezi olmanın ötesinde bir anlam taşıyor. Birinci ve belki de en önemli katkısı günümüzdeki moda akımların yüzeysel çerçevesinden düz bir mantıkla yola çıkıp Kurtuluş Savaşı Destanını küçümseyenlere bir anımsatmada bulunması: Bir ulus-devlet kurmak için kurtulmakta direnen ve kararlılıkla bunu sürdürenler halkın her katmanından insanlardı. Mustafa Kemal Paşaydı, ordu komutanlarıydı, eski İttihatçılar, esnaf cemiyeti üyeleri, kadınlar ve daha niceleriydi.

Bir Dünya Savaşından yenik çıkmış toplumda ise Kurtuluş'un sadece haberalma yönünü örgütleyebilmek

bile başlıbaşına mesele olmalı. 13 Kasım 1918'den itibaren işgale uğrayan İstanbul'dan milliyetçi gizli örgütlerin Ankara'ya yolladığı raporlardaki ayrıntılar ve zararlı örgütler hakkındaki bilgiler, o şevkli kadroların düşman işgali altında bile neleri göze aldıklarının birer belgesi. Bu nedenle, kitabın ana mesajı Kurtuluş'un sadece savaş alanlarında kazanılmış olmadığı.

Kitabın yakın tarihimize ikinci katkısı ise Yakın Doğu'yu en iyi tanıyan batılı devlet olarak ünlenen İngilizler hakkındaki bu miti çürütmesi. Yazar, "İngiliz Haberalma Örgütü İngiliz sempatizanlarını artırmak yanında, halife yanlılarını ve dini organizasyonları destekleyerek, kendine bağlı bir kitle yaratma amacını gütmüştür" değerlendirmesini yapıyor. Aynı görüşe **İşgal Altında İstanbul: 1918-1923** adlı çalışmamla ben de katılmış bulunuyorum.

Sonuçta, Türkiye tarihinde nadir görülen bir fenomen olarak, örgütlü bir halk hareketi kendi tarihini toplumun egemenlerine -ve tabii ki işgalcilere- kabul ettirmişti. Milliyetçilerin, Türk toplumunda esas yönlendirici gücün din olduğuna inanan muhalifleri yanılmışlardı. Özgürlük özlemi daha güçlü bir güdü olduğunu kanıtladı. Bu tezin de ana fikri, hiçbir güç insanların imanını elinden alamaz, ama herhangi bir güç bu kutsal olguyu bahane ederek insanları özgürlüklerinden mahrum bırakmaya kalkışabilir olsa gerek.

Sayın meslektaşım Bülent Çukurova'yı bu çalışmasından ötürü kutluyorum.

Yrd. Doç. Dr. Bilge Criss
Kasım 1994, Bilkent-Ankara

ÖNSÖZ

Bu çalışmada haberalma, propaganda, telekomünikasyon, ıkmal çalışmaları. İstanbul'da siyasi platformda etkin olma çabaları ve bunları gerçekleştirmek amacıyla kurulmuş örgütlerle ilişkiler, toplu olarak verilmeye çalışılmıştır. Daha sonra aynı konuda yapılacak çalışmalar ve yeni bakış açıları konuyu ayrıntılarıyla gözler önüne serecektir kanısındayım.

Çalışmada Grup faaliyetleri yalnızca siyasi ve ekonomik açıdan incelenmiştir. İstanbul ve Anadolu'nun toplumsal yapısı içinde incelenmesi, Gruba yardımcı işçi örgütleri, çeşitli düşünce akımlarının bu örgütleri etkilemesi, İstanbul'daki etnik Gruplar, Anadolu ile ilişkileri ayrı bir çalışmayı gerektirmektedir.

İstanbul'da, Kurtuluş Savaşı yıllarında, tümüyle Ankara'ya bağlı bir Grubun oluşturulmasında en önemli etkenler; şehrin kozmopolit yapısı, silah ve mühimmat depolarının fazlalığı ile batılı devletlerin temsilcilikler kurduğu siyasi bir arena olmasıdır. İstanbul'daki toplumsal ve siyasi yapı, Grup çalışmaları için uygun bir ortam hazırlamıştır. Şehirde silahlı ve silahsız Grup elemanı sayısının oldukça fazla oluşu, azınlıkların, işgal

altındaki bazı bölgelerde olduğu gibi, Türk halkına karşı kıyın hareketine girişme cesaretini kendilerinde bulamamaları sonucunu doğurmuştur. Çalışma sırasında, İstanbul'daki işbirlikçi ve Anadolu hareketi karşıtı Grupların sanıldığı kadar fazla olmadığı görülmüştür.

M.M. Grubu'na ilişkin haberalma raporlarıyla birlikte yaklaşık 30.000 belgenin değişik arşivlerde bulunması, süre açısından, tümünün görülmesini olanaksız kılmaktadır. Konu üzerinde fazla araştırma bulunmaması ve anıların çoğunlukla Grubun silah kaçırma çalışmaları üzerinde yoğunlaşmış olması, araştırmayı yanlış yönlendirmeye çok uygundur. Bu nedenle Grup belge ve anılarına bir bütün olarak bakmak gerekmiştir. Zararlı örgütlere ilişkin incelemelerde ise Prof. Dr. T. Zafer TUNAYA'nın çalışmaları yol gösterici olmuştur.

Çalışmaya yön verip, izlemem gereken yöntem konusunda beni uyaran Prof. Dr. Abdülhaluk ÇAY ve Prof. Dr. Refet YİNANÇ'a, Fransız Askeri Arşivi belgelerinden yararlanmama izin veren Doç. Dr. Bilge Nur CRISS'e, Dr. Sıtkı AYDINEL, Dr. Rahmi ÇİÇEK ve Dr. Engin BERBER'e yardımlarını esirgemedikleri için teşekkürü bir borç kabul ediyorum.

Dr. Bülent ÇUKUROVA

KISALTMALAR

A.	: Arşiv
AKC	: Anadolu'ya kaçırılan cephanе
Alb.	: Albay
A.P.	: Askeri Polis
Arş.	: Arşiv
ATESE	: Askeri Tarih Stratejik Etüd Dairesi
AÜ	: Ankara Üniversitesi
Bak.	: Bakanlığı
Bas.	: Basımevi
BİV	: Bizı İçten Vuranlar
bk.	: Bakınız
Bnb.	: Binbaşı
bs.	: Baskı
c.	: Cilt
CB	: Cumhurbaşkanlığı
çiz.	: Çizelge
D.	: Dosya
DB	: Dün ve Bugün
F.	: Fihrist
FM Arch.	: French Military Archives
FO	: Foreign Office
GG	: Güneş Grubu
Gnkur.	: Genelkurmay

GTBİE	: Mustafa Kemal'in Gizli Teşkilatını Ben İdare Ediyordum
HTVD	: Harp Tarihi Vesikaları Dergisi
İBSİ	: İngiliz Belgeleri ile Sakarya'dan İzmir'e
İDPA	: İki Devrin Perde Arkası
İF	: İdari Faaliyetler
İH	: İstiklal Harbimiz
İHE	: İstiklal Harbimizin Esasları
İKH	: İnebolu, Kastamonu ve Havalisi
K.	: Klasör
Ka.	: Karton
K. Evvel	: Kanun-ı Evvel
KSİ (Koçer)	: Kurtuluş Savaşlarımızda İstanbul
KSİ (Saysal)	: Kurtuluş Savaşında İşbirlikçiler
Kt.	: Kutu
Matb.	: Matbaası
MKİEM	: Mustafa Kemal'in İstanbul Emniyet Müdürüydüm
M.M.	: Müdafaa-ı Milliye
MMSTM	: Milli Mücadele Senelerinde Teşkilat-ı Mahsusa
MS	: Malta Sürgünleri
Mül.	: Mülazım
no.	: Numara
ÖEO	: Öl, Esir Olma
P.	: Polis
RPI	: Refet Paşa İstanbul'da
Sh.	: Sahife
t.	: Tertib
T.	: Teşrin
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMMGCZ	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları
TBMMZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri

tef.	: Tefrika
THLB	: Tim Harrington Looks Back
TİTE	: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü
TKSK	: Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi
Top.	: Topçu
TTK	: Türk Tarih Kurumu
UTUMK	: Uluslararası Terörizm ve Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı
Üstğm.	: Üsteğmen
Ves. no.	: Vesika numarası
VMG	: Osmanoğullarının Son Padişahı Vahdetin Mütareke Gayyasında
Yay.	: Yayını
Yrb.	: Yarbay
YT	: Yakın Tarihimiz
Yzb.	: Yüzbaşı

KAYNAK DEĞERLENDİRMESİ

M.M. (Müdafaa-ı Milliye) Grubu ve faaliyetlerine ait belgeler, AÜ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi ve Askeri Tarih Stratejik Etüd Arşivi'nde bulunmaktadır. TİTE Arşivi'ndeki belgeler Topkapılı Hakimzade Cambaz Mehmet Bey'in özel arşivi'dir. Belgeler Mehmet Bey'in Haziran 1932'de ölümünden sonra eşi Huriye Yılmazel tarafından Arşive bağışlanmıştır. Topkapılı Arşivi, Mehmet Bey'in özel notlarından, Ankara'dan Gruba gelen resmi yazılardan, kaçırılan malzemenin teslim varakalarından, üye kayıt fişlerinden, Mehmet Bey'in Grupla ilgili yazışmalarından ve gelen her raporu kendisinin kopya ettiği haberalma rapor defterlerinden oluşmaktadır. M.M. Grubu'ndan Ankara'ya gönderilen yazıların kopyaları Topkapılı Arşivi'nde aslı ATASE'de, Ankara'dan M.M.'e gönderilen yazıların kopyaları ATASE'de aslı Topkapılı Arşivi'ndedir.

M.M. elemanları edindikleri bilgileri, dedikoduları, resmi dairelerde gördükleri belgeleri veya duyduklarını İstanbul'daki Grup merkezine rapor etmişlerdir. Belgeler taranırken, İngiliz Haberalmasının yaydığı kasıtlı haberler, yanlış bilgiler bulunabileceği, gözlemcilerin psi-

kolojik durumlarına göre olayları değerlendirmiş olabilecekleri, ufak olayları büyütüp, büyük olayları küçük zabıta olayları gibi gösterebilecekleri olasılığı göz önünde tutulmaya çalışılmış, belgelerin hatıralarla doğrulanmasına özen gösterilmiştir. Dikkatle incelenmesi gereken belgeler çoğunlukla Topkapılı Arşivi'ndedir. ATASE Arşivi'nde bu raporların doğru olma olasılığı yüksek olanlarının bulunduğu gözlenmiştir. Bu durum, merkezde toplanan raporlar arasında Ankara'ya gönderilmeden önce bir seçme yapıldığını göstermektedir. ATASE Arşivi'ndeki belgelerin küçük bir kısmı Harp Tarihi Vesikaları Dergisi'nde yayınlanmıştır. Fakat bu belgeler arasında M.M. Grubu'na ilişkin belge çok az, M.M. haberalma raporu ise hiç yoktur. Cumhurbaşkanlığı Arşivi ise geniş bir M.M. Arşivi'ne sahip değildir. Bazı haberalma belgelerinde zararlı Cemiyetlere ait kısa bilgiler bulunmaktadır.

Belgelerin değerlendirilmesinde en büyük zorluk, belgelerde verilen bilgilerin birbirini tutmamasıdır. Örneğin M.M. tarafından Anadolu'ya kaçırılan silah ve mühimmat miktarı hakkında yayınlanan belgeler birbirinden farklıdır. Mühimmatın depodan alımı sırasında, İstanbul içi depoya tesliminde ve Anadolu'ya geçirildiğinde, Milli Kuvvetlere teslim edilirken tutulan raporlar zor koşullar altında düzenlenmiş olmalıdır ki, farklılıklar göstermektedir. Bu nedenle, malzeme teslim varakaları ve Ankara'ya yazılan yazıların değerlendirilmesi ile kaçırılan malzemenin tesbitine çalışılmıştır.

M.M. Grubu'nun gizli bir kuruluş olması ve çalışmalarının gizli tutulması gerekliliği dolayısıyla, Grup çalışmaları Meclis görüşmelerine ve alınan kararlara pek yansımamıştır. Kurtuluş Savaşı yıllarında çıkan milli hareket yanlısı Tevhid-i Eşkâr ve Açıksöz gazeteleri ile muhalefetin önemli gazetesi Alemdar'ın taranması da farklı bir sonuç vermemiştir.

1925 yılından 1970'lere kadar M.M. ve İstanbul'da Kurtuluş Savaşı'na ait birçok hatıra yayınlanmıştır. Bu hatıralarda yazarların kesin tarih vermemeleri, olayları geniş bir perspektif içinde işlemeleri, İstanbul Gruplarının genellikle karıştırılarak, birinin faaliyetinin diğerine maledilmesi, konuyla ilgili araştırma yapmanın en büyük zorluğunu teşkil etmiş olsa gerektir. Yalnızca hatıraların birbirleriyle karşılaştırılması ve Gruplara ait belgelerle doğrulanması bile ayrı bir çalışmayı gerektirmektedir. Bununla birlikte Karakol Cemiyeti, Muavenet-i Bahriye (Denizciler Yardımlaşması), Yavuz gibi bazı Gruplara ait çok kısıtlı malzeme bulunması bu doğrulamayı da kısmen önlemektedir. Cumhuriyet döneminde yazılmış hatıralarda haberalma bilgilerine yer verilmemesi ise, bu bilgilerde adı geçecek birçok kişinin halen yaşıyor olmasından kaynaklansa gerektir. Bazı kişilerin lekelenebileceği düşüncesi savaş suçlularına ait devlet araştırmalarının sonuçlarının açıklanmasında da kendini göstermiştir. 1924 yılı içinde Kurtuluş Savaşı sırasında milli hareket aleyhi lerin saptanması için bir araştırma başlatılmış, bu araştırma 1929 Aralık ayına kadar sürmüştür(1). "Âli Karar Heyeti Riyâseti" (Yüksek Karar Kurul Başkanlığı) soruşturma sonucu 104 kişiyi suçlu bulmuş, fakat bunu açıklamamıştır(2).

M.M. Grubu ve faaliyetlerine ilişkin en önemli hatıralar Hüsamettin Ertürk tarafından yazılmıştır(3). İlk bakışta bu hatıralarda abartma olaylar var gibi görün-

1 AÜ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi, K. 39, F. 14529-14530, 14495-14497, 16428, 16466-16477, 16490-16494, 16500-16520, 16531.

2 TİTE Arş. K. 39, F. 16439.

3 Ertürk, Hüsamettin. **İki Devrin Perde Arkası**. Haz.: Samih Naftiz Tansu, 2. bs., Batur Matb. İstanbul, 1964; **Milli Mücadele Senelerinde Teşkilat-ı Mahsusa**. Çev.: Tevfik Apay, 1975. Metnin orijinali Askeri Tarih Stratejik Etüd Arşivi'nde, transkripsiyonu yapılmış daktilo metin aynı kütüphanededir.

yorsa da, Grup belgeleri verilen bilgilerin çoğunu desteklemektedir. Ayrıca basılmamış olan "Milli Mücadele Senelerinde Teşkilat-ı Mahsusa" isimli hatıralara Fevzi Paşa'nın (Çakmak) dipnotlarla açıklama getirmesi yazıların doğruluğunun en güzel kanıtıdır. Bu ikinci hatıranın öztürkçeleştirilerek çevrilmiş olması, hatta özel isimlerin dahi çevrilmesi okuyucuyu yanlış yönlendirmeye çok elverişlidir. Asıl metin "Arşivin ilgili kısmının halen sayımda" olduğu gerekçesi ile okuyucuya gösterilmemektedir. Gruba ilgili önemli bir hatıra da Grubun ilk yönetim kurulu üyelerinden Kemal Koçer'e aittir(4). Bu hatıralarda Koçer'in kendisini "M.M. Grubu Başkanı" olarak göstermesi Ertürk'ün dikkatini çekmiştir. Yayımlanmayan hatıralarında Ertürk bu durumdan söz ederek, ordu içinde generalliğe yükselmiş bir şahsı dile düşürmemek için, yayın kanalıyla söylenenleri yalanlamadığını belirtmiştir(5). Yine yönetim kurulu üyelerinden Ahmet Hamdi Başar hatıralarında gerçekçi bir tutumla gördüklerini yazmıştır(6). Abartılmadan yazılan bu hatıralarda, Grup belgelerinin bütününden anlaşıldığı gibi, Grubun haberalma teşkilatının Topkapılı Mehmet Bey tarafından yönetildiği görülmektedir. Bu hatıralarda Başar ilginç bir yaklaşımla Topkapılı için "... Son derece enerjik, cesur, çalışkan bir adamdı ... Yapacağından, yaptıklarından hiç kimseye haber vermez, lüzumu olmayan şeyleri konuşmazdı. Tam bir gizli teşkilat adamıydı. Cambaz Mehmet Bey'e göre, Kaymakam Hüsamet-tin Bey, O'nun Ankara'da Erkân-ı Harbiye (Genelkurmay) ile temas memuru idi..." demektedir(7). Kitabında

4 Koçer, Kemal. **Kurtuluş Savaşlarımızda İstanbul (İşgal Senelerinde M.M. Grubu'nun Gizli Faaliyeti)**. Vakit Bas., İstanbul, 1946.

5 Ertürk, MMSTM. Sh.394-395.

6 Başar, A. Hamdi. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e. **Barış Dünyası**, 50 (Temmuz 1966) Sh. 440-447; 51 (Ağustos 1966) Sh. 502-510; 52 (Eylül 1966) Sh. 566-574; 53 (Ekim 1966) Sh. 631-638; 54 (Kasım 1966) Sh. 694-702; 60 (Nisan 1967) Sh. 309-317.

Mehmet Bey'in faaliyetlerine pek değinmeyen Koçer de daha 1939'da çıkan bir yazısında bu görüşü desteklemektedir(8). Grupta bu kadar önemli hizmetlerde bulunmuş olan Topkapılı Mehmet Bey'in hatıraları kendi sağlığında yayımlanamamış, öldükten 40 yıl sonra oğlu Ali Yılmazel babasına ait olduğunu düşündüren, fakat abartma ve yanlışlarla dolu olan hatıraları yayımlamıştır(9).

İstanbul'da Kurtuluş Savaşı yıllarında sıyasal ve toplumsal koşullarla ilgili hatıralarını yazan Padişahın Yaveri Tarık Mümtaz (Göztepe) hatıralarını "Osmanoğullarının Son Padişahı Vahdettin Mütareke Gayyasında" (Ateşkes Kuyusunda)(10) isimli eserde toplamıştır. Kemalletin Şükrü'nün hatıraları ise duygusallıkla, abartılarak yazılmıştır(11).

ATASE Arşivi'nde bulunan bazı hatıralar da Grup faaliyetlerinden söz etmesine rağmen görülememiştir. Bu hatıralar Eyüp Durukan'ın "Türk İstiklal Harbinde Harp Sanayii Nasıl İnkışaf Etmiştir", "Üsküdar'dan Anadolu'ya Cephane Taşıyanlar" ve Kenan Esenkurt'un "Türk İstiklal Savaşı'nda Milli Ordunun Silah ve Mühimmat İkmali"dir.

İstanbul Grupları ile ilgili hatıraların yayımı 1950 sonrası yoğunlaşmıştır. 1932'de Topkapılı Mehmet Bey'in, 1950 yılında Fevzi Paşa'nın(12), yine aynı yıllarda Hüsamettin Bey'in(13) ölümüyle, yayımlanan hatıraların doğru veya yanlışlığını söyleyecek kimse kalma-

7 Başar. 52 (Eylül 1966), Sh. 572.

8 M.M. Grubu ve Aziz Ölüle i. **Yeni Sabah**, 14.7.1939.

9 Salışik, Savaşın Gizli Örgütü M.M. Grubu. **Hürriyet**, 31.8-12.9.1972. Bu hatıralarda Grup faaliyetleri Atatürk'ün Samsun'a çıkışı öncesi başlatılmıştır.

10 Sebül Yay., İstanbul, 1969; Ayrıca bk. "Nıgehban" isimli Askeri Cemiyet Nasıl Kurulmuş, Neler Yapmak İstemiştir?, **Dün ve Bugün** 1/18 (Mart 1956) Sh. 20-21.

11 **Mütareke Acıları. İstanbul'da Mütareke Arifesinden İlgale Kadar Geçen Günlerin Acı Hatıraları**. Selamet Matb., İstanbul, 1930.

12 Bayrak, M. Orhan. **1920-1984. Türkiye'yi Kimler Yönetti?** Milliyet Yay., İstanbul, 1984, Sh. 84.

13 Vefat tarihi kesin olarak bulunamamıştır. Fakat 1964'te ikinci

mıştır. 1950 sonrası yayımlanan hatıralar içinde en önemlileri Hüsnü Himmetoğlu'na aittir(14). Himmetoğlu hatıralarında M.M. Grubu ve yöneticilerine ağır suçlamalarda bulunmaktadır. İstanbul'da Himmetoğlu'na ait Türkiyat Ardiyesi (Deposu) Kurtuluş Savaşı boyunca Felah ve zaman zaman M.M.'in silah kaçakçılığında kullandığı bir depo olmuştur. Çoğunlukla Felah adına çalışan Himmetoğlu'nun tek işi kendi belirttiklerinin aksine komisyonculuktan ibaret olmuş, savaş yıllarında harcadığını ispat edemediği birtakım paraları Ankara'dan istemiştir(15).

Fevzi Paşa 1921'den 1944'e kadar Genelkurmay Başkanlığı yapmıştır. Kendisinin görevden ayrılmasından iki yıl sonra Genelkurmay'dan Himmetoğlu'na hatıralarını yazmasını isteyen ve çalışmalarını öven bir belge gönderilmiştir(16). Himmetoğlu bu yazıdan sonra olmalıdır ki, TİTE ve ATASE Arşivlerinde çalışmış, 1955'ten sonra hatıralarını yazmaya başlamıştır. Son olarak geniş şekilde hatıralarını kapsayan "Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul ve Yardımları"(17) isimli eserini hazırlamıştır. Hükümetçe çalışmalarının değerlendirilerek 21.7.

baskısı yayınlanan hatıralarının önsözünden bu tarihlerde vefat etmiş olduğu anlaşılmaktadır.

- 14 Himmetoğlu, Hüsnü. Dumlupınar Zaferini Sağlayan Cephaneyi Anadolu'ya Nasıl Kaçırılmışık? **Dün ve Bugün** 1/10 (Ocak 1956) 30-31; Anadolu'ya Kaçırılan Cephane. **DB** 1/12 (Ocak 1956) Sh. 20; Büyük Zafer'e İstanbul'un Yardımı. Mümtaz Topçu Yarbayı Eyüp Bey. **Yakın Tarihimiz** 11/22 (Temmuz 1962) Sh. 265-266; Millî Müca-dele Esnasında İstanbul'daki Gizli Kurullardan M.M. Grubu ve GerçekYüzü. **YT**. 111/32 (Ekim 1962) SH. 165-170.
- 15 14.11.1921 tarihli vesika. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 117 (24-B), F. 9/2. Ayrıca 1922 Ocak ayında Himmetoğlu İngiliz Kontrol Heyeti'ne kaçakçılık için Ankara'nın ve Grubun haberi olmadan 5000 lira verdiğini, taşıma için 2565 lira harcadığını ileri sürerek Ankara'dan 7565 lira talep etmiş, konu M.M.'e sorulmuş ve Grup Hüsnü Bey'in bu talebinin haksız olduğunu belirtmiştir. Hüsnü Bey'in aşırı ısrarı üzerine Millî Savunma Bakanlığı "zor durumda kalmamak" için komisyon kurulmasına karar vermiştir. TİTE Arş. K. 39, F. 10596.
- 16 Himmetoğlu, Hüsnü. Bir Vapur Dolusu Silah ve Cephaneyi Anadolu'ya Nasıl Kaçırdım? **DB** 1/2 (11.11.1955) Sh. 10.
- 17 **Ülkü Matb.**, İstanbul, 1975.

1977'de çıkarılan özel bir kanunla kendisine İstiklal Madalyası verilmesinde bu hatıraların da rolü olmalıdır.

Yine Felah Grubu yöneticilerinden Ekrem Baydar'ın hatıraları 1970 ve 1971 yıllarında yayımlanmıştır. Bireysel ve Gruplara ait kaçakçılık işlemlerinden söz edilen hatıralarda da Gruplar, isimler açıkça belirtilmemiştir. Bunlarda bazen tarih yanlışları yapılmış, bazen hiç tarih verilmemiştir(18).

18 Baydar, Ekrem. Mustafa Kemal'in Gizli Teşkilatını Ben İdare Ediyordum. **Cumhuriyet**, 6.10-2.11.1970; Mustafa Kemal'in İstanbul Emniyet Müdürüydüm. **Cumhuriyet**, 10.8.-9.9.1971; Aksoley, İhsan. Gizli Teşkilat ve Felah Grubu'nun Kuruluşu. **Cumhuriyet**, 5.11.1970; Nebizade Hamdi. Aşçı Kılığına Girerek Anadolu'ya Nasıl Kaçmıştım. **Tarih Hazinesi** II/36 (Temmuz 1956) Sh. 6-7; Nutku, Emrullah. İstiklal Savaşı'nda Denizciler. **YT** 1.3.1962-21.2.1963 (52 sayı); Petek, Hakkı. Kuşluk Savaşı'nda Selimiye Kışlası'ndan Anadolu'ya Kaçırılan Telsizler. **Hayat Tarih Mecmuası** II/9 (Ekim 1970) Sh. 74-81; Sanal, Mithat. Millî Mücadele'den Bir Yaprak. **HTM** II/8 (Eylül 1968) Sh. 28-34; Seyidin Ahmet. Erenköy'deki Silah Deposunu Nasıl Boşaltmıştık. **DB** II/36 (Temmuz 1956) Sh. 22-23, 27.

GİRİŞ

Mondros Mütarekesi'nin (ateşkes) hemen sonrası, İstanbul'daki azınlıkların taşkın hareketlere başlaması ve özellikle İtilaf gemilerinin İstanbul önlerine gelmesi ile bir kıyım girişebilecekleri olasılığı, İstanbul'daki askeri kesimin ve esnaf teşkilatlarının hızla örgütlenmesi zorunluluğunu doğurmuştur. Üsküdar, Beylerbeyi, Beykoz, Kavaklar ve Boğaziçi'nde bazı vatanseverler önderliğinde yerel örgütler kurulurken, Kara Vasıf, Galatalı Şevket ve Kara Kemal Beyler tarafından 1918 sonlarında "Karakol Cemiyeti"nin teşkilatlanması çalışmalarına başlanmıştır(19). Cemiyetin ilk faaliyeti yerel örgütleri birleştirmek olmuştur. İstanbul'daki Müdafaa-i Hukuk şubelerinin yönetimi de daha sonra Cemiyete verilmiştir(20). Yönetim kadrosunu eski Teşkilat-ı Mahsusa (Özel Örgüt-MİT örgütünün babası) elemanlarının oluşturduğu Karakolcular İstanbul'daki haberalma faaliyetlerini de

19 Ertürk. İDPA. Sh. 217, 235-240. Cemiyet K.G. harflerini taşıyan bir mühür yaptırmıştır. Giray, Muharrem. İstanbul'un İşgalinde Gizli Bir Teşkilat. Karakol Cemiyeti. YT 1/11 (1962) Sh. 345.

20 Mart 1920'den sonra Karakol'un etkisi kaybolmuş, İstanbul'da ki Müdafaa-i Hukuk şubeleri Anadolu'nun istediği faaliyetleri gerçekleştiremediğinden, Karakol'un görevlerini M.M. ve Felah ile diğer küçük gruplar üstlenmiştir. TİE Arş. K. 39, F. 16602.

üstlenmişlerdir(21). Karakol Cemiyeti'nin Anadolu ile haberleşmesi Kayışlı Telgrafhanesi memuru Bahaddin Bey kanalıyla yürütülmüştür(22). Karakol'un İstanbul'daki Türk güvenlik güçlerinin büyük bir bölümünü denetiminde tutması birçok yararlar sağlamış, Anadolu için faydalı olacak subay ve sivillerin İstanbul'dan güvenle çıkması sağlanmıştır(23).

Cemiyetin çalışmaları çok yönlü olmuş, İstanbul-Anadolu arasında ilişkiyi sağlamak için bir "menzil hattı" kurularak, hat kumandanlığına Yenibahçeli Şükrü Bey getirilmiş(24), gümrüklerde kadrolaşmaya önem verilmiştir(25). İstanbul'dan Anadolu'ya geçenlerin ellerine de güvenilir olduklarını göstermek amacıyla cemiyetin tavassut vesikaları (aracılık belgesi) verilmiştir(26). Cemiyet, menzil hattı ve denizyolu aracılığıyla faaliyet gösterdiği dönem içinde önemli sayıda subay, sivil uzman, silah, cephane ve askeri malzemeyi Anadolu'ya geçirmiştir(27).

Karakol Cemiyeti bir yandan Anadolu'nun direktifleri doğrultusunda çalışır görünürken, diğer yandan yurtdışındaki İttihatçı liderlerden emir almıştır. Halil Pa-

-
- 21 Çavuşoğlu, Şeref. İttihat ve Terakkî'nin Gizli Planı. **YT** 1/9 (1962) 263-264.
- 22 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 51.
- 23 1920 başlarında Nureddin Paşa ve damadı Hüseyin Hüsnü'nün tutuklanarak, Nemrud Mustafa Paşa Divân-ı Harbine getirilmeleri Türk Emniyet görevlilerinden istenmiş, Kadıköy İnzibat Amiri Sehi Bey durumu Nureddin Paşa'ya bildirerek, Anadolu'ya kaçmalarını sağlamıştır. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 117. 2.8.1920'de Nureddin Paşa hakkında aynı Divân-ı Harb idam kararı vermiştir. Jaeschke, Gotthard. **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi**. c. II, T.T.K. Bas., Ankara, 1970, Sh. 116.
- 24 Bu hat daha sonra da kullanılmıştır. Bk. I. Bölüm, B/3-a.
- 25 Çukurova, Bülent. Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul Gizli Grupları. **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi** II/5 (Mart 1986), Sh. 518-519.
- 26 Ertürk. İDPÄ. Sh.270.
- 27 Bk. II. Bölüm, A/2. İstanbul içindeki depolardan sağlanan silahlar ve mühimmat Anadolu'ya gönderilmek üzere Kadıköy İnzibat Bölüm Kumandanı Dayı Mesut veya Üsküdar Mıntika Kumandanı Kaymakam Nuri Bey'e verilmiştir. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 117. Silah kaçırma eylemlerinde bulunanlar için Bk. Kalkavanoglu, İ. Sami. **Milli Mücadele Hatıralarım**. Ekdigil Matb., İstanbul, 1957, Sh. 16-17.

şa'nın İstanbul, Nuri Paşa'nın ise Ardahan Kışlası İngiliz cezaevinden, 7 Ağustos'ta Karakol'un planlarıyla kaçırılmaları(28) ve 11 Ocak 1920'de Baha Sait'in Sovyetlerle imzaladığı anlaşma(29) bunu açıkça göstermektedir. Anlaşmada Cemiyet kendini "Geçici Türk İhtilal Hükümeti"nin temsilcisi olarak göstermektedir(30). Cemiyetin örgütlenme biçimi de İttihat Terakki Cemiyeti ile yakın benzerlik içindedir. Karakol Cemiyeti Türkiye çapında düşünülmüş; 5 kişiden oluşan genel merkezin, Cemiyet çalışmalarını yürütecek 5 daireye başkanlık etmesi, her daire başkanının diğer üyelerin bilgisi dışında şubeler açmak ve istediği sayıda eleman almak yetkisinin olması kararlaştırılmıştır. Bunlardan 1. Dairenin siyaset, haberalma, dışişleri; 2.'nin ordu, silahlanma, seferberlik, harp harekâtı, zararlı örgütlerle ilgilenme, 3. Dairenin sevkıyat, haberleşme; 4.'nün Cemiyete gerekli parayı sağlama; 5. dairenin ise propaganda, şubeler açılması, özlük işleri ve mahkemelerle uğraşması tasarlanmıştır. İstanbul ve Anadolu'da çeşitli bölgelerde yönetim kurullarının kurulması, Cemiyet hakkında en ufak bilgi sızdırmanın idam edileceği de tüzükte belirtilmiştir(31). Dairelerin görevleri belirtilirken de; 2. Daireye bağlı olduğu hissettirilen bir ulusal ordudan söz edilerek, bir başkomutanın, genelkurmayın, kolordu ve fırka kumandanlarının bulunduğu, bunların kim olduğunun ve görevlerinin gizli tutulduğu belirtilmiştir(32). Karakol, Anadolu'da örgütlenebilmek amacıyla bütün or-

28 Yerasimos, Stefanos. **Türk Sovyet İlişkileri. Ekim Devriminden Milli Mücadele'ye.** Gözlem Yay., İstanbul, 1979. Sh. 111.

29 Tevetoğlu, Fethi. **Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar.** Türk Tarih Kurumu Bas., Ankara, 1988. Sh. 36-50.

30 Karabekir, Kazım. **İstiklal Harbimiz.** Türkiye Yay., İstanbul, 1960. Sh. 628-630. Cemiyet, Ermeni tehciri ile suçlanan İttihatçıları İngiliz tutuklamasından korumaya çalışmıştır. Tevetoğlu, Fethi. **Karakol Cemiyeti. Türk Kültürü** 1/94 (1967) 725-726.

31 TİTE Arş. K. 114, F. 51979.

32 TİTE Arş. K. 114, F. 51980. İngiliz Haberalması bu kimlikleri öğrenbilmek için ayrıntılı bir araştırma yapmıştır. Ertürk. İSTM. Sh. 374.

du makamlarına ve sivil kurumlara bu tüzüğü dağıtmıştır(33). Durumun farkına varılır varılmaz, Mustafa Kemal 9 Ağustos 1919'da bütün kuruluşlara gönderdiği bir genelge ile Cemiyetle bir ilişkisi olmadığını, tüzüğe uyularak ikilik yaratılmamasını, Cemiyeti kimlerin kurduğunu araştırtığını belirtmiştir(34).

Cemiyetin organizasyonunu üstlenmeye çalıştığı ulusal hareketi, İttihat-Terakki'ye bağlama girişiminin Mustafa Kemal tarafından farkına varılmış, Sivas Kongresi sırasında Kara Vasıf'ın Paşa ile görüşmesi ve Paşa'nın tepkisi bunu açıkça göstermiştir(35). İstanbul'da çok güçlü olan Cemiyetin tümüyle Mustafa Kemal'e bağlanması veya denetime alınması gerçekleşmemiştir. Cemiyet yöneticilerinin de bu durumun farkında olması, Mustafa Kemal'in izni olmaksızın, kendilerini Sovyetler ile anlaşma yapabilecek kadar güçlü görmelerine yol açmıştır. 16 Mart'tan sonra işgalcilerin İstanbul'da en büyük güç olarak ortaya çıkmaları Cemiyetin sonu olmuştur. İşgalden sonra Kara Vasıf Malta'ya sürülmüş, yöneticilerin büyük kısmı Anadolu'ya kaçmıştır(36).

33 Kansu, Mazhar Müft. **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**. C. I, 2. Bs., T.T.K. Bas., Ankara, 1986, Sh. 138. Cemiyet Anadolu'da etkili olamamış, yalnız Bursa'da etkisi biraz hissedilmiştir. Özalp, Kazım. **Milli Mücadele**. T.T.K. Bas., Ankara, 1985, Sh. 5.

34 Kansu. c. I, Sh. 139.

35 Atatürk. **Nutuk**. c. I, T.T.K. Bas., Ankara, 1981, Sh. 99-100.

36 Mehmet Arif. **Anadolu İnkılabı-Mücadeât-ı Millîye Hâtıratı**. İkdam Matb., İstanbul, 1340, Sh. 79. Malta'ya sürülen diğer İttihatçı liderler arasında Midhat Şükrü, Kara Kemal, Dr. Mahmut Esat (Işık) ve Galatalı Ahmet Şevket de bulunmaktaydı. Şimşir, Bilal. **Malta Sürgünleri**. 2. Bs., Bilgi Yay., Ankara, 1985, Sh. 418-419.

I. BÖLÜM

M.M. GRUBU VE YARDIMCI KURULUŞLAR

A. M.M., Diğer İstanbul Grupları ve Anadolu'da Bu Grupların Çalışmalarını Destekleyen Kuruluşlar

1. M.M.'nin Kurulması ve İkiye Ayrılması

Karakol Cemiyeti merkez kurulu üyelerinin Anadolu'ya geçmesinden sonra(37), İstanbul'da çeşilli Gruplar ortaya çıkmış, Karakol tarafından oluşturulmuş semt örgütleri bu Grupların kısa zamanda kurulması ve güçlenmesinde en önemli faktör olmuştur(38). TBMM'nin ulusal hareketin yönetimini ele almasından sonra, İstanbul'da Ankara hükümetinin emrinde çalışacak bir

37 Anadolu'ya geçen üyelerin kimlikleri hakkında bilgi bulunmamaktadır.

38 M.M. için de bu durum söz konusudur. Örnek olarak Karakol'un Topkapı Teşkilatı üyelerinden Hami Bey'in M.M.'den görev istemi verilebilir. (Topkapılı Cambaz Mehmet Bey'in Erkân-ı Harbiye'den isteği için bk. ATASE Arş A. 1/7895, K. 963, D. 22, F. 12/1.

örgütün kurulması zorunluluğu ortaya çıkmıştır(39).

Haberalma, silah-mühimmat sevkiyatı, adam kaçırmaya, herhangi bir saldırı durumunda İstanbul'un savunulması görevini üstlenecek resmi bir örgütün kurusu yetkisi Fevzi Paşa'ya verilmiştir(40). İstanbul'da İngilizlerin denetimleri sıklaştırması ve diğer taraftan Fevzi Paşa'nın İstanbul'da iken Hüsamettin Bey ile yaptığı görüşmeleri sonucu, Hüsamettin Bey 27 Ocak 1921'de İtalyan Şirketi'ne ait Lloyd vapuru ile Samsun'a geçmiştir(41). Çeşitli yerlerde ve özellikle İstanbul'da "Teşkilat-ı Mahsusa" benzeri bir örgüt kurmak üzere görevlendirilen Hüsamettin Bey(42), Samsun'a gelen Topkapılı Mehmet Bey'e, İstanbul'a döner dönmez Müdafaa-i Milliye Teşkilatı'nı (Ulusal Savunma Örgütü) kurmaya başlamasını isteyerek, bir miktar da para vermiştir(43). Yine bu görüşmede Mehmet Bey'in "Demir" takma adını kullanması, taraflar arasında bu adın şifre olarak kullanılması kararlaştırılmıştır(44). Mehmet Bey İstanbul'a geldikten sonra, burada "M.M. dışında başka bir örgüt bulunmadığını, Polis Müdürü Esat ve Muavin Sadı Beylerle bütün polis memurlarının emrine âmâde olduklarını" belirterek, bu yönde propagandayı Topkapı teşkilatı üyelerine yaptırıp, tüm ulusal örgütleri bir araya toplamaya çalışmıştır(45). Fakat bu görevlendirme gizli tutul-

39 **Nutuk**, c. I, Sh. 564; Çukurova. Sh. 522.

40 Fevzi Paşa (Çakmak) 3.5.1920-5.8.1921'de Milli Müdafaa Vekaleti ile, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Başkan Vekilliği görevini yapmış, 5. 8. 1921'de bu göreve asaleten tayin edilerek, 12.1.1944'e kadar bu görevi sürdürmüştür (Bayrak. Sh. 26, 48, 84; Balcıoğlu, **Rahim. Fevzi Çakmak**. İstanbul, 1977. Sh. 60-61.

41 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 118, F. 14. Hüsamettin Bey her ne kadar Aralık 1920'de Samsun'a geçtiğini belirtiyorsa da, bütün eserde olduğu gibi tarihler kesin olarak verilmemektedir. Ertürk. IDPA. Sh. 464.

42 Samsun'da Hüsamettin Bey'e bağlı çalışan Hayri Bey isimli bir memur bulunmakta idi (ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 118, F. 23, 24. Ertürk. MMSTM. Sh. 384).

43 Ertürk. IDPA. Sh. 461-470; Ertürk. MMSTM. Sh. 134.

44 TİTE Arş. K. 39/10636, 16618. Ertürk. MMSTM. Sh. 404.

45 TİTE Arş. K. 39, F. 10640. Bu durumun çeşitli söylentilere neden olduğu ve İngilizlerin bunu haber alması halinde, İstanbul Ulusal

duğu için ve durum diğer Gruplara önceden bildirilmediğinden, Mehmet Bey'in girişimleri diğer gruplara men-sup üyelerce tepkiyle karşılanmıştır(46).

Meclisin açılmasından hemen sonra Erkân-ı Har-biye'de bir haberalma şubesi kurulmuştur. Bu şubenin ilk başkanı Yzb. İskender Bey'den sonra, Şube Başkanlığı Yzb. Recep (Peker) Bey'e ve onun da Meclis Genel Kâtibi olmasıyla Bnb. Şükrü Ali Bey'e verilmiştir. Hüsamettin Bey ise, Fevzi Paşa'nın şahsına bağlı olarak, M.M. Gru-bu'nu bağımsız olarak yönetmekle görevlendirilmiştir (47). İlk olarak M.M.'e yönetici atanması ve yapılması gereken işlere ilişkin emirler İstanbul'a Hüsamettin Bey kanalıyla gönderilmiştir(48).

1921 Şubat veya Mart ayında Ankara'dan gelen di-rektifler çerçevesinde Müsellah Müdafaa-i Milliye (Si-lahlı Ulusal Savunma) Grubu'nun merkez heyeti kurul-muştur. Heyet başkanlığına Süvari Miralayı Esat Bey, yardımcılıklarına Piyade Kaymakamı Hafız Besim ve Süvari Kaymakamı Ferhad Beyler, heyet üyeliklerine ise, Topçu Kaymakamı Erzurumlu Kemal (Koçer), Top-kapılı İhsan, Yzb. Hüsnü Bey, Enis Bey (Akaygen), Yzb. Fatihli Lütli Bey (Tuğbay), Hamdi Baba, Topkapılı Meh-met Bey, Avukat Vehbi Bey, İktisatçı Hamdi Bey (Başar), Eyüplü Hafız Kemal, Yzb. Kamil Beyler getirilmiş(49),

hareketine zararlı olabilecekler Felah Grubu üyelerinden Muva-fak Bey tarafından Ankara'ya rapor edilmiştir. Ayrıca bu hareket, olay dışında bazı yetkililerin de dikkatini çekmiştir. (**Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, 55 (1966) Ves. No. 1278.

46 TİTE Arş. K. 39, F. 10640, 10646. Kemal Bey Grubun, kendisi, Top-kapılı Mehmet ve İhsan Beyler tarafından kurulduğunu iler sür-mektedir. Koçer. KSl. Sh. 14.

47 Ertürk. İDPA. SH. 472-473.

48 TİTE Arş. K. 39, F. 10601, 10614, 10648.

49 Karakol Cemiyeti içinde çalışmış olan Tasvir-i Efkar sahibi ve başyazarı Velid Ebüzziya 27 Mart 1920'de Malta'ya sürülerek, 1921 başında ağabeyinin hastalığı üzerine serbest bırakılmıştır. Malta dönüşü M.M.'ye başvurmuş, kabul edilmesi üzerine M.M. Merkez Kurul üyeliğine seçilmiştir (Çavuşoğlu. Sh. 263; Şimşir. MS. Sh. 180, 339-340; Kandemir, Feridun. Anadolu'da Sirtında Cephane Taşıyan Gazeteci. **YT**, II/16 (1962) Sh. 65).

Grup toplantı yeri ve merkezi de Taşkasap Mahallesi-
ki Şeyh Visâli Dergahı olarak belirlenmiştir. Cambaz
Mehmet Bey ve Topçu Kaymakamı Kemal Beylerin M.M.
Yönetim Kuruluna alınmış olması dolayısıyla İstanbul
Valiliğine atanan Esat Bey ile Hafız Besim, Yzb. Hüsnü,
Yzb. Lütfü ve Hamdi Baba Gruptan ayrılarak, ikinci bir
Grup kurmuşlardır(50). Bunun üzerine M.M. Grubu'nun
başına Harbiye Nezareti Dairesi Başkanı Mirliya İhsan
Paşa geçmiş(51), 3 Mayıs 1921'de M.M. Teşkilatı, TBMM
Hükümetince resmen kabul edilmiştir(52).

M.M. Grubu'nun merkez kurulunun kalabalıklığına
karşın, haberalma, propaganda ve Grubun sorumluluk
isteyen hemen bütün işleri Grubun "Nâzım-ı Umûru"
olan Topkapılı Mehmet Bey'e yüklenmiştir(53).

Müsellah M.M. (Silahlı M.M.) Grubu, İstanbul'da si-
vil polis ve askeri inzibat teşkilatlarını illegal olarak
yönlendirip(54), İstanbul'u bölgelere ayırarak her bölge
silahlı örgütünün başına bir subay getirmiştir. İstanbul
Kumandanlığı'na Süv. Bnb. Ferhad Bey, Beyoğlu bölgesi-
ne Topçu Kaymakamı Kemal Bey, Üsküdar'a Süv. Kayma-
kamı Nidai Bey, Ayasofya-Eminönü-Unkapanı-Eyüp böl-
gesine Yzb. Rahmi, Ortaköy-Emirgan-Bebek-Sarıyer böl-
gesine Bnb. Saffet, Kadıköy-Erenköy-Bağlarbaşı-Göztepe
bölgeseine Kaymakam Reşat Bey, diğer bölgelere ise Yzb.
Neşet, Yzb. Said, Kaymakam Hulusi, Bnb. Muhittin, Kay-
makam Rasim ve Yzb. Faik Beyler atanmış(55), Grup ele-
manları Müslüman olmayanların herhangi bir saldırı

50 İstanbul'daki Fransız İstihbaratçılar, Esat Paşa'nın 3000 kişilik
etkin bir polis Grubunun lideri olarak Gruba yeni milliyetçiler top-
ladığını, önlem alınmasını yetkililerden istemişlerdir (French
Military Archives, Chetau de Vincennes. Premiere Guerre Mondiale-
Campagne Contre Allemagne (1919-1923) Corps d'Occupation de
Constantinople) Kt. 20N1104, Ka. 38/1, D. 2, F. -.

51 Ertürk. İDPA. Sh. 481-482.

52 Himmetoğlu. M.M., Sh. 168.

53 Bk. TİTE Arş. K. 39/k-n.

54 Bıyıklıoğlu, Tevfik. **Trakya'da Milli Mücadele.** c. I, 2. bs., T.T.K.
Bas., Ankara, 1987, Sh. 391.

55 Ertürk. İDPA. Sh. 569-570.

hareketine karşı Müslümanları korumak gerektiğinde, Ankara'dan verilecek emre göre İtilaf askeri karargâhına baskın yapmak, yiyecek ambarları ve cephaneliklerini ateşlemekle görevlendirilmişlerdir(56).

6 Şubat'ta M.M. Merkez Heyeti, Grup elemanlarının ordu mensubu sayılmalarına ilişkin Ankara'ya bir yazı yazmıştır(57).

1922 Şubatına kadar İstanbul'a M.M.'e yardımcı olmak üzere pek çok örgütçü gelmiştir. M.M.'nin İstanbul'daki silahlı kuvvetleri aracılığı ile gerektiği anda çalışmalara başlayabilmeleri için Üsküdar ve Kadıköy civarında cephane depoları hazırlanmış, İstanbul'dakinin benzeri bir örgüt de İzmit'te kurulmuş ve İstanbul'da harekete geçildiği anda İzmit ile ilişki kurulması tasarlanmıştır(58).

2. Grubun Örgüt Olarak Yapısı

M.M. Merkez Kurulu'nun oluşturulması ve kopmalardan sonra Müsellah Müdafaa-i Milliye (Silahlı Ulusal Savunma) ve Müdafaa-i Milli (Ulusal Savunma) Grupları, görevleri gereği birbirlerinden ayrılmışlar(59), Müsellah M.M. Teşkilatı, İstanbul'u koruma amacıyla bir

56 Ertürk. MMSTM. Sh. 412. Kasımpaşa Deniz İtfaiye Taburu erleri bu sebeple bombalı ve silahlı hazır bulundurulmuştur. Ertürk. MMSTM. Sh. 425.

57 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 53. 1921 ortalarından beri M.M. mensuplarına subay muamelesi yapılmakta idi. ATASE. **Türk İst kıl Harbi (İdari Faaliyetler)**. c. VII, Gn. Kur. Bas., Ankara, 1975. Sh. 106.

58 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 10/2-3. Bu durum İngilizlere Kemaleddin imzalı bir raporla bildirilmiş, haber Ankara'da ikircikliliğe yol açmış (F. 10/1), 25 Şubat 1922'de yazılmış bir raporla ihbarcının Mehmed Ali Bey'in kardeşi olduğu anlaşılmıştır (F. 11/3. Mad. 14).

59 M.M. Grubu İstanbul'da ulusal savunma örgütünün belkemiği olup, M.M.'e doğrudan bağlı olmayan elemanlar Grubun görevleri ve çalışmalarından bilgi sahibi olamazlardı. TİTE Arş. K. 39, F. 16420.

örgüt kurma görevini üstlenirken(60), M.M. Grubu haberalma, propaganda ve sevkiyat görevini üzerine almıştır (61).

M.M. genelgesine göre, Genel Merkez Ankara'da kurulmuş, İstanbul'daki Merkez Kurulu 13 üyeden(62) oluşmuştur. Merkez Kuruluna Genel Merkezden bir başkan atanarak, yeni üye tayini, Kurulun oy çokluğuyla ve Genel Merkezin onayıyla kararlaştırılmıştır. Merkez Kurulundan bir yazman, bir yazman yardımcısı, bir sayman tayiniyle oluşturulan bir kurul, yazım, hesap, şifre ve haberleşme işlerini yürütmüştür. Merkez Kurulu kararlarında tümüyle bağımsız kalamamıştır(63).

Açılacak şube sayısı Merkez Kurulunca saptanarak, görev bölümü de aynı makamdan yapılmış, şube yönetim kurulları Merkez Kurulunca seçilen 5 üyeden oluşup, bu kurul içinden birini oy fazlalığı ile başkan seçmiştir(64). Örgüte alınacak üyelerin ise, mazbut (derli-toplu) ve iyi ahlak sahibi olması, İngiliz propagandasına kanmaya-

60 Ulusal savunmanın temel ilkelerine uygun askeri kararlar için kurulan bir alt komisyon verdikleri kararın onay için merkez kurula sunmuştur. TİTE Arş. K. 39, F. 10645.

61 TİTE Arş. K. 39, F. 16601/1, 16602; Ertürk. İDPA. Sh. 485.

62 Merkez Kurulu üyeleri istedikleri anda şubeleri denetleyebilirlerdi. Denetçiler, bu göreve yetkili olduklarına ilişkin bir belge taşır-lardı. TİTE Arş. K. 39, F. 10644. Ek. 1. Çağaloğlu'ndaki "Çocukları Çalıştırma Derneği" M.M. yönetim merkezlerinden biri idi (Başar. 52 (Eylül 1966) Sh. 569).

63 HTVD. 70 (1974) Ves. no. 1536. Bir subay da sevkiyat işleri ile, İstanbul askeri makamlarıyla ilişki kurma görevini üstlenmişti (TİTE Arş. K. 39, F. 16420; Eski İstanbul Polis Müdürü Sait Bey Topkapılı Mehmet Bey'e yazdığı bir mektupta, M.M.'in programının ordunun eksikliklerinin tamamlamaya çalışmak olduğunu, düşman askerlerinin korumasında bulunan askeri depolar, beylik ambarlar, otomobil ve uçak hangarları, hatta topçu barakalarının dahi boşaltılarak, bütün malzemenin Anadolu'ya geçirildiğini, düşman kuvvetlerinin bütün hareketlerinin ve casuslarının çalışmalarından düzenli haberler alınarak Ankara'ya bildirildiğini, üzerinde herhangi bir silah yakalanacak her ferdin idam edileceğine dair İstanbul'un her yerine İngilizler tarafından bildiriler asılmasına karşın, İstanbul'da oldukça büyük ve gizli bir ordunun örgütlenmesinin Ankara tarafından sağlanabildiğini belirtmiştir. TİTE Arş. K. 39, F. 16648.

64 M.M. Talimatnâmesi. K. 39, F. 16607/1-4. Bk. Ek. 2; Koçer. KSl. Sh. 115.

çak kişilerden seçilmelerine özen gösterilmiştir(65).

Örgütün güçlenebilmesi ve çalışmaların sürdürülebilmesi için gerekli para genellikle İnebolu İrtibat zabıtlığı (bağlantı subaylığı) kanalı ile İstanbul'a ulaştırılmıştır(66).

M.M. Grubu'nun 54 şubesi, 10.000 (67) kadar silahlı ve bir o kadar da silahsız Gruba kayıtlı üyesi bulunmuştur(68).

3. Gruba Yardımcı Esnaf Örgütleri

Memur ve subaylardan oluşan M.M.(69) çalışmalarını gereği gibi sürdürebilmek amacıyla, çulhacılar, dokumacılar, mavnacılar, gümrük hamalları(70), arabacılar, bahçıvanlar, motorcular, sandalcılar, mobilyacılar, tulumacılar ve sakalar Cemiyetleri ile de dayanışma

65 TİTE Arş. K. 39, F. 16608.

66 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 120.

67 Grubun TİTE Arşivi'nde bulunan üye kayıt belgelerinden sayının buna yakın olduğu görülmüştür.

68 Başar. 52 (1966) Sh. 569. TİTE Arş. K. 39, F. 16602 numaralı belgede M.M.'in kaldırılması sırasında 52 şube bulunduğu belirtilmektedir. Himmetoğlu, 1 Şubat 1922'de Grubun 52 şubesi bulunduğunu, kayıtsız üye sayısı 10.000 civarında olsa da, kayıtlı üye sayısının 775 olduğunu ileri sürmektedir (Himmetoğlu. MM. Sh. 168; Koçer ise örgüt üyelerinin yaklaşık 60.000 olduğunu söyler ki, bu rakam abartılmış görünmektedir (KSİ. Sh. 115); TİTE Arş. K. 39, F. 14530'da Grubun Çarşamba Şubesi Reisi'nin Gözlüklü İlayri Bey olduğu belirtilmektedir. Bundan Grubun Anadolu'da da şubesi bulunduğu anlaşılmaktadır.

69 Shaw, Stanford-Ezel Kural. **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye.** c. II, E Yay., İstanbul, 1983. Sh. 423.

70 Esnaf teşkilatı içinde en güçlü örgütlerden birisi hamallar esnafı olmuştur. Bu örgütte etkin olabilmek için İtilaf Devletleri temsilcileri ve İstanbul'daki ulusal hareket yandaşları çalışmalarda bulunmuştur. Şubat 1920'de bu örgütün başına Salih Kahya gelmiş, örgüt üyeleri millicilerden oluşmuştur. **Alemdar.** 8.2. 1920, 9.5. 1920. Arabacı ve kayıkçı esnaf Cemiyetlerinin kurulması Mayıs 1920'de çıkarılan "Esnaf Cemiyetleri Nizamnamesi"nde (Esnaf Dernekleri Tüzüğünde) kararlaştırılmış, hamallar Cemiyetinin ise İstanbul, Üsküdar ve Beyoğlu'nda 3 ayrı Cemiyet şeklinde örgütlenmesine karar verilmiştir (Tevhid-i Eşkâr, 2.6.1920).

içinde(71) geniş tabanlı bir örgüt oluşturmuştur.

M.M. Grubu içinde, İstanbul'un inzibatını sağlayan polis müdür ve şefleri ile memurları, küçük rütbeliden büyük rütbeliye birçok subay görev almıştır. Hariciye Nezareti görevlileri, Rüsûmât Muhafaza (Gümrük Koruma) müfettişleri, ihrâcat müdürleri, Divan-ı Muhasebât (Sayıştay) elemanlarından birçok şahıs bulunmuştur. Ayrıca semtlerin merkez memurlarından bir kısmı ile telgrafçıların ve bazı gazetecilerin Grupla işbirliği yaptıkları görülmektedir(72).

Ulusal ordunun gereksinimi olan silah, cephane ve malzemeyi deniz taşıtlarına taşıyacak ve indirecek güvenilir insan gücünün sağlanması, işçi örgütlerinin İstanbul ulusal hareketi içinde önemli rol oynamasına neden olmuştur(73). Kayıtsız şartsız reislerinin emrine bağlı olan hamallar esnafı iki bölüme ayrılmış, bunlardan birisinin başına Salih ve Osman Reisler, diğerinin başına ise Hızır ve Osman Kâhya gelmiştir. M.M., depoları boşaltma çalışmaları için, emrinde binlerce işçi bulunduran Salih Reis ile anlaşmıştır. Hızır ve Osman Kâhya ise Hürriyet-İtilaf Fırkası ile işbirliğine girmiştir(74).

71 Ertürk. İDPA. Sh. 482. 484; Bir taraftan etkili bir Türk orta sınıfını oluşturarak, Türk ekonomisinin yabancılara bağımlılığını azaltmak, bir taraftan İstanbul'daki ikmal durumunu dengelemek için 1915'te İkmal ve laşe Nazırın Kara Kemal tarafından imalatçı ve tüccarların örgütlenmesi ile İstanbul'un "Esnaf" örgütü kurulmuştur. Zürcher, E.J. **The Unionist Factor. The role of The Committee of Union and Progress in The Turkish National Movement (1905-1926)**. E.J. Brill, Leiden, 1984. Sh. 83-84. İstanbul'da M.M.'e yardımcı esnaf örgütleri bu teşkilatın devamı olmalıdır.

72 Gruba birinci derecede hizmet edenler için bk. Ek. 3.

73 TİTE Arş. K. 39, F. 10612.

74 Koçer. KSl. Sh.20. Felah Grubu ise yükleme işlerinde Süleyman Çavuş'un 300 işçisi ile, Hüseyin Çavuş'un işçilerini, hamallar örgütünde de Raşit Ağa ve Eminönü hamallar kahyası Abuzer Ağa'nın hamalları ile çalışıyordu. Himmetoğlu. KSlY. c. I, Sh. 268.

75 Bu derneğin başkanı Mehmet Bey idi. Cemiyet Mayıs 1922'de taşımacılıktaki yararlı hizmetlerinden dolayı Römorkör Kaptanı Mehmet Bey'e bir takdirname göndermiştir. TİTE Arş. K. 39, F. 16722.

76 1923 başında hamallar kethüdası Salih Reis'in mahkemesi do-

Sandalcılar, mavnacılar(75) ve hamallar(76) cemiyeti üyelerinin güvenilir kişiler olması gerekliliği, yönetim kurullarının ulusal hareket yanlısı kişiler elinde bulundurulması zorunluluğunu doğurmuştur(77). Bunun gerçekleştirilebilmesi sonucu, dernek üyelerinin büyük bir bölümü Grup emrinde çalışmıştır(78).

İstanbul'da jandarma ve itfaiye örgütleri de M.M. denetiminde görev yapmıştır(79).

4. M.M. ile Zaman Zaman İşbirliği Yapan Gruplar

a) *Felah Grubu* (80)

İstanbul'da M.M. kadar iyi örgütlenmiş, büyük bir Gruptur. Grup önce "Moltke" adı ile birkaç kişilik(81) bir örgüt olarak kurulmuş(82) ve bu ekip Yzb. Neşet Bey ta-

layısıyla derneğin başından ayrılması sözkonusu olunca, derneğin İngiliz Muhibler Cemiyeti (İngilizleri Sevenler Derneği) üyesi Raşid ve Grubunun eline geçmesi tehlikesi doğmuştur. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye (Genelkurmay Başkanlığı), İstanbul Kumandanlığı'na yazdığı bir yazı ile bunun engellenmesini istemiştir. TİTE Arş. K. 39, F. 10606, 10612.

77 TİTE Arş. K. 39, F. 10606.

78 Koçer. KSl. Sh. 45, 161; Kalkavanoğlu. Sh. 13; Peker, Nurettin. **Öl, Esir Olma**. Okat Yay., İstanbul, 1966. Sh. 141. İngiliz yanlısı İstanbul Polis Müdürü Hasan Tahsin, Müttefik Polis Komisyonu Üyesi Bnb. Streiffi uyararak, esnaf loncalarına Kemalist fikirlerin girmesinin önlenmesini istemiştir. (FM Arch. Kt. 20N1101, Ka. 37, D. 3, F. 1720).

79 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 10/3.

80 Bir yabancı istihbarat raporunda, TBMM'de 23.7.1921'de yapılan gizli oturumda "Türk Kurtuluş Cemiyeti" adlı bir Grup oluşturulabilmesi için Fevzi Paşa ve Hakkı Bchiç tarafından bir önerge verildiği belirtilmiştir. Bu dernek ilk bakışta "Felah" olabileceği izlenimini uyandırıyor da, adı geçen derneğin geniş kapsamlı olması ve yönetim kurulu ile askeri konseyinin Felah yönetiminden çok farklı bulunması böyle bir olasılığı ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca aynı tarihte Mecliste gizli oturum yapılmış olmasına karşın, böyle bir konunun görülmümediği de tutanaklardan anlaşılmalıdır. Bunun Türk İstihbaratınca verilmiş yanıtıcı bir haber olabileceğini de göz önünde tutmak gerekir (Public Record Office Office. FO. 371/5271, HA. 1259; **TBMM Gizli Celse Zabıtları**. c. II, Sanem Matb., Ankara, 1985. Sh. 99-114).

81 Aksoley. 5.11.1970.

82 Fevzi Çakmak MMSTM'da (Ertürk. Sh. 448) Grubu kendisinin kurduğunu, zaman zaman da üyelerini değiştirmek zorunda kaldığını söylemektedir.

rafından 23 Eylül 1920'de genişletilerek, "Hamza Grubu" adını almıştır(83). Grup Ankara'nın emriyle Ekim başında göreve başlamıştır(84). Neşet Bey'in Ankara'ya giderek talimat almasından sonra, Grup içinde görev bölümü yapılmıştır(85), Hamza Grubu 1. Şube Müdürlüğü'ne Yzb. Seyfeddin Bey (takma adı Yıldız) getirilmiştir. Bu şubenin görevi, haberalma, yayın ve propaganda, muhbirlerin yerleştirilmesi, Erkân-ı Harbiye'den (Genelkurmay) kitap, risale ve harita sağlanması olmuştur(86).

Yzb. Hilmi Bey (takma adı Fuad) Müdürlüğündeki 2. Şube kıtaat-ı fenniyeye (satınalma) ilişkin konularla ilgilenmiştir.

Hamza Grubunun başkanı olan Yzb. Neşet Bey'in (takma adı Ay) başında bulunduğu 3. Şube Zat İşleri (Özlük İşleri) Anadolu'ya subay sağlanması, posta işlemleri, Anadolu karşıtları ve düşman casusları hakkında bilgi toplamakla görevlendirilmiştir.

4. Şube Müdürlüğü'ne Yzb. Ekrem Bey (Baydar, takma adı Güneş) getirilmiş ve mühimmat ve harp malzemesi sağlamak, sanayi erbabını bularak Anadolu'ya göndermekle görevlendirilmiştir(87).

Subay sipariş işlemleri ise, Yzb. Sabit'in (diğer adı Işık Hadî) müdür olduğu 5. Şube tarafından yapılmıştır (88).

83 Bu, Yzb. Neşet Bey'in babasının ismi idi. Aksoley. 5.11; Himmetoğlu. c. I, Sh. 167; Himmetoğlu. Eyüp. SH. 266; ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1533, D. 94, F. 1/13.

84 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1533, D. 94, F. 2; D. 94, F. 1/12-22'de Grup elemanlarının isim ve şifreleri bulunmaktadır.

85 Himmetoğlu. KSl. Sh. 176.

86 İstanbul'da Askeri Matbaada basılan askeri eser, harita ve nizamnameler parça parça alınarak, Hamza Grubu deposuna taşınmış, buradan diğer malzeme ile birlikte Anadolu'ya geçirilmiştir. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1533, D. 94, F. 20-21.

87 Himmetoğlu. KSlY'nda (Sh. 176) Grubu 3 şubeye ayırarak Neşet Bey, Seyfi ve Muzaffer Beylerin bu şubelerin başında bulunduğunu belirtmektedir. Aynı eserde Muzaffer Bey'in takma adına "Güneş" denmektedir. Halbuki "Güneş" Yzb. Ekrem Bey'in takma adıdır. Tevetoğlu, Fethi. Güneş Grubu. **Türk Ansiklopedisi**, c. XVIII, Sh. 191.

88 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1533, D. 94, F. 1/8-12.

Hamza Grubu, bu isimle çalıştığı yaklaşık 3 aylık dönemde, İstanbul'daki bazı zararlı dernek üyelerinin künyelerini Ankara'ya göndermiş(89), muhbirlerini Bursa, İzmir ve Manisa'ya kadar sokarak, Yunan ordusunun harekâtı ile ilgili bilgileri Ankara'ya bildirmiştir(90).

Hamza Grubu üyelerinden Şakir Muzaffer Bey'in İngilizlerce yakalanması ve Grup şifrelerinin de İngilizlerin eline geçmesi dolayısıyla, 15 Aralık 1920'de Grup isim değiştirerek "Mücâhidin Grubu" adını almıştır(91). Ankara'nın isteğiyle Yzb. Neşet Bey ve arkasından Yzb. Seyfettin Beylerin Anadolu'ya geçmesinden sonra Nisan 1921 içinde Grubu, binbaşılığa yükseltilen Ekrem Bey yönetmeye başlamıştır(92). Ekrem Bey'in başa geçmesinden sonra Grubun Merkez Kurulu üyeleri ve görevleri belirlenmiştir(93). Grup 26 Şubat 1921'de "Muharip"(94) ve 15 Ağustos 1921'de son şeklini yani "Felah" adını almış(95), karargâhını Bostancı'daki İngiliz Hint Tugayı karargâhından yaklaşık 300 metre ötede kurmuştur(96).

Felah önce haberalma ile göreve başlamış, bir süre sonra silah ve cephane gönderimine ağırlık vermiştir(97). Grup, haberalma çalışmalarını yürüttüğü süre içinde

89 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1533, D. 94, F. 27/1.

90 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1533, D. 94, F. 1/7, 13.

91 Himmetoğlu. **KSİY.** c. I, Sh. 169; ATASE Arş. A.1/7895, K. 1533, D. 94, F. 29/1-30. Grubun ismiyle birlikte şifre ve parolaları da değişmiştir. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1533, D. 94, F. 2/1, 49/1.

92 Tevetoğlu, GG. Sh. 191; Himmetoğlu. **KSİY.** c. I, Sh. 241-242.

93 Buna göre Bnb. Ekrem Bey haberalma ve yardım başkanlığı, Aziz Hüdaî Bey siyasi haberalma, Kerim şifre subaylığı, Yzb. İsmail Hakkı şifre subaylığı, Yzb. Kemal askeri haberalma, Üstğm. Bedii, Osmanlı Hükümeti Genelkurmayında haberalma, Yzb. Fehmi zat işleri, Yzb. Cevdet Anadolu'ya subay sevkiyatı, Yzb. Rasim nakliye, Yzb. Eyüp topçu malzemesinin sevki (Eyüp Bey Grubun en önemli şahsiyetlerinden idi. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 117 (24-B), F. 1), Üstğm. Ahmet sevkedilecek malzemenin ambalajı ile görevliydi. Baydar. **GTBİE.** 6.10.1970.

94 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1533, D. 94, F. 47/1-4.

95 Himmetoğlu. **KSİY.** c.II, Sh. 169. Karakol Cemiyeti'nin K.G. rumuzlu geçiş vesikalarının yerini Felah'ın tavassut vesikalarının alması bu tarihlerden sonra olmalıdır. Ertürk. **IDPA.** Sh. 465. ATASE. İF. Sh. 100.

96 Baydar. **MKİEM.** 12.8.1971.

97 Himmetoğlu. **KSİY.** Sh. 168.

İstanbul'da Kızılay Başkanı Hamit Bey aracılığı ile, daha önce Fransa'da bulunmuş olan Yzb. Kemal'i Fransız karargâhına sokarak, Türk tarafına haber sızdırılmasını sağlamıştır(98).

Grup, silah ve malzeme gönderimi işinin başına Türkiyat ambarı sahibi ve Llyod Trieste İtalyan Vapur Kumpanyasının İstanbul temsilcisi Hüsnü Bey'i (Himmetoğlu) getirmiştir(99). İstanbul'da silah ve malzemeyi sağlama yollarından biri "Osmanlı İmparatorluğu Tasfiye Komisyonu"nun açtığı açık artırmalara katılmak olmuştur. Bu komisyon İtilaf Devletleri temsilcileri ile, bir Osmanlı, bir de Düyûn-ı Umûmiye temsilcisinden oluşmuştur. Felah, İstanbul depolarındaki malzemeyi satışa çıkaran bu kuruldan, araya yabancıları sokarak silah ve cephane sağlamış, bunları Anadolu'ya geçirmiştir (100). Grup kaçakçılığı genellikle İzmit Kumandanlığı vasıtasıyla yapılmış(101), Felah Anadolu'ya yaklaşık 2512 ton silah ve malzeme kaçırmıştır(102).

Felah Grubu Ankara ile haberleşmelerinde Serkomiser (Başkomiser) Salih ve Saffet Beyleri kurye olarak görevlendirmiş(103), İstanbul Posta ve Telgraf Müdürlüğü'nde görevli Hat Başçavuşu Hacı Mümtaz, Kurtuluş Savaşı yıllarında gizli hattan Grubun Ankara ile haberleşmesini sağlamıştır(104). Grup, Anadoluhisarı'nda bir de "Telsiz Dinleme Merkezi" kurmuştur(105).

Felah'ın en önemli çalışmalarından biri de Anadolu'ya seçtiği binlerce subayı göndermiş olmasıdır(106).

98 Baydar. **GTBİE**. 14.10.1970.

99 Baydar. **GTBİE**. 15.10.1970.

100 Baydar. **GTBİE**. 13-14. 10. 1970.

101 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 120, F. 54.

102 Himmetoğlu. **KSİY**. c. I, Sh. 428-457.

103 Ertürk. **IDPA**. Sh. 506.

104 Tevetoğlu. GG. Sh. 191; A soley gizli telsiz İstasyonunun Selimiye'de İhsan Bey'in evinde kurulmuş olduğunu yazmaktadır.

105 Petek, Raşit. Baydar'ın hatıraları ve bir açıklama. **Cumhuriyet**. 25.11.1970.

106 Ertürk. **IDPA**. Sh. 505.

M.M. ve Felah Grupları, özellikle çalışmaları açısından farklılıklar göstermektedirler. Anadolu'ya silah, cephane, malzeme kaçırma, subayları seçerek gönderme, haberalma, propaganda görevlerini iki Grup da yerine getirmiş olmasına karşın, Felah'ın çalışmaları, subay seçimi, gönderilmesi ve malzeme gönderimi, M.M.'in çalışmaları ise haberalma üzerinde yoğunlaşmıştır. Grupların hangi alanlarda, nasıl çalıştığı ve görevliler üzerinde ne derecede etkin oldukları Ankara tarafından bildirildiğinden, çeşitli önemli görevlerin organizasyonu ve hangi görevin hangi Grup tarafından yapılacağı Gruplara bildirilmiştir.

M.M. ve Felah zaman zaman birlikte çalışmış(107), fakat iki Grup arasında tam bir işbirliği hiçbir zaman söz konusu olamamıştır. Hüsameddin Bey, özellikle önemli konularda Felah'ı işlerine pek karıştırmak istememiştir(108). Milli Savunma Bakanlığı'nın gruplar arasında eşgüdümlü çalışmayı istemesinin sebebi, iki grubun zaman zaman aynı satılık silahların peşine düşmesidir. Doğal olarak bu durum piyasayı şımartmış, bazen satışı engellemiştir(109).

Felah Grubu 1923 Eylülünde kaldırılmıştır(110).

b) Muâvenet-i Bahriye Grubu

1 Ocak 1921'de Ankara'da Bahriye Dairesi'nin (Denizcilik Dairesi) kurulmasından sonra, İstanbul'daki deniz depolarının boşaltılması söz konusu olmuş, bunun

-
- 107 Birinci, İhsan. Milli Mücadele İçin Kurulan Önemli Cemiyet ve Çeteler. **Hayat Tarih Mecmuası**, II/9 (1971) Sh. 34; Ertürk. **IDPA**. Sh. 504, 506.
- 108 Hüsameddin Bey, ya başarıyı bir örgütle paylaşmak istemediğinden veya kendi Grubunun güvenliğini sağlamayı amaçladığından böyle davranmış olmalıdır. **TİTE Arş. K. 39, F. 9066-9067.**
- 109 **ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 12.** Gruplar arasındaki çekememezlik ve çatışmalar için bk. Himmetoğlu. **KSİY. c. II, Sh. 103-129.**
- 110 Himmetoğlu. **KSİY. c. I, Sh. 167.**

için İstanbul'daki deniz subayları görevlendirilmiştir (111). Grup, Haliç Komodoru Cibalili Yrb. Nazmi ve Güverte Bnb. Çerkeşli Haydar Abdullah Beyler tarafından 1921 başında kurulmuştur(112). Felah Grubu'nun deniz subayları tarafından kurulan örgütün(113) yöneticileri arasında Kasımpaşalı Bnb. Fevzi, Güverte Kırm. Yrb. Kulaksızlı Azmi, Güverte Yzb. Kasımpaşalı Zeki Mahmud, Makine Kırm. Yzb. Piyaleli Ziya, Korvet Katibi Piyaleli Tevfik bulunmakta idi. Grubun Anadolu sahil şehirlerinde de yardımcıları vardı(114).

Kasımpaşa'daki tersane, havuz ve fabrika ambarlarının çoğu bu Grup tarafından boşaltılarak Anadolu'ya taşınmıştır. Kayıkçılar, deniz yükleme ve boşaltma işçileri arasında da örgütlenen Grup(115) Haliç'te bulunan savaş gemilerimize ait bütün harp malzemesini de söke rek Anadolu'ya taşınmıştır(116). Muâvenet-i Bahriye faaliyetinde bulunduğu sürece, 48 vapur ile, 1421 parça ve yaklaşık 138 ton savaş malzemesini ulusal güçlere kazandırmıştır(117).

Grup elemanlarından Alb. Nazmi ve Yrb. Haydar Beyler M.M. ile de ilişki kurmuşlardır(118).

c) Yavuz Grubu

Muğlalı Yrb. Mustafa tarafından kurulan "Karakol" Grubunun adı 23.4.1920'de "Zabitan"a, Ekim 1921'de ise

111 Himmetoğlu. KSIY. c. I, Sh. 252.

112 Birinci. Sh. 34.

113 Nutku. 1/12 (1962), Sh. 377.

114 Nutku. 1/13 (1962), Sh. 412.

115 Nutku. 1/13 (1962), Sh. 413.

116 Ertürk. İDPA. Sh. 508.

117 Himmetoğlu. KSIY. c. I, Sh. 457-460, 256'da yazar bu Grubun Aralık 1921'de Felah ile birleştiğini yazıyorsa da, 15 Şubat 1922'de Gruba mühimmat kaçıracağı tebliğ edilmiş, Muâvenet-i Bahriye elindeki silahları İnebolu Liman Başkanlığı kanalıyla, İnebolu Kumandanlığı'na vereceğini bildirmiştir. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 65.

118 oçer. KSI. Sh. 119.

"Yavuz"a dönüştürülmüştür(119). Karakol'un bir devamı olan Yavuz Grubu'nun yönetim kadrosu İttihatçılardan oluşmuştur(120). Grupta çalışmalara katılan kişiler arasında Filibeli Halim Bey ve Yrb. Lütfü ile, Levâzım Bnb. İbrahim Bey de bulunuyordu(121). Yavuz Grubu'nun şüpheli bazı çalışmaları Ankara'nın dikkatini çekmiş, ulusal savaş boyunca gruba fazla güvenilmemiştir(122). Haberalma ile uğraşan grup, Anadolu'ya subay gönderme girişiminde bulunduysa da Ankara tarafından engellenmiştir(123).

Yavuz, bazı çalışmalarında M.M. ve Felah gruplarıyla işbirliği yapmıştır(124).

d) İmalat-ı Harbiye Grubu

19 Mart 1920'de Kaymakam Eyüp Bey tarafından kurulmuştur(125). Grubun amacı harp malzemesi üreten fabrikalardan üretime yarayacak malzemeyi uygun bir yere götürüp, oradan Anadolu'ya geçirmek olmuştur. Grup çeşitli fabrikalarda çalışanlarla işbirliği yapmıştır. Grubun malzeme kaçırdığı fabrikalar arasında, Tapa, Tophane, Feshane, İmalathane, Baruthane, Ayazma ve Ağaçalı, Beykoz, Tahniye, Bez ve Zeytinburnu fabrikaları bulunmaktadır. Anadolu'ya subay da geçirmiş olan grupta Miralay Asım ve Miralay Ömer Lütfü Beyler de görev yapmış, grup Aralık 1920'de Felah ile birleşmiştir (126).

119 Himmetoğlu. KSIY. c. I, Sh. 87.

120 Himmetoğlu. KSIY. c. I, Sh. 93.

121 Himmetoğlu. AKC. Sh. 20.

122 Himmetoğlu. KSIY. c. I, Sh. 88. Grup Mayıs 1921'e kadar yaklaşık 288 parça ve toplam 15 ton malzemeyi Anadolu'ya geçirmiştir. Himmetoğlu. KSIY. c. I, Sh. 428.

123 Ertürk. MMSTM. Sh. 427.

124 Birinci. Sh. 34; Ertürk. İDPA. Sh. 504, 506.

125 Birinci. Sh. 34.

126 Himmetoğlu. Eyüp. Sh. 266; KSIY. c. I, Sh. 159, 161.

e) Berzenci Grubu

Grup, Bahriye İmamı Ahmet Berzenci tarafından kurulmuştur. Muavenet-i Bahriye gibi bu gruba da zaman zaman "Karakol" denmiş, grup "K.G." rumuzunu kullanmıştır(127).

f) Namık Grubu

Topçu Yzb. Halil İbrahim ve kardeşi Ahmet Naci tarafından 1921 Şubat başında tamamen özel nitelikte kurulmuş olan grup, İnebolu'ya 1921 ortalarında 8000 topçu mermisi götürmüştü. başka sevkiyat yapmamıştır(128).

g) Ferhat ve Kerimi Grubu

Ferhat Grubu'na Kırm. Yrb. Mustafa İzzet ile Kırm. Yzb. Mehmet Bey'in, Kerimi Grubuna da Kırm. Yrb. Hayri Bey'in görevlendirilmesi Erkân-ı Harbiye'ye 2 Mart 1921'de önerilmiştir(129).

Felah Grubunun herhangi bir şekilde ele geçmesi durumunda bu küçük grupların, çalışmalarını sürdürmek için Felah'ın yerine geçmesi planlanmıştır(130). Bu küçük gruplar dışında Sebat-ı Milli, Yıldırım ve Vefa gibi gruplar da bulunmakta idi(131). 14.4.1922'de İstanbul'daki bütün gruplar görevleri açısından ayrılmış ve her birine yönetmelikleri gönderilmiştir(132).

127 Nutku. 1/12, Sh. 377; Birinci. Sh. 34.

128 Hınımçoğlu. KSİY. c. I, Sh. 257; ikinci parti gönderimi için Ankara'dan 20.000 lira almalarına karşın, sevk gerçekleşmemiş ve bu sebeple haklarında soruşturma açılmıştır. Ertürk. MMSTM. Sh. 452.

129 ATASE. İF. Sh. 99, 110.

130 Taşıma çalışmaları açısından.

131 Ertürk. İDPA. Sh.498.

132 TİTE Arş. K. 39, F. 16608.

5. ANADOLU'DA İSTANBUL GRUPLARININ ÇALIŞMALARINI DESTEKLEYEN KURULUŞLAR

a. Askeri Polis (A.P. veya P.) Örgütü

1920 Aralık ayında Genelkurmay Başkanlığı'nın içte yaptığı bir değişiklikle 2. Şube İstihbarat Şubesi adını alarak, buraya bağlı "P. Teşkilatı" kurulmuş, örgüt irtibat ve haberalma birimlerinden oluşmuştur(133). Aynı tarihte cephe, kolordu ve bu yetkideki kumandanlık karargâhlarında da haberalma bölümlerine bağlı birer P. Şubesi kurulması kararlaştırılmıştır(134). Hiyerarşik açıdan doğrudan Başkanlığa bağlı bulunan şubeler(135), bölge kumandanlarından ve çok ivedi durumlarda, haberalma şube başkanlarından emir almışlardır(136).

Kuruluşundan itibaren her P. şubesinin başında birer subay(137) bulundurulmuştur. Bunlar şube başkanlığını da üstlenmişlerdir. Ayrıca P. Şube kadrolarında inzibatlarla, polis memurları ve yazıcılar görevlendirilmiştir(138).

1920 sonlarında Eskişehir, Bilecik, Bozüyük(139), Geyve, Kütahya, Afyonkarahisar, Akçaşehir, Düzce, Murgaz, İnebolu, Safranbolu, Bartın, Sinop, Ereğli(140) ve

-
- 133 ATASE Arş. A. 1/4282, K. 952, D. 21, F. 2; HTVD. 52 (1965) Ves. no. 1205. ATASE. [F. Sh. 228'de 2. Şubeye A.P. kısmının 20 Aralık 1921'de bağlandığı belirtilmesine karşın dipnot verilmemiştir. HTVD'deki kesin tarih 20.12.1920'dir.
- 134 ATASE Arş. A. 1/4282, K. 956, D. 21, F. 2.
- 135 ATASE Arş. A. 1/4282, K. 574, D. 70, F. 22/3.
- 136 ATASE Arş. A. 1/4282, K. 956, D. 21, F. 2; A. 6/1140, K. 832, D. 2, F. 1.
- 137 ATASE Arş. A. 1/4282, K. 952, D. 6, F. 13/2. 1921 başında Kastamonu ve Bolu havalisi P. Teşkilatı Başkanı Bnb. Osman Behçet Bey, Sinop Şube Reisi Mülazım-ı Evvel Abdullah Bey (ATASE Arş. A. 1/4282, K. 952, D. 6, F. 117), İnebolu Şefi ise Bnb. Kemal Bey'di (Kalkavanoğlu, Sh. 22).
- 138 21.11.1920'de hazırlanmış olan A.P. Nizamnamesi. ATASE Arş. A. 1/4282, K. 952, D. 6, F. 11. Teşkilatın kadro ve tahsisatları için bk. A. 5/6533, K. 825, D. 10 (181), F. 5 (19).
- 139 HTVD. 55 (1966) Ves. no. 1271.
- 140 Peker. ÖEO. Sh. 64.

Kastamonu'da(141) A.P. Teşkilatları kurulmuştur(142). A. P. Şubelerinin gösterdiği yararlık, yeni şubelerin kurulmasına yol açarken(143), İstanbul'da da 30 A. P. memuru bulundurulması kararlaştırılmıştır(144). Adı geçen P. şubelerinden Düzce, Akçaşehir ve Ereğli, Bolu mıntika kumandanına, Bartın şubesi Zonguldak müfrezesine, İnebolu şubesi mevki kumandanlığına, Sinop şubesi ise Sinop mevki kumandanlığına bağlanmıştır. Zonguldak Kumandanlığı'na ise, bölgedeki Fransızların faaliyetlerini gözlemekle görevli bir haberalma subayı atanmıştır(145). Bu A. P. şubelerinden Kastamonu, İnebolu örgüt bakımından I., Sinop, Ereğli, Düzce şubeleri II., Bartın, Akçaşehir, Cide şubeleri ise III. sınıf olarak kabul edilmiştir(146).

A.P. teşkilatlarının kuruluşu öncesi, dağınık kaynaklardan alınan haberlerin toplanması ile, haberalma memurlukları görevlendirilmiş, bunlara, doğrudan Genelkurmay Başkanlığı ile haberleşme yetkisi verilmiştir(147). Haberalmayı tek şubede toplayarak, denetim ve değerlendirme kolaylığı sağlayacak P. teşkilatı, ordu gerisi bölge ve ordu içinde, düşman casusluk ve propaganda çalışmalarını, gizli örgüt ve karışıklıklar çıkmasını önleyerek, karşı önlemler almak, düşman hatlarına

141 ATASE Arş. A. 1/4282, K. 574, D. 70, F. 32/3.

142 Teşkilatın kuruluş ve görüşü hakkında bk. ATASE Arş. A. 1/4280, K. 550, D. 168-A-18, F. 4/1. Bu bölgelerle birlikte Maraş, Antep ve Adana savaş bölgesi kabul edilmesine karşın, buralarda 1920 sonunda henüz P. şubesi kurulmamıştı. Bu durum, Ankara tarafından ağırlığın batı cephesine verildiğini göstermektedir. ATASE Arş. A. 1/4282, K. 952, D. 6, F. 13/7.

143 Şubelerin yerlerini gösterir kroki için bkz. ATASE Arş. A. 1/4282, K. 574, D. 70, F. 54/1-5.

144 ATASE Arş. A. 1/1, K. 22, D. 90, F. 25/4.

145 ATASE Arş. A. 1/4282, K. 952, D. 6, F. 13/2. Düzce P. Teşkilatı Ocak 1921'de tam kurulamamış olduğundan burada bir subay, iki yazıcı, iki polis ve üç inzibattan ikinci sınıf bir P. teşkilatı kurulmuştur.

146 ATASE Arş. A. 1/4282, K. 956, D. 21, F. 2/3; A. 1/4282, K. 952, D. 6, F. 13/2.

147 Peker, Nurettin. **1918-1923 İstiklal Savaşı'nın Vesika ve Resimleri. İnönü, Sakarya ve Dumlupınar Zaferlerini Sağlayan İnebolu ve Kastamonu Havalisi.** Gün Bas., İstanbul, 1955, Sh. 251.

gönderilecek şahısları sağlamak üzere kurulmuş, genel güvenlik ve haber almayı sağlamakla görevliydi(148). Savaş alanlarında bulunan P. şubeleri zaman zaman şartları hazırladıktan sonra(149), bazı görevlileri Yunan hatları gerisine salarak(150) bilgi almış, zaman zaman da zaten bu hatlar gerisinde yaşayan kişilerden ve yabancı uyruklu tüccarlardan bilgi sızdırmıştır(151). Mart 1921'de örgütten, iç haberalma ile de ilgilenmesi istenmiştir(152).

Haberalma yanında P. örgütleri propaganda ile de ilgilenmekle görevliydi. Örgüt üyelerinden halk ile ilişkilerinde, halka yapılmış olan zararlı propagandanın aslını araştırarak, bunu yapanların derhal yakalanmaları istenmiş, propagandanın lehde veya aleyhte oluşu önemli görülmemiştir(153). Bu araştırma yanında P., ilgili kumandanlığın emirleri çerçevesinde savaş alanlarında propaganda ile görevlendirilmiştir(154).

P. örgütünün görevlerinden biri de; sahil, hudut ve cephelerden gelecek kişiler hakkında araştırma yapmak, bunlarla ilgili bilgileri mülki makamlara vermek, gerektiği takdirde bu şahısları tutuklayarak mahkemeye sevk etmek idi(155). Askeri bir örgüt olarak, askeri makamlardan emir alan P. savaş bölgelerinde görev yapmış, bu bölgeler dışındaki yerlerde düzen İçişleri Bakanlığı kanalıyla sağlanmıştır(156). 7 Ekim 1920 tarihli

148 ATASE Arş. A. 1/4282, K. 952, D. 6, F. 11; HTVD. 52 (1965) Ves. no. 1205.

149 ATASE Arş. A. 1/4282, K. 956, D. 21, F. 2.

150 ATASE Arş. A. 1/4282, K. 952, D. 6, F. 13/2, A.P. üst makamların bilgi almak istediği yere de eleman göndermekte idi. HTVD. 52 (1965) Ves. no. 1205.

151 Altay, Fahrettin. **10. Yıl Savaş (1912-1922) ve Sonrası (Görüp Geçirdiklerim)**. İnsel Yay., İstanbul, 1970. Sh. 332; HTVD. 71 (1974) Ves. no. 1546.

152 HTVD. 55 (1966) Ves. no. 1271.

153 HTVD. 55 (1966) Ves. no. 1271.

154 ATASE Arş. A. 1/4282, K. 956, D. 21, F. 2.

155 ATASE Arş. A. 1/4282, K. 952, D. 6, F. 13/7; Ertürk. MMSTM. Sh. 381-382, 429.

156 ATASE Arş. A. 1/4282, K. 956, D. 21, F. 2.

Seyrüseyahat Kararnamesi(157) hükümlerine ters düşen olayları izlemekle görevli olan P., bu görevi yerine getirmek için Emniyet-i Umumiye Müfettişlikleri (Emniyet Genel Müdürlüğü Müfettişleri) ve polis örgütü ile birlikte çalışmıştır(158).

b. Emniyet-i Umumiye Müfettişlikleri (Emniyet Genel Müdürlüğü Müfettişlikleri)

Savaş bölgesinden içeride, mülki amirlere, kaymakam veya mutasarrıflara (yönetim görevlisi) bağlı çalışan müfettişlikler I. Dünya Savaşı yıllarında önemli merkezlerde kurulmuş, bu merkezlerdeki durumu İçişleri Bakanlığı'na bildirmekle görevlendirilmiştir(159).

Samsun, Zonguldak, İzmit, Antalya ve Mersin'de Anadolu'ya girip çıkanlar İçişleri Bakanlığı'na bağlı Emniyet-i Umumiye Müfettişliklerince kontrol edilmiş, iç güvenliği sağlayan polis kuvvetleri bu örgütten ayrı çalışmıştır. İstanbul'dan gelenleri tanıyan 6 kişilik bir kurul da bu örgütte görev yapmıştır(160). Zonguldak

157 Bu tarihte, Osmanlı sınırları içinde seyahat edeceklerin bir seyahat varakası alması gerektiği, bir yerden başka bir yere gidip, gittikleri yerde 15 gün içinde bir işe başlamamış olanların, geldikleri yere döneceği, İstanbul'dan gelecek olanlar için, her kişinin Anadolu'ya geçeceğini Ankara'da Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne (Emniyet Genel Müdürlüğü'ne) bildireceği, bir ayda iki kez sahil veya cephelere yakın yerlere gidilemeyeceği Seyrüseyahat Kararnamesi ile saptanmıştır. (**Düster**. 3. tertib, c. I, (23.4.1336-28.2.1337). İstanbul, Milliyet Matb. 1929. Sh. 91-94.

158 ATASE Arş. A. 1/4282, K. 956, D. 6, F. 11. A.P.'nin İstanbul'dan gelenlerle ilgili tahkikatı için bk. ATASE Arş. A. 1/4282, K. 574, D. 70, F. 65.

159 **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri**. c. XX, Anka a, TBMM Matb. Sh. 351, 352; P. Teşkilatı ve Emniyet-i Umumiye Müfettişliklerinin görevleri sık sık birbirine karışmış olmalıdır ki, bu kuruluşların birleşmesi sık sık gündeme gelmiş, 11 Mayıs 1921'de Seyrüseyahat Kararnamesine yapılan eklemeye (no. 823) emniyet müfettişlikleri yerel hükümete bağlanarak, görev mülki memurlara devredilmiş, müfettişlik kadroları mahalli polis örgütüne bağlanmıştır. (**Düster**. c. II (10.3.1337-28.2.1338. Sh. 41). Fakat bu müfettişliklerin ortadan kalkmadığı Haziran 1922'deki bütçe görüşmelerinde en anlaşılmalıdır.

160 TBMMZC. c. XX, Sh. 347-348.

Müfettişliği haberalma göreviyle de uğraşarak, Zonguldak'da bir İngiliz casus şebekesini ortaya çıkarmış, şebeke elemanlarının hepsi yakalanmıştır(161). Haziran 1922'de bu müfettişliklerin A.P. ile birleştirilmesi, Meclis'teki görüşmelerde dile getirilmişse de sonuç alınamamıştır(162).

c. Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü (Basın ve Haberalma Genel Müdürlüğü)

1920 yılında Anadolu'daki ulusçu hareketin en zayıf tarafı propaganda ve gazeteci eksikliği olmuştur(163).

İlk bakışta bir enformasyon bürosu niteliğinde görünen müdürlüğün 7.6.1920'de Meclis'te kuruluş yasası çıkmış ve müdürlük çalışmalarına başlamıştır(164). Müdürlük bilgi toplama yanında, iç haberalmaya önem vererek, güvenlik soruşturmaları yapmış, yurtdışında propaganda yayınlarının çıkmasını sağlamış, İstanbul'daki siyasi gelişmeleri yakından izleyerek, mali bağlantılar ile ilgilenmiş, Anadolu'da, İstanbul'daki muhaliflerin olumsuz propagandasını önleyerek, sansür uygulamıştır(165).

Örgüte, Bakanlar Kurulu'nun tüm araç ve kurumlarından yararlanma yetkisi verilmiştir(166).

161 TBMMZC. c. XX, Sh. 352.

162 TBMMZC. c. XX, Sh. 347-363.

163 Adivar, H. Edip. **Türk'ün Ateşle İmtihanı**. Kurtuluş Matb., İstanbul, 1962. Sh. 115.

164 İskit, Server. **Türkiye'de Matbuat İdaresi ve Politikaları**. Ankara, 1943. Sh. 225.

165 Süel, Mus afa. **Milli Mücadele'de Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü'nün Faaliyetleri ve Ağaoğlu Ahmet Bey**. Ankara, 1985. (Basılmamış Y. L. tezi). Sh. 58-79.

166 **Düstur**. 3. t., c. I, Sh. 15.

B. ANKARA'NIN HABERLEŞMEYE VERDİĞİ ÖNEM VE M.M.'İN ÇALIŞMALARI

1. Ankara'nın Haberleşmeye Verdiği Önem

Kurtuluş Savaşı sırasında, mülki bölünme açısından İstanbul-Trabzon arasında kalan tüm makamlar, ulusal hükümetin denetiminde bulunmuş, haberleşme, Kuzey Anadolu'nun merkezi durumunda olan Kastamonu kanalıyla yapılmıştır(167). 1920 ortalarında önemli telgraf merkezlerinin çoğunun işgal altında kalması, Erzurum, Sivas, Trabzon, Samsun, Çorum, Kastamonu, Zonguldak, Bolu arasındaki haberleşmenin tümüyle Kastamonu telgrafhanelerine yüklenmesi ve bunların merkez haline gelmesi sonucunu doğurmuş, Ekim 1920'de Sinop'ta bulunan telsiz-telgraf cihazı Kastamonu'ya getirilerek kurulmuştur(168).

Haberleşmede önemli merkezlerden biri de Afyonkarahisar istasyonu olmuştur(169).Ankara, Eskişehir, Afyon, Konya arasındaki bölgede liva (il) ve kazalardaki (ilçe) normal haberleşmenin bu yolda çalışan ekspres ile gönderilecek postayla yapılması, telgraf hatlarının yalnız önemli haberleşmeye ayrılması konusunda bir kararname yayınlanması, Afyonkarahisar istasyonunun konumunu açıkça göstermektedir(170).

-
- 167 Karadeniz'de itilaf devletlerince konan ve uygulanan abluka, savaş raporları biçiminde sabah ve akşam Ankara'ya iletilmekteydi. Peker. ÖEO. Sh. 98; İstanbul ile Karadeniz arasındaki haberleşme Mart ortalarından Nisan başına kadar bir süre kesilmiştir. **Alemdar**. 6.4.1920.
- 168 Peker. İKH. Sh. 246-258. İstanbul'un işgalinden hemen sonra ulusçular İstanbul-Anadolu haberleşmesinde önemli merkezlerden olan Geyve santralına el koymuşlardır. Güneş, İhsan. **I. TBMM'nin Düşünsel Yapısı (1920-1923)**. Anadolu Üniv. Yay., Eskişehir, 1985. Sh. 205.
- 169 Kısıklı, Emine. Milli Mücadele Başlangıcında Mustafa Kemal Paşa'nın Kamuoyu Oluşturması Açısından Muhaberat. **Türk Kültürü**, XXV/295 (1987) Sh. 654-655.
- 170 Düstur. 3. t., c. II, Sh. 22.

Ankara'nın Avrupa ve Asya ile haberleşmesi ise üç yolla yapılmıştır. Bu yollardan birisi İngiliz denetiminde gerçekleştirilmiş, diğerleri, Rodos-Şıra-İtalya, Rusya ile haberleşmeyi sağlayan Batum-Moskova hatlarıyla olmuştur(171).

Ankara'nın haberleşmeye verdiği önem çerçevesinde, 1921 Şubatında Posta-Telgraf Müdüriyet-ı Umümesi'nin (Posta-Telgraf Genel Müdürlüğü) bütçesinin arttırılmasına ilişkin yasa çıkarılmış(172), aynı yılın sonlarında, Anadolu'da büyük ve yerleşik bir telsiz-telgraf istasyonu kurulması için Müdüriyete 120.000 lira ayrılması kararlaştırılmıştır(173). Yine Şubat 1921'de 24. Fırka tarafından yayınlanan bir beyannamede, düşmanın herhangi bir yeri işgale kalkışması halinde görevli Türk memurların, işgal kuvvetlerinin her hareketini Ankara'ya telgraf kanalıyla göndermesi istenmiş, böyle bir durumda ihbar, şifre ve gizli evrakla, telgraf gereçlerinin düşmana teslim edilmeyerek, kaçırılabilir olanın kaçırılması, kaçırılmayacak olanın yok edilmesi duyurulmuştur(174).

1920 ortalarından başlayarak telgraf haberleşmesinde ivedi gereksinimlerin ön plana alındığı görülmektedir. 1920 Haziranında haberleşmenin önemli konulara ayrılması hakkında bir kararname çıkarılmış, aynı ay içinde telgraf haberleşmesinde lakapların olabildiğince kısaltılması konusunda bir kararname yayınlanmıştır(175). 22 Eylül 1920 kararnamesinde, bölgenin en büyük askeri veya mülki amiri dışında hiç kimse- nin telgraf veya telefon hattını kullanamayacağı, 12/13

171 TBMMZC. c. XV, Sh. 201.

172 Düstur. 3. t., c. I, Sh. 204.

173 Düstur. 3. t., c. II, Sh. 198; TBMMZC. c. XV, Sh. 201.

174 HTVD. 55 (1966) Ves. no. 1268. Telgraf makinesi yanında ulusal güçlerin uzman personel sıkıntısı da olduğundan aynı yıl içinde Ankara'ya İstanbul'dan 23 kişilik bir telgrafçı ekibi geçirilmiştir. Peker. İKH. Sh. 246.

175 Düstur. 3. t., c. I, Sh. 24.

Kasım 1920'de ise, yetkililerden başka kimde şifre yakalanırsa, casuslukla suçlanarak İstiklal Mahkemesi'ne sevkedileceğine ilişkin bütün mülki ve askeri idarelere bilgi verilmiştir(176). Mart 1921'de şifre haberleşmesinin ilk planda, iç emniyet ve dış ilişkilere ilişkin konulara ayrılmasına dair kararname çıkarılmıştır(178).

1921 yılı içerisinde 9 yerleşik ve gezer telsiz-telgraf kurulmuş, Adana'da Fransızlar'dan 5 telsiz istasyonu alınması kararlaştırılmıştır. Birliklere verilen haberleşme donanımları dışında, muharebeci yetiştirmek üzere, okul konumunda bir telgraf depo taburu kurulmuştur (179).

Büyük Taarruz sırasında da, Türk tarafının izlediği yollardan biri Yunan hatları gerisindeki haberleşmeyi engellemeye çalışmak olmuştur(180).

2. M.M.'in Haberalma Çalışmaları

a. İstanbul'daki haberalma ağı ve haber kaynakları

İşgal İstanbul'unda çeşitli odakların iç hareketlerinin denetimi ve azınlıkların olası saldırısı halinde Türk halkının savunulması amacıyla kurulmuş olan Müdafaa-i Milliye Teşkilatı (Ulusal Savunma Örgütü) ile, Müdafaa-i Milliye Grubu'nun görevleri birbirinden farklı olmuştur. Zaten birinci örgütün yönetim kadrosu ve ta-

176 Düstur. 3. t., c. I, Sh. 71-72, 126. 2 Aralık'da Amasya, Tokat, Çorum, Kırşehir ve Samsun sancakları içinde sansür uygulaması hakkında Heyet-i Umumiye (Genel Kurul) kararı alınmıştır. Düstur. 3. t., c. I, Sh. 155.

177 Düstur. 3. t., c. II, Sh. 22.

178 Düstur. 3. t., c. II, Sh. 216.

179 ATASE. İF. Sh. 378. 1922 ortalarında İngiliz haberalması, Almanya'dan İstanbul'a sinema araçları adı altında telsiz-telgraf aletleri getirildiğini haber alarak, yoğun bir araştırmaya girişmiştir. TTE Arş. K. 39, F. 14516.

180 HTVD. 61 (1967) Ves. no. 1388.

banı subay ve erlerden oluşurken, M.M. grubu hemen tümüyle sivillerden oluşmuştur. Grup, silah, cephane, malzeme nakli, bunların satınalını, Anadolu'ya subay gönderimi ile daha çok işgal kuvvetleri, memleket içinde kurulan muhalif parti ve kuruluşlar, zararlı kişiler hakkında haberalma amacına yönelik çalışma yürütmüştür(181). Haberalma işine M.M.'den başka hiçbir grubun karışmaması, el atmaması ve konunun herkesten saklanması Ankara tarafından Gruba emredilmiş(182), zaman zaman bazı subaylar da haberalma ile görevlendirilerek, İstanbul'a gönderilmiştir(183).

M.M. elemanları askeri ve sivil haberalmayı sağlayabilmek için değişik yöntemler izlemiş, bazen ulusal hareket yanlısı makamları, bazen yabancı resmi makamları sıkıştırmıştır(184). M.M. yalnızca haberalmayı sağlamakla kalmayarak, diğer casus kanallarını da açığa çıkarmıştır(185).

Grup elemanları, Genelkurmay'ın istediği her türlü bilgiyi, ilgili örgüt veya kişiyle ilişki kurarak elde etmiştir(186). Özellikle Batı Anadolu'da ilerleyen ve Trakya'da bulunan Yunan kuvvetleri hakkında İstanbul'dan sağlanan haberalma, ulusal güçlerin yengisinde etkili olmuştur(187). İstanbul'daki İngiliz Siyasi Temsilciliği'nden çeşitli kanallarla haber alınmıştır(188). Para ile satın alınan bazı kapıcı ve memurlar zaman zaman çok önem-

181 TİTE Arş. K. 39, F. 16420; ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 117 (24-B), F. 1.

182 TİTE Arş. K. 39, F. 16619.

183 TİTE Arş. K. 39, F. 16405.

184 1922 Mayıs'ında Ankara'dan Emin Ali Bey'e gönderilen bir yazı ile, bu makam ve kişilerin rahatsız edilmemesi istenmiştir. TİTE Arş. K. 39, F. 10609.

185 TİTE Arş. K. 39, F. 16602. Kandemir, Feridun. **İstiklal Savaşı'nda Bozguncular ve Casuslar**. Ercan Matb., İstanbul, Sh. 89-99.

186 TİTE Arş. K. 39, F. 16601/1.

187 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 11/5, 10/4; A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 110 (78 no.lu yazı).

188 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 10/3. İstihbarat görevlilerinden Benliyan ve Eftal Bey Türklere çalışmıştır. Ertürk. MMSTM. Sh. 450.

li bilgileri Türk tarafına vermiştir(189). Anadolu'ya İstanbul'dan geçecek olan İngiliz casuslarının isimleri ve eşkılleri de Ankara'ya bildirilmiştir(190). İngilizler yaptıkları araştırmalarda, hem Siyasi Temsilcilikten, hem de Nişantaşı İtalyan telsiz-telgraf istasyonundan Avrupa ile haberleşmelerinin Türklerce çalındığını anlayınca (191), bazı önlemler almışlardır(192). Bununla birlikte İngiliz temsilciliği içinde Türkler için en değerli bilgileri veren kişi İngiliz Haberalmasında, Deniz İstihbarat Şefi olarak çalışmış olan Pandikyan'dır. Bu şahıs bir taraftan İngiliz Haberalmasına çalışan Türklerin isimlerini (193) İstanbul'daki M.M. elemanlarına vermiş, diğer taraftan Anadolu yakasına silah kaçırılacağı zaman ya Boğazdaki İngiliz gözlemlerini hafifletmiş ya da İngilizlerin bu konuda aldığı ihbarları M.M.'ye bildirmiştir (194). Pandikyan'ın 1922 başlarında Bulgaristan'a gitmesinden sonra, Boğazdaki İngiliz aramaları sıklaştırılmış(195); Pandikyan, Bulgaristan dönüşü Türk tarafına ayrıntılı bir rapor vermiştir(196).

Topkapılı Mehmet Bey, hilafet yanlısı ve zararlı dernekler ile ilişki kurarak, kendisini onlardan göstermiş, bu yolla bunların arasına adam sokarak, iyi bir yere getirilmesini sağlamış, böylece Türk tarafı dernek-

-
- 189 TİTE Arş. K. 39, F. 13285-13286, 13290, 13297, 14565. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 69; bu arada İngiliz politikasını kapsayan bir dosya da çalınarak, Türklere verildi. Bu dosyadaki belgelerin çevirileri için bk. TİTE Arş. K. 39, F. 13259-13320.
- 190 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 18; TİTE Arş. K. 39, F. 10895/30.
- 191 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 11/2.
- 192 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 7.
- 193 Soysal, İlhamî. **Kurtuluş Savaşı'nda İşbirlikçiler**. Osmanlı Matb., İstanbul, 1985. Sh. 175.
- 194 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 7; Himmetoğlu, Hüsnü. "Pandikyan" İngilizlerin Hizmetinde Ama Bizimle Beraber. **Dün ve Bugün** 1/3 (Kasım 1955) Sh. 12, 13, 15.
- 195 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 7.
- 196 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 3/1; İngiliz İstihbaratı ve çalışmaları hakkında Türk Haberalmasına devamlı haber veren bir başka şahıs da Ermeni polis Benliyan'dır. Soysal, İlhamî. **Bizi İçten Vuranlar**. Kukla Başkent. **Milliyet**, 24. 10. 1985.

lerin gelişen çalışmalarından bilgi sahibi olmuştur(197). Derneklerin çalışmaları ile ilgili bilgi veren kişilerden biri de Azerbaycan Cumhuriyeti Der-Saadet Başkonso-
losu Mehmet Haşim Bey olmuş, M.M.'den Hüsnü ve Saffet Beyler Haşim Bey ile ilişki kurarak, verdikleri bilgileri almışlardır(198). Haşim Bey mevkii aracılığıyla İngiliz, Fransız(199), İtalyan ve Yunan(200) siyasi temsilcilikle-
ri ve ayrıca mevkiinden faydalanmak isteyen İlä-yı Vatan, Anadolu lular, Zabitan, Hakimiyet-i Fikriye, İstanbul cemiyetleri ile ilgili bilgileri M.M.'e aktarmıştır (201).

M.M. bu kaynaklar yanında Düyun-ı Umumiye'nin çalışmalarından bilgi alabilecek bir kişi bulmuş(202), bir Rus miralayından (albay) dahi bilgi almıştır(203). Azınlıkların İstanbul'daki hareketleri de grup eleman-
larınca yakından izlenmiştir(204).

b. M.M. Haberalmasının Ankara'ya ulaştırılması

M.M. ilk toplantısında görev bölümü yaparak, örgütlenme, askeri harekât, haberalma, gönderim, propa-

-
- 197 TİTE Arş. K. 39, F. 16418. Yalnızca Tarık-i Salah ve İlä-yı Vatan içine 4 M.M. elemanı yerleştirilmiştir. TİTE Arş. K. 39, F. 14286, 14350, 14392. M.M. üyelerinden özellikle Saffet Bey'in çeşitli yollardan aldığı itimatnamelerle, zararlı derneklerde görev aldığı, hatta birçoğunun yönetim kuruluna girdiği görülmektedir. TİTE Arş. K. 39, F. 14339, 14341, 14364-14365.
- 198 TİTE Arş. K. 39, F. 14294, 14312, 14358; ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 61.
- 199 1922 Şubatında Fransız kaynaklarından alınan haberlerle Fransız kabinesi ve Puancare'nin Türk tarafını destekleyeceği Ankara tarafından öğrenilmiştir. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 52.
- 200 Ankara 1922 başında Yzb. Emin Ali Bey'e yazdığı bir yazı ile "Yunanistan'ın cephedeki hareketleri, fırka sayısı ve taarruz kararlarını" Yunan Sefarethanesinde görevli ajanlarından öğrenmesini istemiştir (ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 82).
- 201 TİTE Arş. K. 39, F. 10895/31, 14293, 14311, 14312, 14323, 14358.
- 202 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 55.
- 203 Hizmetlerine karşılık bu Rus miralayına ve arkadaşlarına Ankara'nın emriyle 60 lira ödenmiştir. TİTE Arş. K. 39, F. 16619.
- 204 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 2/3.

ganda ve yayın komisyonlarını kurmuştur(205). İşgal İstanbul'unda telgraf haberleşmesi sıkı denetim altına alınmıştır. Büyük postaneye konan bir işgal müfrezesi çeşitli bahanelerle bütün telgrafları gözden geçirmiştir. Grup elemanlarınca bu postane içinde bir odaya konan telsiz makinesi aracılığıyla yalnızca çok ivedi durumlarda ve şifreli olarak Ankara'ya haber gönderilebilmiştir(206). İngiliz haberalması tarafından haber alınan (207) fakat yeri bulunamayan bu telsizle ve başka yollarla Ankara'ya gönderilen haberler ve özellikle askeri haberalma Ankara'nın çok işine yaramıştır(208). Mütareke yıllarında İstanbul Telgrafhanesi müdürü Arap İhsan, Hacı Mümtaz ve Cevat Beyler İstanbul'dan ulusçuların Ankara ile haberleşmesini sağlamışlardır. M.M. ve bu haberleşme grubu arasındaki haberleşme de Topkapılı Cemal Bey aracılığıyla olmuştur(209).

Ankara'dan M.M.'e ve İstanbul'dan Ankara'ya telgrafla verilemeyen çok gizli haberler kurye ile (210) iki yoldan gönderilmiştir. Meclis'in açılmasından sonra, M.M. ile hemen aynı dönemde Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı İnebolu İrtibat Zabıtlığı ve Mevki Kumandanlığı (Bağlantı Subaylığı ve Yerel Komutanlığı) kurulmuş, bunlar, gelip gidenleri denetlemek, alınan haberleri Ankara'ya iletmek, gelen ulusçulara yolluk vermek ve olası düşman çıkarmasını önlemekle görevlendirilmiştir(211). 4 Mayıs 1921'de M.M. raporlarının, Ankara'ya

205 Ertürk. İDPA. Sh. 482. Bu toplantıda haberalmanın Ankara'ya ne yolla gönderileceği de kararlaştırılmıştır.

206 Koçer. KSI Sh. 64-65. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 7. M.M.'in kullandığı şifreler ve anahtarları için bk. TİTE Arş. K. 39, F. 16620-16629. İngilizler 1922'de bunu haber alarak aştırmışlardır. TİTE Arş. K. 39, F. 13243.

207 TİTE Arş. K. 39, F. 14558.

208 TİTE Arş. K. 39, F. 10690.

209 Ertürk. MMSTM. Sh. 446-447. Ayrıca Kocaeli Yarımadasında Kuşçalı'da bir gizli haberleşme merkezi bulunmuştur. (F. Çakmak'ın dipnotu).

210 TİTE Arş. K. 39, F. 9066-9067.

211 Peker. İKH. Sh. 185.

Merkez Kumandanlığı kanalıyla gönderilmesi, telgraf ile haber verme olanağı bulunamazsa, yazılı olarak raporun İnebolu İrtibat Zabıtlığına gönderilmesi(212) istenmiştir. Raporlar İnebolu'ya(213) ve Genelkurmay Başkanlığı'na şifreli verilmiş, asılları doğrudan Fevzi Paşa'ya gönderilmiştir(214). 1922 başlarından itibaren ikinci yolun yani İzmit yolunun kullanılmaya başlandığı görülmektedir(215). İzmit'te bu amaçla M.M.'in bir kuryesi de bulundurulmuştur(216). Gönderilen rapor ve yazılar arasında, Anadolu'ya sızması olası kötü niyetli kişilerin gelebilecekleri yollar ve eşkâlleri(217), askeri haberalma raporları, grup elemanlarının çalışmalarına ilişkin belgeler de bulunabildiğinden kurye ile haberleşme güvenilir bir yol olarak görünmüştür.

Vapurlarla İstanbul'dan Anadolu'ya gönderilen kişilerin de zaman zaman ellerine belge verilerek, bunların Ankara'ya iletilmesi sağlanmıştır(218).

3. İstanbul'dan Anadolu'ya Geçiş, İşlemler ve Silah Kaçırma Yolları

a. Sivil ve subayların Anadolu'ya kaçırılış yolları

Mondros Mütarekesinden sonra, ihtiyat subaylarının (yedek subayların) terhis, kaldırılan kıtaların

212 Bu tarihlerde İrtibat Zabiti bağlantı subayı) Nidaî Bey'dir.

213 Koçer. KSl. Sh. 128.

214 Asılların gönderilmesi özel kurye ile olsa gerektir. TİTE Arş. K. 39, F. 16618.

215 M.M.'den bu yılbaşından itibaren posta ve önemli belgelerin bu yolla gönderilmesi istenmiştir. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 64.

216 Kasım 1921'de bu kurye İhsan Bey isimli bir görevlidir. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 117 (24-B), F. 8, 8/1.

217 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 35/1, 38.

218 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 7.

subaylarının boşa kalması, tutsaklıktan dönen subayların büyük kısmının İstanbul'da kalması yüzünden, Kurtuluş Savaşı yıllarında Anadolu büyük oranda subay sıkıntısı çekmiştir. Savaşın en önemli sorunlarından birisi, bu subayların Anadolu'ya getirilmesi olmuştur (219).

İstanbul'dan Anadolu'ya subay ve sivillerin geçirişleri iki yoldan yapılmıştır. Bu yollardan biri, vapurla İnebolu, diğeri İstanbul-Gebze-İzmit yoludur(220).

Deniz yolundan Anadolu'ya geçiş, kısmen Seyrüsefain İdaresi veya yabancı şirketlerin vapurlarıyla(221) olmuştur. Şirket yöneticilerinden bazılarının bilgileri dahilinde vapurlara alınan yolcular denetimlerde saklanarak, ya Mudanya(222) üzerinden Bursa-Bilecik ya da İnebolu-Kastamonu-Çankırı üzerinden Ankara'ya yaklaşık 15 günlük bir yolculukla gönderilmişlerdir(223). 1920 yılı ortalarında İnebolu-Ankara hattının yoğun taşımaya sahne olması, Kasım ayında bu bölgede Miralay Osman Bey başkanlığında bir menzil hattı kurulmasına neden olmuş, hat komutanlığına ise Kaymakam İsmail Hakkı Bey getirilmiştir(224).

İstanbul'dan gruplarca seçilerek(225) İzmit yoluyla Anadolu'ya gönderilmesi kararlaştırılanlardan bir kıs-

-
- 219 İncedayı, Cevdet Kerim. **Türk İstiklal Mücadelesi Konferansları**. Devlet Matb., İstanbul, 1927. Sh. 90.
- 220 Bu yol Karakol Cemiyeti tarafından kurulmuştur. Mütarekeden sonra, özellikle Meclisin açılmasından sonra bu yoldan Anadolu'ya yoğun kaçışlar olmuştur. İngilizler'in İzmit'i 26 Mart 1921'de Yunanistan'a devretmesinden sonra, geçişlerin İnebolu üzerinden yapılması zorunluluğu doğmuştur. Bu yüzden İzmit'in Yunanlılardan alınması zaruri hale gelmiş, Türk birlikleri 28 Haziran 1921'de İzmit'i geri almıştır (İncedayı. Sh. 127-129).
- 221 1 Ocak 1922'de mühimmatla birlikte, bazı subay ve sivillerin de kaçırılması için Le França se ile anlaşılmıştır. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 8.
- 222 Kalaç, Hamdi. **Kendi Kitabım**. Yeni Matb., 1960. Sh. 171.
- 223 Deligönül, Ethem. Eski İmalat-ı Harbiyeliler. **Yıllarboyu Tarih**, IX/10 (Ekim 1982), Sh. 50.
- 224 Peker. İKH. Sh. 211, 260.
- 225 Deligönül. Sh. 50.

mı Özbekler Tekkesi'ne gönderilerek, bu yoldan geçişleri sağlanmıştı. Tekke Şeyhi Atâ Efendi, İstanbul'daki ulusçuların Anadolu'ya göndermek istediği kişiler için saptadığı parolaları Tekkeye gelerek bildirenlerden 15-20 kişilik gruplar kurarak, gerekli güvenlik önlemlerini aldıktan sonra, bunları Anadolu'ya göndermiştir(226). 16 Mart 1920'den sonra milletvekillerinden bir kısmı da bu yolla kaçmış, durumun farkına varılması üzerine Tekke basılarak kapatılmıştır(227). Yine Şeyh Enver Tekkesi'nde de Anadolu'ya kaçanlara yardım edildiği görülmektedir(228). Erenköy'de açılmış olan "İhtiyat Zabit Namzetleri Talimğâhı" da Anadolu'ya kaçmak isteyen genç subay adaylarının kaçış yerlerinden biri olmuştur. Talimğâh görevlilerinden Muallim Mülazım (Teğmen) Halil Nuri Bey, bir taraftan bu genç subay adaylarını eğitim alanından kaçırarak, Kocaeli bölgesinde ulusal müfrezelerin güçlenmesini sağlamış, bir taraftan da Gebze yörelerindeki Rum çeteleriyle savaşan Yahya Kaptan'a silah sağlamıştır(229). Tüm bunların yanında İstanbul polisinin Hürriyet-İtilaf yanlısı bazı yöneticilerin çekimlerine karşın, genç subayların çoğuna uydurma bir araştırmadan sonra, yolculara özgü onaylı kimlik belgesi verdiği de görülmektedir(230).

Menzil hattından Anadolu'ya geçecek olanlar Gebze veya Gebze bölgesindeki Ağren köyüne Üsküdar-Merdivenköy, Beykoz-Ömerli, Beykoz-Kılıçlı, Alemdağ-Kartal

-
- 226 Mısıroğlu, Kadri. **Kurtuluş Savaşı'nda Sarıklı Mücahitler**. Sebil Matb., İstanbul, 1980. Sh. 276; Adivar. Sh. 57. Tekkenin kuruluşu, yapısı ve Kurtuluş Savaşı yıllarındaki çalışmaları için bk. Bektaş, Cengiz. **Özbekler Tekkesi. Tarih ve Toplum**. 8 (Ağustos 1984) Sh. 40-45; 9 (Eylül 1984) Sh. 38-43; Yalkın, Razi. Rahmetli Şeyh Atâ. **Tarih Hazinesi** 1/5 (Ocak 1951), Sh. 217-218.
- 227 Kansu. c. II, Sh. 557. Menzil hattının yok edilmesi için işgal kuvvetleri çok çalışmış fakat başarılı olamamıştır. Şapolyo, Enver Behnan. **Milli Mücadele'nin İç Alemi**. İstanbul, 1967. Sh. 21.
- 228 Mısıroğlu, Sh. 211.
- 229 Kenber, Lütfi Arif. Milli Mücadele'de İlk Kurşun. **Dün ve Bugün** 1/3 (1955) Sh. 29.
- 230 Pekcr. İKJİ. Sh. 188.

yoluyla getirilmekteydiler(231).

Bu kaçırmalarda, Gebze'den başlayarak kuzeyde Molla Fenari-Tepeköy(232)-İzmit hattı izlenmiştir. İzmit'ten de kuzeyden Kandıra-Ağva veya Kefken ve Karasu'ya geçilmiş ya da İzmit'ten tek yol izlenerek, Adapazarı-Karasu-Hendek-Mesudiye ve Geyve'ye(233) varılmıştır. Böylece ya kuzeyde Bolu iline veya güneyde Bilecik iline girilebilmiştir(234).

İstanbul yöresinde, mütarekeden sonra Müslüman halkı Hıristiyan saldırısından koruma amacına yönelik ilk örgüt Gebze'de kurulmuştur(235). Bu örgüt zamanla gelişerek menzil hattının koruyucusu durumuna gelmiş (236), İstanbul'dan Gebze'ye kadar gelebilenler(237)Ağren Köyünde hazırlanmış olan kılavuz ekipler tarafından teslim alınarak İzmit yöresine kadar götürülmüştür(238).

Ulusal Mücadele yıllarında Kocaeli bölgesinde güvenliği sağlama ve geçişleri denetleme çalışmalarında önemli yararlılıkları olmuş kişiler, daha önce de Teş-

-
- 231 Kenber. Sh. 29; Can, Fahri. Milli Mücadele'de Halide Onbaşı. **Yakın Tarihimiz** 1/4 (1962) Sh. 99; Kılıç, Salih. Mareşal Fevzi Çakmak Anadolu'ya Nasıl Kaçtı? **Hayat Tarih Mecmuası** II/12 (1968) Sh. 23-26, ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 117.
- 232 Can.Halide. Sh. 99.
- 233 Adivar.Sh. 78-79, 95, 101, 112, 115-116; Kılıç. Sh. 25.
- 234 Gebze-İzmit karayolu üzerinde zaman zaman yapılan denetimler dışında denetim yoktu. Yalnız trene binmemek gerekiyordu. Çünkü tren hattı İngiliz Hint kıtasınca denetim altına alınmıştı (Kenber. Sh. 29). Harrington'un Mayıs 1921'de Fransız General Charpy'e İzmit yöresinde bir jandarma birliği kurulması gerektiği hakkındaki önerisi bu bölgeden yapılan yoğun kaçırmalar dolayısıyla olmalıdır. FM Arch. Kt. 20N1 102, Ka. 38, D. 37/1.
- 235 Can, Fahri. Dr. Adnan Bey'i Anadolu'ya Nasıl Geçirdim. **Dün ve Bugün**, 1/1 (1955) Sh. 14.
- 236 Can. Adnan. Sh. 14.Anadolu'ya kaçanlar Kocaeli bölgesinde tehlike içindeydiler. Çünkü bu bölgede ulusal müfrezeler bir taraftan Rum ve Ermeni çeteleri ile uğraşırken, diğer taraftan İtilaf kuvvetleri, ayaklanmacılar ve halife yanlıları ile çarpışıyorlardı. Kenber. Sh. 29.
- 237 Bunların isimleri Gebze'ye İstanbul gruplarıncaya önceden bildirilirdi.
- 238 Can. Adnan. Sh. 14; Kenber. Sh. 29. Fevzi Paşa'nın Anadolu'ya geçişinde kendine çelik eden Salih Bey müfrezesi bu işle görevli ekiplerdendi (Kılıç. Sh. 2. Ertürk. İDPA. Sh. 462).

kilat-ı Mahsusa'da etkin görevler almış kişilerdi(239). Gebze-İzmit arası denetimin sağlanmasında en etkin görevlilerden birisi Dayı Mesut (Gürbüz)(240), diğeri ise Kuşçubaşı Eşref Bey'di(241). Ayrıca hattın güvenliğinin sağlanmasında Yenibahçeli Şükrü (Oğuz), Fehmi Yavuz, Jandarma Komutanı Nail ve Hulusi Beylerin de etkileri olmuştur(242).

Menzil hattından sonra Anadolu'ya geçen subaylar, siyaset ve fikir adamları arasında İsmet (İnönü), Fevzi (Çakmak), Miralay Selahattin, Yusuf Kemal (Tengirşek), Dr.Rıza (Nur), Dr. Adnan(243) ve Halide Edip (Adivar), Celalettin Arif, Yunus Nadi (Abalıoğlu), Gazeteci Nizamettin Nazif (Tepedelenlioğlu), Kastamonu Gazetesi sahibi Vehbi, Cami Bey (Baykut), Mehmet Akif (Ersoy) sayılabilir(244).

b. Anadolu'ya kaçan subaylarla ilgili işlemler

Meclis'in açılmasından sonra, ulusal hükümetin karşılaştığı en büyük zorluklardan birisi uzman perso-

-
- 239 Teşkilat-ı Mahsusa'nın çalışmaları için bk. Ertürk. İDPA. Sh. 109-115; Hiçyılmaz, Ergun. **Belgelerle Teşkilat-ı Mahsusa ve Casusluk Örgütleri**. Haşmet Matb., İstanbul, 1979.
- 240 K. Şükrü. Sh. 127; Adivar. Sh. 90-91.
- 241 Sencer, Eşref. **Devam Halinde Bir Zulmün Acı Hikayesi**. İzmir, 1954. Sh. 5; Kılıç. Sh. 26.
- 242 Mütarekeden sonra Kocaeli bölgesinin Hıristiyan çetelerden temizlenmesi Yahya Kaptan, Sadık Baba (Bulgar Sadık), Rifat Çavuş, Kara ve Sarı Aslan çetelerinin girişimleriyle gerçekleşmiştir. Can, Fahri. İzmir Suikasti Teşebbüsü ve Kara Kemal Bey. **Yakın Tarihimiz** I/6 (1962) Sh. 169; Can, F. Birinci Dünya Harbi'nden Sonra İlk Milli Kuvvet Nasıl Kuruldu? **Yakın Tarihimiz** I/13 (1962) Sh. 394-395.
- 243 Adnan Bey Üsküdar-Çamlıca-Ümraniye Köyü yolu ile Anadolu'ya geçmiştir. Yalman, Ahmet Emin. Halide Edip. **Dün ve Bugün** I/8 (1955) Sh. 14.
- 244 Kenber. Sh. 29; Pcker. İKH. Sh.185; Can. Adnan. Sh. 14; Mısıroğlu. Sh. 276; Ökte, Ertuğrul Zekai. Anadolu Harekâtı'na Kimler, Nasıl ve Ne Zaman Katıldılar. **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi** XII/69 (Haziran 1973) Sh. 17-21, XII/70 (Temmuz 1973) Sh. 28-30, XII/71 (Ağustos 1973) Sh. 31-33, XII/72 (Eylül 1973) Sh. 32-35.

nel gereksinimi olmuştur. Asker sıkıntısı(245) yanında, en önemli sorunlardan biri olan subay bulma zorluğu, Ankara'yı İstanbul'dan subay getirmek zorunda bırakmıştır(246). Anadolu'ya gönderilecek subayların tittizlikle seçilmesi Hüsamettin Bey'e daha İstanbul'da iken bildirilmiş, bu subayların isimlerinin Muharip Grubu'nca Personel Dairesi'ndeki sicil ve kayıtlardan saptanması kararlaştırılmıştır(247). Güvenlik açısından alınan önlemlerden biri de, bu subayların A.P. teşkilatının güçlü olduğu İnebolu'ya çıkarılması idi(248). Anadolu ordusundaki subaylara 10 Ekim 1920'de Mart ve Eylül aylarında terfi verilmesi kararlaştırılırken, İstanbul'dan Anadolu'ya geçen subayların terfii, geçtikleri andan sonra gelen Mart ve Eylül ayları geçerli kabul edilerek yapılmıştır(249).

Subayların Anadolu'ya geçirilmesinde, temel sorunlardan biri, subay ailelerinin İstanbul'da kalmasıdır (250). Bundan dolayı, bu konuda önlem alınmış, 16 Ocak 1921'de davetli ve davetsiz olarak İstanbul'dan Anado-

-
- 245 Bu gereksinim ve iç güvenliğin sağlanabilmesi amacıyla, 25 Haziran 1920'de XII. Kolordu (Konya, Karaman, Niğde) ve III. Kolordu (Sivas, Samsun, Amasya) bölgelerinde 1890-1895 doğumluların silah altına alınmasına ilişkin bir kararname çıkarılmıştır (Düstur. 3. t., c. I, Sh. 25).
- 246 8/9 Nisan 1920'de Mustafa Kemal bütün askeri birliklere subay iknâli için ne önlemler alınabileceğini sordu. ATASE. İF. Sh. 47; İstanbul'dan Anadolu'ya geçişleri zorlaştırmak için, İtilaf Devletleri Pasaport Dairesinden vize almadan Anadolu'ya geçişleri 16 Mart 1920'de yasaklanmıştır. **Alemdar**. 17.3.1920.
- 247 ATASE . İF. Sh. 105. Kötü niyetli subayların ordu içine karışması için bu önlem alınarak, araştırması yapılan subaylardan uygun görülenlerin ismen çağrılması kararlaştırılmıştır (ATA-SE Arş. A. 1/7895, K. 955, D. 18, F. 38.)
- 248 ATASE Arş. A. 1/4282, K. 955, D. 18, F. 17. Ancak zorunlu durumlarda Ereğli'ye de çıkarılabileceklerdi. Hava muhalefeti olduğu takdirde Sınop limanının da çıkış için uy un olduğu "P" şubelerine Ocak 1921'de bildirilmiştir. ATASE Arş. A. 1/4282, K. 952, D. 6, F. 13/2.
- 249 Terfilerin iki aya dağıtılmış olmasının nedenlerinden birisi subay geçişini hızlandırmak olmalıdır. Düstur. 3.t., c. II, Sh. 172 (1128 numaralı nizamname).
- 250 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1533, D. 94, F. 4.

lu'ya geçen subaylar ve ailelerine yolluk verilmesi ve ayrıca yalnız gelip de, daha sonra ailelerini getirenlere aynı işlemin uygulanması kararlaştırılmıştır(251). Yine bu subaylar arasında, ailesi İstanbul'da kalanların aileleriyle haberleşmesi "Özbekler Tekkesi"nin merkez olarak kullanıldığı posta sistemi ile yapılmıştır(252).

1921 yılı Nisan ve Ağustos ayları arasında İnebolu yöresinden İç Anadolu'ya yoğun şekilde subay gönderimi yapılmıştır. Sakarya'ya hazırlık aşaması sayılan bu dönemde özellikle Ağustos başlarından itibaren bu işlem daha da hızlanmıştır(253). Ankara'nın istekleri üzerine Ağustos başında 94, 16 Ağustos'ta 57, 17 Ağustos'ta 64 subay ve 394 er İnebolu'dan Ankara'ya sevk edilmiştir (254). 1921 Aralığında Ankara'nın gereksinimi dolayısıyla, yine İstanbul'dan istekte bulunulmuştur(255).

Anadolu'ya geçenlere sağlanan kolaylıklar çerçevesinde, Anadolu'ya ihtiyat subayı olarak geçenlerin daha önce memur ise, atandığı kütada göreve başlayıncaya değin memurluktan aldığı maaş, emekli subayların ise, göreve başlayıncaya kadar son rütbeden aldıkları maaşın kendilerine ödenmesi 22 Şubat 1922'de kararlaştırılmıştır(256).

M.M. ve İstanbul'daki diğer gizli grupların görevleri arasında, önde gelen askerlerle birlikte idareciler, hukukçular, gazeteciler ve fikir adamlarını Anadolu'ya ge-

251 Düstur. 3.t., c. I, Sh. 182. Bu konunun Malye Bakanlığı'nca 1 Ocak 1920'de bir tezkere ile bildirilmesine karşın, kararname bu tarihte yayınlanmıştır. Yedek subaylar ve aileleri için de aynı sistemin kabul edildiğine dair kararname 14 Mart 1920'de çıkarılmıştır. Düstur. 3.t., c. II, Sh. 8.

252 Mısıroğlu. Sh. 277.

253 Bu dönemde Ankara'dan subayların bekletilmeden Ankara'ya sürekli sev i için emirler verilmiştir. Ankara, yazılarında subayların yolluklarına ek olarak, araba paralarının da verileceğini bildirmiştir. ATASE Arş. A. 1/4282, K. 955, D. 18, F. 28, 34; A. 1/4282, K. 1290, D. 7, F. 1/74.

254 ATASE Arş. A. 1/4282, K. 1290, D. 7, F. 1/80, 1/104.

255 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 5, 5/1.

256 Düstur. 3.t., c. II, Sh. 223.

çirmek de vardı(257).

c. Silah ve malzeme kaçırma sistemi

İstanbul'dan Anadolu'ya silah ve mühimmat kaçırma çalışmaları önce kişisel girişimler olarak başlamış. Heyet-i Temsiliye'nin kendisine bağlı bazı ulusal örgütler kurmasından sonra bu çalışmaları ulusal gruplar üstlenmiştir(258). Silah kaçırma çalışmaları genellikle 1921 başlarından itibaren yoğun şekilde ve düzenli olarak Felah Grubu tarafından yapılmıştır. Kaçakçılık işlerinde Felah'ın başarısı, bu işi sistemleştirmiş olmasından kaynaklanmaktadır. M.M.'in kaçakçılık işlerinin düşünülüp tartışıldığı yer ise Velid Bey'in (Ebuzziya) Tasvir-i Efkâr Matbaası olmuştur(259).

M.M. tarafından çeşitli yollarla sağlanan silah ve savaş malzemesi İstanbul'da bazı depolarda saklanmıştır(260). Bu depolar Karaağaç Ambarı(261), Özbekler Tekkesi(262) ve Şeyh Saadettin Ceylan Efendi yönetimindeki Hatuniye Dergâhı olmuştur(263). Silah ve mühim-

257 Kenber. Sh. 28. Örneğin Şubat 1921'de M.M. tarafından 15 genç mühendis teğmen Gülnihal Vapuru ile Anadolu'ya geçirilmiştir (Nutku. 2/25 (1962) Sh. 380). İncobolu'da bekletilen, İstanbul'dan Hilal-ı Ahmer (Kızılay) tarafından gönderilmiş 40 doktor ile 10 eczacının Ankara'ya gönderilmesi Kastamonu Kumandanlığı'ndan istenmiştir (ATASE Arş. A. 1/ 4282, K. 1290, D. 4, F. 1. Meclis'in açılmasından hemen sonra Anadolu'ya İstanbul'dan cephane yapımında kullanılacak kimyasal maddeler yanında, silah yapım ve tamirinde uzman ustalar getirilmiştir. TBMMGCZ. c. 1, Sh. 44.

258 ATASE. İF. Sh. 53.

259 Kalkavanoğlu, Sh. 23.

260 TİTE Arş. K. 39, F. 16602. Bu depolardan biri de Sirkeci'deki "Sebat Yollama Ambarı"dır. Ertürk. MMSTM. Sh. 433.

261 Kaçırma işlerinde çalışan ve aracılık yapan kişiler hakkında bk. Sanal, Mithat. Milli Mücadele'den Bir Yaprak. **Hayat Tarih Mecmuası**, II/8 (Eylül 1968) Sh. 28-34.

262 Mısıroğlu, Sh. 277.

263 Bu Dergâh ile M.M. arasındaki ilişkiyi M.M. Eyüp bölgesi reisi Hafız Kemal Bey kurmuş, Keçesuyu'ndaki İngiliz Hint kıtaları cephaneliği soygunu sonrasında alınan malzeme Dergâh aracılığı ile Anadolu'ya geçirilmiştir. Mısıroğlu. Sh. 288, 291, 295; Beykoz'da Ali Rıza Bey'in yararlılıkları için bk. TİTE Arş. K. 39, F. 10639.

mat depolardan alındıktan sonra Maçka, Zeytinburnu (264) ve Fındıklı'daki odun iskelesinden, anlaşma yapılmış olan vapur ve mavnalara yüklenerek Anadolu'ya gönderilmiştir(265).

M.M.'nin taşıma işleri için Ankara'dan para gönderilmiştir(266). Taşımada deniz araçlarına yüklenen malzeme, önemsiz bir malın yüklenmesi ile kamufle edilmiş, araçlara denetim amacıyla bir M.M. görevlisi de bindirilerek, malın cinsi, miktarı ve limandan hareket saati Ankara'ya haber verilmiştir(267).

M.M. ve Felah grupları silah gönderilmesinde, Fransız Le Française ve Pake taşımacılık şirketleri ile Lloyd Triestino isimli İtalyan kumpanyasıyla çalışmışlardır. Taşıma bu şirketlere bağlı Adana, Mersin, Lelet, Anadolu, Ararat, Ladil, Langır, Meçta, Vesta, Vestfalya(268), Dukovina, Kampiloglio, Kastinio, Kleopatra, Marane, Megri, Minerva ve Oratina(269) vapurlarıyla yapılmıştır(270). M.M. Grubu'nun taşıma işlerinde genellikle Le Française'in vapurları kullanılmıştır(271). Fransız subaylarının zaman zaman M.M.'in çalışmalarına göz yummuş olmasında bunun da etkisi olmalıdır(272). M. M., İtalyan Lloyd Triestino vapur kumpanyasıyla da taşımacılığın yöntemine ilişkin bir anlaşma imzalamış-

264 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 55.

265 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 3

266 Örneğin 1922 Ocak başında M.M.'e Le Française'a ödenmek üzere 10.000 lira transfer edilmiştir. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 14.

267 TİTE Arş. K. 39, F. 9057-9058.

268 Bu vapurlar Le Française ve Pake Kumpanyalarına bağlıdır.

269 Lloyd Triestino.

270 Nutku, II/23 (1962) Sh. 316.

271 Himmetoğlu. KŞİY. c. I, Sh. 203'de M.M.'in yalnızca bu şirket ile çalıştığını yazmaktadır. Bunu kendi gözlemleri ve ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 37'deki belgeye dayanarak söylemiş olmalıdır.

272 Örneğin 2.2.1922'de Ladil iki tehlike atlattuktan sonra limandan çıkabilmiş, bunda Fransız Liman Kumandanı Captain Rubis'in büyük rolü olmuştur. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 88.

tır. M.M.'den Naci Bey ve Triestino'dan İtalyan İstanbul Askeri Temsilcisi Benin Barem tarafından imzalanan anlaşmayla sözleşmenin tarafları arasında, cephanenin İstanbul'dan depolardan alınıp vapurlara nakli için M.M. tarafından sandık başına şirkete 75 kuruş ödemesi, İstanbul'dan Antalya'ya kadar her ton için nakliye, sigorta ücreti dahil toplam 23.10 lira ödemesi, 10.000 sandığa karşılık şirkete depozito ücreti olarak ödenecek 50.000 liranın Antalya'daki İtalyan Bankası'na yatırılması kararlaştırılmıştır(273). Le Française için de M.M.'e birinci derecede hizmet etmiş olan memurlar arasında Kumpanya komiserlerinden Arıf Bey, Terziyan Mıgırdıç, Katibyan Karabet, Papazyan Ohannes, Çayırçıyan Maksud, Pari Develdmar, Ömer Ziya Bey, Vito Gradof, Manokof, Şabzet'na, Bedeşyan, Merelli, Yirvanet Tontonyan sayılabilir(274).

Felah Grubu'nun taşıma işlerinde ise, adı geçen şirketlerle sözleşmeler Köprübaşı'ndaki Türkiyat Ambarı sahibi Hüsnü Bey tarafından yapılmıştır. Hüsnü Bey sözleşme dışı sigorta amacıyla Le Française vapurlarına herhangi bir savaş kazası olduğu takdirde 300 lira vermeyi yüklenmiştir(275). Felah'ın taşıma şirketleriyle anlaşma girişimi Milli Savunma Bakanlığı'nın onayı ve Hüsnü Bey'in sözleşmeyi imzalamasıyla sonuçlanmıştır (276). Kişisel girişimlerle Anadolu'ya silah ve malzeme sağlayanlar pay, komisyon veya nakdi ödül almışlar, M.M. elemanları hiçbir şey talep etmemişlerdir(277).

İstanbul'dan Anadolu'ya sürekli silah kaçırıldığını sezen İngiliz Haberalma Teşkilatı, İstanbul'daki İngiliz

273 Bir cephaneye sandığı yaklaşık 40 kg. hesaplanmış, düzenlemeler 1 ton 25 sandık üzerinden yapılmıştır. ATASE Arş. A. 1/4282, K. 963, D. 1, F. 2-4.

274 TİTE Arş. K. 39, F. 9928, 10626.

275 TİTE Arş. K. 39, F. 10595. Bu para kontrat dışı olarak Ankara tarafından Hüsnü Bey'e verilmiş olmalıdır.

276 TİTE Arş. K. 39, F. 10596.

277 TİTE Arş. K. 39, F. 16602.

Siyasi Temsilciliği'ne silah kaçırma yolları ile ilgili bir rapor vermiştir. Bu raporda İstanbul'dan Anadolu'ya silahın iki yolla kaçırıldığı belirtilmiştir. Birincisi, Haydarpaşa-İzmit(278) bölgesidir. Bu yolda, ya tren yolu aracılığıyla ya da Anadolu sahilindeki adalar arasında kayıklarla kaçakçılık yapılmıştır(279). İkinci yol ise Karadeniz limanlarına göndermedir. Haberalma Servisi Trakya sahilleri kanadından silah gönderilecek olursa bir şey yapılamayacağını, fakat belirtilen iki yoldan yapılacak kaçakçılığın sıkı denetimle önlenebileceğini belirtmiştir. Hazırlanan raporda alınacak önlemler şöyle belirlenmiştir:

1. Pendik-İstanbul asıl sınır kabul edilerek, arasının tamamen boşaltılması, Pendik'ten de sivil halkın çıkarılarak, bölgenin askeri işgal altına alınması.

2. Karaburun (Bozburun) kıyılarından Pendik'e kadar ve buradan da Karadeniz'e kadar sahilin kordon altına alınması; Bozburun-Pendik arasında denetim gemileri bulundurulması, Pendik-İzmit arasındaki İngiliz kuvvetlerinin iki kat artırılarak, Kâğıthane önlerinde önlem alınması.

3. İstanbul'da doğrudan doğruya Harbiye Nazırı'nın (Savaş Bakanının) bilgisi altında Anadolu'ya askeri malzeme gönderimiyle uğraşan şubelerin mühürlenerek, bu işle uğraşan subayların Anadolu'ya sürülmesi, bu konuyla ilgilenenlerin saptanması(280).

1921 başında gönderimin bir kısmı Karamürsel'e yapılmıştır(281). Silah yüklü vapurla gönderilen M.M.

278 Raporda bu bölge H-1-(I X A) Mıntıkası olarak kullanılmıştır.

279 Harrington Mayıs 1921'de İzmit Yarımadasında bir jandarma birliği kurulmasını General Charpy'e önermiştir. FM Arch. Kt. 20N1102, D. 37/1, F. 316 B.

280 Bu rapor 16 Mart 1920'den hemen önce verilmiş olmalıdır. Çünkü raporun bundan sonraki bölümünde, işgalin süratle yapılabilmesi için kentın çeşitli noktalarına asker çıkarılması ve sansürün şiddetlendirilmesi gerektiği belirtilmektedir. TİTE Arş. K. 39, F. 13281.

281 ATASE Arş. A. 1/4282, K. 963, D. 22, F. 3.

elemanı malzemeyi Karamürsel'e teslim ettiğine ilişkin Askeri Polis Şubesinden bir makbuz almıştır(282). Vapurdan indirilen malzeme A.P. tarafından da karar defterine işlenerek(283), Ankara'ya ulaştırılmak üzere Gök-bayrak Taburu görevlilerine verilmiştir(284). Felah Grubu, İzmit Kumandanlığı kanalıyla silah ve malzeme gönderimini kolay ve süratli yapmış, 1922 başında M.M. de aynı yoldan gönderim yapabilmek için Ankara'dan izin istemiştir(285).

Yine 1921 başlarında Kastamonu'dan Ankara'ya Milli Savunma Bakanlığı'na yazılan bir yazı ile Karadeniz kıyılarında gönderim yapılabilecek yerler belirtilmiştir. Bu yerler Sinop'un 7 mil güneyindeki Taşyunağı, kuzeybatısındaki Aklıman ve Cide'nin batısındaki Giderus Limanı olarak gösterilmiştir. Aynı yazıda, çeşitli demir alma yerlerinin gizlenmeye uygun olmadığı, Sinop Limanının çok işlek olması nedeniyle çıkarmaya elverişli olmayacağı, Sinop-Boyabat-Taşköprü-Kastamonu yolunun malzeme taşıyan arabaların geçmesine uygun olduğu, Boyabat-Taşköprü arasında yolun biraz bozuk olduğu vurgulanmıştır(286). Buna karşın İstanbul'dan Anadolu'ya yapılan gönderimin büyük kısmı İnebolu'dan gerçekleştirilmiştir. Buraya getirilen silah ve malzeme İnebolu Liman Başkanlığı aracılığı ile İnebolu Kumandanlığı'na verilmiştir(287). Cide de batıdan yapı-

282 Bu makbuz Ankara'da Hüsamettin Bey'e gönderilmiş, o da Milli Savunma Bakanlığı'na teslim etmiştir. TİTE Arş. K. 39, F. 9056.

283 Bu işlemler herhangi bir suistimale meydan vermemek için yapılmış olsa gerektir. TİTE Arş. K. 39, F. 9069.

284 TİTE Arş. K. 39, F. 9069. Kocaeli bölgesinde milislerden oluşturulmuş ve daha sonra düzenli birlikler haline getirilmiş olan tabur elemanlarının bölgeyi tanıması, malzemenin sevkinde kolaylık sağlamış olmalıdır.

285 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 54.

286 ATASE Arş. A. 1/4282, K. 953, D. 10, F. 3/1.

287 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F.65; A. 1/7895, K. 1560, D. 117 (24-B), F. 2/1, 8/1. Başlangıçta silah ve cephanenin nakli ve teslimle ilgili işlemler askerlik şubesinde yapılmış, Bnb. Zeki Bey'in 13.12.1920'de Menzil Nokta Kumandanlığına atanmasıyla bu iş kendisine devredilmiş ve ikmal işleri artıkça askeri örgüt

lacak gönderim için gözde limanlardan olmuştur. Bunun tek sakıncalı tarafı içeriye yapılacak gönderimin mekkâreler (hayvanlarla) ile yapılması zorunludur (288). Kastamonu Sancağı içinde subay ve mühimmatın çıkarıldığı yerlerde Sinop, İnebolu, Cide, Bartın, Kozlu, Kilimli, Zonguldak ve Ereğli'de liman reislikleri kurulmuştur(289). Bazı malzemeler kaçakçılıkla Karadeniz limanlarına getirilirken, bazıları da limanlarda bulunan yabancı şirketlerin bulduğu komisyoncular adına gönderilmiştir(290).

Karadeniz'in güvensizliği karaya çıkarılan malzemenin bir an önce Anadolu içine gönderilmesini zorunlu kılmıştır(291). Kasım 1920'de, devletin elinde bulunan dan fazla taşıtın müteahhitlerin (yüklenici) elinde bulunması doğal olarak ücretlerin artmasına yol açtığından(292) bir araba ulaşım kolu kurulmuş, taşımacılık işlerinde arabacılar derneğinin de yararı görülmüştür (293). Ordunun ulaşım araçlarının azlığı ve cephane eksikliği, Eskişehir-Kütahya savaşlarında yenilgiye ve Sakarya'da düşmana daha ağır bir darbe indirilememesine neden olmuştur(294). Taşımacılığın önemi, bu dalda çalışanların askerlikten muaf (bağışık) tutulmalarından da açıkça anlaşılmaktadır. Müecceliyet-i askeriye (askerliği erteleme) vergisi, askeri erzak ve levazım müteahhitleri, hayvan sahipleri, nakil araçları müteahhit-

genişlemiştir. Peker. İKİ. Sh. 205. Ayrıca İnebolu'da bir alım komisyonu kurulmuştur. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 117, (24-B), F. 16.

288 ATASE Arş. A. 1/4282, K. 953, D. 10, F. 3/1.

289 Peker. İKİ. Sh. 219.

290 Nepaya Vapuru ile malzeme Samsun'da Komisyoncu Şevki adına gönderilmiştir. ATASE Arş. A. 1/4282, K. 963, D. 22, F. 3.

291 Peker. İKH. Sh. 210, 217; 1 Ocak 1921'de Umur-ı Bahriye Müdürlüğü'nün (Deniz İşleri Müdürlüğü) Bahriye Dairesi adını almasından sonra, bu kuruluş Karadeniz'de ordunun donanım ve malzeme nakliyatı görevini üstlenmiştir. Nutku. 1/2 (1962) Sh. 55.

292 ATASE. İF. Sh. 390.

293 Peker. İKH. Sh. 217, 266.

294 Altay. Sh. 314-315.

lerinden I. derecede, nakle vasıtası sürücülerinden II. derecede alınmıştır(295).

Karadeniz yolu yanında yabancı vapur şirketleri Mersin Limanına da malzeme götürmüştür(296). Ayrıca Ocak 1923'de Le Française vapurlarıyla Tekirdağ ve Kırklareli'ne M.M. tarafından silah ve hayvan gönderilmiştir(297).

İstanbul'dan silah ve malzemenin elde edilişi sonrası, bunların yükleme ve gönderilme işi sırasında İtilaf kuvvetlerinde görevli bazı yetkililer ulusal birlikleri sürekli uyararak, kaçırma işlerinde uygun ortamı sağlamışlardır. Pandikyan bazen İngiliz gözcülerin yerini M.M.'e haber vermiş, bazen taşıma sırasında bölgede İngiliz devriyelerinin olmamasını sağlamıştır(298). İtilaf devletleri Kontrol Heyeti Tercümanı David Sahakkulu da M.M. motorlarının yakalanmaması için Yunan denetim subaylarının limanda olmadığı zamanı seçme konusunda işbirliği yapmıştır(299). Ayrıca gemi şirketleri de görevlendirdikleri adamlarla gönderimin uygun olup olmadığını denetlemiştir(300). 1921 Martında İstanbul'dan hareketi sırasında Ümit Vapuru aranmış ve izlenmesine karşın hamallarla vapura topçu dürbünü, top aynası, fişek kapsülü, iki telsiz, 170 mavzer ve cephanesi yükletilmiştir(301).

295 **Düştur**, 3. t., c. III (8.3.1338-28.2.1339). Sh. 72-73.

296 Koçer. KSl. Sh. 206.

297 Sevkedilen kişi sayısı 605, hayvan sayısı 444'tür. (TİTE Arş. K. 39, F. 9059-9064) Trakya'ya daha önce 6 Şubat 1922'de de yaklaşık 5000 parça malzeme gönderilmiştir (TİTE Arş. K. 39, F. 9193/55).

298 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 7.

299 Kalkavanoğlu. Sh. 13-15. David Sahakkulu İngilizlerin durumu anlamaları üzerine Bulgaristan'a kaçmış, 1949'da tekrar İstanbul'a dönmüştür.

300 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 120, F. 55.

301 Bu malzeme İnebolu ve Samsun'a gönderilmiş, Samsun'daki kaçakçılıkla ilgili özel memur Hayri Bey, Ankara'ya Hüsameddin Bey'e yazdığı bir yazı ile vapurun Başçarkçısı Hikmet ve 2. Kapitanı Basri Beylerin onurlandırılmalarını istemiştir. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 118, F. 23.

1921 Eylül ayında Amasra Limanına sığınan tüccar malı ve yolcu taşıyan bir İngiliz motorunun alıkonulması, İngilizlerin misilleme olarak, özellikle cephane taşıyan deniz araçlarımızı izleyebileceği ve tutuklayabileceği yolunda bir bahane olabileceği gerekçesiyle Mustafa Kemal tarafından engellenmiş, Kastamonu Bölgesi Kumandanlığı'na yazılan bir yazı ile "Motorla beraber içindekilerin de serbest bırakılması ve serbest bırakılmalarının da ancak özel bir gönül almadan başka bir şey olmadığıнын uygun bir biçimde anlatılması" istenmiştir (302).

Aralık 1921-Ocak 1922'de Müttefikler arasındaki çekişmeyi belirgin şekilde ortaya çıkaran Vera Vapuru olayı ortaya çıkmıştır. 22 Aralık 1921'de silah ve cephane yüklü Vera Vapuru İngilizlerce yakalanarak, yükü denize dökülmüştür. Katolik Ermeni olan Fransız uyruğundaki Rozalt tarafından tasarlanan bu kaçırma işleminin başarısızlığı(303) taşımacılığı yapanların ve gemi personelinin yakalanmasına yol açmış, bunun üzerine Fransız ve İtalyan makamlarıyla ilişki kurularak, tutuklananlar serbest bırakılmıştır. İngilizler Fransız gemi sahibi ve personelinin yargılamaya cesaret edememiş, dava Fransız ordusu askeri mahkemesine verilmiştir(304). 8 Şubat 1922'de İngiliz makamlarına Alfons isimli bir casusun verdiği raporda Fransızların Vera olayında takındığı tavrın İstanbul'daki ulusal gruplara cesaret verdiği, kaçakçılıkta Fransız bandralı motorlar kullanıldığı belirtilmiştir(305). Şubat 1922'de li-

302 HTVD. 70 (1974) Ves. no. 1530.

303 Himmetoğlu, H. Anadolu'ya Gönderilecek Silahları İngilizler Nasıl Denize Döktüler. **Dün ve Bugün**. 1/4 (1955) Sh. 6.

304 Buna ilişkin yazı Müttefik İşgal Kuvvetleri Karargâhı'ndan Müttefik Polis Komisyonu Karargâhı'na 23.2.1922'de yazılmıştır. Bu durum adı geçen komisyonun Fransa'nın denetiminde olduğunu göstermektedir. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 10.

305 Ayrıca bu raporda 16 Şubat'ta Fındıklı odun iskelesinden Akçaşehir'e gönderilmek üzere yükleme yapılacak da belirtilmiştir. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 3.

man ve Haliç'te gözlemler artırılmıştır(306).

Şubat 1922'de Espoir isimli İtalyan vapuru Zonguldak'tan 2000 ton kömür yüklemiş, İstanbul yoluyla Ege'den geçerek Mersin'e bu yükü boşaltmak istemiştir. İzmir önlerinde vapur Yunanlılarca yaralanmış, yükünün satın alındığı açıklanmıştır. Bunun üzerine Zonguldak'ta harekete hazır bekleyen bir başka İtalyan vapurunun hareketi önlenmiş, İstanbul'dan Mersin'e gönderim durdurularak, gönderim İnebolu'ya yapılmıştır(307). Yine Yunanlılar Mart 1922'de İnebolu önlerine gelerek, Afrika adlı vapuru götürmüşlerdir(308).

1922 Haziranında Fransız bandıralı bir Rus vapuru yakalanarak, Alman mavzerleriyle yüklü bir cephane kamyonuna İngilizlerce el koyulmuştur(309).

4. Propaganda ve Karşı Casusluk

Başlangıçta Heyet-i Temsiliye işgalcilerin propagandalarını önlemek ve propaganda aracı yapılabilecek bilgi ve belgelerin işgalcilere verilmemesini sağlamak için önlemler almıştır. 17 Mart 1920'de İstanbul ile resmi özel tüm telgraf haberleşmesi yasaklanmış, Anadolu ile ilgili bilgileri İstanbul'a verenlerin şiddetle cezalandırılacağı, 23 Mart'ta da düşman yararına propaganda yapanlarla düşmanla haberleşenlerin tutuklanacağı açıklanmıştır(310). 28 Ekim 1920'de işgalcilerin Anadolu içinden haber almasını olabildiğince engellemek ve

306 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 5/3.

307 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 14, 69, 23.2.1922 tarihli **Hakimiyet-i Milliye** Espoir'in silah ve mühimmat yüklü olduğunu belirtmektedir. Fakat belgeden yükün kömür olduğu anlaşılmaktadır.

308 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 113.

309 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 86. Ayrıca Yarımca önlerinde iki motor ve bir kamyon da yakalanmıştır. TİTE Arş. K. 39, F. 14495.

310 Güneş. Sh. 206. Bununla birlikte İstanbul'da kışlalardaki Türk askerlerin Kuva-yı Milliye'ye katılmaları için yoğun şekilde propagandaya başlanmıştır. **Alemdar**. 4, 10.5.1920.

bunu kullanarak Anadolu'da yapabilecekleri propagandaları önlemek için sansür yönetmeliği çıkarılmıştır. Bu yönetmelikte, Anadolu içinden sahile gidecek ve sahillerden Anadolu'ya gelecek mektuplar ile iç haberleşme ile ilgili tüm mektup ve telgrafların büyük merkezlerde sansür edileceği belirtilmiştir(311). Meclis'teki muhaliflerin ve karamsarların Türk ordusunun kötü durumunda olduğunu görüşmelerde sık sık vurgulamaları, İngiliz ve Yunan tarafının yanlış yönlendirilmesi ve Türk tarafının gücünün gizlenmesi açısından önem taşımıştır(312). Nitekim bu yönlendirmenin farkına, 1921 ortalarında gelişen bir olayla, yalnız İngiliz Elçiliği Başçevirmeni Ryan varmıştır. Haziran 1921'de Mustafa Kemal'e Ankara'daki İttihatçılar tarafından başarısız bir darbe girişiminde bulunduğu dedikoduları çıkmış, İngiliz kaynaklarının aldığı haberi İngiliz diplomat Rattigan da Fransız kaynaklarından doğrulamıştır(313). Ryan İngiltere'ye yazdığı 8 Haziran tarihli raporunda, bu haberin kasıtlı olarak çıkarılmış olabileceğini, Ankara'nın idareyi zayıf göstermek istediğini, Meclis'teki mücadelenin yalnızca barış için Misak-ı Milli'den ödün verilebileceğini düşünenlerle, verilmemesini isteyenler arasında bir çatışma olabileceğini ileri sürmüştür(314).

İngilizler bir taraftan propaganda ile Türk tarafının moralini bozarak, diğer taraftan ulusal hareketi dağıtmak isteğiyle isyanları körükleyerek kansız bir zafer

311 Düstur. 3. t., c. I, Sh. 110. 1921 Şubatında yayınlanan bir beyanname ile işgal bölgesindeki Türk kuvvetleriyle ilgili bilgi verenler hakkında şiddetle kovuşturmayla geçileceği belirtilmiştir. HTVD. 55 (1966) Ves. no. 1268.

312 ATASE. Türk İstiklal Harbi. c. II. (Batı Cephesi) 6. Kısım, 4. kitap (İstiklal Harbi'nin Son Safhası). Gnkur. Bas., Ankara, 1969, Sh. 22.

313 Bu haber 6.6.1921 tarihli **Revell** adlı haftalık Fransız gazetesinde yayımlanmıştır.

314 Foreign Office Archives. F. O. 406/46; Confidential (11837)-Further Correspondence Respecting Eastern Affairs. Part. VII. April to June 1921.

kazanmayı ummuştur(315). Yunanlılar da 1921 başlarında Türk tutsaklarını propaganda amacıyla kullanmak istemiştir. Savaşta alınan tutsaklardan bir bölümünü bir süre ellerinde tutarak, askere gitmemelerini, padişahın buyruklarına uymaları gerektiğini, arkadaşlarını da inandırarak, askerlik yapmamalarını sağlamalarını, askerden kaçmalarını telkin ederek serbest bırakmışlardır(316).

1921 Mayısı sonrası M.M. İstanbul'da propaganda (317) çalışmalarına girişmiş, aynı zamanda Ankara'nın önlem alması gereken konular merkeze bildirilmiştir.

İstanbul'da propaganda genellikle halkın toplu bulunduğu yerlerde yapılmıştır. Bu nedenle İstanbul Polis Müdürü Hasan Tahsin, 8.6.1921'de Müttelik Polis Denetim Komisyonu üyesi Bn. Streiff'e "Cami ve medrese hocalarının bu yerlerde batılılara karşı kışkırtıcı vaaz vermelerinin önlenmesi, tiyatro oyunlarının titizlikle incelenmesi gerektiği" hakkında bir yazı yazmıştır(318) M.M., kamuoyu yaratmaya değil, genellikle düşmana şaşırtıcı bilgi vermeye yönelik propaganda yapmıştır(319). Kamuoyu yaratmaya yönelik çalışmalar, özellikle Matbuat ve Haberalma Umum Müdürlüğü'nün (Basın ve Haberalma Genel Müdürlüğü) yönlendirdiği ulusçu basın

-
- 315 TBMMGCZ. c. I, Sh. 38-43. Erzurum'da İngilizlerin 1922 ortalarında bir ticaret bürosu açma girişimi üzerinc, bu büronun çalışmalarını haber alabilmek için bir M.M. elemanının burada görev alması sağlanmıştır. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 10.
- 316 İsmet Paşa 30.4.1921'de Milli Savunma Bakanlığı'na yazdığı bir şifre telgraf ile bu şekilde serbest bırakılan tutsakların geri hizmette kullanılmalarını istemiştir. HTVD. 55 (1966) Ves. no. 1276.
- 317 ATASE. İF. Sh. 106; TİTE Arş. K. 39, F. 16468-16469, 16504. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 118, F. 30/1.
- 318 FM Arch. Kt. 20N1101, Ka. 37, D. 3. Ayrıca Trabzon Milletvekili Ali Fikri'nin matbaasında birçok propaganda broşürleri, İngilizlerin katliamlarına ilişkin fotoğraflar basılarak, bunların İsviçre'de bulunan Reşit Saffet Bey aracılığı ile Avrupa'da dağıtılması sağlanmıştır. Çavuşoğlu. Sh. 263.
- 319 Shaw. SH. 423; propaganda çalışmaları Müsellah (silahlı) M.M. tarafından yürütülmüştür. ATASE. İF. Sh. 106.

yardımla olmuştur(320).

M.M., alınacak önlemler hakkında bilgi için. İstanbul'da çeşitli etnik grupların çalışmalarını Ankara'ya haber vermiştir. Örneğin, Fener Patrikhanesi ile Rum kiliselerinde yapılan toplantılar ve ayinlerden, bunlara katılanlardan, toplantılardaki konuşmalardan Ankara devamlı haberdar edilmiştir(321). Anadolu'da girişilebilecek İngiliz propaganda çalışmalarının kaynakları da İstanbul'da Grup tarafından araştırılmıştır(322). M.M., 25 Şubat 1922'de, İtilaf Devletleri ve saray propagandistleri, çeşitli işlerle ve casuslukla görevlendirilen İngiliz subaylarının isimlerini, eşkâlleriyle birlikte Ankara'ya bildirmiştir(323). Ayrıca Anadolu'ya gönderilecek Ermeni suikastçılar (324), İstanbul'da hükümet ileri gelenlerine suikastlar düzenlenebileceği(325) ve ulusal harekete zararlı derneklerin çalışmaları, rapor edilen bilgiler arasındadır(326).

Ankara Hükümeti, Meclis görüşmelerini İngiliz ve Yunan tarafını yanlış yönlendirmede kullanmış olmasının ödülünü Büyük Taarruz sırasında görmüştür. Büyük Taarruz'dan yaklaşık 20 gün önce Batı Cephesi Kumandanlığı'na gönderilen bir gizli emirle, Türk tarafının bir

320 Tasvir-i Efkâr, Vakit, İkdam, İleri, Yeni Gün, Sebilü'r-Reşat, Ak-şa , Karagöz bunlar arasında sayılabilir. Bu gazeteler hakkında geniş bilgi için bk. Öztoprak, İzzet. **Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını**. Tisa Matb., Ankara, 1981, Sh. 4-7. İstanbul gazeteleri ve zararlı derneklere yapılan propaganda yayınları Ankara'ya M.M. kanalıyla gönderilmiştir. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 11/1; TİTE Arş. K. 39, F. 16601.

321 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 70; TİTE Arş. K. 39, F. 16631.

322 TİTE Arş. K. 39, F. 9066-9067.

323 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119; F. 11/1; A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 18. 700'den fazla casusun isimleri ve 180 tanesinin fotoğrafları gönderilmiştir. Fotoğrafları olmayanların eşkâlleri vardır. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 20. Yalnız bu bilgilerin rüşvet karşılığı mı yoksa başka kaynaklardan mı sağlandığı hakkında açıklayıcı bir belge bulunamamıştır.

324 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 61.

325 M.M. zabita kanalıyla gerekli önlemlerin alınmasını sağlamıştır. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 39.

326 Koçer. **KSİ.**, Sh. 126.

saldırı beklemekte olduğu ve taarruz niyetinde bulunmadığının propagandasının yapılması istenmiştir(327). Ankara'da da taarruz hazırlıkları gizlenmiş, taarruz hafta sonunda başlatılarak, Yunan ordusunun yardım alması da bu ani hareketle engellenmiştir(328).

327 HTVD. 59 (1967) Ves. no. 1356.

328 Şimşir, Bilal. **İngiliz Belgeleri ile Sakarya'dan İzmir'e**. Sıralar Matb., İstanbul, 1972, Sh. 472.

II. BÖLÜM

MECLİS'İN AÇILIŞI SONRASI ANADOLU'DAKİ EKONOMİK YAPI VE SİLAH SAĞLANMASINDA İSTANBUL'UN YARDIMLARI

A. GENEL OLARAK

1. Ekonomik Durum

Meclis'in açıldığı dönemde ordunun silah ve malzemeye olan gereksinimi ile Anadolu'da kalmış memur ve subaylara yapılacak ödemeler Türk ekonomisi üzerine ağır bir yük bindirmiştir. Hükümet gelir ve gideri dengeleyebilmek için bir dizi önlemler almak zorunluğuydu.

28 Şubat 1921'de çıkarılmış olan 103 Sayılı Yasa ile bazı önlemler alınmıştır. Bütün dış borç ödemeleri durdurularak, bu paranın 1920'ye ait 11.629.732 liralık bütçe açığının kapatılması için kullanılması planlanmıştır(1). Kurtuluş Savaşı yıllarında devlet gelirleri aşar

1 Müderrisoğlu, Alptekin. **Kurtuluş Savaşı Mali Kaynakları**. 2. bs., Yapı Kredi Bank. Yay., Ankara, 1981. Sh. 304-310. 1920 yılı için devlet gideri 63.018.358, geliri 51.388.626 lira idi. Bütçenin uygula-

(yüzde 29), gümrük vergisi (yüzde 22), hayvan vergisi (yüzde 12), tuz tekeli (yüzde 8), bina ve arazi vergileri (yüzde 5), gelir vergisinden (yüzde 4) oluşmuştur(2). Meclis'in açılmasından sonra gelirlerin artırılması yolunda aşağıdaki önlemler alınmıştır:

1. 24 Nisan 1920'de Ağnam resmi (hayvan vergisi) 4 misline çıkarılmış, 27 Kasım'da verginin bir kat daha artırılması kararlaştırılmıştır(3).

2. 10 Mayıs 1920'de ihracat (dışsatım) sınırsız ve koşulsuz serbest bırakılmıştır(4).

3. 7 Haziran 1920'de TBMM'nin onayı dışında İstanbul tarafından yapılmış anlaşmalar, sözleşmeler, akidler (bağitlar), alınmış resmi kararlar, verilen ayrıcalıklar, maden hakları, ruhsatnameler, ateşkesten sonra yapılmış bütün gizli anlaşmalar geçersiz sayılmıştır (5).

4. Ticari eşyanın ambara tesliminin gecikmesi durumunda her gecikme günü için alınan verginin 10 kat artırılması 22 Temmuz 1920'de kararlaştırılmış, 2 Ağustos'ta 10 kat daha artırılmasına karar verilmiştir(6).

5. 22 Temmuz 1920'de yurda giren eşyadan gümrük vergisi alınmasına ilişkin kararname ve 28 Temmuz'da gümrük vergisinin 5 misli artırıldığını belirleyen yasa çıkarılmıştır(7).

6. Mülkiye Harcırah Kanunnamesi (Mülkiye Yolluk Yasası) uyarınca verilmekte olan yolluklardan yüzde 40'ünün kesilmesine ilişkin yasa 2 Ağustos 1920'de çıka-

ma dönemi sonunda kararlaştırılmış olması, yasanın çıkarıldığı tarihten başlayarak harcama yetkilerinin saptanması açısından önem taşımaktadır.

2 Müde risoğlu. Sh. 320.

3 Düstur. 3.t., c. I, Sh. 1, 148.

4 Düstur. 3.t., c. I, Sh. 9.

5 Düstur. 3.t., c. I, Sh. 16.

6 Düstur. 3.t., c. I, Sh. 32, 41.

7 Düstur. 3.t., c. I, Sh. 34, 38. Başlangıçta dini kurumlara gelecek eşya ile sağlık gereçleri de kanun kapsamında sayılmış, fakat daha son a bu kalemler kanunun dışına çıkarılmıştır. Düstur. 3. t., c. I, Sh. 89.

rılmıştır(8).

7. 20-21 Eylül'de ihracat vergisi ve borçlanma yasaları çıkarılmıştır(9).

8. 23 Eylül 1920'de tuz vergisi yasası ve 29 Eylül'de damga vergisinin artırılmasıyla ilgili yasa çıkarılmıştır(10).

9. 30 Eylül'de sigara kâğıdı, kibrit üretim vergileri ve oyun kâğıdından alınan vergiler artırılmış, 27 Kasım'da bu vergiler daha da çoğaltılmıştır(11).

10. 28 Ekim 1920'de Sıhhiye Vekaleti'ne (Sağlık Bakanlığı'na) bağlı laboratuvarlarca alınacak ücret ve bedeller 5 kat artırılmıştır(12).

11. 25 Kasım 1920'de düğünlerde Men-i İsrifat (gereksiz harcamaları yasaklama) kanunu çıkarılmıştır (13).

12. Maden arama izin ve ayrıcalıklarının düşman devletler vatandaşlarına verilemeyeceği ve devredilemeyeceğine ilişkin kararname 18.1.1921'de çıkarılmıştır (14).

13. 9 Nisan 1921'de demiryolları taşıma tarifesi 6 katına yükseltilmiştir(15).

14. 30 Mayıs'ta posta ve telgraf ücretleri artırılmıştır(16).

15. 16 Nisan 1922'de kibrit ve sigara kâğıdı üretim vergisi artırılmıştır(17).

16. 17 Nisan'da parasal cezalar 5 katına çıkarılmıştır(18).

-
- 8 Düstur. 3.t, c. I, Sh. 40.
9 Düstur. 3.t, c. I, Sh. 67-71.
10 Düstur. 3.t, c. I, Sh. 76, 81.
11 Düstur. 3.t, c. I, Sh. 83-85, 148.
12 Düstur. 3.t, c. I, Sh. 112.
13 Düstur. 3.t, c. I, Sh. 146.
14 Düstur. 3.t, c. I, Sh. 195.
15 Düstur. 3.t, c. II, Sh. 27.
16 Düstur. 3.t, c. II, Sh. 71.
17 Düstur. 3.t, c. III, Sh. 57-58.
18 Düstur. 3.t, c. III, Sh. 59.

17. 17 Ocak 1922'de altın ihracı yasaklanmış ve 16 Kasım'da bu yasağın devamına ilişkin kararname çıkarılmıştır(19).

Meclis'te çıkarılan bu yasa ve kararlarla birlikte, Düyun-ı Umumiye faizleri de ödenmeyip, bu para bütçeye aktarılmış, posta idareleri de aldıkları havale paralarını yerlerine göndermeyerek, memur maaşları için ayırmıştır(20). Subay ve memurların düzenli maaş alamaması yanında, 1921 başlarından itibaren ordunun düzenli hale getirilmesi ve gelişmesi ekonomik güçlükleri beraberinde getirmiş, alınan önlemler bu güçlükleri ortadan kaldıramamıştır. Trakya ve Batı Anadolu'daki zengin toprakların işgal altında oluşu da ulusal hükümetin gelirinin az olmasının nedenlerinden birisini oluşturmuştur(21).

Alınan bütün önlemlere karşın Türk ordusunun yeterli donanımına sahip olamaması ve bunun sonucu olarak, Temmuz 1920'de yapılan Kütahya-Eskişehir Savaşında alınan yenilgi(22) Ulusal Hükümeti yeni ve sert önlemler almaya zorlamıştır. Yeni bir Yunan saldırısını karşılayabilecek mali gücün elde edilebilmesi için tek çare olarak iç borçlanma görülmüş ve 7 Ağustos 1921'de "Tekalif-i Milliye Emirleri" (Ulusal Yükümlülükler) çıkarılmıştır. Bu emirlere göre, her ilçede birer tekalif-i milliye komisyonu kurularak, halkın varlığının bir kısmı savaşta kullanılmak ve daha sonra ödenmek üzere alınmıştır(23).

Reji (tekel) ve Osmanlı Bankalarının Anadolu'daki çeşitli şubelerinde bulunan altın ve banknotun İstanbul'daki Düyun-ı Umumiye İdare Meclisi'nin direktifiy-

19 Düstur. 3.t., c. III, Sh. 163.

20 Selek, Sebahattin. **Milli Mücadele (Anadolu İhtilali, Yeni Türk Devleti'nin Kuruluşu)**. Burçak Yay., İstanbul, 1966. Sh. 150-151.

21 Selek. Sh. 155.

22 Belen, Fahri. **Türk Kurtuluş Savaşı**. Başbakanlık Bas., Ankara, 1983. Sh. 323-324.

23 **Nutuk**. c. II, Sh. 822-825.

le, güvenilir memurlarca İstanbul'a taşınması istenmişse de, Ankara Hükümeti duruma el koyarak, engel olmuştur(24). Ayrıca Ankara içte ve dıştaki ekonomik gelişmeleri M.M. Grubu elemanlarından bazıları kanalıyla sürekli haber almıştır(25) Tahıl ve malzeme fiyatları ile Türk parasının diğer paralar karşısındaki değeri ve dalgalanmaları M.M.'in günü gününe verdiği bilgiler arasındadır(26).

Alındığı yukarıda belirtilen önlemlerle, Rusya'dan altın-ruble olarak gönderilen yardımın da Anadolu'nun mali gücünün artmasında katkısı olduğu ortadadır. Bu yardım 17.566.800 rubledir (11.028.012 lira)(27). Ayrıca Hint Hilafet Komitesi'nden de para yardımı olarak 26. 12.1921-12.8.1922 arasında 106.400 İngiliz lirası gelmiştir (675.494 lira)(28). Rusya ve Hindistan'dan gelen toplam para yardımı 11.703.506 liradır. 1920-1922 yılları toplam bütçelerinin yaklaşık 228.079.330 lira olduğu düşünülürse, bu paranın mali açıdan bütçeyi fazla rahatlatamayacağı açıktır(29).

Gelirleri artıncı tüm önlemlere karşın 1921 ve 1922 mali yılı bütçeleri de açıkla kapanmıştır(30). Çeşitli yollarla sağlanan silah ve malzeme ise bütçeye daha ağır bir yük binmesini önlemiştir.

24 Pekcr. İKH. Sh. 204.

25 Bu haberlerin çoğunluğu İstanbul'da "Türkiye İktisat Mecmuası"nı çıkaran Ahmet Hamdi Bey tarafından verilmiştir. Başar. 53 (1966) Sh. 632.

26 TİTE Arş. K. 39, F. 10615-10620. Bk. Ek. 4.

27 1920'de Buhara Cumhuriyeti'nin ilk ve son Cumhurbaşkanı Osman Hoca (Kocaoğlu) 1972 yılında yaptığı bir açıklama ile, Buhara'dan toplanan 100.000.000 altın rublenin Türkiye'ye teslim edilmek üzere Rus hazinesine verildiğini belirtmiştir. Osman Hoca'nın bu söylediklerini ispatlayacak başka bir anı veya belge yoktur. Kocaoğlu, Osman. Rus Yardımının İcyüzü. **Yakın Tarihimiz**, 1/10 (Mayıs 1972) Sh. 292.

28 ATASE. İF. Sh. 166-175.

29 Özellikle Rus yardımı birçok kaynakta fazlaca abartılmaktadır.

30 Selek. c. II, Sh. 151.

2. Silah ve Mühimmat Durumu

Mondros Mütarekesi'nin (ateşkes) 20. maddesi uyarınca "terhis edilecek Osmanlı kuvvetlerine ait donanım, silah ve cephane ile ulaşım araçlarının kullanma biçimi hakkında galip devletlerin talimat vermesi" kararlaştırılmıştır(31). Bu madde öne sürülerek Anadolu'daki malzemenin ve silahların büyük çoğunluğu toplanmış, taşınamayan topların kamaları alınmıştır. Bu uygulama sonucu Anadolu'daki birliklerde 123.191 piyade tüfeği, 82 ağır top, 200 sahra topu, 1370 ağır makineli tüfek kalmıştır(32). Doğal olarak silah ve askeri malzeme sağlanması Ankara için en önemli sorunu oluşturmuştur. Ulusal savunma bütçesine ayrılan paranın büyük bölümü de silah satın alımına kaymıştır.

Silah sağlanması yolunda atılan ilk önemli adım Ocak 1920'deki Akbaş Cephaneliği (Gelibolu) baskını olmuştur. Bu baskını gerçekleştiren Köprülülü Hamdi Bey ve Dramalı Ali Rıza Beyler yaklaşık 8000 tüfek, 5000 sandık cephane ve 300 mitralyözünü Anadolu yakasına geçirmişlerdir(33).

Ateşkestten sonra Fevzi Paşa'nın da girişimleriyle Musul cephesinden gelen silahlar Diyarbakır-Samsun yoluyla taşınarak, bunların Anadolu'da kalması sağlanmıştır. Batı Anadolu'da bulunan silahların da Anadolu içine kaydırılması Fevzi Paşa tarafından emredilmiş, fakat Maliye Nezareti (Maliye Bakanlığı) bunların "nakliye havalesi" olmadığı gerekçesiyle taşınmasını önlemiş, silahlar bir süre sonra İngilizler tarafından Derince'de denize dökülmüştür(34). Karakol Cemiyeti de

31 Belen. Sh. 13.

32 ATASE. İF. Sh. 96; Piyade tüfeklerinin de yaklaşık 33.000 kadan doğuda XV. Kolordu elinde bulunuyordu. Karabekir, Kazım. **İstiklal Harbimizin Esasları**. Sınan Matb., İstanbul, 1951 Sh. 53.

33 Özalp, Sh. 88-94.

34 İnceodayı. Sh. 46-47.

1920 Martına kadar İstanbul'daki depolardan çeşitli yollarla ele geçirdiği 1500 tüfek, 56.000 mekanizma, 320 makineli tüfek, bir top, 3000 sandık cephane, 10.000 takım elbise, 100.000 mih-nal, 15.000 matara ve 1000 ton kadar askeri malzemeyi Anadolu'da İnebolu, Samsun, Zonguldak, Trabzon yöresindeki iskelelere sevk etmiştir(35). Mart 1920'de İngiltere'ye Türk birliklerinin durumu ile ilgili yazılan bir yazıda birliklerin, 3-6 ay kadar dayanabilecek normal birlikler olduğu belirtilmiştir(36).

Ateşkesten sonra eldeki top kamalarının alınmış olması, varolan silahlardaki bozuklukların onarımı ve savaş malzemesi üretimi gerekliliği Anadolu'da küçük bir savaş sanayisinin kurulması zorunluğunu ortaya çıkarmıştır. 1920 yılı içinde Doğu Cephesindeki bütün tezgâhlar Erzurum'da toplanmış, Eskişehir Silah Tamirhanesi ve Yahşihan Tamirhanesi de onarım ve yapım işlerini Kurtuluş Savaşı sonuna kadar sürdürmüşlerdir (37). Yahşihan Tamirhanesi daha sonra Keskin'e nakledilmiştir. Ankara'da da büyük bir tamirhanenin kurulabilmesi için İstanbul'da Felah Grubu'ndan uzman personel ve tezgâh yardımı istenmiştir(38). Askeri Fabrikalar Genel Müdürü Eyüp Bey'in (Durukan) yardımıyla bu istek karşılanmış ve Ankara Tamirhanesi açılmıştır(39).

35 Mehmet Arif. Sh. 77; Göztepe, eser nde hemen aynı rakamları vermektedir. Yalnız 55.000 mekanizma, 2000 sandık cephane olduğunu belirtmektedir. VMG. Sh. 263.

36 Ulubelen. Erol. **İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye**. Yayıncılık Matb., İstanbul, 1967. Sh. 250.

37 ATASE. İF. Sh. 118-119.

38 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1533, D. 94, F. 18. 1921 Şubatında M.M. Ankara'ya yazdığı bir yazı ile bir binbaşının elinde bomba yapımına yarayan 8 sandık kimyevi madde bulunduğunu belirtmiştir. Maddeler Karamürsel, İnebolu yoluyla Anadolu'ya gönderilmiştir. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 118, F. 30.

39 Deligönül. Sh. 50. ATASE. İF. Sh. 120. 1922 sonlarında TBMM'nde silah, mühimmat ve teçhizat fabrikalarında görevlendirilecek imalat-ı harbiye uzmanı sivil ustalara, makina onarım ve kurma işinde çalıştırılacak, İstanbul ve başka yerlerden gelecek uzmanlara yolluk verilmesi kararlaştırılmıştır. TBMMZC. c. XXIII, Sh. 402-404.

Ocak 1921'de Ankara'da da Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü açılarak, müdürlüğüne Topçu Albay Asım Bey atanmıştır(40). Bu tamirhaneler yanında Afyon, Kayseri ve Konya'da oldukça ilkel koşullarda çalışan küçük ve geçici tamirhaneler açılmıştır. 1922 Martında Konya'daki tamirhaneyi gezen Aralov, buradaki çalışmayı şöyle anlatıyor:

"İmâlât-ı Harbiye fabrikasında ordu için çok gerekli olan top, tüfek onarılıyor, süngüler üretimde bileniyor, kılıç yapıyorlardı. Bize, üretimde bir örnek olarak kullanılmak üzere Kazım Karabekir tarafından gönderilen bir Rus kılıcını gösterdiler. Tabii her şey çok ilkel olarak yapılmakta idi. Otomobil parkında, Almanlar tarafından bırakılmış veya atılmış otomobiller duruyordu. Bunların en gerekli bölümlerini alıyorlardı. Yine burada şoför okulu da bulunuyordu"(41).

Bu tamirhanelerde İngilizlerin aldığı top kamaları vagon demirinden yapılmış, mermiler sanatkârlarca değiştirilerek eldeki silahlara uydurulmuş ve bozuk malzeme onarılmıştır(42).

1920 yılı içinde sağlanan silahlar ve İmalat-ı Harbiye'nin çalışmaları ile 1921 başlarında Batı Cephesinin silah varlığı 30.108 tüfek, 325 ağır makineli tüfek, 55 hafif makineli tüfek, 4435 kılıç ve 102 topa ulaşmıştır (43). Sakarya Savaşı öncesi Türk kuvvetlerinin genel silah durumu ise, 81.352 tüfek, 735 ağır, 359 hafif makineli tüfek ve 311 toptu(44). Bu silahlardan yaklaşık yarısı

40 ATASE. İF. Sh. 120.

41 Aralov, S.İ. **Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları**. Feryal Matb., Ankara, 1985. Sh. 109.

42 İncedayı. Sh. 94.

43 Selek. Sh. 187.

44 Müderrisoğlu. Sh. 383.

Batı Cephesine yığılmıştı. Sakarya'dan, silah yanında, büyük asker kayıpları verilerek çıkılmış olmasına karşın Milli Savunma Bakanı Refet Paşa'nın(45) gayretleriyle kayıpların yerinin doldurulması mümkün olabilmektedir(46).

1920 yılı sonlarında Rus yardımı silahlar da gelmeye başlamıştır(47). Rusların depoladığı silahların Anadolu'ya gönderimini organize bir şekilde yapabilmek için Tuapse Limanı merkez depo seçilmiştir. Tuapse'ye konsolosluk da yapacak bir temsilci atanmış. Batum'da bir deniz komutanlığı kurulmuş, Novorosisk'e kıdemli bir deniz subayı gönderilerek, yine Tuapse'de bir Esliha Komisyonu (Silahlar Kurulu) görevlendirilmiştir. Taşıma Türk vapur ve motorlarıyla gerçekleştirilmiştir(48).

Eylül 1920 ile Haziran 1922 arasında Rusya'dan 43.374 çeşitli marka piyade tüfeği, 120.901 sürgü kolu, 318 hafif makineli tüfek, 81 çeşitli marka top, 13 bomba topu, 56.042 sandık piyade cephanesi, 159.043 adet topçu cephanesi, 200 adet ve 23 sandık el bombası, 2 telsiz, 19.359 adet gaz maskesi ve 60 kılıç yardım olarak gelmiştir(49). Rusya 1922 Şubat ve Haziran ayları arasında

45 Refet Paşa 6.8.1921-10.1.1922 yılları arasında bu görevi yürütmüştür. Bayrak. Sh. 48.

46 Tansel. c. IV, Sh. 110; 1920 ortalarında, 1921 başında, Sakarya Savaşı öncesi ve sonrasında, 1922 ortalarında Anadolu'nun tüm silah varlığına ilişkin verilen rakamlar birbirini tutmamaktadır. Bu yüzden kesin bir karşılaştırma yapmak ve sağlanan silahlar arasındaki oranları saptamak oldukça güçtür. Ateşkes sonrasında elde kalan silahların kesin sayısının bilinmemesi, cephaneliklerin basılarak elde edilen silahların değişik yerlerde depolanarak, zaman zaman halka dağıtılması, yapılan silahlı çatışmalarda silah kayıpları ve düşman silahlarının ele geçirilmesi, silah üretim yerlerinin çalışmaları ve en önemlisi yoğun olaylar içinde silah ve donatım organizasyonunun tek elden bir temele oturtulmanuş olması bu sonucu doğurmuştur.

47 İlk parti 22 Eylül'de Trabzon'a gelmiştir. Müderrisoğlu. Sh. 508.

48 Nutku. II/19 (Temmuz 1962) Sh. 186. İncedayı. Sh. 94.

49 ATASE. İF. Çiz. 8. Özalp anılarında bu sayıyı 37.812 tüfek, 44.587 sandık mermi, 324 ağır ve hafif makineli tüfek, 66 top ve 200.573 adet mermi, 11 top kaması olarak vermektedir. Özalp. Sh. 219.

özellikle İngiltere'nin Türk tarafına ateşkes önerilerini artırmasından sonra yardımları artırmıştır(50).

Fransızlarla 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara Anlaşmasında konuya ilişkin bir madde bulunmamasına karşın Fransızlar Güney Anadolu'yu boşaltmaları sırasında 10.089 çeşitli marka tüfek, 1505 sandık fişek ve 10 Brege uçağını Türklere bırakmışlardır. Ayrıca bu boşaltma sırasında 10 hangar, 4 yedek motor ve 3 telsiz istasyonu Türk tarafına satılmıştır(51).

Güneyde Türklere bırakılan silah ve savaş gereçleri İngilizlerin de dikkatini çekmiştir. İstanbul'da geniş çaplı bir araştırma başlatılmış, Güney Anadolu'dan İstanbul'a gelen Ermeniler sorguya çekilmiş, İngiliz istihbarat görevlilerinden Çakıryan Harrington'a eldeki bilgileri kapsayan bir rapor hazırlanmıştır(52).

Müttefiklerinin Türk tarafı ile ticari ilişkilerini sezen İngiltere, Rusya ve Anadolu ile ticari ilişkide bulunabilmek amacıyla olsa gerektir, 1921 sonunda Erzurum'da uluslararası bir ticaret bürosu açmaya karar vermiş, bu büronun siyasi bölümünün başına İngiliz Yzb. Gabdes getirilmiştir(53).

Ayrıca Sakarya Savaşı'nda yenilen Yunan birlikleri kaçarken geride büyük miktarda silah, elbise, çadır, telefon makinesi ve savaş gereçleri bırakmıştır(54).

Sağlanan tüm bu silahlar yanında, çeşitli satın almaların da ihmal edilmediği bir gerçektir. Nitekim Kurtuluş Savaşı yıllarında Almanya'dan 3000 piyade tüfeği, 1500 hafif makineli tüfek, 1.335.000 piyade cephanesi, 1000 takım elbise ve 10.000 çarık; Fransa'dan 1000 tabanca, 10.000 piyade tüfeği, 10.000.000 adet piyade cephanesi, 100.000 el bombası ve 500 km. kablo satın alın-

50 Müderrisoğlu. Sh. 516.

51 Özalp. Sh. 221.

52 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 11/2.

53 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 10.

54 HTVD. 67(1973) Ves.no. 1499

mıştır(55). Bunlar dışında 14.1.1923'de İtalya'dan Cemal ve Sıtkı Beyler tarafından 4.310.000 fişek ve 97 ton barut satın alınmıştır(56).

Bütün bu çalışmalar, satın alma ve İstanbul'dan gönderilenlerle Büyük Taarruz öncesinde Türk kuvvetleri 100.352 tüfek, 2025 hafif makineli, 839 ağır makineli, 323 top, 10 uçak, 198 kamyon ve 35 otomobile sahip olmuştur(57).

B. M.M.'İN SİLAH SATIN ALIMI, SAĞLAMASI VE ANADOLUYA GEÇİRDİĞİ SİLAH MİKTARI

M.M. Örgütü, Mayıs 1921'de TBMM'nde resmen kabul edilmiş olmasına karşın, bu yılın ilk aylarından itibaren İstanbul'daki görevliler Anadolu'ya silah geçirmeye başlamıştır.

7 Şubat 1921'de İstanbul miri (Hazine malı) ambarlarından birinin(58) memurlarca kapısı kırılarak elli den fazla şahra batarya dürbünü, 800'den fazla Belçika ve Alman tüfeği, 140'dan fazla top koşum takımı, 300 sandık piyade cephanesi, 6 mitralyöz, 15 otomatik tüfek ve bir miktar bomba iki motora yüklenerek Karamürsel'e götürülmüştür. Aynı tarihte 800 mavzerin alınabilmesi için depo görevlileriyle görüşmeler yapılmıştır(59).

20 Mart 1921'de Çobançeşme cephaneliği ambar memurlarının, Anadolu hareketini destekleyen kişiler olması dolayısıyla her birinde 1500 Alman piyade mermi-

55 ATASE. İF. Çiz. 8. Fransa'dan tüccarların Fransız Hükümeti'nin denetimi dışında yapmış oldukları satışlar hükümetle tüccarların arasının açılmasına neden olmuştur. Ulagay. Sh. 120.

56 Özalp. Sh. 220. 1.5.1921'de Muzaffer Bey isimli bir tüccar İtalya'dan 50.000 tüfek alıp, bunları Anadolu'ya getireceğine ilişkin bir sözleşme imzaladı ise de, silahların Anadolu'ya girip girmediği belli değildir. HTVD 56 (1966) Ves. no. 1281.

57 ATASE. TİH. c. II, Sh. 267.

58 Belgede ambarın adı verilmemiştir.

59 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 118, F. 30.

si bulunan 264 sandık, 12.000 liraya tutulan bir motora yüklenerek, Akçavaşir'e geçirilmiştir. Aynı tarihlerde depolarda görevli Fransız ambar memurları her sandık piyade fişegi için 4, her top mermisi için 1 lira verilirse Türklerle çalışmak istediklerini bildirmişlerdir(60).

Yzb. Mehmet Ali Bey'in aracılığı ile İtalya'dan 25.1. 1921'de iki uçak satın alınmıştır. Parası Antalya'daki İtalyan Bankası'na yatan uçakların(61) İstanbul'dan getirilmesi yaklaşık 2 ay sonra olmuştur. Ankara Hükümeti, 29 Mart 1921'de Samsun'da bulunan Hüsamettin Bey'e, "Uçakların İngiliz gözleminden kaçabilmeleri için İstanbul'dan gece kaldırılmasını, kanatlarının altına beyaz işaretler konulmasını, uçakların hareket tarihinin kesin olarak bildirilmesi için İstanbul'a talimat verilmesini" bildirmiştir(62).

10.4.1921'de Nepaya Vapuru ile bir topçu alayına yetecek kadar elbise, telefon ve malzeme ile 25 yataklık bir hastaneyi bir yıl idare edebilecek 50 denk tıbbi malzeme Samsun'a gönderilmiştir. Yine aynı tarihte saklanan 29.000 bombadan 14.000'i Anadolu'ya Karamürsel yoluyla gönderilmiştir(63).

1921 baharında İstanbul'da ulusalcılar tarafından bazı resmi kurumlardan silahlar alınmış, bu da işgal kuvvetleri tarafından fark edilmiştir. Müttefik polis komisyonu üyesi Captain Laffranque komisyon için hazırladığı raporda: 22 Nisan'da Çiftalan'daki (Belgrad Ormanı) Türk topçu birliğinden 7 kasa tüfek mermisi ve 40 mavzer çalınması, 2 Mayıs'da Çatalca'daki 28 jandarmanın ellerinden silahlarının alınması, 8 Mayıs 1921'de Çatalca Jandarma Karakolu'ndan 400 tüfek mermisi ile 50 Rus yapısı tüfeğin alınması, 21 Mayıs'ta Beylerbeyi

60 Öneri Ankara tarafından kabul edilmiştir. ATASE Arş. A. 1/4282, K. 963, D. 1, F. 1.

61 HTVD. 54 (1965) Ves. no. 1241.

62 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 118, F. 25, 25/1.

63 ATASE Arş. A. 1/4282, K. 963, D. 22, F. 3.

Jandarma Okulu'ndan 151 tüfek çalınması olaylarını bildirmiştir. Ayrıca 23 Mayıs'ta İstanbul'dan Karadeniz yönünde 240 kasa mühimmat taşıyan 8 kamyonluk konvoy Kemerburgaz'da İngilizlerce yakalanmış, Fener'de silah kaçakçılığına müdahale edilmişse de mühimmata el koyulamamıştır(64). 1921 Mayıs ayı sonlarında Beylerbeyi Jandarma Okulu'ndan 441 silah ve 288 kasa tüfek mernisi bazı subay ve sivillerce alınıp, tekne ile Anadolu yakasına geçirilmiştir. Müttefiklerin yaptığı bir soruşturmada bu şahısların okuldan malzemeyi alırken kendilerini İtilaf Devletlerinin teslim alma komisyonunda görevliler gibi gösterdikleri, bundan sorumlu olan 3 öğrencinin okuldan kaçtığı hazırlanan raporda belirtilmiştir(65). Yine Mayıs ayı sonunda Beykoz Askeri Fabrika Müdürü Sabri Bey görevden ayrılmadan önce M.M.'e haber vererek, gerekli askeri eşyayı almalarını istemiştir. Malzeme fabrikadan M.M. elemanları tarafından çıkartılarak, Mülazım (Teğmen) Nazmi Bey'in gayretleriyle Karamürsel'e gönderimi gerçekleştirilmiştir(66).

29 Ekim 1921'de Müttefik Polis Komisyonu üyesi Colonel Beckwith hazırladığı bir rapor ile, Türk askeri makamlarının depolardaki malzemeyi müttefiklere az göstererek, aradaki farkın Anadolu'ya gönderilmesini sağladıklarını, İstanbul'daki silah stoklarının kesin

64 FM Arch. K1 20N1102, Ka. 2, D. 37/1, F. 1674.

65 FM Arch. K1 20N1102, Ka. 2, D. 37/1, F. 1673.

66 TİTE Arş. K. 39, F. 10895/7. Yine bu tarihlerde Selimiye Kışlasından 4 adet 10.5'lük obüs Karaağaç ambanna ve oradan Anadolu'ya ulaştırılmış (Sanal.Sh. 28-34), Keçesuyu'ndaki İngiliz Hint kıtalarının koruduğu cephanelikler soyulduktan sonra alınan malzeme Hatuniye Dergâhı'nın çalışmalarıyla Anadolu'ya geçirilmiştir (Mısıroğlu. Sh. 295). Aynı yıl içinde Boğazın Anadolu yakasındaki sahil kışalarından alınan silah ve cephaneyi Anadolu içlerine taşımak için bir merkez teşkilat kurulmuştur (Kılıç. Sh. 26). Le Française aracılığı ile bu dönemde Anadolu'ya çadır parçaları da gönderilmiştir. ATASE Arş. A.1/7895, K. 1561, D. 120, F. 37.

olarak saptanması gerektiğini belirtmiştir(67).

8 Kasım 1921'de Ararat Vapuru İnebolu'ya 26.000 bomba, 2 adet deniz uçağı, 26 sandık matara, dürbün, 35.160 atım 7.5'luk seri sahra, 7762 seri cebel ve 72 adet 10.5'luk obüs mermisi getirmiştir. Bu silahlar İnebolu'da Mülazım-ı Evvel (Asteğmen) Abdülvahab'a teslim edilmiştir(68). 14 Kasım sabahı Ararat Vapuru 418 ton cephaneye ile İstanbul'dan ayrılmıştır. Fransız amiralliğinden ayrılan Beller isimli subayı da taşıyan Ararat'ın bu taşınmasına karşılık Le Française'e İstanbul'da 8000 lira verilmiş, kalan 2450 liranın da İnebolu'da verilmesi kararlaştırılmıştır(69).

İstanbul'da M.M. elemanları Fransız bir tüccarla fişek satın alımına dair 3 gün süren görüşmeler yapmışlardır. Görüşme sonuçları Ankara'ya bildirilmiş ve Ankara fişeğın tanesini 59 paradan almayı kabul etmiştir. Yalnız tüccarların bankaya yüzde 5 teminat yatırmaları, İstanbul bankalarından birine yüklenici adına akreditif yaptırılacağı, 20 gün içinde malzeme İnebolu'ya teslim edilmediği takdirde teminata el konacağıının tüccarlara bildirilmesi M.M.'den istenmiştir(70).

İstanbul'da silah ve mühimmat fiyatlarının artışı gruplar arasındaki rekabet ortamından kaynaklanmıştır(71). Topkapılı Mehmet Bey 21.12.1921'de Ankara'ya yazdığı bir yazıda büyük miktarda top tıpasının İnebolu'daki ambarlara gönderilmiş olduğunu, elde bulunan 100.000 kadar tıpanın da gönderilme yollarının araştırıldığını belirtmiştir(72).

67 FM Arch. Kt. 20N1102, Ka. 2, D. 37/1, F. 316, 1675.

68 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 117 (24-B), F. 2/1.

69 Haberî Ankara'ya Izmit'teki M.M. kuryesi İhsan Bey ilemiştir. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 117, F. 8/1.

70 Bu görüşmeler 19-21 Aralık 1921 arasında sürmüştür. Malzemenin Anadolu'ya gönderilmiş olduğuna dair bir bilgiye rastlanmamıştır. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 6-6/3.

71 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 12.

72 ATASE A ş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 5/1.

M.M., 1922 Ocak ayında merkezi İsviçre'de bulunan bir Fransız silah şirketiyle, silah almak üzere öngörüşme yapmıştır. Silahların alım ve ödeme koşulları Ankara'ya Topkapılı tarafından bildirilmiştir. Bu işle ilgilenen Enis, Vehbi ve Kaymakam Kemal (Koçer) Beyler silahların bedelini ödeyebilmek için Kızılay Başkanı Hamit Bey'e başvurmuşlar, Hamit Bey kurumda para kalmadığını, sözleşmenin koşullarının uygun olduğunu ve durumun Ankara'ya yazılmasını istemiştir. 9 Ocak'ta Milli Savunma Bakanlığı Müsteşarı İsmet Bey'in Hüsameddin Bey'e yazısı ile sözleşme imzalanmasının çabuklaştırılması gerektiği belirtilmiştir. 14.1.1922'de(73) M.M.'den Enis, Vehbi ve Kemal Beyler ile Fransız şirketten Kordobe, Kotro ve Kazım Beyler arasında imzalanan sözleşmede: Alman ordusunda o gün için kullanılmakta olan 20.000 piyade tüfeğinin (7.9 mm'lik) kasatura ve biner fişegiyle birlikte tanesi 20 liradan Mersin'de teslimine, Marsilya'dan gelecek olan tüfeklerin iyi ambalajlanıp, paslı veya karıncalı olmayacağı, Mesajeri Martin Şirketi vapuruyla gönderileceği koşulları belirlenmiştir. Silahların bedeli ise, Avrupa'da bir bankaya akreditif verilerek, kesin teslim belgesi şirket tarafından gösterildiği anda şirketçe çekilecektir. 28 Ocak'ta M.M.'e yazılan yazı ile, Hamit Bey'e bilgi verildiği, bankada bulunan Ankara'ya ait paranın 400.000 lirasının sözleşme için Kotro adına akreditif yaptırılmak üzere çekileceği, tüfeklerin denetlenmesi için Türk hükümetinin Paris temsilcisi Ferid Bey aracılığı ile orada bulunan askeri kurulumuz üyelerinden Cemal Bey'e haber verileceği bildirilmiştir(74). Fransız şirketi Ocak 1922'de,

73 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 11/1.

74 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 9/1-4, 10, 47. Ayrıca Şubat ayı içinde İstanbullu tüccarlardan Abud Efendizade Ferid Bey ile M.M. arasında 20.000 tüfek alımına ilişkin (biner fişegiyle 22 liradan ve İnebolu'ya teslim edilmek üzere) bir sözleşme imzalandığı Ankara'ya yazılmıştır (ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 90). Bu, Fransız şirketi ile yapılan anlaşmayla karıştırılı-

Anadolu'ya gönderilecek olan 700 ton cephanenin geçirilmesi için en uygun zamanın o günler olduğunu M.M.'e bildirmiştir. Ankara ödeme için gerekli 20.000 liranın 10.000 lirasını göndermiştir(75). 14 Ocak'ta Le Française'e Anadolu'ya geçirilmek üzere 3 ton çadır gereci, koşum takımı ve hastane malzemesi verilmiştir. Ayrıca Ankara M.M.'den ivedi olarak toplar için tıpa ve mermi de istemiştir. M.M. ise aynı tarihli yazısında Karağaç Tıpa Fabrikasında istenilen özelliklerde tıpa bulunmadığını, Zeytinburnu Cephaneliğinde bunlardan 3200 kadar bulunduğunu, almak mümkün olabilirse, alınıp, Anadolu'ya geçirileceğini belirtmiştir(76). 19 Ocak 1922' de Ladil Vapuruna Anadolu'ya sevkedilmek üzere 3000 adet 7.5'luk seri tıpa ve 15 seyyar körük verilmiştir(77). Yine Le Française'e bir gün sonra 5 ton çadır gereci, koşum takımı, eyer ve 24 dürbün ile, 6 mengene, 3 motor, 2 çapalama tezgâhı, 1200 kg. tıpa çubuğu teslim edilmiştir(78). Aynı ay içinde İstanbul'da bir mermi satın alımı söz konusu olmuş, Ankara Osmanlı Bankası'na 5.000 lira yatırarak İstanbul'a havalesini yaptırmış; Refet Paşa da(79) gönderim konusunda yapılacak görüşmeler için M.M. elemanlarını yetkili kılmıştır(80).

Ocak içinde Zeytinburnu cephaneliğinde bulunan 24.000 sandık mermiden 12.000'i mavnalara yüklenmiş, fakat depoyu koruma ile görevli Fransız subay bunun

yor olsa gerektir. Aslında Fransa'dan satın alınan tüfek de 10.000 kadar olmalıdır. İstanbul'dan Kurtuluş Savaşı boyunca gelen bütün tüfek yardınının da 82.749 olduğu düşünülürse (ATASE. İF. Çiz. 8), aynı ay içinde böyle 40.000 tüfek alımlık bir bağlantının yapılmış olduğu, hele bunların tamamının Anadolu'ya gelmiş olduğunu belgelere karşın ileri sürmek yanlış olacaktır.

75 Silahların Anadolu'ya geçirilip geçirilmediği hakkında bilgi bulunmamıştır. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 14.

76 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 11/1-3.

77 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 31.

78 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 33/1-3.

79 10 Ocak'a kadarki süre içinde gerçekleştirilmiş olmalıdır. Çünkü bu tarihte Refet Paşa yerine Kazım Özalp Millî Müdafaa Vekili olmuştur.

80 TİTE Arş. K. 39, F. 9057-9058.

karşılığında bölgedeki Fransız kıtalarına yardım amacıyla M.M. elemalarından 12.500 lira istemiş, diğer harcamaları da hesaba katan Mehmet Bey, Milli Savunma Bakanlığı'ndan 20.000 lira istemiştir(81). Aynı zamanda Çatalca cepharreliğinden Satış Komisyonunca yapılacak satışa 1922 başında Harbiye Nezareti'nin (Savaş Bakanlığı'nın) karşı çıkması nedeniyle M.M.'in herhangi bir girişimde bulunmaması istenmiştir(82).

1922 yılı başında Avrupa'da da şubeleri bulunan Simekri Biraderler ve Şürekâsı (Komisyon-İthalat-İhracat) adlı şirketle M.M. elemanları arasında askeri elbiseler satın alınmasına ilişkin bir sözleşme imzalanmıştır. Şirket Müdürü Refet Bey'in Ocak ayı içinde Milli Savunma Bakanlığı'na, Fransa'dan ucuz kaput ve ayakkabı alabileceğini belirtmesi üzerine, Bakanlık anlaşma için M.M.'i yetkili kılmıştır. Şirket büyük Fransız tüccarlarıyla ilişki kurmuş, Ocak sonlarında Kemal (Koçer) ve Mehmed Beyler ile Simekrizadelerden Refet, İsmet Beyler arasında 70.000 çift ayakkabı, ceket, pantolon ve kaputtan oluşan 4 kalemden ibaret 50.000 takım elbisenin her takımının 875 kuruştan satın alınabileceğine ilişkin 4 sayfa sözleşme imzalanmıştır. Marsilya'dan yola çıkarılan malın Mersin'de teslim alınacağı ve toplam bedelin yüzde 10'unun akreditif olarak Ankara tarafından yatırılacağı da sözleşmede yer almıştır(83). Simekrizadeler daha sonra da Ankara ile ticareti sürdürerek, Rus kaputları satmışlardır(84).

6 Şubat 1922'de Trakya'ya 1000 adet saplı el bombası ve 7000 adet seri sahra tıpası gönderilmiştir(85). 10 Şubat'da ise İnebolu'ya sevkedilmek üzere 20 ton kadar savaş malzemesinin Le Française'a verildiği M.M.'ce An-

81 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 4.

82 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 3, 3/1.

83 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 19, 19/1, 2/5, 45.

84 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 9/7-8.

85 TİTE Arş. K. 39, F. 9193/52-54.

kara'ya bildirilmiştir(86). 15 Şubat 1922'de Muavenet-i Bahriye Grubu'nun da yardımlarıyla İnebolu'ya diğer eşya arasında tıpa sandıkları gönderilmiş, bu sandıklar üzerlerine koyulan özel işaretlerle belirtilmiştir(87). M.M. elemanlarının bazı şirket ve tüccarlarla satın alma anlaşmaları imzaladıkları İngilizler tarafından da haber alınmıştır. İngiliz haberalma görevlileri bunu haber alarak, kendilerini silah satıcısı gibi gösterip, İstanbul'daki ulusal örgütleri ortaya çıkarma girişiminde bulunmuş, Ankara 23 Şubat'ta grupları dikkatli olmaları için uyarmıştır(88). 24 Şubat'ta da Ladil Vapuruna 300 sandık savaş malzemesi yüklenerek, malzemenin Anadolu'ya geçirilmesi sağlanmıştır(89).

3 Mart 1922'de Ladil ile gönderilen 400 ton kadar savaş malzemesi içinde bir 10.5'lük obüs, 1 bomba topu, 1750 adet 15'lik obüs, 9000 adet 7.5'lük sahra, 510 adet 7.5'lük seri cebel, 5600 adet 7/7'lik sahra, 1200 adet 10.5'lük, 8500 obüs cebel, 6000 kg. peredit, 3000 kg. terotil, 20.000 kg. barut, 34.000 adet 7.5'lük tıpa, 2000 adet 10.5'lük sahra topu, 1000 adet vıdalı kapsül, 1700 adet 10.5'lük hazırlama kovani, 3900 adet 7.5'lük hazırlama kovani, 1900 adet 7.5'lük boş kovani, 5750 adet 7.5'lük kovansız şarapnel, 1400 adet 7.5'lük tıpasız şarapnel, 300 kg. asit-pifrik, 10.000 kg. tıpa çubuğu, 3 karargâh, 1 mutfak ve 1 uçak çadırı, 250 normal çadır, 9000 kuka çeşitli iplik bulunduğu Topkapılı Mehmet Bey tarafından Ankara'ya yazılmıştır(90). 4 Mart'ta Mustafa Kaptan, İngilizlerin korumasındaki bir depodan 500 tüfek ve 100 sandık cephaneye alarak bunları Akçaşehir'e getirmiştir (91). 14 Nisan 1922'de M.M.'den piyade fişeği ile Maçka

86 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 54.

87 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 65.

88 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 75.

89 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 76.

90 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 85.

91 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 91.

deposundaki makineli tüfek ve aksamının alınarak Anadolu'ya gönderilmesi Ankara tarafından istenmiştir(92).

Özellikle Sakarya Savaşı'ndan sonra ordunun her türlü donanımının tamamlanması konusunda Grubun büyük yardımı dokunmuş(93), çeşitli defalar Gruba, bu çalışmaları dolayısıyla Ankara'dan kutlama yazıları gönderilmiştir(94).

Yukarıda sözü edilenler dışında Grubun Anadolu'ya gönderdiği malzemenin gönderildiği tarih ve vapurlar şunlardır:

Adana, 1 Aralık 1921'de İnebolu'ya mühimmat; Ararat, 31 Aralık 1921'de İnebolu'ya mühimmat; Ladil, 30 Ocak 1922'de İnebolu'ya mühimmat ve askeri eşya(95); Ararat, 15 Şubat 1922'de İnebolu'ya mühimmat ve askeri eşya(96); Ladil, 1 Mart 1922'de İnebolu'ya mühimmat ve askeri eşya; Mersin, 6 Nisan 1922'de İnebolu'ya mühimmat; Ladil, 15 Nisan 1922'de İnebolu'ya askeri eşya; Mersin, 16 Nisan 1922'de İnebolu'ya sağlık gereçleri; Ararat, 11 Mayıs 1922'de İnebolu'ya askeri eşya; Lankırı, 12 Mayıs 1922'de İnebolu'ya askeri eşya; Ararat, 9 Haziran 1922'de Zonguldak ve Samsun'a mühimmat ve askeri eşya; Ladil, 19 Temmuz 1922'de Samsun'a mühimmat ve askeri eşya; Lelet, 2 Ağustos 1922'de İnebolu'ya askeri eşya; Ladil, 18 Ağustos 1922'de İnebolu'ya mühimmat ve eşya; Adana, 26 Ağustos 1922'de Mersin'e askeri eşya; Ararat, 11 Eylül 1922'de İnebolu'ya mühimmat; Adana, 23 Eylül 1922'de Mersin'e askeri eşya; Lelet, 1 Ekim 1922'de İnebolu ve Samsun'a askeri eşya; Lelet, 13 Ekim 1922'de

92 TİTE Arş. K. 39, F. 10613.

93 TİTE Arş. K. 39, F. 16645.

94 TİTE Arş. K. 39, F. 16639.

95 Bu mallar Ladil'e 19 Ocak'ta teslim edilmiştir. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 33/1-3.

96 Malzeme şirkete 10 Şubat'ta teslim edilmiştir. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 54.

İzmir'e askeri eşya ve mayın(97).

M.M. Grubu'nun Anadolu'ya ne kadar silah, mühimmat ve malzeme göndermiş olduğu kesin olarak belli olmamakla beraber, Fevzi Paşa 16.8.1923 tarihli bir yazısında milyonlarca liralık bu gönderimin, ordumuzun ikmali ve cephedeki başarılarımız açısından "birinci derecede amil ve etkili" olduğunu belirtmiştir(98).

97 İlinmetoğlu. KSY. c. I. Sh. 460-461. Dağtekin, Hüseyin. İstiklal Savaşında Anadolu'ya Kaçınan Mühimmat ve Askeri Eşya Hakkında Tanzim Edilmiş Mühim Bir Vesika. **Tarih Vesikaları Dergisi** 1/16 (Ağustos 1955) Sh. 10. Bu iki kaynağın TTE Arş.'nde bulunduğunu belirttikleri belgenin numarası verilmemiştir. Adı geçen belge bulunamamıştır. Genelkurmay Başkanlığı'nın bir yazısında Anadolu'ya M.M. tarafından 24 vapur ve 108 taka-motorluk mühimmat ve askeri malzeme geçirildiği belirtilmiştir. Yukarıda verilen liste ve tarihler yanında TTE Arş. K. 39, F. 9193/1-69'da 13.1.1922'de Ararat ile İnebolu'ya, 13.2.1922'de Ladil ile, 1.1.1922'de Ararat ile İnebolu'ya, 20.1.1922'de, 17.1.1922'de Ladil ile İnebolu'ya, Karaağaç'tan 14.1.1922'de Ladil ile, 5.2.1922'de Ararat ile İnebolu'ya, 6.3.1922'de Ladil ile İnebolu'ya, 20 Mart 1922'de de yine İnebolu'ya sevkiyat yapıldığı, 24.10.1922'de Rizeli Mehmet Reis, 25.10.1922'de Rizeli İsmail oğlu Veysel Reis, 2.11.1922'de Sürmcneli Ahmet oğlu İbrahim Reis, 2.11.1922'de Sürmcneli Ferhat Reis, 2.11.1922'de Atinalı Mustafa Reis, 14.10.1922'de Rizeli Arslan oğlu İbrahim Reis, 17.10.1922'de Rizeli Arslan oğlu Recceb Reis, 19.10.1922'de Rizeli Dulkadir oğlu Ahmet Reis'in lakalarıyla Anadolu'ya malzeme gönderildiği belirtilmiştir.

98 TTE Arş. K. 39, F. 16602.

III. BÖLÜM

M.M. HABERALMA RAPORLARINDA BAZI ZARARLI KURULUŞLAR

A. İSTANBUL VE ANADOLU'DAKİ HABERALMA ÖRGÜTLERİ

1. İngiliz Haberalması

İngiltere adına haberalma (istihbarat) başlangıçta Anadolu'da ve özellikle İstanbul'da örgütlenmiş olan İngiliz Muhibler Cemiyeti (İngiliz Sevenler Derneği) kanalıyla yapılmış olmalıdır(1). İngiliz Haberalma Örgütü elemanlarının İstanbul'a gelmesi ve İngiliz Siyasi Temsilciliği bünyesinde çalışmalara başlamaları 16 Mart 1920'den sonra olmuştur. İngiliz Gizli Servisi haberalmada ilk adımda Müslüman olmayan kişileri kullanmış, ayrıca Muhibler Cemiyeti üyeleri ve İngiliz sempatanlarından oluşan geniş bir haberalma ağı kurmayı kısa sürede başarmıştır. "**Kara Jumbo**" şifre adlı örgüt,

1 Sait Molla'nın Türk Haberalması'na ele geçirilen mektuplarından bu durum açıkça anlaşılmaktadır. **Nutuk**, c. I, Sh. 393-394.

Meclis gizli celselerinden bile haber sızdırmıştır(2). İstanbul'da halkın fikir ve hareketlerini haber alabilmek için Çavuşyan başkanlığında bir heyet kurulmuş(3), saraydan ise gizli servise padişahın doktoru sürekli haber göndermiştir(4). İstanbul'da bulunan Haberalma Siyasi Şube Müdürlüğü görevini 1921 Ocak ayına kadar John Godolphin Bennett, bu tarihten sonra Canningham yürütmüştür(5). 1921 başında yalnızca İstanbul'daki casus sayısı 90'a çıkmıştır(6).

1922 yılı başında İngiliz haberalması içinden bilgi sızdırıldığı düşünüldüğünden bazı sert önlemler alınmıştır(7). Şubat 1922'de bu önlemler çerçevesinde Haberalma Müdürlüğüne Miralay Caron Devled getirilerek, örgütün yönetim kadrosu değiştirilmiştir. İstanbul, Anadolu, Trakya, Patrikhane, Yunanistan-Rum, Ermeni sorunları masalara (bölümlere) ayrılmış, çeşitli sorunlar ve askeri haberalma ile uğraşan bölümler açılmıştır(8). Yapılan yeni düzenlemelerde kadro dışı bırakılan 63 kişinin Bursa ve İzmit civarında görevlendirilmesi sağlanmıştır(9). Ankara, Kütahya, Tekirdağ, İzmir, Akçayşehir ve Eskişehir'de de haberalma görevlileri bulundurulmuştur(10).

İngiliz Gizli Servisi İstanbul-Londra haberleşmesini Nişantaşı'daki İtalyan telsiz telgraf istasyonu aracılığıyla sağlamıştır(11). Ayrıca Anadolu yakasındaki

2 Şimsir. İBİSİ. Sh. 453-454. FO. 371/5271 HA. 1259

3 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 12/1.

4 Ryan, Andrew. **The Last Of Dragomans**. London, Geoffrey Bles, 1951. Sh. 164.

5 ATASE Arş. A. 1/4282, K. 963, D. 22, F. 9.

6 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 24, F. 118.

7 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 7.

8 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 4/1. 1922 başında İngiltere'den İstanbul İngiliz Konsolosluğu'na gelen bir yazı ile İstanbul'a gelen Rum ve Ermenilerden Anadolu'daki Türk mezallımları ile ilgili bilgi alınması istenmiştir. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 12.

9 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 12.

10 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 74, A. 1/4282, K. 963, D. 22, F. 11. TİTE Arş. K. 39, F. 14534.

11 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 11/2.

elemanlarıyla haberleşmesi kuryelerle yapılmıştır(12).

Kurtuluş Savaşı boyunca servis yalnızca haberalma ile uğraşmamıştır. Bir diğer görevi de ulusal hareketi zayıflatabilmek amacıyla Anadolu'nun çeşitli yerlerinde isyanlar düzenlemek olmuştur(13). Bunun için İstanbul'da kurulmuş olan özellikle Nigeşban ve Tealî-i İslam Cemiyeti üyeleri propaganda amacıyla Anadolu'ya gönderilmiştir(14).

Mustafa Kemal'in prestijinin artmasıyla birlikte İngilizler 1922 başlarında İstanbul üzerindeki baskılarını az da olsa hafifletmiştir.

2. Türk-Alman Askerî İhtilal Komitesi /

Ne zaman kurulduğu belli olmayan bu Komitenin başkanlığına Prens Albert Friedrich gelmiş, General Von Der Goltz ve Herman Stein de Komitede görev almışlardır. Komite Bükreş'te bazı toplantılar yapmıştır. Ankara ile Komitenin ilişkisini Bükreş'teki Rus Bolşevik Temsilcisi ve Komitenin İrtibat Amiri olan Miralay Posetof sağlamıştır. Avrupa'dan toplanan ve Türkleri ilgilendiren haberler M.M. aracılığı ile Ankara'ya iletilmiştir (15). Bu Komitenin İstrancalar'da bulunan bazı gerillalar ile ilişki kurmuş olması olasıdır. Çünkü Ankara uzun süre Komiteden emir alan bu gerillalar ile Doğu Trakya'daki Pomaklar ve Türk kuvvetlerini birlikte harekete geçirebilmenin çarelerini aramıştır(16).

12 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 118, F. 30/1.

13 Cumhurbaşkanlığı Arşivi. A. III. 9. A, D. 37, F. 1-7; TİTE Arş. K. 39, F. 10895/32, 13307-13317. HTVD. 71 (1974) Ves. no. 1543.

14 CB. Arş. A. III. 9. A, D. 37, F. 1-17. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 118, F. 30/1; A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 61; Baydar. GTBE. 21.10.1970.

15 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 118, F. 30, 30/1.

16 TİTE Arş. K. 39, F. 16619. Bu Komitenin çalışmalarına ilişkin yukarıdaki belgeler dışında bilgiye rastlanamamıştır.

3. Yunan Haberalması

İstanbul'da bulunan haberalma örgütleri Anadolu'daki gelişmelerden haber alabilmek amacıyla çeşitli görevlerdeki memurlarla ilişki kurmuşlardır(17). İstanbul merkezi Sirkeci Kızılırmak Oteli'nde bulunan Yunan Haberalması da, 1921 Mayısından başlayarak Anadolu'dan haberalma çalışmalarını hızlandırmıştır(18). Yunan haberalmasının en güçlü kollarından biri İzmit'te çalışmıştır(19). İzmit'teki Şube'nin başına İzmit Mutasarrıfı İbrahim Bey geçmiş, bu bölgedeki Kuvâ-yı Milliye Müfreze Kumandanlığı'na Yunan casusu olan Mülazım Naim isminde bir subay yerleştirilmiştir(20). Yunanlılar elemanlarını Konya'ya kadar sokabilmişler, Meclis İkinci Başkanı Abdülhalim Çelebi'yi Yunanlılar adına haber alabilmek için yönlendirmeye çalışmışlardır(21). Bu konu 23 Ekim 1920 ve 11 Şubat 1922'de Meclis'te gündeme gelmiş, gizli oturumlarda yapılan görüşmelerde bir sonuca varılamamıştır(22).

4. Rus Haberalması

Rus Haberalma Örgütü Mart 1921'den sonra İstanbul'da çalışmaya başlamıştır. Rus ve Ukrayna Kooperatiflerinin İstanbul Ticâret Heyeti olan "Koudisch Heyeti" ve "Potemkin Kurulu", başında Denikin ve Alb. Gotovsef bu-

17 TİTE Arş. K. 39, F. 10895/11.

18 Anadolu'da çalışan bazı Yunan casuslarının isimleri için bk. TİTE Arş. K. 39, F. 13307-13317.

19 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 7/4.

20 TİTE Arş. K. 39, F. 10895/4-5. Bu raporda İzmit'teki Yunan casuslarının isimleri de kayıtlıdır.

21 Borak, Sadi. Meclis İkinci Başkanı Yunan Casusu muydu? **Ayrıntılı Haber**, 11.1-3.2.1976.

22 TBMMGCZ. c. I, Sh. 206-209, c. II, Sh. 728-735. Yunan haberalmasının Anadolu'daki çalışına ve propagandalarına ilişkin bu Meclis görüşmelerinde bilgi vardır. Ayrıca yazılanlardan anlaşıldığı kadarıyla Abdülhalim Çelebi Yunan haberalmasına yanıltıcı bilgi vermiştir.

lunan örgütün en büyük yardımcıları olmuşlardır. Komünist Propaganda Servisi Şefi Koulischer, Troukli ve Auge. Bilick tarafından yönetilmiş, Komünist ve Kemalist Propaganda Servisi ise öncelikle İngilizlerin Müslüman birlikleri arasında etkili olmuştur(23). İstanbul'da Rus Haberalmasına yardımcı kuruluşlar arasında "Komünist Gençlik Birliği" ve "Komünist Öğrenci Birliği" de sayılabilir(24). Ruslar İstanbul'da 3 grup halinde çalışmıştır. Bunlar **Beyoğlu Potemkin Kurulu**(25), Pişkin başkanlığındaki **Galata Grubu**(26) ve Yeniceami'de Monodoz başkanlığındaki **Propaganda Grubu** idi(27). Potemkin Kurulu Ankara'nın bilgisi ve denetiminde Yunanistan'a propagandacılar göndererek, burada bir komünist parti kurulmasını sağlamıştır. Bu parti Rizos Pastis isimli bir gazete çıkarmıştır. Türk uçakları Anadolu'daki Yunan ordusu üzerinde attığı bildirilerde de bu propaganda yöntemini kullanmış, bu bildirilerle "Türk tarafının din adına değil, insanlık adına çalıştığı, insanların kardeş olduğu, Yunan askerlerinin kral ve kapitalistler için yok yere Anadolu çöllerinde öldükleri, cennet gibi Yunanistan'a geri dönmeleri" fikri aşılarmaya çalışılmıştır (28). Fransız Haberalması Rusların İstanbul'daki çalışmalarını yakından izleyerek, Fransız Siyasi Temsilciliği'nden bazı önlemler alınmasını, hapishanelerde bulunan komünist propagandacıların yargılanmalarını istemiştir(29).

23 Bu servisin şefi Musabekov idi.

24 FM Arch. Kt. 20N1104, Ka. 38/1, D. 2, F. 1065.

25 Bu grubun lideri Kalini Davudoviç Monodoz idi. Kurul Rusya ve Avrupa'ya gidecek Rus uyrukluların işlemleriyle ilgileniyordu.

26 Bolşevik propaganda ve kaçakçılık işleri.

27 Ertürk. MMSTM. Sh. 555-564.

28 Ertürk. MMSTM. Sh. 541-542.

29 FM Arch. Kt. 20N1104, Ka. 38/1, D. 2, F. 1066.

5. Fransız Haberalması

İşgal kuvvetleri İstanbul'u üç bölgeye ayırmışlar, genel haberalma çalışmaları yanında her kuvvet kendi bölgesinde haberalma çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. İngilizler Beyoğlu ve Boğazın Rumeli yakasını, Fransızlar İstanbul ve Bakırköy'ü, İtalyanlar ise Boğazın Anadolu yakasını almışlardır. Entelligence Service (İngiliz Haberalma Örgütü) İtalyan ve Fransız haberalma örgütlerinin üstünde bir görünüm taşımıştır(30).

Mütareke döneminde Fransız haberalması Yzb. Almaric ve Bnb. Dentz tarafından yönetilmiştir(31). İstanbul'da görevli casus örgütünün başına da Ermeni Hallaçyan getirilmiştir(32). Fransız propagandası da haberalma ile birlikte yürütülmek istenmiş, Yzb. Delor, Yzb. Sari ve Yzb. Halit'in girişimleriyle Fransız Muhibler Cemiyeti (Fransa'yı Sevenler Derneği) kurulmuştur(33). Ayrıca Ayasofya'da bir salon açılarak, burada Fransız kültürünü yayma toplantıları yapılmıştır(34). Fransız haberalmasının uzantılarından birisi de Müttefik Polis Komisyonu olmuştur. 17.1.1919'da kurulup, başkanlığına General Fuller'in geldiği komisyondaki(35) etkin subaylar Streiff ve Laffranque bütün gelişmeleri Fransa'ya rapor etmişlerdir. 1920 başında bu komisyonda görev almak üzere Fransa'dan İstanbul'a 45 polis gelmiştir(36).

30 Akdemir, Aziz Hüdaî. **Dünyada ve Bizde Casusluk**. Ahmed Said Matb., İstanbul, 1949. Sh. 162.

31 FM Arch. Kt. 20N1104, Ka. 38/1, D.2, F. 1061, 1066.

32 K. Şükrü. Sh. 184.

33 K. Şükrü. Sh. 140-144.

34 Alemdar. 17.6.1920.

35 Jaeschke. TKSK c. I, Sh. 14.

36 Alemdar. 16.1.1920.

B. ENVER VE TALAT PAŞALARIN YURTDIŞI ÇALIŞMALARI

Enver, Talat ve Cemal Paşalar I. Dünya Savaşı'nın sonunda yurtdışına kaçmak zorunda kalmışlar(37), çalışma programlarını yurtdışında sürdürmek amacıyla bazı girişimlerde bulunmuşlardır(38). Talat Paşa Berlin'de "**Teaddlü's-Şarkî Cemiyeti**"ni (Doğu Yardımlaşma Derneği) kurmuş, yurt dışına kaçan İttihatçılarla, Roma'daki "**Akvam-ı Mazlume Cemiyeti**"ni (Zulüm Görmüş Kavimler Derneği) birlikte çalışmaya katıp, dağınık durumdaki İslam derneklerini birleştirek, "İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadı" (İslam İhtilal Dernekleri Birlikte-liği) isimli bir derneğin temellerini atmıştır(39). Hatta Anadolu'ya geçerek, Milli Mücadele'ye katılmak isteyen Talat Paşa, Ankara'dan izin istediyse de, durumun elverişsiz olması böyle bir hareketi engellemiş(40); 15 Mart 1921'de Talat Paşa Enneni kurşunlarına hedef olmuştur(41).

Enver Paşa ise Rusya'ya geçtikten sonra, Kafkas hükümetleri arasında bir birlik sağlayarak(42), buradan topladığı kuvvetlerle Anadolu'ya gelip ulusal hareketi

37 1-2 Kasım 1918'de.

38 Merkezî İstanbul'da kurulan "Teşkilat-ı Mahsusa"ya bağlı "Umür-ı Şarkîyye Dairesi" (Doğu İşleri Dairesi) mütareke dönemine değin yurtiçi ve dışında bazı çalışmalarda bulunmuştur. TİTE Arş. K. 39, F. 14204/1.

39 TİTE Arş. K. 39, F. 14204/1. Talat Paşa'nın çalışmaları Enver'in denetiminde ve mali desteğiyle yürütölmüştür (Aydemir, Şevket Süreyya. **Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa**. c. III, İstanbul, 1972. Sh. 550-558). Ayrıca F. 14204/1'de bu kuruluşun Sovyet Cumhuriyeti temsilcileri ile Avrupa'daki sosyalist ve komünist partilerle ilişki kurduğu belirtilmektedir. İstanbul'da da yine İttihatçıların kurmuş olduğu Karakol Cemiyeti'nin bu tür ilişkileri bulunmaktadır (Karabekir. III. Sh. 509, 610, 628; Jaeschke. TKSK. c. I, Sh. 84; Yerasimos. Sh. 110-114, 121-122, 134-136; Zürcher. Sh. 121).

40 TİTE Arş. K. 39, F. 14204/1, 10887/126.

41 Çavdar, Tevfik. **Talat Paşa. Bir Örgüt Ustasının Yaşam Öyküsü**. Ankara, 1984. Sh. 518; **Talat Paşa'nın Anıları**. İstanbul, 1986. Sh. 14 (Mehmet Kasım'ın önsözü).

42 TİTE Arş. K. 39, F. 14204'de "... hükümetler arasında bolşevik idaresine benzer bazı esasları kabul ettirerek..." denmektedir.

başlatmak istemiştir(43). Anadolu hareketinin Mustafa Kemal tarafından başlatılması üzerine, Talat Paşa'ya olduğu gibi kendisine de Anadolu'ya geçmesindeki sakıncalar akla yatkın bir şekilde bildirilerek, Rusya'da kalıp, Orta Asya Müslümanlarının kurtarılması için çalışması istenmiştir(44).

Enver Paşa Bakü'de toplanan Şark Milletleri Kurultayı'na Fas, Tunus, Cezayir ve Trablusgarp inkılapçılarını temsilen eski Polis Genel Müdürü Azmi Beyle birlikte katıldıktan sonra(45), Talat Paşa'nın ölümü üzerine Berlin'e giderek, buradaki İttihatçıları çevresine toplamış ve Roma'ya gidip "Akvam-ı Mazlume Cemiyeti" ile yeni bir ittifak yapmıştır(46). Bu derneği de kendine bağlayan Enver Paşa varlığını gösterebilmek amacıyla, İslam halkının oturduğu, yabancı hakimiyetinde yaşayan yerlerden birer temsilci gönderilmesini istemiş, 1921 Mayısında Moskova'da İslam İhtilal Cemiyetleri Kongresi'ni toplamıştır(47).

43 TİTE Arş. K. 39, F. 14204'de "... Müdafaa-i Milliye'nin bazı fırkalarıyla bir benzerini yapma..." girişiminde bulunduğu belirtilmektedir.

44 TİTE Arş. K. 39, F. 14204/2; Aydemir, c. III, Sh. 548-549. Raporda Enver Paşa'nın Orta Asya'daki çalışmalarının Anadolu'ya yarım olacağı ve böyle olduğu takdirde kendisine yardım da edileceğini Mustafa Kemal'in Enver'e bildirdiğini belirtmesinin karşın Aydemir, Enver Paşa'ya böyle bir destek vaad edilmediğini belirtmektedir; Almanya'da bulunan Dr. Nazım'ın da Anadolu'ya gelip, görev alabilmek amacıyla Mustafa Kemal'e mektup yazdığını Cavit Bey anılarında söylemektedir. (Felaket Günleri. Mütareke Devrinin Fecî Tarihi. **Tanin**, tef. no. 244. 2.7.1946. Sh. 6).

45 31 Ağustos 1920'de toplanan kurultay 37 ulustan 1891 delegeden oluşmaktadır (Ertürk, Sami. Enver Paşa ile Son Görüşme. **Dün ve Bugün**, 1/1 (1955) Sh. 33; Shaw, Sh. 422. Bu kurultayda TBMM hükümetini İbrahim Tali (Öngören) temsil etmiştir. İbrahim Bey ve Türk gözlemcilerle karar yetkisi verilmemiş, Rusya ve Avrupalı delegelerin Anadolu hareketine karşı sempaticlerini sağlayıcı bilgiler vermeleri istenmiştir (Cebesoy, Ali Fuat. **Moskova Anıları**. Vatan Neşriyatı, İstanbul, 1955. Sh. 18-19).

46 TİTE Arş. K. 39, F. 14204/2. Enver Paşa Roma'da İttihatçılarla yaptığı görüşmelerde, yalnızca dış örgütün yeterli olmadığını, Ankara'daki partilerle çalışmak gerektiğini belirterek bu yolda direktif verdi (Cavit. 255 (27.7.1946) Sh. 6).

47 İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadı'nın 81 maddelik tüzüğünde sosyalizmi andıran bazı maddeler bulunuyordu. Bu İngiltere'nin "Tür-

Bu kongrede, derneğin İcra Bürosunun (Genel Merkez) Moskova'da veya Asya'nın İslamların oturduğu herhangi bir yerinde bulunması, ayrıca genel merkeze bağlı birer iç ve dış merkez bulunması kararlaştırılmıştır(48). Kongre kararları çerçevesinde dış merkezlerin, buldukları ülkenin siyasi durumlarını yakından izleyerek, örgütün amaçlarına uyan konulardan faydalanmalarını, ihtilal halinde olan yerlerde ihtilalcilere silah ve mühimmat yardımı yapmaları, derneğin amaçları uğrunda çalışacak kişi ve derneği kazanmaları, propaganda ile kamuoyu yaratmaları ve genel merkezle sürekli ilişkide olmaları istenmiştir.

1921 yılı içerisinde bu dış merkezlerden en çalışır görüneni bağlı şubeleri ile birlikte "Livâü'l-İslam" (İslam Bayrağı) gazetesini de çıkaran Berlin merkezi olmuştur (49).

İç merkezler, İslamların esaret altında yaşadığı yerlerdeki merkezlerdir. Bağlı şubeleri bulunan bu merkezlerin görevlerinin, her sene kongrenin saptadığı yolda olması kararlaştırılmıştır.

Kongrede, merkez ve şube bürolarının aday seçimleri yapıldıktan sonra; emperyalist ve kapitalistlere karşı, ezilen ulusların kurtarılması için mücadele, Rusya içinde Rusya aleyhinde çalışılmaması(50), Ankara Sevr'e karşı savaştıkça onlara yardım edilmesi, fakat herhangi bir nedenle vaz geçilirse mümkün olabilecek her araçla Anadolu'ya girerek, düşmanla savaşılması yolunda kararlar verilmiştir(51).

kiye'ye Bolşevik akımın sızmasını önlemek için, kendilerini İslamın koruyucusu gibi gösterme" politikasına ters düşüyordu. Doğal olarak Enver Paşa'nın bu şekildeki görüşleri, ilerki tarihlerde İngiltere'nin Enver hakkındaki düşüncelerinde etkili olacaktır. Tevetoğlu, Fethi. **Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler**. Ankara, 1967. Sh. 351; Ulubelen. Sh. 285.

48 TİTE Arş. K. 39, F. 14204/3, 10887/127.

49 TİTE Arş. K. 39, F. 14204/4.

50 Kongrede Rusya emperyalist bir hükümet olmadığından, oradaki ulusların bu ezilenlerden olmadığı kararlaştırılmıştır. TİTE Arş. K. 39, F. 14204/4. Cebesoy, Sh.224-225.

51 Ayrıca emperyalist devletlerin sömürgesi durumunda olan

Enver Paşa İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadı Kongresi'nden 20 gün kadar sonra Anadolu ve özellikle Ankara'daki İttihat ve Terakki merkezlerine bir genelge göndererek, İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadı'nın aslında İttihat ve Terakki ismini maskeleyen ibaret olduğunu, İttihat ve Terakki'nin yurt dışındaki üyelerini Anadolu'ya sokabilmek için çalışmaları gerektiğini" yarı tehdit, yarı propaganda ile kendilerine bildirmiştir. Ayrıca bu yazılarda, Ankara'daki "müstebid" (zorba) yönetimin değişmesini sağlamaya çalışmaları bildirilmiştir(52). Bu fikirler paralelinde Enver Paşa 1921 Haziranı içerisinde Moskova'daki yürütme bürosunu toplayarak(53), dışarıdaki İttihatçıların da yurda dönmesi ve düşmanla çarpışması gerektiğini açıklamıştır(54). Bu

ülkelerde komünist partilerle beraber çalışma ilkesi kabul edilmiş. III. Komünist Enternasyonal'e genel bir bildiri verilerek, karşılıklı çıkarlar açıklanmış, genel esaslar üzerinde birliğe varılmıştır (TİTE Arş. K. 39, F. 14204/5). Kongrenin bu tavır üzerine, III. Komünist Enternasyonal Kongresi'nde bir konuşma yapan G. Zinoviev, İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadı'nın Türkiye, Mısır, Trablusgarb, Fransız sömürgeleri ve Hindistan'da çalıştığını, komünist olmamakla beraber, müslümanların köleleştirilmesine ve emperyalizm karşı mücadele verdiğini söylemiştir. **[Komintern Belgelerinde Türkiye Kurtuluş Savaşı]**. Ankara, 1985. Sh. 27.

- 52 TİTE Arş. K. 39, F. 14204/5-6. Karaman, Sami Sabit. **Trabzon ve Kars Hatıraları. İstiklal Mücadelesi ve Enver Paşa**. Sh. 142-143.
- 53 Rusların Enver Paşa'nın çalışmalarını engellememekteki amaçları, Enver Paşa'yı İtilaf Devletlerine karşı kullanma fırsatı çıkması olasılığı idi. HTVD. 55 (1966) Ves. no. 1275. Ayrıca bk. "Enver Paşa'nın Ruslar Nezdinde Mevkii" başlığıyla yazılan rapor. ATASE Arş. A. 1/4282, K. 1677, D. 33-B, F. 10/12.
- 54 Bu bilgiyi kapsayan raporu yazan Yzb. Hüseyin Fevzi Bey kongreye Tunus ve Trablus temsilcisi olarak katılmıştır. Raporunda, Enver Paşa'nın bu tutumu dolayısıyla, kendisi ile ilişkinin kesildiğini yazmaktadır. Bu bilginin, Fevzi Bey'in Ankara'ya yaranma isteğinden de kaynaklanabileceğini göz önünde tutmak gerekir. Nitekim Hüseyin Fevzi Bey, Enver Paşa ile eski İttihat ve Terakki üyelerinin Avrupa ve Kuzey Afrika'daki çalışmaları ile ilgili bilgi verdiği için Mustafa Kemal tarafından Ali Fuad Paşa'ya verilen emirle Ankara'ya gelmesine izin verilmemiştir. Hüseyin Fevzi Bey ile ilgili yazışmalar ve raporu için bk. TİTE Arş. K. 39, F. 14204/7, ATASE Arş. A. 1/4282, K. 1677, D. 33-B, F. 10/1-7. Aydemir, Türk olmayan ve İslamcı bir politikaya taraftar olan bazı delegelerin, Enver Paşa'nın milliyetçi bir politika izlediğini görünce örgütten kopmaya başladıkları görüşünde dir (c. III, Şh. 586). Enver Paşa'nın 16 Temmuz 1921'de Mustafa Kemal'e yazdığı mektup, Paşa'nın gerçek düşünce ve amaçlarını çok güzel yansıtan bir belgedir. (TİTE

konuda hemen çalışmalara başlanmış olsa gerektir ki, İstanbul'da Kiraz Hamdi Paşa'nın Erkân-ı Harbiye Reisi Kaymakam Kemal ve Süvari Kaymakamı Halil. Enver Paşa yanlısı bir gizli dernek kurma çalışmalarına başlamışlardır. Enver Paşa İstanbul'daki padişah taraftarlarına, cumhuriyetçi Ankara'nın politikasına karşı, hilafetin haklarını korumak istediğini bildirmiştir(55). Enver Paşa'nın İstanbul'da bu tür girişimlerde bulunmasının bir nedeni de, tulumbacılar, sandalcılar, kayıkçılar cemiyetleri, esnaf örgütü ve birçok hayır cemiyetinin kendisini destekleyeceği düşüncesidir. Bu tarihlerde Enver Paşa İstanbul'da küçümsenemeyecek bir kamuoyu oluşturmuştur(56).

Haziran ayında Moskova'da yürütme bürosunun toplantısından sonra, Ağustos 1921 içinde Enver Paşa Batum'a giderek, Anadolu'ya geçiş hazırlıkları yapmaya başlamıştır(57). Burada 5 Eylül'de "Halk Şûrâlar Fırkası

Arş. K. 39, F. 14203; Cebesoy, Sh. 231-235. Yayımlanan mektupta giriş kısmı atlanmıştır. Yayımlanmayan giriş kısmı için (bkz. ek 5). Bu mektup daha sonra bir propaganda aracı olarak elden ele dolaştırılmıştır. TİTE Arş. K. 39, F. 10887/95.

56 Raporu yazan, bu mektubu ele geçirip, bir kopyasını veya aslını Ankara'ya göndereceğini bildirmiş, fakat görülen belgeler arasında bu mektuba rastlanamamıştır. TİTE Arş. K. 39, F. 14215. 28 Haziran tarih ve 210 numaralı rapor.

57 TİTE Arş. K. 39, F. 14234; Cavit. 250 (14.7.1946) Sh. 6. Fakat özellikle Sakarya Savaşı'nın kazanılmasından sonra, Ankara'nın iç ve dışta prestiji artmış, İstanbul'da da Kemalist gruplar, kuruluşlar ve olaylar üzerinde daha etkili olmaya başlamışlardır. İstanbul'da Kemalistlerin güçlenmesiyle, ikircikli bulunan birçok İttihatçı da bu gruplara katılmış olmalıdır. Çünkü 1922 başında Enver Paşa, İstanbul'da çok güçlü olduklarına inandığı İttihatçılara (Karaman, Sh. 115. Azerbaycan Cumhuriyeti İstanbul Başkonsolosu Mehmed Haşim Bey'in raporuna göre, 1921 Eylülünde İstanbul'da 4000 kadar İttihatçı bulunmakta idi. TİTE Arş. K. 39, F. 14331) dayanarak "Halk Şûrâlar Fırkası"nı kurmak istemiş, fakat başaramamıştır (TİTE Arş. K. 39, F. 14210, 22.1.1922 tarihli rapor). Küçük Talat, İttihat ve Terakki içindeki anlaşmazlıkları çözümlenebilir için İstanbul'a gelmiş, burada bir süre kaldıktan sonra Almanya'ya geçmiştir (TİTE Arş. K. 39, F. 10887/148); yine bu kamuoyu yaratma hareketine paralel olarak İttihatçılar, Mavnacılar Derneği yönetim kurulunu ele geçirmek istemişler, Kara Kemal'in bu yoldaki isteğini ileten kişiye red cevabı verilmiştir (TİTE Arş. K. 39, F. 14277).

57 Aynı ay içinde Enver Paşa'nın ağabeyi Nuri Paşa Erzurum'a gele-

Kongresi" toplanarak, kararlar TBMM'ne bildirildiyse de, kongre geniş çaplı ve etkili olamamıştır(58). Enver Paşa'nın Anadolu'ya geçme girişimi, Anadolu için Yunan ordusunun hareketinden daha zararlı görülerek, Moskova'daki bütün İslam hükümetleri elçileri ile Tatar Müslümanları tarafından protesto edilmiştir(59). Ayrıca Berlin'deki Teaddü'-ş-Şarkî Cemiyeti, Kuzey Afrika İslam Dernekleri başkanları ve Roma'daki Popel Opompe Cemiyeti ile Bekir Sami Bey'i de Paris'ten Roma'ya davet ederek, burada bir toplantı yapmış, Enver Paşa'yı bu yanlış hareketlerinden dolayı uyarmıştır(60).

Enver Paşa, İngiltere'nin Anadolu için zararlarını ve karşı olduğu bu ülkenin emperyalistlerin en büyüğü olduğunu bilmesine karşın, Ankara'nın İtalya ve Fransa ile anlaşma platformuna girmesiyle İngilizler ile anlaşma yolları aramaya başlamıştır(61). Enver Paşa'nın çalışmaları ile ilgili belgeler, Moskova'daki TBMM Büyükelçisi Ali Fuad Paşa, Berlin Temsilcisi Nuri Bey, Roma'daki Cami Bey ve "Akvâm-ı Mazlûme Cemiyeti" Reisi Abdülhamid Said Beyler tarafından incelenmiş, heyet üyeleri Enver Paşa'nın izlediği siyasetle halk ve orduyu ikiye böldüğü, Anadolu kuvvetlerini güçsüzleştirdiği kanısına varmışlardır(62).

rek Rawlinson ile görüşmüş, Enver'in politikasını Müttefiklere iletmekle Rawlinson'u aracı olarak kullanmak istemiştir. Rawlinson, Alfred. **Adventures in The Near East (1918-1922)**. London-New York, 1924. Sh. 354.

58 Aydemir. c. III, Sh. 606-610, Cebesoy. Sh. 237-238.

59 TİTE Arş. K. 39, F. 14204/7.

60 TİTE Arş. K. 39, F. 14204/7.

61 Oysa ki raporu yazan, Enver Paşa'nın daha önce, Ankara'nın politikasında en büyük hatalardan birinin İtalya ve Fransa ile anlaşmaması olduğunu söylediğini, anlaşma girişimleri başlayınca yine muhalefete giriştiğini belirtmektedir. Temsilci, Enver Paşa'nın amacının Ankara'daki yönetimi değiştirmek olduğu düşüncesindedir. (TİTE Arş. K. 39, F. 14204/8). Enver Paşa Misâk-ı Millî'de aşırıya kaçıldığını öne sürerek, bunun değiştirilmesiyle bir an evvel barış yapılmasını isteyerek (ATASE Arş. A. 1/4282, K. 1677, D. 33-B, F. 10/6), bağımsız kalmak koşuluyla Rusya ile ortak bir siyaset izlenmesinin vatani kurtaracağı kanısına idi (ATASE Arş. A. 1/4282, K. 1677, D.33-B, F. 10/7).

62 TİTE Arş. K. 39, F. 14204/8. Enver Paşa'nın hırslı bir insan olma-

1921 sonlarında Enver Paşa İstanbul'a padişah ve İngilizlerle görüşmek üzere bir temsilci göndermiştir. Temsilcinin padişahla ilişki kurmasını önleyen İngilizler, kendisini Balta Limanı'nda Kaptan Maxwell'in yalısına yerleştirmişlerdir. Enver Paşa'nın düşüncesi, Enver-İngiliz anlaşması ile Fransa ve İtalya İngiltere'yi yalnız bıraksa bile bir İngiliz-Alman ittifakının hazırlanabileceğidir(63).

1921 Kasımında Enver Paşa Ankara'ya gelerek bir darbe ile TBMM Hükümetinin başına geçmeyi planlamıştır. Meclis'teki 40 kadar İttihatçı milletvekili, paşada bu girişimi gerçekleştirebileceği düşüncesini uyardır(64).

Fakat bu ilişki kurma girişimlerinden bir sonuç çıkmamıştır. Enver Paşa Batum'dan Şirâbât-Düşenbe-Afganistan bölgesinde yaşayan Basmacıların yanına gi-

sına karşın, Anadolu'ya girerek, kanlı bir harekete girişmesi pek akla yakın değildir (TTE Arş. F. 14219, No. 245). Her şeyden önce Enver Paşa Anadolu'da böyle bir hareketi gerçekleştirebilecek kadar güçlü değildi (TTE Arş. K. 39, F. 14219, 14221).

63 İstanbul'da birçok grubun arasına girerek haber sızdıran M.M.'in güvenilir haberalma memurlarından Saffet Bey, Captain Canningham ile görüşerek bu haberi almıştır (22-23. 11.1921). TTE Arş. K. 39, F. 14361. Ek. G. İstanbul'da Enver Paşa sorununun gündeme gelmesiyle M.M. Grubu da konuyla ilgili haberalma çalışmalarını hızlandırmıştır (TTE Arş. K. 39, F. 10656, 14213-14214, 14228-14229, 14232-14233, 14263). Hazırlanan raporlar arasında pek mantıklı olmayanlar da bulunmaktadır. Bunlardan biri, 10.1.1922 tarihli rapordur ki (No. 593), bunda Enver Paşa'nın lâ-yı Vatan ile ilişkide bulunduğu belirtilmektedir (TTE Arş. K. 39, F. 14211. Madde 3-4. 10887/76, 14378). Bu konudaki M.M. haberalma raporlarının Ankara'nın Enver Paşa ile ilgili politikası doğrultusunda yahut kişilerin bireysel düşünce ve fikirlerini yansıttığı düşünülebilirse de, 22.12.1921 tarihiyle Ankara'dan M.M.'e yazılan bir yazıdan, Ankara'nın bu haberalma raporlarını "mübalâğa ve ifratdan uzak" (abartı ve aşırılıktan uzak) şekilde değerlendirdiği görülmektedir (No. 501). TTE Arş. K. 39, F. 14236).

64 Karaman, Sami Sabit. Enver Paşa ile Nasıl Mücadele Ettim. **Yakın Tarihimiz**, 1/10 (1962) 307-309; Oysa ki, 22.10.1921 tarihli bir İngiliz haberalma raporuna göre, Meclis'te 170 kişiden oluşan "mu-tediller" (ılımlılar), Yusuf Kemal Bey'in liderliğinde 45-50 milletvekilinden oluşan "müfritler" (aşırılar) ve Eskişehir milletvekili Eyüp Sabri Bey liderliğinde 15 kadar milletvekili toplamış olan "Enveristler" (Enver yandaşları) bulunuyordu. Şimşir. İBİSİ. Sh. 258.

derek, onları harekete teşvik ettiyse de başarısız olmuştur.

Enver Paşa ve savaşçıları, 28 Ocak 1922'den başlayarak Türkistan'ın kurtuluşu için Ruslarla mücadeleye girişmiş; bu harekete bütün Türkistan ve Rusya'da yaşayan Türklerin katılmasını sağlamak için 15 Nisan 1922'de Kâfrun Kongresi yapılmıştır. 28 Haziran'da Kâfrun'da Enver Paşa'nın karargâhına Rus saldırısı başlayınca, Temmuz başında Enver Paşa kuvvetleriyle geri çekilmiştir. Ruslar Düşenbe'ye kadar Türk birlikleri ile çarpışarak geldiler ve buradan dönerek Belcivan'a saldırdılar. Enver Paşa yardıma yettiyse de, 5 Ağustos 1922 günü savaşçılarıyla birlikte şehit düştü(65).

C. İSTANBUL'DA BAZI ZARARLI DERNEKLERİN ÇALIŞMALARI

1. Tarikat-ı Salâhiye Cemiyeti (Kurtuluş Yolu Derneği)

Tarik-i Salâh veya Salâh-ı Hâl Cemiyeti(66), Sultan Vahdettin'in bilgisi dahilinde(67), Letafet apartmanındaki İlä-yı Vatan (Vatanı Yüceltme) lokalinde(68) 19 Eylül 1920'de kurulmuş(69), dernek, örgüte üye alımları ve

65 Cebesoy, Sh. 315-325; Aydemir, Sh. 624-628; Tevetoğlu, Fethi. **Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler**. Ankara, 1967. Sh. 356; Erdoğan, Fahrettin. **Türk Ellerinde Hatıralarım**. Yeni Matb., İstanbul, 1954, Sh. 273.

66 TİTE Arş. K. 39, F. 14373, 14379.

67 **Açıksöz**. 13.7.1925.

68 TİTE Arş. K. 39, F. 14292.

69 Bu tarih özel bir gün olarak kabul edilmiş, her sene bu tarihte üyelerin toplanarak, bu toplantılarda bir yıllık çalışmaların gözden geçirileceği, tarikat ayinleri yapılacağı dernek tüzüğünde kararlaştırılmıştır (TİTE Arş. ndeki tüzüğe arşiv numarası verilmemiştir. M.M.'in Ankara'ya gönderdiği tüzük ATASE Arş. A. 1/4282, D. 33-B F. 2/6-29'da bulunmaktadır. Tunaya, Tarık Zafer. **Türkiye'de Siyasal Partiler. (Mütareke Dönemi)**. c. II, Kent Bas., İstanbul, 1986. Sh. 585'de yayınlanan tüzükte ilk 12 varak (yap-

toplantılar sırasında özel ayinler düzenlemiştir(70). Ayrıca dernek üyelerinin kendilerini tanıtmak için bazı özel hareketler yapmaları şartı konulmuştur(71).

Tarık-i Salâh Cemiyeti, İlä-yı Vatan'dan yaklaşık bir yıl sonra kurulmuştur(72). Padişahın fahri yaverlerinden Kiraz Hamdi Paşa başlangıçta kendisi perde arkasında kalarak, Şerif Yahya Adnan'ı ön plana çıkarmış, İlä-yı Vatan İstanbul'da Hamdi Paşa'nın istediği etkiyi sağlayamayınca, Hamdi Paşa bu sefer mason örgütüne benzer şekilde örgütlenmiş yeni bir örgüt kurduğunu(73) ileri sürmüştür(74). İlä-yı Vatan'ın Tarikat-ı Salâhiye ile aynı yıllarda çalışmalarında bulunması, Yahya Adnan'ın Tarikat-ı Salâhiye'nin kırklarından olması, Hamdi Paşa'nın direktifleriyle çalışması İlä-yı Vatan'ın arkasında bu derneğin bulunduğunu açıkça göstermektedir(75). Ayrıca Tarikat-ı Salâhiye, Hürriyet-İtilaf

rak) atlanmıştır. Dernek örgütü ile ilgili hükümler bu atlanan bölümde yer almaktadır. ATASE Arş.'ndeki tüzükte ise 2/14-15 arası ile, 2/29'dan sonrası atlanmıştır (Tüzüğün tam metni için bk. Ek. 7.)

70 Bu ayinlerde okunacak dualar ve alınacak tavır tüzükte belirtilmiştir. ATASE Arş. A. 1/4282, K. 1677, D. 33-B, F. 2/11-12.

71 ATASE Arş. D. 33-B, F. 2/3. Bu ayinlere zaman zaman bazı Rumlar da katılmıştır. TİTE Arş. K. 39, F. 14247.

72 Tarikat-ı Salâhiye hakkında M.M. elemanları çok ayrıntılı bilgi almışlardır (1925 yılında dernek üyelerinin yargılanmaları sırasında sık sık geri dönüşler olduğu görülmektedir. M.M. raporlarının mahkemenin kararlarında etkisi olmuş olmalıdır). M.M. Grubu, örgütün sülehâ-yı ümmet tabakasına Mehmet Refik ve Safet Beyleri, kırklara ise, Edip ve Mehmet Tevfik Beyleri (TİTE Arş. K. 39, F. 14286, 14392) bilgi alabilmek için sokmuştur (TİTE Arş. K. 39, F. 10896/13). Bu olayı Topkapılı Cambaz Mehmet Bey 23 Eylül tarihli bir belgede şöyle anlatmaktadır: "... Anadolu'nun düşmanı üçtür. İngilizler, hilafet, halkın cehaleti. İngilizlerin kuvveti hilafetten, hilafetin kuvveti halkın cehaletinden aldığı malumunuzdur. Bu itibarla bu teşkilatın her taraftaki şebekelerine girmek için Tevfik Baba'ya bir miktar nakden muâvenet lâzımdır (ATASE Arş. A. 1/4282, K. 1677, D. 33-B, F. 2/4).

73 Bu örgüt iddia ettiklerinin aksine, bir taraftan Vahdettin'den para sızdırmak, diğer taraftan kendini saraya ve İtilaf temsilciliklerine güçlü göstererek, iktidara gelebilmeyi amaçlıyordu.

74 Göztepe. VMG. Sh. 369-370.

75 ATASE Arş. A. 1/4282, K. 1677, D. 33-B, F. 2/5; TİTE Arş. K. 39, F. 10896/13, 14292; Aybars, Ergun. **İstiklal Mahkemeleri**. Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara, 1982. Sh. 260.

Fırkası'nın da başlıca destekleyicilerindendir(76).

Tarikat-ı Salâhiye'de genel anlamda üç tür üye vardı. Bunlardan, **Salâh-ı hal**, hâdim (hizmetkar), mürid, sâî; **Salâh-ı nefis**, kâşif, vâkîf, ârif; **Salâh-ı tâm** ise, muallim, muhakkik ve mürşit mertebelerinden oluşuyordu (77). Dernekte en büyük derece halîfeye verilmişti(78). İslam hükümdarlarına derneğe girişte "üstad", şeriflere (peygamber soyundan gelen) "muallim" derecesi verilirdi. Hangi işi yapanların Salah'ın hangi derecesinden başlayacakları da tüzükte saptanmıştır(79).

Tarikat-ı Salahiye'nin toplantı ve çalışmalarını sürdürdüğü yerlerin en büyüğüne "**Âsîtâne**"(80), 2. derecede olanlarına "**dergâh**", 3. derecede olanlarına ise "**zâviye**" adı verilirdi(81). Âsîtane kurulları: **heyet-i irşâdiye**, (aydınlatma kurulu), **heyet-i faale** (eylemlî kurul) ve **heyet-i Murahhasa**'dan (seçkinler kurulu) oluşurdu(82). Bu heyetlerden **heyet-i irşâdiye** bilim adamları, siyasetçiler, yazarlar, şairler ve tarihçilerden oluşan 12 üyeden, **heyet-i faale** ise kırklardan kurulmuştu. Bunlar tarikat ve İslamiyeti yayma yanında, bütün dergâh ve zâviyeleri denetleme yetkisine sahiptiler. **Heyet-i Murahhasa** ise, İslam ülkelerinin önemli dergâhlarından gönderilen temsilcilerden kurulmuştu(83).

76 Soysal. KSl. Sh. 134.

77 ATASE Arş. A. 1/4282, K. 1677, D. 33-B, F. 2/6. Salâh'ın her tabakasındaki eleman, çalışmasına göre bir üst sınıfa yükselirdi.

78 Üstâd-ı azâm, halife-i mufahham.

79 ATASE Arş. A. 1/4282, K. 1677, D. 33-B, F. 2/15. Tüzük büyük bir dikkatle gizlenmiştir. TİTE Arş. K. 39, F. 10896/13.

80 Tunaya. c. II, Sh. 578'de Âsitaneye İstanbul'un eski adlarından biri diyerek, bu kentte 3 heyet bulunduğunu söylemektedir. Oysa ki tüzükte belirtildiği gibi bir "âsitaneye" derneğin toplantı yeri olarak "dergâh"tan üstteki birimdir.

81 ATASE Arş. A. 1/4282, K. 1677, D. 33-B, F. 2/6, 8. Âsitaneye, ayda bir özel, 6 ayda bir İstanbul'daki birimlerin temsilcilerinden oluşan genel kongre yapardı.

82 ATASE Arş. A. 1/4282, K. 1677, D. 33-B, F. 2/8. Bu heyetlere gizli bilgi veren, kimliklerini açıklamayan kişilerden oluşan bir heyet vardı ki, buna "Heyet-i muhaffiye" (casus kurulu) denirdi. Heyet üyelerine ise, "ricâl-i gâib" denmiştir.

83 ATASE Arş. A. 1/4282, K. 1677, D. 33-B, F. 2/8.

Zâviye Kurulları mürşit veya şeyh, ser-tarik, nâkib, kâtib, emîn-i hasenât, meydancı, mubassır ve rehberden (delil) oluşmaktaydı(84). Zâviyeler(85), her ay kararlaş-tırdıkları işleri ve bunların sonuçlarını âsîtâneye rapor etmekle yükümlüydü. Emirleri ise, âsîtânedен veya bağlı buldukları dergâhtan alacaklardı(86). Köylerdeki camiler, Salâh'ın zaviyesi kabul edilmekteydi. İmamlar, köy halkını derneğe sokacaklar, halkı camiye gitmeye ve cuma namazı kılmaya zorlayacaklardı. Cuma namazlarından sonra tarikat âyini yapılacak, tarikata girişte her köylü 1 mecidiye ve her ay 5 kuruş verecekti(87).

Cemiyetin yönetici kadrosunda ise, hiyerarşik bir sistemle "üçler, yediler ve kırklar" görevli idiler(88).

Damat Ferit Paşa'nın sadrazamlığı döneminde Kuvâ-yı Milliye aleyhinde çalışmalara katılmış olan Hamdi Paşa'nın(89) "İttihad-ı İslam" siyaseti(90) izler görünmekle birlikte, gerçek amacı, padişahın taht ve tacını korumak, iktidara gelebilmek olmuştur(91). Bundan dolayı zaman

84 ATASE Arş. A. 1/4282, K. 1677, D. 33-B, F. 2/7. Bu görevlerde bulunanların neler yapacakları tüzükte belirtilmiştir. F. 2/9-10.

85 ATASE Arş. A. 1/4282, K. 1677, D. 33-B, F. 2/7-8.

86 Bağlı buldukları dergâhta dokuz dereceye sahip kurul yoksa, zaviye doğrudan âsîtâne ile ilişki kuracaktır.

87 ATASE Arş. A. 1/4282, K. 1677, D. 33-B, F. 2/15-16.

88 ATASE Arş. A. 1/4282, K. 1677, D. 33-B, F. 2/22. Bu tabakalarda görevli olanların isimleri: Ahmet Hamdi, Ahmed Fakih, Davud Vehbi Haydari, Seyid Abdülvahab, Şerif Zeynel, Şerif Haşim, Tevfik Hamdi, Feyzullah, Feridun, Mehmed Şükrü, Asım, Mehmed Mikail Halilof, Lütü Fevzi, Mehmed Emin Ravendzi, Ali Ruhi, Seyid Yusuf Zafari, Ahmed Refik (Altınay), Seyid Ali Haydar Zafari, Damad Hasan Kemaleddin, İsmail Hakkı, İsmail Molla, Celal Baf-ravî, Ağa Bala, Hafız Ömer, Şevket, Mehmed Hüsnü, Hafız İsmail Hakkı, Bnb. Ahmet Muhtar, Sıddiki, Elif Rifki, Mehmed Şerif, Mehmed Sâmî, Edib (M.M.), Halil Refet Hüseyin, Akif, Mehmed Fahreddin, Şeyh Ramiz Hayri, Mehmed Tevfik Baba (M.M.), Şerif Yahya Adnan idi. (TİTE Arş. K. 39, F. 14286). Üçler, yediler bu kırk kişinin içinden seçilmişti. Üçler, Ahmed Refik, Kırz Hamdi ve Seyid Yusuf idi. TİTE Arş. K. 39, F. 10887/44, 14338.

89 Göztepe. VMG. Sh. 213-214, 311.

90 Feridun Tevfik Bey'in Ankara İstiklal Mahkemesi'nde 12 Temmuz 1925'de verdiği ifadedен. **Açıksöz**. 13 Temmuz 1925.

91 Bunun için devlet kuruluşları ile yakın ilişki içinde bulunmuştur. **Tevhid-i Efkâr**. 13.4.1921, **Alemdar**, 18.4.1920.

zaman yabancı haberalma örgütleriyle işbirliği yapmış (92) ve İngilizlere dayalı bir siyaset izlemiştir(93).

Kiraz Hamdi Paşa'nın, amaçlarını gerçekleştirebilmek için, bir ihtilal de tasarlamış(94), bunun için Anadolu Cemiyeti'ni kullanmayı düşündüğü görülmüştür(95).

Tarikat-ı Salâhiye Cemiyeti'nin aylık özel toplantılarında dernek çalışmaları örgütlenmiştir. Eylül 1921'de Salâh'ın toplantısı Ankara'ya rapor edilmiş(96), Dernek 1921 Ekiminde Topkapı ve Yedikule Bektaşî dergâhlarında, Bektaşîleri de yanına çekebilmek amacıyla propaganda yapmıştır(97). 19.1.1922'de Kiraz Hamdi'nin(98) koşağında eski bakanlardan Cemal, Mehmed Ali ve Yahya Adnan'ın katıldığı bir toplantı yapılarak, günün siyasi sorunları ile, Tarikat-ı Salâhiye ve İlä-yı Vatan'ın izleyecekleri siyaset tartışılmıştır(99). 13 Şubat 1922'de ise, Pınarbaşı Tekkesi'nde(100) Alemdar eski başyazarı, Bos-

92 Aybars. Sh. 265.

93 TİTE Arş. K. 39, F. 14322. Hamdi'nin İngiliz haberalma görevlilerinden Jack Caldron emrinde çalıştığı Fransız belgelerinden anlaşılmaktadır. FM Arch. Kt. 20N1104, Ka. 38/2, D. 2, F. 1097.

94 Tarikat-ı Salâhiye üye sayısı bir milyona ulaştığı anda "Gavs-ı A am"ı yani bu topluluğun başına geçecek kişiyi açıklamayı planlamıştır. M.M. ajanı "Gavs"ın padişah olduğunu zannettiğini raporunda belirtmiştir. TİTE Arş. K. 39, F. 14338.

95 TİTE Arş. K. 39, F. 14338. Derneğin subaylar arasında da propaganda yapması böyle bir olasılığı kuvvetlendirmektedir. Bu düşünce ile Kiraz Hamdi, Yahya Adnan'a Tarikat-ı Salâhiye'nin bir parti veya hizbe dönüştürülmesinin uygun olmadığını bildirmiştir (TİTE Arş. K. 39, F. 10887/72).

96 Grubun, sadece toplantıdan haberi olmuş, toplantı hakkında bilgi verilememiştir (TİTE Arş. K. 39, F. 14329).

97 TİTE Arş. K. 39, F. 14338.

98 Kiraz Hamdi, II. Abdulhamid döneminde Erkân-ı Harb Mirlivalığına yükseltilerek, Sırbistan hudud komiserliğine getirilmiş, İttihat-Terakki döneminde muhalefete geçen Hamdi Paşa, mütareke döneminde de ulusçular aleyhinde çalışmalara geçerek, "Askerî Nigehban Cemiyeti"nin kurulmasında etkili olmuştur. Saltanatın kaldırılmasından sonra Romanya'ya kaçarak, Tarikat-ı Salâhiye'nin çalışmalarını oradan yönetmeye çalışmıştır. 1935 yılında orada ölümlü olarak, Anatol köyü mezarlığına gömülmüştür. Mazıcı, Nur en. **Belgelerle Atatürk Döneminde Muhalefet (1919-1926)**. Erşah Matb., İstanbul, 1984. Sh. 142.

99 TİTE Arş. K. 39, F. 10887/88.

100 Cerahpaşa Hastanesi yakınlarında bir Rufâi dergâhdır. TİTE Arş. K. 39, F. 14383.

for Muhibleri ve İngiliz haberalma örgütü üyelerinden Said Ali, Topçu Mülâzım-ı Evvel Rıfka ve Amerikan Mason Örgütü üyelerinden Güldatı Mikail'in Tarikat-ı Salâhiye'ye alınma törenleri yapılmıştır(101).

Kiraz Hamdi siyaseti doğrultusunda, dernek örgütünü Anadolu, Kafkaslar ve Ortadoğu'da da yayma girişimlerinde bulunmuştur. Anadolu'ya dernek elemanlarının gönderildiğine ilişkin ilk raporlar 1921 başlarına aittir(102). Üyelerden Sakallı Rıfka Samsun'a bir mektup göndererek, Salâh'a yazılan üyelerin listesini istemiştir (103). Mart 1922 raporlarında da Tarikat-ı Salâhiye'nin Anadolu'da ve özellikle Samsun yöresinde hızla ilerlediği Ankara'ya bildirilmiştir(104). Tarikat-ı Salâhiye'nin Ortadoğu örgütünde ise, Irak'ta Davud Vehbi(105), Halep'te Hamdi Paşa(106), Mısır'da Emin Ali (107) görev yapmıştır. Kafkasya'daki Müslümanların dernek adına

-
- 101 TİTE Arş. K. 39, F. 14376. Aynı dergâhta 19.3.1922'de de bir toplantı yapılmış, bu ayıne "Din-i Müfrit-i Muhalif Fırkası" üyelerinden Emin Bey katılmıştır (TİTE Arş. K. 39, F. 14383). Bu sırka ile, Bosfor Muhibleri Cemiyeti hakkında başka bilgiye rastlanamamıştır. Cemiyetin 13 Martta yine Pınarbaşı Tekkesindeki ayinine Tekke Şeyhi Fuat, Said Ali, İngiliz Siyasi Temsilciliği tercümanlarından Hilmi, Gülşen Maarif Mektebi öğretmenlerinden Emin ve Dava Vekili Mikail Misalidis katılmıştır. TİTE Arş. K. 39, F. 14286/2.
- 102 TİTE Arş. K. 39, F. 14322. Örneğin Çorum Mevlevi Şeyhi özel talimat ile 10.4.1921'de Anadolu'ya gönderilmiştir. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 963, D. 22, F. 3.
- 103 Bu mektup M.M.'in eline geçmiştir. TİTE Arş. K. 39, F. 14472, 14473.
- 104 TİTE Arş. K. 39, F. 14378. Rusya eski konsoloslarından Hüseyin Kazım da Aralık 1921'de Tarikat-ı Salâh örgütünü kurmak üzere Anadolu'ya geçmek için merkezden emir almıştır (ATASE Arş. A. 1/4282, K. 1677, D. 33-B, F. 2. TİTE Arş. K. 39, F. 10896/67, 14351). Dernek Doğu Anadolu'da da Hamdi ve Mustafa isimli iki kişiyi propaganda ve örgüt kurmakla görevlendirmiştir. TİTE Arş. K. 39, F. 10896/67, 10887/45).
- 105 TİTE Arş. K. 39, F. 14430.
- 106 TİTE Arş. K. 39, F. 10887/45. Tarikat-ı Salâhiye adına görev yapanlara, bir izin belgesi (uhuvvetnâme) verilmiştir. Bunun metni için bk. TİTE Arş. K. 39, F. 14347-14348. ATASE Arş. A. 1/4282, K. 1677, D. 33-B, F. 2/2.
- 107 TİTE Arş. K. 39, F. 10887/45, 10896/67; ATASE Arş. A. 1/4282, K. 1677, D. 33-B, F. 2.

örgütlenmesi görevi ise, General Halilof'a verilmiş(108), Kiraz Hamdi, Tarık örgütü kurma görevi yanında Halilof'a(109) Dağıstan'da bir tümen kurması karşılığı 300.000 lira önermiştir(110).

Derneğin halifeliği güçlendirme, "Arap Birliği"ni kurma projesini gerçekleştirmek için, Yahya Adnan Paşa başkanlığında Şürefâ Kongresi de toplanmıştır(111).

İstanbul'un Türk tarafına geçişinden sonra dernek yöneticilerinden Hamdi Paşa Romanya'ya, Şeyh Fuat, Said Ali ve Şerif Zeynel Mısır'a kaçmışlardır(112). 1923 yılı içinde Romanya İngiliz postahanesi kanalıyla İstanbul'daki dernek üyeleri ile Hamdi Paşa ilişkilerini sürdürmüştür(113). Daha sonra İstanbul'da "Distol" ilaç şirketinin bir temsilciliği açılmış(114), bu firmanın temsilcileri Doğu Anadolu'da satış gezileri adı altında Tarikat-ı Salâhiye'nin propagandasını yaparak, 1925 yılı başlarında Doğu Anadolu'da karışıklıklar çıkarmaya çalışmış, şirket temsilcilerinden Osman Daver yakalanmış ve olaya Ankara İstiklal Mahkemesi el koymuştur(115).

17 Haziran 1925'te Distolcü Nuri, İhsan ve Rasim Avni Hoca'nın mahkemelerine bakılmış, Distolcülerden Saim Nuri'nin yurtdışındaki örgüt liderleriyle ilişkisini açıklamış, Osman Daver suçlamaları reddetmiştir(116). 8 Temmuz'da Ahmet Refik (Altınay) ve 3 arkadaşı davay-

108 TİTE Arş. K. 39, F. 10887/45, 10896/67, 14351; ATASE Arş. A. 1/4282, K. 1677, D. 33-B, F. 2.

109 Önceleri Dağıstan Hükümeti Reisi olan Halilof, Bolşeviklerle savaşarak Kırım'a kaçmış, oradan da Vrangeli ordularıyla birlikte İstanbul'a gelmiştir. **Açıksöz.** 15.7.1925.

110 Tunaya. c. II, Sh. 579. Halilof'un İstiklal Mahkemesindeki ifadesi için bk. **Açıksöz.** 15.7.1925.

111 Tunaya. c. II, Sh. 581. Yahya Adnan M.M. haberalma elemanına, Mekke şerifinin İslam birliğini ve bu birliğin hilafet makamı etrafında toplanmasını kabul ettiğini belirtmiştir. TİTE Arş. K. 39, F. 14338.

112 TİTE Arş. K. 39, F. 14247.

113 TİTE Arş. K. 39, F. 14246.

114 **Açıksöz.** 11.6.1925.

115 Tunaya. c. II, Sh. 581.

116 **Açıksöz.** 25.6.1925.

la ilişkisi olduğu gerekçesiyle tutuklanmış, 11 Temmuz'da yargılanan Ahmet Refik suçlamaları reddetmiş ve mahkemece aklanmasına karar verilmiştir(117).

12 Temmuz'da ifade veren Feridun Tevfik Bey "Tariyat-ı Salâhiye'nin amacının Müslümanları birleştirmek olduğunu ve Vahdettin'in bilgisi dahilinde kurulduğunu" ileri sürmüştür(118).

M.M. Grubu elemanlarından bazılarının ifadesine bu davada başvurulmuştur. Bükreş'ten gizli yollarla İstanbul'a gönderilen mektuplar da bu davada açıklanmıştır(119).

Davaların sonuçlanmasından sonra 16 Ağustos'ta 11 Tarikat-ı Salâhiye üyesinin idamına karar verilmiştir(120).

2. İlä-yı Vatan Cemiyeti

İlä-yı Vatan Cemiyeti resmi izin alınarak, 19 Kasım 1919'da kurulmuştur(121). Derneğin başkanlığına kuru-

117 **Açıklöz.** 12.7. 1925.

118 **Açıklöz.** 13.7. 1925.

119 **Açıklöz.** 26.7. 1925. TİTE Arş. K. 39, F. 14257.

120 Tunaya. c. II, Sh. 584.

121 TİTE Arş. K. 39, F. 14356. Tunaya. c. II, Sh. 518. Sarayda yapılan bir toplantıda İlä-yı Vatan'ın kurulması kararlaştırılmıştır. Bu toplantının yapıldığı tarih belgede kesin şekilde verilmemiştir (TİTE Arş. K. 39, F. 14321). Yalnız "Damat Ferid Paşa'nın son Avrupa seyahatinden önce" yapıldığı belirtilmektedir. Damat Ferid Paşa Paris Konferansı'na katılmak üzere Haziran 1919 ve Haziran 1920'de iki kez Avrupa'ya gitmiştir (Jaeschke. TKSK. c. I, Sh. 41, 107). Buna göre toplantı Haziran 1919'dan önce yapılmış ve 6 ay kadar sonra derneğe izin alınmış olmalıdır. Saraydaki bu toplantıya Kiraz Hamdi Paşa, Bursa eski valilerinden Ziver Bey, Yahya Adnan Paşa ve İzmirli Hatib İsmail Hakkı Beyler katılmıştır. Toplantıda kurulacak derneğe "İlä-yı Vatan" isminin verilmesi kararlaştırılmış, katılanlar padişaha bağlı kalacaklarına yemin etmişlerdir. İlä-yı Vatan'ın kurucuları arasında Kiraz Hamdi Paşa, Levazım Reisi Bnb. Arap Asım (TİTE Arş. K. 39, F. 14299), Kürt Fehmi, Said Molla, Yzb. Ali Gazî, Şinasi, Kolağası Yasin Beyler sayılabilir (TİTE Arş.K. 39, F. 14303). Ayrıca dernekte Emin Paşa ve Kara Said Paşa da aktif görevlerde bulunmuşlardır (TİTE Arş. K. 39, F. 14307).

cu Yahya Adnan Paşa(122), ikinci başkanlığa ise, kaldırılmış olan Meclis-i Maarif-i Kebir (Büyük Eğitim Meclisi) üyelerinden Rasih Bey getirilmiştir(123). İlä-yı Vatan Cemiyeti'nin diğer üyeleri arasında(124), Genel ve Sorumlu Katib Hüseyin Efendizâde İbrahim Rüştü Molla (125), Mehmed Said Efendi, Tahîr Bey, Halil Refik, Sanî, Ahmet Muhtar, Vâmık Fâsîh, İsmail ve Yusuf Ziya Beyler bulunmaktadır(126). Derneğin "heyet-i faale"sinde ise, Başkan Bekir Fahri, Bnb. Çopur Hakkı, Bnb. Arap Asım, Şerif Hüseyin, Muhittin, Bnb. Mustafa, Serkomiser Zeynel, Refik, Hasan, İsmail, Rüştü Molla ve Damat Kemalettin Paşa görev yapmaktaydı(127).

- 122 Yahya Adnan eski Mekke şeriflerinden Abdülmuttalib'in torunudur. Derneğin çeşitli unsurları birleştirme fikirlerinden özellikle derneği yaygınlaştırarak, iktidarda söz sahibi olma arzusundan dolayı olsa gerektir ki, Yahya Adnan vesikalara ünvanını "Mekke-i Mükerreme Emîni merhûm Şerif Abdülmuttalib hafidi (torunu) Şerif Yahya Adnan" şeklinde yazmaktadır (TİTE Arş. K. 39, F. 14364, 14365). Yahya Adnan bu politikasını padişahın huzurunda da söylemiş, 2 yıl iktidarda kalabilse, Arabistan ve bütün istilâ edilmiş Osmanlı memleketlerini geri alabileceğini belirtmiştir (TİTE Arş. K. 39, F. 14358). Dernek bu amacı çerçevesinde propaganda ve üye sayısını artırabilmek için Şam, Hindistan, Beyrut, Yemen, Cidde ve Trablusgarb'a elemanlar göndermiştir. (TİTE Arş. K. 39, F. 14358). Sulh ve Selâmet-i Osmaniye Cemiyeti'nin kurucuları arasında bulunan Yahya Adnan (TİTE Arş. K. 39, F. 14321. Tunaya. c. II, Sh. 237) İlä-yı Vatan'ı bu dernekten ayrılmasından sonra kurmuştur.
- 123 19 Aralık 1919'da (TİTE Arş. K. 39, F. 14356), hükümet ileri gelenleriyle ilişki kurma görevi Rasih Bey'e verilmiştir. Ayrıca Rasih Bey bir süre de Kürt Teâlî Cemiyeti'nin başkanlığını yapmıştır (TİTE Arş. K. 39, F. 14328. Tunaya. c. II, Sh. 512).
- 124 Tunaya. c. II, Sh. 518'de İlä-yı Vatan'ın kurucu yönetici ve heyet-i faale üyelerini 18 Kasım 1919 tarihli bildirisinin altındaki imzalara göre vermektedir. Fakat kuruluşta dernekte etkin görev alan birçok üye daha sonra yönetim kadrosundan uzaklaştırılmış veya kendileri ayrılmışlar, derneğe yeni üyeler alınmıştır (TİTE Arş. K. 39, F. 14307-14308, 14344).
- 125 TİTE Arş. K. 39, F. 14314.
- 126 Tunaya. c. II, Sh. 518.
- 127 Tunaya. c. II, Sh. 518. TİTE Arş. K. 39, F. 14321, 10895/122, 14286/3. Bnb. Arap Asım ile dernekte oldukça etkin şekilde çalışın Saîd Molla 25.8.1921'de İlä-yı Vatan'dan istifâ etmişler (TİTE Arş. K. 39, F. 14305), dernekten ayrılan Asım ve Yzb. Hasan Taşın Beyler Zabitan Cemiyeti'ne girmişlerdir (TİTE Arş. K. 39, F. 14307). 28.8.1921'de İlä-yı Vatan'ın yönetici kadrosunda Hürriyet-İtilaf'ın etkili olduğu görülmektedir. Bu tarihte Yahya Adnan ve Rasih Beylerin yönetimi altında heyet-i faale üyeliklerinde

İlâ-yı Vatan Derneği, Mutedil Hürriyet-İtilaf Fırkası'nın yardımı ile kurulmuştur(128). Yahya Adnan Paşa'yı öne sürerek derneği kurduran padişahın fahrî yaverlerinden Kiraz Hamdı Paşa'nın gerçek amacı, kendi kurduğu Tarikat-ı Salâhiye Cemiyeti'ni bu cemiyetin arkasında gizleyebilmektedir(129). Padişah, İlâ-yı Vatan'ın yönetici ve ileri gelenlerine maaş bağlamış, ayrıca Hazine-i Hassa'ya ait olan Şehzadebaşı'ndaki Letafet Apartmanının üst katını parti merkezi olmak üzere derneğe vermiştir(130). Kuruluşta Padişah tarafından derneğe 300 lira da para yardımı yapılmıştır(131). Bir taraftan dernek ileri gelenlerine maaş bağlanması, diğer taraftan İlâ-yı Vatan'ın saraya yakınlığı, birçok önde gelen emekli, üst düzey yöneticisi ve subayların derneğe girmesi sonucunu hazırlamıştır(132). Dernek çalışmalarını "siyasi ve hayri" olarak iki bölümde yürütmüştür(133). Subayların çoğu bu konudaki yasanın kısıtlayıcılığı nedeniyle

Hürriyet İtilaf Fırkası Nişantaşı Şubesi Reisi Bekir Bey, Hürriyet-İtilaf Fırkası Genel Merkez üyelerinden İzmirli İsmail Hakkı, Eski İslahat ı Millîye Komisyonu üyesi Seyfeddin, Bursa eski valisi ve Üsküdar Mutasarrıfı Ziver Bey, Şeyhülislâmzâde Rüşdü Bey ve Mutedil Hürriyet-İtilaf Genel Merkez üyelerinden Kadri Pehlivan bulunmaktadır (TİTE Arş. K. 39, F. 14308).

128 TİTE Arş. K. 39, F. 14299.

129 TİTE Arş. K. 39, F. 14292. Göztepe. VMG. Sh. 369.

130 Göztepe. VMG. Sh. 368-369. Tunaya. c. II, Sh. 519. Fakat İlâ-yı Vatan'ın bütün toplantıları burada yapılmamıştır. Özel toplantılardan bazıları Yahya Adnan Paşa'nın Gedikpaşa'daki evinde (TİTE Arş. K. 39, F. 14299, 14301), genel bazı toplantılar ise, Mustafa Hayri Efendi'nin Ayastafanos'taki köşkünde yapılmıştır (TİTE Arş. K. 39, F. 14299). 1921 Ağustos ayı içerisinde Kiraz Hamdı Paşa'nın konağında da İlâ-yı Vatan'ın bir toplantısının yapıldığı M.M. elemanlarınca Ankara'ya bildirilmiştir (TİTE Arş. K. 39, F. 14302).

131 TİTE Arş. K. 39, F. 14299. Dernek Damat Ferid ile de ilişkiye girmiş, fakat bu ilişki gizli tutulmuştur. TİTE Arş. K. 39, F. 10887/18.

132 TİTE Arş. K. 39, F. 14328. 10 Eylül 1921 tarihli rapor.

133 Tunaya. c. II, Sh. 522'de bu bilgiyi TİTE Arş. K. 39, F. 14277'den aldığını belirtmektedir. Oysa ki bu belge, Bekir Fahrî Bey'in İngiliz temsilcisine vermek üzere hazırladığı muhtıradır ve böyle bir bilgi bulunmamaktadır. Bu bilgi TİTE Arş. K. 39, F. 14328'dedir.

derneğe kaydını yaptıramamıştır(134). Buna karşın derneğe kayıtlı 700 subayın isimlerinden oluşan liste, cemiyetin askerî kolunun reisi Kiraz Hamdi Paşa tarafından padişaha sunulmuştur(135).

İlâ-yı Vatan'da dernek başkanının, genel yazmanın, saymanın, tahsildarın, yönetim kurulu ve heyet-i faalenin (eylemli kurulun) görevleri bir iç tüzük ile saptanmıştır(136). Derneğin parasal kaynağını ise, padişahın dernek ileri gelenlerine verdiği maaş ile, üyelerin 10 kuruştan az olmamak kaydıyla ödedikleri giriş, aylık 5 kuruştan az olmayan ödentiler ve yapılan toplu bağışlar oluşturmuştur(137).

Bünyesinden çıktığı Hürriyet ve İtilaf Fırkası gibi İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne düşmanlık siyaseti ile ortaya çıkan(138) İlâ-yı Vatan Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan çeşitli etnik gruplar arasındaki ayrılıkları ortadan kaldırmak için propagandayı hedeflemiştir(139). Padişahla tam bir işbirliği içerisinde çalışan bu gizli dernek(140) dış siyasette bütün devletlerle hoş geçineceğini, yalnız saltanat ve hilafete faydalı olacak bir

134 TİTE Arş. K. 39, F. 14324.

135 TİTE Arş. K. 39, F. 14307, 14318, 14321.

136 TİTE Arş. K. 39, F. 14315.

137 Padişah derneğin kuruluşunda 300 lira bağış yapmış (TİTE Arş. K. 39, F. 14299), eski Divan-ı Harb-i Örfî Reisi Mirliva Tayyar Paşa'nın 1000 liralık bir bağışı olmuştur. Ayrıca eski Merkez Kumandanı Emin Paşa'nın servetini kullanarak derneği ele geçirmeye çalışması sözkonusudur ki, bu Emin Paşa'nın derneğe parasal destekte bulunduğu anlamına gelebilir (TİTE Arş. K. 39, F. 14307). Derneğin içtüzüğü ve ana başlıkları için bk. ek. 8.

138 TİTE Arş.K. 39, F. 14350. Eylül 1921'de Damat Ferid'in sadrazamlığa getirilmesiyle, zaptıyenin de ele geçirileceği, bundan sonra İstanbul'da bulunan yaklaşık 4000 kadar İttihatçının yok edileceğini öğrenen, Ankara'nın İstanbul'daki güvenilir kaynaklarından Azerbaycan Cumhuriyeti İstanbul Başkonsolosu Mehmet Haşim Bey bunu haberalma subayı Saffet Bey'e vermiş, bu kanalla haber Ankara'ya iletilmiştir. TİTE Arş. K. 39, F. 14331.

139 TİTE Arş. K. 39, F. 14316. Cemiyet Programı. Ek. 9.

140 TİTE Arş. K. 39, F. 14317, 41318, 14344. Ayrıca dernek meşrutiyet yönetimini din ve şerîata aykırı bularak, saltanat ve hilafetin yükselmesi ve güçlenmesini hedeflediğinden Damat Ferid Paşa kabinesini işbaşına getirmek istemiştir. TİTE Arş. K. 39, F. 14331.

veya birkaç devletle iyi ilişkiler kuruncaya kadar çalışacağını programında belirtmiştir(141). Derneğin ilişkilerinden de bu devletin İngiltere olarak saptanmış bulunduğu anlaşılmaktadır.

Bütün bu çalışma ve törenleri gizli olarak yapılan (142) İlä-yı Vatan'ın bir başka amacı da, bütün padişah taraftarı dernek ve partileri birleştirerek(143), bunların ve muhalif derneklerin de başkanlarını Tarikat-ı Salâhiye'ye alıp, büyük bir devrim kitlesi hazırlamaktı(144).

9 Eylül 1921'de İlä-yı Vatan'ın Şehzadebaşı'ndaki genel merkezinde İngiliz Muhibler Cemiyeti'nin bir toplantısı yapılmıştır(145). İlä-yı Vatan'dan üyelerin de katıldığı bu toplantıda, üyeler İngiliz bayrağını ayakta selamlamış, görüşmeler sonucu yönetim kuruluna Sait Molla seçilemiştir(146). İngilizlerin onurlandırdığı bazı kişiler de Dernekte etkin şekilde görev yapmış(147), İngilizlerce İlä-yı Vatan açıkça övülmüş ve desteklenmiştir(148).

İlä-yı Vatan'ın Heyet-i Faale Reisi Bekir Fahri Bey'in Kasım 1921'de hazırladığı muhtıradan, hem Derneğin İngiliz yandaşı politikası açıklanmış, hem de Fransız ve

141 TİTE Arş. K. 39, F. 14316.

142 TİTE Arş. K. 39, F. 14324.

143 TİTE Arş. K. 39, F. 14277, 14324, 14344.

144 TİTE Arş. K. 39, F. 14277. Tunaya. c. II, Sh. 520. 12 numaralı dipnotta bu belgenin Yahya Adnan Paşa'dan Azerbaycan Başkonsolosluğu'na yazıldığını söylemektedir. Fakat burada Tunaya'nın bahsettiği TİTE Arş. K. 39, F. 14328 numaralı belgedir.

145 TİTE Arş. K. 39, F. 14326.

146 TİTE Arş. K. 39, F. 14325. 10.9.1921 tarih ve 455 numaralı yazı.

147 Heyet-i İdare (yönetim kurulu) üyelerinden Harbiye Nezareti (Savaş Bakanlığı) Topçu Şubesi mümeyyizi Gözlüklü Said Bey, I. Dünya Savaşı sırasında Mısır'a kaçmış, buradan bazı İngilizlerle beraber Londra'ya geçmiştir. Burada İngiliz Farmasonlar Cemiyeti İstanbul Şubesi 2. Reisliğine getirilmiştir (TİTE Arş. K. 39, F. 14327). Ayrıca Sait Molla da Ağustos sonunda dernekten ayrılmış olmasına karşın, kuruluşundan itibaren İlä-yı Vatan'da çalışmıştır (TİTE Arş. K. 39, F. 14303, 14305, 14307). Buna karşın Yahya Adnan Paşa ile araları açılmış olmalıdır ki, 9 Eylül tarihli toplantıda İngiliz Muhibler Cemiyeti üyeliğinden de ayrılmak zorunda kalmıştır.

148 TİTE Arş. K. 39, F. 14306.

İtalyanların Mustafa Kemal yanlısı politikalarının bütün doğuyu Kemalistlere yanaştırdığı, Yunan ve İngiliz güçlerinin birleşerek, Kemalistleri yok etmeleri gerektiğine dikkat çekilmiştir(149). Aralık 1921'de de Dernek yaptığı toplantıda hilafeti koruma kararı almıştır(150). İktidarı İngilizleri kullanarak ele geçirmeye çalışan Yahya Adnan Paşa, diğer taraftan Fransız ve İtalyanları da küstürmek istememiş, iyi ilişkiler kurabilmek için Azerbaycan Başkonsolosu Mehmet Haşım Bey'in aracılığını rica etmiştir(151). İngilizlere bu derece yakınlık kurmuş olan Yahya Adnan'ın padişahla İngilizler arasındaki görüşmelerde de aracılık etmesi söz konusudur (152).

İlâ-yı Vatan, muhtırası çerçevesinde Kemalistlere karşı bir Yunan-İngiliz-Osmanlı ordusu kurabilmek için, iki kez Fener Patrikhanesine kurul göndermiştir (153). İlk kurul 17 Ekim'de Patrikhaneye başvurmuştur (154). İkinci kurul ise, 14 Kasım'da Patrikle görüşmek istemiş. Patrik görüşmeyi kabul etmeyince, "Patrikhane ile işbirliği yaparak, Mustafa Kemal'e karşı büyük bir kuvvet çıkarabileceklerini" söylemişlerdir. Patrik bu kurulu şüpheli bularak, eğer düşüncelerinde ısrarlı iseler, İstanbul'daki Yunan Fevkalade Komiserliği (Olağan-

149 TİTE Arş. K. 39, F. 14277. Ek. 10. F. 10887/1; Yahya Adnan Paşa İngilizlerce Mekke Emirliğine atanabileceğini ummuştur. Hatta bundan dolayı olsa gerektir ki, Araplarla da ilişki kurmuştur (TİTE Arş. K. 39, F. 14284, 10887/88. Tunaya. c. II, Sh. 520, 522).

150 TİTE Arş. K. 39, F. 10887/2.

151 TİTE Arş. K. 39, F. 14358.

152 Padişah ile İngiliz temsilcisi Harrington birli resmen sarayda, ikisi Balmuncu Çiftliğinde olmak üzere üç kez görüşmüşlerdir. Bu görüşmelerde alınan kararlar dolayısıyla, Padişah İstanbul'daki Yunanistan Askeri Temsilcisi Foçis ile de ilişki kurarak, barış koşullarını tartışmışlardır (TİTE Arş. K. 39, F. 14358). Yahya Adnan, Enver Paşa ile padişahın arasını bulmak için de çalışmıştır. (TİTE Arş. K. 39, F. 14358. Yahya Adnan'ın Haşım Bey'e verdiği bu bilginin abartılmış olması da olasıdır).

153 Aynı şekilde başka girişimler de görülmektedir. TİTE Arş. K. 39, F. 14340.

154 TİTE Arş. K. 39, F. 14353. Ves. no. 485. Sonucun ne olduğu belirtilmemiştir.

üstü Komiserlik) ile görüşmelerini kendilerine bildirmiştir(155).

İlâ-yı Vatan çalışmalarını Temmuz-Eylül 1921'de yoğunlaştırmıştır. Bu derneğe ait son rapor 17 Kasım 1921 tarihlidir(156). Bundan sonra Dernek, Tarikat-ı Salâhiye içinde erimiş olmalıdır.

3. Hürriyet-İtilaf Fırkası'nın 1921-1922 Yıllarındaki Çalışmaları

29 Kasım 1920'de yapılan Hürriyet-İtilaf(157) toplantısı(158) Miralay Sadık Bey'in İngilizlerden aldığı talimat çerçevesinde gelişmiştir. İngilizlerin Londra Konferansı(159) sonucunda alınacak kararların uygulanmasında Hürriyet-İtilafı göz önünde tutacakları izlenimi vermeleri üzerine(160), bu toplantıda Gümülcüneli İsmail Hakkı(161) ve Damat Ferid görev bölüşümü yap-

- 155 TTE Arş. K. 39, F. 14354. Rum Patriğince İlâ-yı Vatan'dan gelen heyetin kabul edilmemesi olmasına karşın, Fener Patrikhanesi'nin 1921 yılı içerisindeki çalışmaları tümüyle Türkler aleyhtedir. Şahin, Süreyya. **Fener Patrikhanesi ve Türkiye**. Ünal Matb., İstanbul, 1980. Sh. 173-174, 177-179, 181. Patrikhanenin ihaleleri. **Bizim Anadolu**, 11.7.-14.9.1972.
- 156 TTE Arş. K. 39, F. 14354.
- 157 Hürriyet-İtilaf Fırkasının 1911-1912 yıllarındaki çalışmaları için bk. Nur, Rıza. **Hürriyet ve İtilaf Nasıl Doğdu, Nasıl Öldü?** Akşam Matb., Dersaadet, 1335; Tunaya, Tanık Zafer. **Türkiye'de Siyasal Partiler**. c. I. Hürriyet Vakfı Yay., Kent Bas., İstanbul, 1984. Sh. 263-269; Ocak 1919'dan 1920 sonlarına kadarki çalışmalarını için bk. Rey, A. Reşit. **Gördüklerim, Yaptıklarım**. Röp.: Tahsin Demirağ. **Canlı Tarihler**. c. III, Türkiye Yay., İst., 1945. Sh. 239-306; Tunaya. c. II, Sh.264-273.
- 158 Bu toplantılara Hürriyet-İtilaf'ın bütün şubelerinden üyeler katılmıştır. Örneğin Makriköy Şubesi Merkez Kurulu üyeleri için bk. TTE Arş. K. 39, F. 14135. Ek. 11.
- 159 21 Şubat-12 Mart 1921.
- 160 17 Ekim'de İtilaf Devletleri'nin İstanbul'daki temsilcileri bir araya gelerek Vahdetin ile görüşmüşler, bu görüşme sırasında Sir Horace Rumbold söz alarak, toplanacak olan Londra Konferansı'nda Türkler adına söz söylemeye yetkili bir kabine kurmasını Sultan'dan rica etmiştir (Göztepe. VMG. Sh. 372). Bu olaydan yaklaşık bir hafta sonrasının tarihini taşıyan Hürriyet-İtilaf Beyanamesi için bk. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 118, F. 4/1-4. Ek. 12.
- 161 Bu şahıs Mondros Ateşkesi sonrasında Da at Ferid'in sadrazam

mıştır(162). Buna göre, sadrazamlığa Damat Ferid(163), Hariciye Nazırlığına Sadık Bey(164), Dahiliye Nazırlığına "İttihatçıların Celladı" denilen Gümülcineli İsmail Hakkı(165), Harbiye Nazırlığı'na ise Hüseyin Remzi Paşa'nın getirilmesi kararlaştırılmıştır(166).

3 Ağustos 1920'de Mutedil(167) Hürriyet-İtilafın yaptığı toplantıya Mutedil Hürriyet-İtilafın Başkanı Mustafa Sabri, Salim Paşa, eski Dahiliye Nazırı Cemal, Ali Kemal ve Refik Halid katılmış, bu toplantıda yine gelecekte nazırlığa getirilecekler üzerine görüşülmüş-

olmasının ardından, Bursa valiliğine getirilmiş, buraya gelir gelmez Avcılar Kulübü ve Türkocağını kapatmış, Bursa'da Hürriyet-İtilaf Mahfilini kurmuştur. Gümülcineli İsmail valiliği döneminde yörede ortaya çıkan çetelere karşı hoşgörülü bir tutum takınmasından dolayı görevden alınmıştır. Hayreddin Abidin. **Tarihte Ankara, İstiklal Harbi ve Bursa Hatıratı**. Suhûlet Kütüphanesi (Basım yeri ve tarihi bulunmamaktadır). Sh. 49.

162 TİTE Arş. K. 39, F. 14171/10.

163 Damat Ferid Paşa müterakeden sonra, Ahmet İzzet ve Ahmet Tevfik Paşaların sadrazamlıklarının ardından 4 Mart 1919-30 Eylül 1919'da sadrazamlık yapmış, Ali Rıza Paşa ve Salih Hulusi Paşa kabinelerinden sonra 5 Nisan-17 Ekim 1920 arasında sadareti ele geçirmiştir. 21 Ekim 1920'de sadrazamlık makamına gelen Ahmet Tevfik Paşa 4 Kasım 1922'ye kadar bu görevde kalmıştır. Tunaya. c. II, Sh. 37.

164 Haziran 1920'de Hürriyet-İtilafın basit ve kişisel nedenlerden dolayı Müfrit ve Mutedil isimlerini alarak parçalanmasından sonra Sadık Bey Müfrit Hürriyet-İtilafın başına geçmiştir (TİTE Arş. K. 39, F. 14328). Hürriyet-İtilafa sızan Nigehbancılardan fırka başkanlarının haberi olmadan girişimlerde bulunmalarını, M.M. parçalanmasının nedenlerinden biri olarak göstermektedir (ATASE Arş. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 4/2).

165 Gümülcineli İsmail Hakkı, İstanbul'daki İttihatçıları yok edebilmek için de Polis Müdürlüğüne İttihatçı düşmanı Evrenoszade Sami'yi getirmeyi tasarlamıştı.

166 TİTE Arş. K. 39, F. 14171/10. Vesikayı yazan M.M. ajanı nazır olması tasarlanan birçok isim de vermektedir.

167 Değişik bir siyaset izleyen Mutedil Hürriyet-İtilaf üyeleri Yunanlılara karşı koyma taraftarıdır. Müfritler genel anlamda Ankara'nın yenilgisiyle, zaten Yunanistan zafer kazanacağından sorunun kendi kendine çözüleceğine inanmakta idiler (TİTE Arş. K. 39, F. 14302). Müfrit Hürriyet-İtilaf içinde de iki ayrı düşünce kendisini göstermekteydi. Müfritlerin bir grubu, Ankara'nın çöküşünü hızlandırmak için Anadolu içinde isyanlar hazırlanması gerektiğini ileri sürüyor, diğer grup, Anadolu sorununun çözümlünden sonra, propağandayla kamuoyunu kazanarak, İngiliz siyaseti yararına bir siyaset izlemeyi amaçlıyordu. TİTE Arş. K. 39, F. 10895/4.

tür(168).

1920 Ağustosundan başlayarak Hürriyet-İtilaf'ın birleşme girişimleri olduysa da sonuçsuz kalmıştır(169). Bu girişimler 1921 yılı içerisinde de sürmüştür, 7 Ekim 1921'de muhalefet gruplarından katılacak ikişer üçer kişilik ekiplerle fırkaları birleştirmenin olanaklı olmadığını, Bakanlar Kurulu'nun oluşturacak kişiler yanında, diğer muhalif gruplardan da elemanlar bulunabileceğini belirten bir kararname hazırlanmıştır(170). 25 Ekim'de Müfritlerden Şebinkarahisar mebusu Fevzi, Hoca Vasfi ve Atıf Bey, Mutedillerden eski Dahiliye Nazırı Cemal, eski Edirne Valisi Salim ve Hoca Recep'in delege olarak katıldığı bir toplantıda bu iki fırkanın birleştirilmesi sorunu gündeme getirilmiştir(171).

24 Şubat 1922'de Müfrit Hürriyet-İtilaf, Rasih Efendi başkanlığında genel bir kongre yapmıştır. Bu kongrede Hürriyet-İtilaf bir gazete yayınlamaya karar verip, İngilizlerden de yardım sözü almıştır. İsmi "Halk" olacak gazetenin yazı kuruluna eski Alemdar Başyazarı Said Ali, Said Çelebi, Yaver Tarık Mümtaz(172), Topçu Mülazım-ı Evvel Adil, Sakallı Rıfki, Sakallı Cemil, Hoca İbrahim, Topçu Mülazım-ı Evvel Rıfki, İbrahim ve Şevket Beyleri seçmiştir(173). Hürriyet-İtilaf içindeki iç çekişmeler Mart ayında da devam etmiş, 17 Mart 1922 genel toplantısında Miralay Sadık Bey'in başkanlığına Kiraz Hamdi, Mustafa Sabri ve Vasfi Bey'in itirazları tartışmalara yol açmıştır(174). Yine aynı ay içinde "Hürriyet-İtilaf Fırkası İcra Komitesi" (Yürütme Kurulu) Anadolu'dan İstanbul'a

168 TİTE Arş. K. 39, F. 10895/104.

169 Tunaya. c. II, Sh. 273-276.

170 TİTE Arş. K. 39, numarasız.

171 TİTE Arş. K. 39, F. 10896/50.

172 Göztepe. VMG isimli eserinde bu olaydan hiç söz etmemektedir.

173 Bir propaganda neşriyatı olacak bu gazetenin bir tarafı İngilizce, bir tarafı Türkçe olarak çıkacaktı. TİTE Arş. K. 39, F. 10894/35-36.

174 TİTE Arş. K. 39, F. 14119.

gelen Kurmay Binbaşı Nevres Bey tarafından kurulmuştur(175). İhtilalci Nıgehban Fırkası üyelerinden bazılarının Hürriyet-İtilafa sızması dernek içinde suikast gruplarının kurulmasına yol açmış, Ocak ayı içinde "temizleme kabinesi" isimli bir örgüt kurulmuş, eylemlerin gerçekleştirilmesinden birkaç ay sonra bu komitenin görevden çekilmesi planlanmıştır(176). Türk ordusunun kazanmış olduğu zaferlere karşın, Ağustos 1922'de Damat Ferid'in sadrazamlığa getirileceğini uman Hürriyet-İtilafçılar girişimlerine, Türk ordusunun kesin zaferine kadar devam etmişlerdir(177).

Hürriyet-İtilaf 1921 yılı başlarında bir taraftan Anadolu'ya adam göndererek, Anadolu'da karışıklıklar çıkarmayı amaçlarken(178), diğer taraftan Damat Ferid veya Sadık Bey kabinesini işbaşına getirerek(179), İngilizlerle de işbirliği yapıp, İttihatçı ve Kuvâ-yı Milliyecileri ortadan kaldırmayı hedeflemiştir(180).

175 Nevres Bey aynı zamanda Askerî Nıgehban'ın kurucularındandır. Bk. İll. b., c/4/a; bu komitenin üyeliklerine ise, Sabık Başmemur Dell Hüseyin, Sabık Taharri Ser-komiseri (Araştırma Başkomiseri) Çerkez Zeki, Müdüriyet-i Aliyyede görevli Çerkez Mahmud, Arnavut Haydar, Çerkez Bekir, Topçu Mülazım-ı Evvel Adil, Zileli Küçük Hüseyin, Yakub, Faik, Remzi, Kör Remzi seçilmişti. Komite haftada üç gün toplantı yapmaktaydı. TİTE Arş. K. 39, F. 14384, 14386.

176 TİTE Arş. K. 39, F. 10887/23.

177 HTVD. 70 (1974) Ves.no. 1535. Hürriyet-İtilaf 8 Ağustos 1922'de Sadarete bir muhtıra sunmuştur. TİTE Arş. K. 39, F. 14139.

178 26 Mayıs'ta Hürriyet-İtilaf Fırkası Tayyar ve Ali Rıza isimli iki elemanını Anadolu'ya göndermeye karar verirken (TİTE Arş. K. 39, F. 10895/36), bundan üç gün sonra da Hürriyet-İtilaf toplantısında Mamûratü'l-Azîz'de (Elazığ) karışıklıklar çıkartılması konusu gündeme getirilmiştir (TİTE Arş. K. 39, F. 10895/32).

179 Hem bu kabinenin iş başına getirilebilmesi, hem Hürriyet-İtilafın gücünü gösterebilmesi için Fırka, İzzet ve Tevîk Paşalara bir suikast düzenlediyse de bu girişim sonuçsuz kalmış, suikastçılardan iki Ermeni yakalanmıştır (TİTE Arş. K. 39, F. 14131). Zaten Hürriyet-İtilafın Hınçak Komitesi ile işbirliği yapmış olması (TİTE Arş. K. 39, F. 10895/98) bu bilgiyi doğrulamaktadır.

180 İttihatçılar ve Hürriyet-İtilafın "mütegallibe (derebeyi) eşkiya" diye vasıflandırdığı Kuvâ-yı Milliyeden milletin kurtarılması isteği 17 Ağustos 1921'de bütün şubelere duyurulmuştur (TİTE Arş. K. 39, F. 14138). Bu genelge aynı tarihli Peyâm-ı Sabah'da da yayınlanmıştır.

Hürriyet-İtilaf'ın 1921 ortalarından sonra sarayda etkinliğini kaybetmesi, İtilafçı kadronun, sarayda etkili olan Yahya Adnan ve dolayısıyla, İlä-yı Vatan ile işbirliği yapması sonucunu doğurmuştur(181).

İngilizlerin 1921 sonrasında Hürriyet-İtilafa bir kabine kurduracakları izlenimi vermeleri, Fırkayı İngilizlerle işbirliğine itmiştir(182). 1921 Mayıs'ında İngilizler, Kasımpaşa'da Hürriyet-İtilaf üyelerinden Yzb. Ahmet Hilmi başkanlığında bir denetim ve haberalma grubu kurmuşlardır(183).

1922 Şubatında, ulusal ordunun zaferlerinden korkan muhalif fırka üyeleri yanında Hürriyet-İtilaf İstanbul ve bütün işgal bölgelerinde İngiliz mandasını istemiştir(184).

4. Siyasi Alanda Etkili Olamamış Bazı Zararlı Dernekler

a. Askeri Nigeşban Cemiyeti(185)

Bu dernek Ocak 1919'da kurulmuştur(186). Derneğin

-
- 181 TİTE Arş. K. 39, F. 10887/18. İlä- ı Vatan'ın yönetici kadrosunda yer alanların çoğu Hürriyet-İtilaf genel merkez üyeleri idi. İlä-yı Vatan'da görevli İtilafçılardan Şeyhülislamzade Rüşdü Bey'in adının yanına "mutedil değildir" açıklamasının konulması ise, bu dernekte Hürriyet-İtilaf'ın her iki grubundan da adam bulunduğunu göstermektedir. TİTE Arş. K. 39, F. 14308.
- 182 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 118, F. 8. Hürriyet-İtilaf tarafından yapılan bütün toplantılarda alınan kararlardan İngilizler haberdar edilmişlerdir (TİTE Arş. K. 39, F. 10895/65). Önemli görevlere yapılacak atamalarda Hürriyet-İtilaf üyesi olmanın etkili olduğu ve İngiliz Muhibler Cemiyeti'nin üyelere referans vermesi de bunu etkilemiş olmalıdır (TİTE Arş. K. 39, F. 16418).
- 183 TİTE Arş. K. 39, F. 10895/36.
- 184 TİTE Arş. K. 39, F. 10887/144. 1923 Ocak ayında İstanbul'daki muhalifler, İngilizlerden kendilerinin İstanbul'da bırakılmayarak Malta'ya gönderilmelerini istediler. TİTE Arş. K. 39, F. 14558.
- 185 ATASE Arş. A. 1/58, K. 209, D. 22 (212), F. 2/1, 1, 4, 5, 6; A. 1/105, K. 258, D. 15-16, F. 41; A. 5/1404, K. 291, D. 146, F. 15; 5/2068, K. 308, D. 55 (37), F. 3/3; A. 5/2068, K. 310, D. 17 (44), F. 13/1; A. 6/1976, K. 375, D. 44/1, F. 21; A. 6/3589, K. 391, D. 12 (3), F. 1; A. 6/3962, K. 379, D. 2-7, F. 162; A. 7/3168, K. 417, D. 14/7, F. 56. Bu

kurucu ve yöneticileri arasında, Kiraz Hamdi Paşa, Erkân-ı Harb Miralaylarından (Kurmaya Albay) Refik Bey, Topçu Bnb. Çopur İsmail Hakkı, Erkân-ı Harb Bnb. Nevres, Mütekaid (emekli) Tayyar Paşa, Kaymakam Fettah, Topçu Kaymakamı (Yarbay) Sami, Kiraz Hamdi'nin yaveri Yzb. Kemal, Mustafa Natık Paşa, Tüfekçi Yakub Usta, Recep Paşa, Mütekaid Miraliva Suphi Paşa, Filibeli Tahsin, Köse Muhittin bulunmaktaydı(187).

Üyeleri genellikle ordu içinden seçilen dernek, siyaset alanında pek görülmemiştir. Hürriyet-İtilaf ve benzeri bazı derneklerin hareketsizliği, bunlar içinden bazı kişileri harekete geçmeye itmiş, Nıgehban'a katılanlar, dernek kurucu ve ideologlarının düşünceleri doğrultusunda hareket ederek, kendilerini ihtilalcı(188) bir grup olarak göstermeye çalışmışlardır. Dernek üyesi bazı subayların adları, Bozkır ayaklanması, Anzavur isyanı ve Düzce olaylarına da karışmıştır(189).

Heyet-i Temsiliye'nin uyarılarının ve sarayın gü-

belgelerin çoğunu Anadolu'daki millî kuvvetler içinde Nıgehbanlı bulunmadığına ilişkin kıta komutanlarının merkeze yazdığı yazılar oluşturmaktadır. Yakalanan bazı Nıgehban sempatanları 1920 Ocak ayında dörder ay hapse mahkum edilmişlerdir. **Tevhid-i Efkâr**. 18. 1. 1920.

186 Tunaya. c. I, Sh. 337; Himmetoğlu. KSİY. c. I, Sh. 53'de Cemiyetin 28.6.1920'de kurulduğunu belirtmektedir. Göztepe. Nıgehban.Sh. 20 21.

187 TİTE Arş. K. 39, F. 16504. 16.11.1929'da Âli Karar Heyeti'nin araştırma yazısına Topkapılı Mehmed Bey'in cevap yazısından (260-c311); Göztepe. VMG. Sh. 124-132; Özalp. Sh. 69; Tunaya. c. II, Sh. 337-338; Bu dernek üyelerinden Kiraz Hamdi, eski Kızılhançerci Remzi, Filibeli Tahsin, Miralay Ahmet Refik, Kaymakam Fettah ve Çopur Hakkı yüz ellilikler listesine alınmışlardır. Soysal, İlhamî. **150'likler**. Can Matb., İstanbul, 1985. Sh. 59-60.

188 Askerî Nıgehban, 3000 Nıgehbanlı subay adına 23 Eylül 1919'da yayınladığı muhtıradan, Anadolu hareketine tavrını açıkça belirtmiştir. Tunaya. c. I, Sh. 348.

189 Özalp. Sh. 69-70, 102. Baykal, Bekir Sıtkı. **Heyet-i Temsiliye Kararları**. T.T.K. Bas., Ankara, 1974. Sh. 41, 47, 49; Bozkır ayaklanması (27.9.-4.10, 20.10-4.11.1919; Anzavur isyanı (15.10-30.11.1919, 16.2-16.4.1920; Düzce isyanı (13.4.-31.5.1920); Kuvâ-yı İnzibâtiye hareketi (18.4.-25.6.1920). ATASE. **Türk İstiklal Harbi (İstiklal Harbi'nde Ayaklanmalar)**. c. VI, Gnkur. Bas., Ankara, 1974. Sh. 52-60, 71-87, 92-98, 119-137.

vensizliğinin(190) etkisiyle Askeri Nigehban Cemiyeti 20 Ekim 1919'da feshedilmiş, bazı üyeleri bu olay üzerine "Kızıl Hançer Cemiyeti"ni kurmuşlardır(191).

Askeri Nigehban'ın feshinden sonra, bazı üyeleri Hürriyet-İtilafa sızmış, bunların fırkanın bilgisi dışında bazı girişimlerde bulunması, fırka içinde karışıklıklar ve bölünmelere neden olmuştur(192).

Askeri Nigehban ve bu derneğin devamı olan Kızıl Hançer liderleri ve özellikle Kiraz Hamdi, derneği İngiliz politikası doğrultusunda eyleme teşvik etmiş olsa gerektir. 1919 sonunda İngiltere'nin tertibi ile "30 kadar Nigehbancı subayın Trabzon ve Samsun'a çıkarak Hıristiyanlara karşı bir yok etme hareketi düzenleyeceği, bu bahane ile İngiltere'nin bölgeyi işgal edeceği" konusunda XV. Kolordu Kumandanlığı ile Canik Mutasarrıflığı'na Heyet-i Temsiliye tarafından bilgi verilmiştir(193). 1920 başlarında Hürriyet-İtilaf'ın bazı üyelerinin de katılmasıyla Nigehban ve Kızıl Hançer üyeleriyle birlikte Anzavur emrine verilecek Cemiyet-i Ahmediye'nin kurulması girişiminde bulunulmuştur. Milliyetçilere cihat ilan etmesi tasarlanan bu örgütün amacı, İngilizlere baskı ile, Damat Ferid veya Kiraz Hamdi'yi Sadrazam yapabilmek olmuştur(194). Kasım 1920'de yine(195) İngilizler, Nigehban Derneği üyelerine İstanbul'da isyanlar düzenleterek, İstanbul'u daha sıkı bir askeri işgal altına almayı tasar-

190 Özkaya, Yücel. Ulusal Bağımsızlık Savaşı Boyunca Yararlı ve Zararlı Dernekler. **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**. IV/10 (Kasım 1987) SH. 183.

191 Tunaya. c. I, Sh. 344.

192 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 4/2.

193 Baykal. Sh. 42. Nisan 1920'de kurulan Damat Ferid kabinesine Nigehban Cemiyeti Reisi Hüseyin Remzi Paşa Ticaret ve Ziraat Nazırı olarak girmiştir (Karabekir. İH. Sh. 685).

194 Karabekir. İH. Sh. 504-505.

195 Yine aynı tarihlerde Çopur Hakkı başkanlığında bir kurulun Mısır'a giderek, Anadolu ulusal hareketinin bir isyan olduğuna dair propaganda yaptığı Ankara'ya haber verilmiştir. Peker. İKH. Sh. 271.

lamışlardır(196). 1921 Mayısında ise, Fettah ve Çopur Hakkı tarafından Bennett'in emrine 13 Nıgehbanrı su- bay verilmiştir(197).

1922 yılı başlarında, Askeri Nıgehban ve Kızıl Han- çer'i kuran ekipten bazı elemanlar "Anadolulular" ve "İlâ- yı Vatan" derneklerinden üyeleri de merkez kuruluna alarak "Necat ve İtila Cemiyeti"ni (Kurtuluş ve Yükselme Derneği) kurdular. Dernek programında, ordu görevlile- rinin siyasetle de uğraşabileceği vurgulandı(198).

Necat ve İtila'nın kuruluşuyla dernek başkanlığına eski Levazım Reisi İsmail Hakkı ve ikinci başkanlığa Miralay Yusuf Bey getirilmiştir. Derneğin merkez kurulu üyeliklerine Erkân-ı Harb Bnb. Kavaklı Asım, Çopur İsmail Hakkı, Süv. Yzb. İzzet, Farmason Said (İlâ-yı Va- tan temsilcisi), Bolulu Piy.Yzb. Mahmud (Anadolulular Cemiyeti temsilcisi), Kaymakam İsmail Hakkı, Bnb. Ke- nan ve Muhafız Alay Kumandanı Kaymakam İsmail Hakkı seçilmiştir. Derneğin Askeri Grubunun başkanlı- ğına Çopur Hakkı, yardımcılığına Bnb. Asım, İcra Komı- tesi başkanlığına Piy. Mül. Saffet ve yardımcılığına Yzb. Mahmud getirilmiştir. Askeri grubun çekirdeğini ise "Maiyyet-i Seniyye Süvari Birliği"nin oluşturması ka- rarlaştırılmıştır(199). Derneğin icra komitesi, Üsküdar 32. Alay Kumandanı eski Kaymakam İsmail Hakkı, Har- biye Nezareti'nde görevli Yzb. Şınası ve muhafız subay-

196 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 118, F. 2. Aynı yılın sonlarında Hamza Grubu İstanbul'daki Nıgehbanrı subayların künyelerini Ankara'ya bildirmiştir (ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1533, D. 94, F. 27/1). Yine aynı dönemde Dernek üyeleri İstanbul'da bir harekete girişmişler, propagandaları sonucu, Maliye Bakanlığı önünde toplanarak gösteri yapan nümayişçilerin yatıştırılması için ter- tipçilere 10.000 lira verilmiştir (TİTE Arş. K. 39, F. 10650).

197 ATASE Arş. A. 1/4282, K. 1677, D. 33-B, F. 15/1-9. Ek 13; Necat ve İtila'ya ilişkin İstanbul'dan Ankara'ya gönderilen ilk yazı 22.3.1922 tarihli'dir. TİTE Arş. K. 39, F. 14385.

198 TİTE Arş. K. 39, F. 14385.

199 Bu birlikte bulunan Yzb. Neşet Bey'den çekinen Dernek, onun uzaklaştırılmasından sonra çalışmaya başlamayı kararlaştır- mıştır.

larından Jand. Mülazım-ı Sâni Memduh'u elde edip, Üsküdar Tutukevinden bir mahkumun kaçmasını sağlamıştır(200).

1922 Mayıs'ında derneğin önde gelen üyeleri tutuklanarak "hükümeti değiştirme amacıyla" dernek kurma çalışmalarından ötürü yargılanmışlardır(201).

23 Mayıs'ta Nevat ve İtila gızlı derneğin'in anarşi grubu komiserliğinden atılmış olan Muhsin Efendi'nin evinde Nevres Bey başkanlığında bir toplantı yapılmış ve bu toplantıya bazı Taşnak ve Hınçak komitecileri de katılmıştır(202).

b. Teâlî-i İslâm Cemiyeti (İslâmı Yükseltme Derneği)

19 Şubat 1919'da kurulan Teâlî-i İslâm Cemiyeti mensupları, Yunanlı ve İngilizleri göz önünde tutarak; "galip silahların arkasında bir uygarlık dehası bulunduğunu, bu deha ile İslamiyeti birleştirmenin en önemli ödev olduğunu" ileri sürmüşlerdir(203). İngilizleri İslamiyetin temsilcisi olarak gören dernek üyeleri, barış konferansında İngilizlerin İslam dünyası ile ilgili dü-

200 TİTE Arş. K. 39, F. 14393.

201 Tunaya. c. I, Sh. 344-345.

202 Bu komiteciler Taşnak'tan Mesmiyon, Sancak ve Hınçak'tan Mıgırdıç'dır. Ayrıca meşhur eşkiyadan Rızeli İsmail ile, ihtiyat zabitlerinden Sadık da bu toplantıya katılmıştır. TİTE Arş. K. 39, F. 14391, 14286.

203 Tunaya. c. II, Sh. 382, 385'de dernek üyelerinin 1920 sonrasında Hürriyet-İtilaf topluluğu içinde görüldükleri belirtilmektedir. Oysa ki İstanbul'da Hürriyet-İtilaf'a yakın derneklerin birleştirilmesi girişimi 1921 sonlarında ciddi olarak başlamış ve bu dernekler arasında Teâlî-i İslâm'ın da adı geçmiştir. 11.11.1921'de Türk Teâlî, İslâm Teâlî, Osmanlı Teâlî dernekleri ile, İlä-yı Vatan ve Müfrit Hürriyet-İtilaf derneklerinden üçer temsilcinin katılımıyla birleşmenin planlanacağı bir toplantı kararlaştırılmıştır (TİTE Arş. K. 39, F. 14277, 14341, 14344, 14352). Yine böyle bir girişime Aralık 1921'de Kiraz Hamdi Paşa Tarikat-ı Salâhiye etrafında diğer bazı dernekleri toplamak isteğiyle girişmiştir (TİTE Arş. K. 39, F. 14371). Bu birleşme çabaları Mart 1922'de de devam etmiş, bu tarihte İlä-yı Vatan ile Mutedil Hürriyet-İtilaf'ın birleşmesi söz konusu olmuştur. TİTE Arş. K. 39, F. 14384.

şünceleri doğrultusunda karar alınmasını politika olarak benimsemişlerdir(204).

1921 Mart ayında dernek elemanları, Hürriyet-İttıfak Fırkası üyelerinin de katıldığı bir toplantıda, büyük şehirlerde emniyet ve A.P. teşkilatları bulunduğundan özellikle Akçaşehir, Şile, Kozlu, Kilimli, Filyos, Amasra, Cide, Ayandos, Ayancık gibi küçük iskelelere adam çıkarmayı kararlaştırmışlardır. Bu yerlere çıkanlar Bolu, Boyabat, Bafra gibi iç kısımlara giderek Kuvâ-yı Milliye zararına propaganda yapacaklardır. Aynı toplantıda, Laz takacılara güvenilmediğinden, Rum kayıkçılardan faydalanılması da düşünülmüştür(205).

c. Türk Teâlî Cemiyeti (Türk Yükselme Derneği)

Dernek, Ekim 1919'da Askerî Tutukevi müdürü Topçu Bnb. Ali Bey tarafından kurulmuştur(206). Dernek başkanlığına Kuleli Mekteb-i Askerisi eski riyâziye muallimi (matematik öğretmeni) Bnb. Mustafa getirilmiştir (207). Derneğin yönetimi kurulu üyeliklerine ise, Bnb. Ali, Yzb. Ahmed Şadi, Rasih Efendi(208), Gazi Osman Paşazade Kemaleddin Paşa, Said Bey, Ermenaklı Saffet Hoca(209) seçilmiştir. İngilizlerin Türk Teâlî Cemiyeti gibi küçük ve etkin olmayan bir kuruluşu desteklememesinden ol-

204 TİTE Arş. K. 39, F. 14710.

205 M.M. tarafından bu konu ile ilgili 12 ve 14.3.1921 tarihli iki ayrı rapor gönderilmiştir. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 118, F. 18, 20.

206 TİTE Arş. K. 39, F. 14495-14497.

207 1921 sonuna kadar Mustafa Bey başkanlığını korumuştur. 1921 Aralık ayında Hürriyet-İttıfak yanlısı derneklerin birleştirilme girişiminde toplanacak kurula Mustafa Bey'in başkanlık yapması düşünülmüştür (TİTE Arş. K. 39, F. 14352).

208 İlä-yı Vatan Cemiyeti'nin ikinci başkanı Rasih Efendi 1920 Kasımında kendisi Mustafa Bey'in verdiği güven mektubunu kullandırken (TİTE Arş. K. 39, F. 14359), bu tarihlerden sonra güçlenmiş olmalıdır ki, daha sonra M.M. ajanı Saffet Bey'e İlä-yı Vatan ile birlikte Türk Teâlî Cemiyeti'nin de güven mektubunu vermiştir (TİTE Arş. K. 39, F. 14339).

209 Tunaya c. II, Sh. 512.

malıdır ki, dernek 1921 yılı içinde borçlu, parasız ve güçsüz bir duruma düşmüş(210), yönetim kurulu üyelerinden Kemaleddin Paşa ve Said Beyler bu yıl içinde İlayı Vatan üyeliğine geçmişlerdir(211).

d. Anti Bolşevizm-Kontr Kemalizm Fırkası

Kemalist hükümeti ihtilal yaparak devirmeyi amaçlayan bu dernek, 1921 başlarında İngilizler tarafından kurulmuştur. İngilizlerin asıl amacı, bu dernek üyelerini gerek Karadentz ve Antalya'dan, gerek Bursa cephesinden Anadolu'ya sokarak parayla propaganda yaptırmak, Yunan saldırısı olduğu takdirde Kuvâ-yi Milliye'nin geri çekilmesini sağlamaktır(212).

Fedaileri arasında Sakallı Rıfki'nin de bulunduğu bu dernek, daha sonra çeşitli gruplara ayrılmıştır(213). Bu gruplardan bir tanesi İstanbul Çalhamamı ve Makri Köyünde toplantılar yapmıştır. Bu toplantılara Mustafa Natık Paşa, sadr-ı esbak (eski başbakan) Kamil Paşazade Mustafa Bey, sadr-ı esbak Kamil Paşazade Abdullah Bey, Hoca Sabri Efendi(214), Evkaf Müzesi (Vakıflar Müzesi) Müdürü Mehmed Ali, eski Mübayaat Komisyonu (Satınalma Komisyonu) 3. Şube Müdürü Erkân-ı Harb Süleyman Şevket, Yzb. Sami, Yzb. Boşnak Muharrem katılmıştır(215).

210 TİTE Arş. K. 39, F. 14277.

211 TİTE Arş. K. 39, F. 14328. 1921 Aralıkından sonra M.M. raporlarında bu derneğin adı geçmemektedir.

212 İngilizler bu örgütü Trakya'da da kurmak istemişlerdir. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 118, F. 30/1. Raporun 14. maddesi.

213 Sakallı Rıfki, Tarikat-ı Salâhiye'nin kırıklarında da görev almış bir İngiliz casusudur (ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 24, F. 118).

214 Bu kişi de Tarikat-ı Salâhiye'nin kırıklarındandır.

215 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 118, F. 30/1. Madde 12.

e. Saltanat-ı Meşruta Cemiyeti

Dernek, Alemdar Matbaası merkez tutularak 1921 yılı başlarında kurulmuştur. Amaçlarından biri Askeri Nıgehban'ı canlandırmak olan Derneğin en etkin elemanlarından biri Çopur Hakkı İdi(216). 1921 ortalarında bu derneğe hizmet ettikleri ve Rumları korudukları gerekçesi ile başta Reis Hacı Hayreddinzade Ömer Efendi olmak üzere Samsun Müdâfaa-ı Hukuk Cemiyeti'nden bazı kişiler Amasya İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmışlardır(217).

f. Hımaye-i Vatan Cemiyeti (Vatanı Koruma Derneği)

Ağustos 1921'de Hoca Halid Bey, İngiliz Muhıbler Cemiyeti üyelerinden Halid ve Bafralı Ali tarafından kurulan dernekle ilgili olarak M.M. raporlarında başka bilgi bulunmamaktadır(218).

g. Anadolu Cemiyeti

1921 ortalarında kurulan derneğin programı dernekler yasasına ters düştüğünden, resmi izin alınamamıştır. Bunun üzerine dernek yönetim kurulundan olan tek etkin üye Bolu eşrafından Rıfat Bey İlâ-yı Vatan Cemiyeti'ne girmiştir(219).

216 TİTE Arş. K. 39, F. 10895/3. 19.5.1921 tarihli rapor.

217 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 24, F. 118.

218 TİTE Arş.K. 39, F. 14295, 14302, 10895/140.

219 TİTE Arş. K. 39, F. 14321, 14328. 13 Ağustos 1921 tarihli bir belgede derneğin hükümetin girişimiyle çalışmalarına son verdiği belirtilmektedir. TİTE Arş. K. 39, F. 10895/122.

h. Anadolu lular (Anadolu) Cemiyeti

Aynı isimde bir başka dernek de yine aynı dönemde çalışmalarında bulunmuştur. Sivas eşrafından Osman Paşazade Halid Bey, Eskişehir Belediye Reisi Salihizade Hacı Mehmed Ali Bey, Trabzon eşrafından Derviş Kantanzade Necati Bey, Hendek eşrafından Gürcü Süleyman Bey tarafından kurulmuş Anadolu lular Cemiyeti'ni(220) Tarikat-ı Salâhiye ve İlgiliz Haberalması bir ihtilal için alet olarak kullanmıştı(221). Dernek ileri gelenlerinden bazıları saraya başvurarak, kabinenin değiştirilmesini istemişler, fakat bu istekleri kabul edilmemiştir (222).

Bu derneğin en önemli girişimi, İstanbul'daki Yunan Komiserliği'ne başvurarak, Yunan işgal bölgesinde bir "**Batı Anadolu Muhtar Hükümeti**" kurma isteği olmuştur. Dernek, isteğinin olumlu karşılanması üzerine, 7 maddeden oluşan bir öneri hazırlamıştır. Bu önerilerde, "Sultan adına geçici bir hükümet kurularak seçimlere gidileceği, Yunanistan ile barış yapılacağı, geçici hükümetin örgütleneceği, bu hükümetin Kemalist hareketi bastıracağı" gibi savlar yer almıştır. Yunan hükümeti bazı değişikliklerle bu önerileri olumlu karşıladıysa da (223), uygulamanın sürüncemede kalması dolayısıyla derneğin bu planı gerçekleşmemiştir.

M.M. raporlarında bazı küçük dernekler hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Bunlardan Zabitan Cemiyeti, İlä-yı Vatan'ın "hayri" kısmını oluşturan subaylar tarafından kurulmuştur(224). Tark Muhtar, Lütfi, Ah-

220 TİTE Arş. K. 39, F. 10895/143.

221 TİTE Arş. K. 39, F. 14338, 10895/104.

222 TİTE Arş. K. 39, F. 14296. Top. Bnb. Çopur Hakkı da bu dernekte görev yapmıştır. TİTE Arş. K. 39, F. 10895/84.

223 Şimsir. İBSİ. Sh. 349-355.

224 Bu dernek Ağustos 1921'de İlä-yı Vatan'dan ayrılan Bnb. Arap Asım ve Yzb. Hasan Tahsin Beylerin kaılmasıyla güçlenmiştir. TİTE Arş. K. 39, F. 14307.

med Bedri, Faruk Nafiz ve Ekrem Recep Paşa tarafından kurulmak istenen İstanbul Cemiyeti izin alamamış(225), Hakimiyet-i Fikriye Cemiyeti ise, yüksekokul mezunlarınca kurulmuş, İlä-yı Vatan bu derneğin düşüncelerini olumlu bulmadığından kendilerine uyarıda bulunmuştur(226).

İstanbul'da bazı Ruslar da bir dernek kurarak, İngilizler hesabına çalışmışlardır. Bunlar mütareke yıllarında İstanbul'daki Rusların hareketlerinden İngilizleri haberdar etmiş, Derolit isimli bir Rus derneğin başkanlığını yapmıştır. Kaptan Liset ise, İngilizlerle dernek arasındaki haberleşmeyi sağlamıştır(227).

1. Anadolu Komitesi

1921 ortalarında İngilizlerin denetiminde kurulan derneğin kurucuları arasında eski İçişleri Bakanlarından Mehmet Ali, kardeşi Büyükdere Belediye Başkanı Kemal, Boyacıyan ve Leon Papazyan bulunmaktaydı(228).

1. Cemiyet-i Bahâliye(229)

Derneğin amacı dinleri birleştirerek, insanlar arasındaki kavgaları ortadan kaldırmaktı(230). Merkezi

225 TİTE Arş. K. 39, F. 10895/146, 14328.

226 TİTE Arş. K. 39, F. 14328.

227 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 8/4. Ayrıca aynı belgede, Şilkovski, Körinof, Peteroviç ve Kedevski isimli dernek üyelerinin isimleri geçmektedir.

228 Derneğin kuruluşundan başka bir çalışmasına rastlanamamıştır. FM Arch. Kt. 20N1104, Ka. 38/1, D. 2, F. 1097.

229 Bu dernek veya tarikat XIX. yüzyılın ikinci yarısında İran'da Bahauullah isminde biri tarafından kurulmuştur. Bahauullah, 1872'lerde İran'dan sürülerek İstanbul'a gelmiş, burada da adalet, eşitlik ve bazı eski düsturları savunması gözlem altında İstanbul'dan da sürülmesine neden olmuştur. Bahauullah'ın ölümünden sonra oğlu Abdülbahâi Ali Abbas babasının tarikat ve mezhebini Avrupa ve Amerika'da yaymaya başlamıştır. TİTE Arş. K. 39, F. 10887/141.

230 Dernek kolay işlerle gözkaştırıcı vaatlerde bulunarak, üye kaydetmek istemiştir. TİTE Arş. K. 39, F. 10887/143.

İran'da bulunan, Tarikat-ı Salâhiye gibi hiyerarşik (altlı üstlü) bir sistemle dokuz dilimden oluşmuş bu dernek, beyaz ve sarı olmak üzere iki ayrı gruptan oluşmuştur (231). Mason örgütü benzeri olan dernek, toplantılarını İranlı tüccarlardan İsmail Bey'in evinde yapmış, fakat siyasi olaylarda etkili olamamıştır(232).

Kiraz Hamdi bu dernekle birleşmek istemiş ve bu amaçla Mehmed Ali, Mustafa Sabri ve Zeynelabidin ile görüşmüştür. 1922 başlarında dernek Irak'da da Bahâî örgütü kurmak için çalışmalarında bulunmuştur(233).

j. Anadolu İttihad-ı Vatan Grubu

Bu grubun toplanma yeri, eski İstanbul Evkaf Müdürü Necati Hasbi'nin evi olmuştur(234). Grubun toplantılarına eski İçişleri Bakanlarından Mehmed Ali'nin kardeşi Belediye Daire Müdürü Kemal, Filozof Rıza Tefik, Ali Kemal, Hürriyet-İttıfak'ın Umumi Katibi Trabzonlu Tüccar Süleyman, Kiraz Hamdi, Hoca Vasfi, Merkez Memuru Kemal katılmışlardır. Grup, Damat Ferid'in politikasının benzeri bir politika ile hükümeti ele geçirmeyi hedeflemiştir. Anadolu hareketini küçümseyen grup, İttihatçı düşmanlığı yapmış ve İngilizleri kurtarıcı olarak görmüştür(235).

231 TİTE Arş. K. 39, F. 10887/145.

232 TİTE Arş. K. 39, F. 10887/143.

233 TİTE Arş. K. 39, F. 10887/145.

234 Necati Hasbi, İstanbul'daki Müdafaa-ı Milliye, Muâvenet-i Milliye ve Donanma Cemiyeti ile birçok milli şirketin batırılmasında etkili olmuştur.

235 TİTE Arş. K. 39, F. 10887/106-107. Dernekle ilgili olarak bu rapordan başka bilgi bulunamamıştır.

D. AZINLIKLARIN ÇALIŞMALARI

1. Ermeniler

a. Komitelerin İstanbul'daki Çalışmaları

Mütarekeden hemen sonra, **Taşnak** ve **Hınçak** Fırkaları İstanbul ve Anadolu'da Ermeni ideallerini gerçekleştirme yolunda çalışmalara girişmişlerdir. Özellikle Taşnak Fırkası (Taşnak Partisi) bir Ermeni hükümeti kurabilmek için her şeyi göze almıştır(236). 1921 içerisinde Kınalıada'da bulunan "Ermeni İttihad Kulübü" (Birleşmiş Ermeni Kulübü), kulüp üyelerine askerî eğitim vermeye başlamıştır(237). İttihad Kulübü'nün bu girişimi üzerine birçok Ermeni genci Kınalıada'ya gelmiş, çadırlar kurulmuş, istihkâm gereçleri, patlayıcı maddeler getirilmiştir. Taşnak komitesi başkanları bu hareketlerinde Rum ve Yunanlılardan da destek almışlardır. Ayrıca Büyükada'da da Rum ve Ermeni okulları silah ve cephane depoları haline getirilmiş(238), Kuvâ-yı Milliye İstanbul'a girdiği takdirde İstanbul'da azınlıkların bir ayaklanma çıkarmaları planlanmıştır(239). Bu hareketlerini yasal göstermek isteyen azınlıklar, diğer taraftan İngilizlerin İstanbul'u Türklere vermeleri olasılığını önleyebilmek amacıyla, Türklerin, İstanbul'a egemen olurlarsa kendilerini katledeceklerini ileri sürmüşlerdir(240).

235 TİTE Arş. K. 39, F. 13252. Bu fırkalar (partiler) Necât-İtilâ ve Hürriyet-İtilâf Fırkaları ile de ilişki kurdular (TİTE Arş. K. 39, F. 13241, 13256). Hatta Necât ve İtilâ'nın toplantılarına Taşnak Fırkası'ndan bir temsilci de katıldı. TİTE Arş. K. 39, F. 14391.

237 TİTE Arş. K. 39, F. 13242.

238 Yunan subayları tarafından birçok Ermeni ve Rum'a istendiği kadar silah ve cephane verilmiştir. TİTE Arş. K. 39, F. 10895/145. Taşnaklar, Kumkapı ve Samatya yöresinde, ayrıca Üsküdar'daki bir Ermeni yetimhanesinde de silah depolarmışlardır (TİTE Arş. K. 39, F. 1 509).

239 TİTE Arş. K. 39, F. 14401.

240 Aralık 1921'de Türklerin Beyoğlu'nda fener alayı yapmaları dahil İstanbul'daki bütün azınlıkların bu yolda propagandalarına neden olmuştur. TİTE Arş. K. 39, F. 1 401, 14545.

İstanbul'da çeşitli çalışmalara girişen Ermeni komitecileri, İstanbul'daki ayaklanmayı ve Türklere karşı suikastlar düzenlemek amacıyla kurdukları derneğe Ocak 1922'den sonra Tokatlıyan'ı merkez tutarak gönüllüler almaya başlamışlardır(241).

İsviçre merkezli ve Noradunkyan'dan talimat alan Taşnak Fırkası'nın İstanbul Şubesi(242) Paris Barış Konferansı'nın sonuna kadar bekleyip, karar Türkler yararına çıkacak olursa harekete geçmeyi kararlaştırmışlardır(243). Bu plan çerçevesinde, İngilizlerin de tahriki ile 24 Mayıs 1922'de Hinçak ve Taşnak Fırkalarının İstanbul şubeleri birleşme kararı almışlardır(244).

Ermeni komitecileri ihtilali gerçekleştirebilecek örgütün ekonomik kaynağını da göz ardı etmemişler(245),

- 241 Bu fedai derneğinin başkanı Ermeni temsilcisi Tahtacıyan, 2. Başkan İblaganyan, üyeleri ise Jagadamard Gazetesi İmtiyaz sahibi Vartanıs Dikyan, General Antranik, Şenmikyan, K. Tabalyan, Vahram Ekmekçyan ve Şevar ş Misakyan idi. Ermeni Milli Müdafaa Heyeti Başkanlığına ise, Paris'te bulunan Ermeni general Antranik getirilmişti. TİTE Arş. K. 39, F. 13262, 13243, 14556.
- 242 Taşnak Fırkası'nın Türkiye'deki genel merkezi Beyoğlu Kabristan Sokağında 37 numaralı evde idi. TİTE Arş. K. 39, F. 13243, 13252.
- 243 İsviçre merkezli ile İstanbul şubesi arasındaki ilişki Şevariş Misakyan tarafından sağlanmıştır. TİTE Arş. K. 39, F. 13243, 13262, 14556.
- 244 Bu birleşme, Paris Ermeni Sulh Heyeti Başkanı Murad Kürekçyan'ın rüşitiyle gerçekleşmiştir (TİTE Arş. K. 39, F. 13256). Bu birleşme kararını 12.5.1922 olarak gösteren bir başka belgede, bunu gerçekleştirenler arasında Paris'teki Ermeni Barış Heyeti Reisi Hadisyan, Necat ve İtilâ Cemiyeti'nde görev alan Taşnak temsilcisi ve İngiliz Haberalma memurlarından Simon ile, Erkân-ı Harb Bnb. Nuri Bey'in adları geçmektedir (TİTE Arş. K. 39, F. 10888/40). Bu birleşmeden sonra, Ermeni göçmen ve komitecilerin İstanbul'a gelmeleri sıklaştı (TİTE Arş. K. 39, F. 13275, 14485, 14506). Anadolu ve İstanbul'da Türk Kurtuluş Savaşı yıllarında faaliyet gösteren bütün Ermeni komitecilerinin isimleri alfabetik olarak TİTE Arş. K. 39, F. 14605 numaralı defterde bulunmaktadır. Ayrıca bazı Ermeni çetecilerinin çalışmaları ve İngilizlerle birycyel ilişkileri için bk. TİTE Arş. K. 39, F. 14430, 14449, 14486, 14490, 14491, 14500.
- 245 Haziran 1922'de Nişantaşı'ndaki Ermeni okulu Nortoburos'da yapılan toplantıya (TİTE Arş. K. 39, F. 13260, 14471), Ermeni komitecilerinin ileri gelenleri yanında Ermeni tüccarlar da davet edilmiş, toplantıda okul müdürü Hindliyan, "Okulun kuruluş

Taşnak Fırkası üyeleri, fırkanın mali gücünü artırabilmek için ticaretle uğraşmışlar, ayrıca gerektiğçe İstanbul'daki Ermeni topluluğundan yardım toplamışlardır (246).

Haziran ve Temmuz 1922'de İstanbul'daki çeşitli Ermeni kuruluşları bir araya gelmişler, yapılan toplantılarda bazı kararlar almışlardır. Haziran ayında Barış Konferansı'na gidecek heyetin üyelerini belirlemek üzere, İstanbul'daki Ermeni(247) ve Rum komiteleri bir toplantı yaparak, kurul için iki üye seçmişlerdir. Toplantıda kıyım hakkında toplanan birçok sahte belge ile olaylara tanıklık edecek Türkler saptanmıştır(248). Yine bu toplantıda, Bogos Nubar ile Noradunkyan'a birer mektup yazılmış, bu mektuplarda, İzmir boşaltıldığı takdirde İzmir'deki bütün Hıristiyanların Türklerce katledileceğine dair(249) Yunanistan hükümeti ile İtilaf devletlerine birer nota verilmesi istenerek, eğer İzmir ve yöresi Türklere bırakılırsa Ermenilerin Rum komitelerle birleşerek Türklere karşı koyacakları bildirilmiştir(250). Haziran sonunda Kınalıada'da bir tiyatrodaki yapılan toplantı Amerika'dan gelen Silyan isminde bir komitecinin başkanlığında açılmıştır(251). Toplantıda Gulbenkyan, Noradunkyan ve Sivaslıyan'ın gönderdiği mektuplar okunarak, komitelerin birleşmesi onaylanmıştır.

amacı, gelişmesi ve Ermenistan'ın geleceği"ne ilişkin uzun bir siyasi konuşma yapmıştır. TİTE Arş. K. 39, F. 14499.

- 246 TİTE Arş. K. 39, F. 13242, 14453. Ermeni kilise ve okullarında toplantılar yaparak, Kilikya ve Kafkas mültecilerini üye yapan "Ermeni Müdafaa Komitesi", üyelerinden birer mecdiye toplayarak, bu parayı piyasada işletmiş, bununla, Avrupa'daki komitelere başvurarak, İstanbul'a silah ve mühimmat getirmeyi planlamıştır (TİTE Arş. K. 39, F. 14464, 14577).
- 247 İstanbul'daki Ermeni komitelerinin yöneticilerinin isimleri Ankara'ya sürekli olarak rapor edilmiştir (TİTE Arş. K. 39, F. 14585/1-4).
- 248 Bunlar Hasan Fehmi, İbrahim, Sadık ve İsmail Hakkı isimli kişilerdir. TİTE Arş. K. 39, F. 14525.
- 249 Bu propaganda mütarekeden hemen sonra başlamış, 1922 sonlarında kızışmıştır. TİTE Arş. K. 39, F. 14527, 14533.
- 250 TİTE Arş. K. 39, F. 14525.
- 251 TİTE Arş. K. 39, F. 14576.

Bu toplantıya Ermeni Patrikhanesi yetkilileri, Taşnak Fırkası'nın ileri gelenleri, Ramgavar Fırkası ve Sitraklar adına bazı üyeler katılmışlardır. Toplantıya Hınçak Fırkası'ndan katılan olmamıştır(252). Yine Amerika'dan gelen Şahamyoryan isimli bir kişi, 3 Temmuz 1921'de Ermeni komitelerinin yeni bir toplantı düzenlemelerini istemiş, bu toplantıda ise, 15 Temmuz 1922'de(253) Bulgaristan'da yapılacak Ermeni Genel Kongresi'ne İstanbul'dan iki üye seçilmiştir(254).

İzmir'in Türkler tarafından kurtarılmasından sonra, İstanbul'daki Ermeni komiteciler arasında ayrılıklar baş göstermiş, Rum ve Ermeni komitecilerinden bazılarının Beyoğlu ve İstanbul'u yakmaları olasılığına karşı İngilizlerce önlem alınmıştır(255). 22 Eylül'de M.M. tarafından Ankara'ya yazılan bir raporda, bu günlerde İstanbul'un durumuyla ilgili aşağıdaki bilgi verilmiştir:(256)

"Rum ve Ermeniler hakkında. 22.9.338

Anadolu'da Yunan istilası altında bulunan yörelerin geri alınması üzerine İstanbul'a kaçan birçok Rum ve Ermeni sığınmacıların çeşitli bölgelere dağılarak İngilizlerin teşvikiyle gizli önlemler ve örgütler oluşturmaya başladıkları

-
- 252 TİTE Arş. K. 39, F. 14519. Ramgavar Fırkası ve Sitrakların çalışmalarına ilişkin başka bilgi bulunamamıştır.
- 253 17.6.1922 tarihli bir raporda Londra'da yapılacak Taşnak Fırkası Kongresi'ne İstanbul Taşnak Fırkası başkanlarından Poladyan'ın gideceği Ankara'ya bildirilmiştir. TİTE Arş. K. 39, F. 14489.
- 254 Bunlar Jağadanırd Gazetesi yazarlarından Sarkis ve Jul isminde bir kişidir. TİTE Arş. K. 39, F. 14519.
- 255 TİTE Arş. K. 39, F. 13258 (No. 413-25-25.9.1922). "Ermeni Müdafaa Komitesi'nin (Savunma Komitesi) de başlangıçtan beri hedefi Türk halka saldırmaktı. TİTE Arş. K. 39, F. 14464. Buna karşılık Vahram Ekmekciyan isimli komitecinin "Daha hareket zamanının gelmediğini, gerekli talimatın kendilerine İngilizlerce verileceğini" belirttiği Ankara'ya bildirilmiştir. TİTE Arş. K. 39, F. 14581.
- 256 TİTE Arş. K. 39, F. 14535.

haber alınmıştır.

Şöyle ki, İngilizler kendi amaç ve bozguncu emellerinin gerçekleşmesi için azınlıklar perdesi altında şimdiye kadar uyguladıkları ve halen yine bu fikirle yapmakta oldukları düzenlemenin sürekli olduğu gibi yeniden ilgi çekmek ve Türklerle yapılacak anlaşmada bunlara ait kayıtları ve koşulları ağırlaştırmak amacıyla bazı nedenler yaratmak amacını izleyen Türk esâfilini (Türk kökenli alçakları) ve taşradan gelen Ermeni ve Rum mültecilerini yazmak suretiyle bir örgüt oluşturup, bunlar tarafından İstanbul'da küçük çaplı bir kargaşalık yaratılması ve katliam uygulamasıyla görev düzenlemekte oldukları haber alınmıştır.

Nitekim İstanbul'daki İngiliz ailelerinin bugünlerde İstanbul'u terk etmekte oldukları da bu haberi doğrulamaktadır. Özetle, Anadolu'dan gelen Ermeniler Ortaköy Yenimahallesine ve Rum sığınmacıları da Beyoğlu, Tatavla, Fener yönlerine topluca iskân edilmekte olmaları dikkat çekici bir husustur.

Mamañih İzmir'in geri alınması sırasında şehre giren Türk askerleri üzerine ateş eden bu unsurların İstanbul'da da bu veya buna benzer bir hareket-i ihtilal-cüyâneye girişmeleri olasılığı kuvvetle vârid bulunması göz önünde tutularak derdest-i icrâ bulunduğu haber alınan yararlı düzenlemelerin maksad ve mâhiyeti hakkında esaslı malûmât istihsâli için izleme ve gözlemede bulunması gerekli bulunmuş ise de, şubemizde güvene layık hiçbir memûr bulunmamasına binâen bu vazîfenin yerine getirilememekte olduğu arz olunur."

1922 sonlarında komitecilerin ileri gelenlerinden bir kısmı İstanbul'dan kaçmış, yine bu dönemde bazı Taşnak reisleri dışında(257), Taşnak Fırkası ileri gelenlerinden çoğu, Hınçak ve Mutedil Hınçak Fırkaları Türklerle taraftar bir tavır almışlardır(258).

b. Göçmenler

Kurtuluş Savaşı yıllarında Ermeni derneklerinin Türk topraklarındaki kolları, en ayrılıkçı ve en fazla şiddetten yana olan şubeler olmuştur(259). Ateşkesin imzalanmasından sonra bazı Ermeniler Anadolu'da Türklerin elindeki bölgelerde kalmayı sürdürmüş, fakat bir bölümü bu bölgelerden kaçarak büyük çoğunlukla İstanbul ve İzmir'e göç etmişlerdir(260). Anadolu'da kalan Ermenilerden bazıları da içinde olmak üzere, özellikle bu ikinci grup, Ermeni komitecilerinin maşası olarak çalışmalarını sürdürmüştür.

Başta Ermeni komitelerinden emir alan bu göçmenlerden İzmir'e göç edenler Yunanlıların, İstanbul'a göç edenler hem İngiliz Haberalması'nın, hem Yunanlıların direktifleri doğrultusunda hareket etmek zorunda kalmışlardır(261). İzmir'e göç eden Ermenilerin bir kısmı Yunan-Ermeni işbirliğine(262) hizmet ederken, İzmir'de-

257 M.M. elemanları Taşnakların İngilizler desteğinde İstanbul'da bir darbe hareketine girişerek, İstanbul'u ele geçirmeye çalışacaklarını çeşitli raporlarla Ankara'ya bildirmişlerdir. TİTE Arş. K. 39, F. 14426, 14551.

258 TİTE Arş. K. 39, F. 14560. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 2/1. Taşnaklar 9 Eylül'den sonra örgütlerindeki kopmaları önleyebilmek için çalışmışlar, toplantılar yapmışlardır (TİTE Arş. K. 39, F. 14539).

259 TİTE Arş. K. 39, F. 13252.

260 İlk etapta bu göçmenler çadırlara yerleştirildiler. Ulubelen. Sh. 215.

261 Ermeni generallerinden Torkum, Kurtuluş Savaşı yıllarında İzmir'de bulunmuş ve Anadolu'daki Ermeni çalışmalarından sürekli haberdar edilmiştir.

262 İzmir'in kurtuluşu sırasında şehre giren Türk askerleri üzerine bu işbirliği yanlısı Ermeniler bomba atmıştır. TİTE Arş. K. 39, F. 14535.

ki yerli Ermeniler aksi bir tutum içine girmiştir. 1922 Mayıs'ında birçok Ermeni genci Müdâfaa Komitesi'ne (Savunma Komitesi) katılmaktansa İzmir'den ayrılma düşüncesiyle, Taşnak ve Mutedil Hınçak Fırkalarının baskılarına son verilmesi için İzmir'deki komiserliklerle, konsoloslara başvurmuşlar, birçok Ermeni aile İtalyan uyruğuna geçmiş ve Punta'da Yunanlılara ait bir bomba imalathanesinde çalışan 30 kadar Ermeni işlerini bırakmıştır(263).

Şimendifer hatlarında da azınlıkların(264), özellikle Ermenilerin çalışmaları, bir taraftan Anadolu'daki durumun sürekli olarak İngilizlere haber verilmesi, diğer taraftan Ermeni komitecilerin içeriye sızması açısından önem taşımıştır(265).

1921 ve 1922 yılları içerisinde Anadolu ve Erivan'dan İstanbul'a da birçok Ermeni göçmen gelmiştir. Çoğunluğunu daha önce Anadolu'da Türklere zulüm ve kıyım yapan Ermenilerin oluşturduğu bu topluluklar İstanbul'daki Ermeni komitelerince yerleştirilmişlerdir (266). İngiliz Haberalması'ndan direktif alan komiteler (267) göçmenlerin bir kısmını Beyoğlu, Üsküdar, Ortaköy ve Yenimahalle semtlerine yerleştirirken, bazılarını Gemlik ve Mudanya civarına göndermişlerdir(268).

263 TİTE Arş. K. 39, F. 10888/29.

264 Kalaç. Sh. 160.

265 TİTE Arş. K. 39, F. 14458, 14573, 14584, 10887/108. Ek. 15. "Şark Şimendiferleri Kumpanyası" Müdürlerinden Küçükyan'ın İngiliz Haberalma elemanlarından olduğu anlaşıldığından Küçükyan yakından izlenmiştir. TİTE Arş. K. 39, K. 14573.

266 TİTE Arş. K. 39, F. 14474.

267 TİTE Arş. K. 39, F. 14535.

268 Gemlik ve Mudanya ile köylerine gönderilenlerin ailelerinin İstanbul'da kalmaları istenmiş, ayrıca Taşnak Fırkası bu yöreye adamlarını göndererek, "Bütün Ermenilerin kanlarının son damlasına kadar savaşmaları ve ailelerini İstanbul'a göndermeleri" yolunda propaganda yapılmıştır (TİTE Arş. K. 39, F. 14401). Özellikle İzmir'in kurtarılmasından sonra, ünlü komitecilerin bu yöreye gönderilmesi sürdürülmüştür (TİTE Arş. K. 39, F. 13245, 14535). İstanbul'da bulunan Minak isimli bir Ermeniye Gemlik'teki Ermeni komiteciler bir mektup yazarak, bu yöreyi Kuvâ-yı Milliye ve Müslüman halka karşı savunacaklarını bildi-

Komitecilerin yardım ettiği Ermeni göçmenler, dolayısıyla Ermeni komitelerinin emirleri çerçevesinde hareket etmek zorunda kalmışlardır(269).

Adana ve civarının milli kuvvetlerin eline geçmesinden sonra, bu yörede daha önce faaliyet göstermiş olan Ermeni komite reisleri Hamparsom Boyacıyan, Pandokat, Paramaz, Alıvacyan, Hanecıyan ve Vahakin fedailerıyla beraber İzmir'e gelmişler, Torkum tarafından İstanbul'dan da bu Ermenilere takviye elemanlar istenerek, Yunanlılara silahlandırılan bu birlikler akın yapacak müfrezeler şeklinde örgütlenmiştir(270). Yine, Müdafaa Komitesi'nin desteğiyle Ermeni papazlarından Tiflisli Akışan "Kanı", Ohannes isminde bir başka Ermeni de "İntikarı" isimli çeteler kurmuşlardır(271).

İngiliz Haberalması Adana, Kayseri, Niğde, Maraş, Malatya, Diyarbakır, Konya(272), Sivas ve bunların ilçelerinde Ermenilerden oluşan bir haberalma ağı kurmuştur(273).

c. Rumlarla İşbirliği

1919 başından itibaren bir Ermeni-Rum yakınlaşması başlamış, bu yakınlaşma İzmir'e yapılan Yunan

rerek, kendilerine silah ve donanım gönderilmesini istemişlerdir. Minak bu silahları gönderirken yakalanmış ve İngilizlerin aracılığı ile serbest bırakılmıştır (TİTE Arş. K. 39, F. 14588).

269 İzmir, Adapazarı, Düzce, Bahçeçik'ten gelen ve İstanbul'un çeşitli semtlerinde oturan bine yakın Ermeni işsiz olduklarından Hınçak ve Tuşnak Fırkalarının emrine girmiştir (TİTE Arş. K. 39, F. 14599/3).

270 TİTE Arş. K. 39, F. 13247, 13248, 14468, 14469.

271 TİTE Arş. K. 39, F. 14480. Yunan-Ermeni işbirliğinin doğurduğu Müdafaa Komitesi Ohannes'e silah ve cephane vermiş, fakat bütün bu çalışmalara karşın çete elemanlarının sayısı üçyüzü bulmamıştır. TİTE Arş. K. 39, F. 10888/29.

272 18.5.1922 tarihli bir rapordan, bu bölgede ve Tarsus'ta müslüman olmayan istihbarat elemanı kalmadığı anlaşılmaktadır (TİTE Arş. K. 39, F. 14439).

273 Her şehrin haberalmasına görevli Ermenilerin şefleri, ilişki kurduğu kişiler ve bunların ne yolla ilişki kurduğu Ankara'ya bildirilmiştir. TİTE Arş. K. 39, F. 14593. Ek. 16.

işgali ve işgalin genişlemesi ile daha da artmıştır(274). Bu yakınlaşma 1921 başlarına kadar sürmüştür. Baş Konferansı'nda Ermenistan projesinde istenen toprakların (Trabzon-Tirebolu arası) Pontus'a dahil olduğu Rum Patrikhanesi'nce açıklanmış, bu durumun Rum ve Ermeni basını da kendi haklarını savunmaya iterek, eski bağlılığın azalmasına yol açmıştır.

1921 yılı içerisinde Ermeniler, Yunanlılarla ve sorunları kendilerinininkine benzeyen yerli Rumlarla tekrar işbirliği içerisine girmişlerdir. Ermenilerce Doğu Anadolu'da Ermenistan'ın kurulmasının Yunanistan'ın başarısına bağlı olduğu düşünülmüştür(275).

Yunanlılar tarafından kullanılan(276) Ermeni komitelerinin, İngilizlerin de desteğiyle 1922 Nisanında Rumlarla yaptıkları toplantılar sonucu bir anlaşma imzalanmış(277), bu anlaşma gereği Taşnak Fırkası ile Rum Müdafaa-i Milliye Cemiyetleri (Ulusal Savunma Dernekleri) çalışmalarını birleştirme kararı alarak "Kardeşlik"(278) adında bir dernek kurmuşlardır. Zoğrafos Mek-

274 Zaven Efendi'nin İstanbul'da Patrikliği döneminde Ermeni Patrikhanesi'ni temsilen İzmir'e Patrik Vekili Hovan Karabetyan gelmiştir (21.7.1919'da). Bundan sonra Karabetyan ile İzmir Rum Metropoliti Hristostomos arasında sık sık görüşmeler olmuştur. **Ahenk.** 21.7.1335, 5.8.1335.

275 Ermenistan Cumhuriyeti'nin Atina Temsilcisi Dikran Çayan Protevosa Gazetesi yazarına bunu açıkça belirtmiş ve "Bütün ümitlerimizi, başarılarımızı kesin bir güven ile beklediğimiz Yunanlı kardeşlerimize bağlıyoruz." demiştir. **Tercüman-ı Hakikat.** 7.7.1921.

276 TİTE Arş. K. 39, F. 14464.

277 TİTE Arş. K. 39, F. 14462. Nisan 1922'de eski Yunan vekillerinden Politis (bu şahsın adı K. 39, F. 14592/1'de bulunmamaktadır), Karanfilidis ve Nikola başta olmak üzere eski Ermeni Taşnak hükümeti Murahhaslarından Gadisyan, General Gorguryan, Mihran ve Vahram Maraşyan bir araya gelerek birlikte çalışma kararı aldılar. Bu kurul Paris'teki Venizelos ile de görüşerek, İstanbul'daki Rum komiteleri ve Taşnak Fırkası'nın Osmanlı hükümeti aleyhindeki çalışmalarını artırması kararlaştırıldı. İstanbul'da aynı ay içinde kurulan bu dernek Paris'teki derneğin uzantısı olmalıdır. TİTE Arş. K. 39, F. 14434, 14592/1.

278 TİTE Arş. K. 39, F. 14560. Bu birleşimde en etkin olanlardan birisi Bitlisli Hacı Sımyat Kirkoryan'dır (TİTE Arş.K. 39, F. 13246, 14463).

tebi'nde yapılan bir toplantıda da Ermeni-Rum Kardeşlik Cemiyeti üyeleri cemiyete başkan ve yazman seçerek, Rum ve Ermeni gençler arasında propaganda yapmak, gönüllü ve para toplamak ilkelerini saptamışlar(279), imzalanan anlaşmanın bir örneği İzmir'de Ermeni Generali Torkum'a götürülerek, yeni dernek hemen yardım toplama ve mal sağlama konusunda çalışmalara başlamıştır(280).

Yunan Ordusu General Torkum'u İzmir'de bulundurmakla, Anadolu ve İstanbul'daki Ermeni azınlığı kendi hedeflerine sürmek istemiştir. Çukurova'nın Türklerin eline geçmesiyle, bu bölgeden kaçan komitecilerin Torkum'un yanına gitmeleri ve Taşnak Fırkası'nın 2000 silahlı Taşnak üyesini İzmir'e gönderme kararları bu Yunan politikasının sonucudur(281). Torkum İzmir'in kurtuluşundan bir hafta kadar önce cepheden tekrar İzmir'e dönmüş, General Stergiadis'in yardımıyla, zorla yeni kuvvetler toplama girişiminde bulunmuştur(282). Fakat İzmir'in Türklerce alınmasından sonra Rum-Ermeni işbirliği gevşemiştir ve kopmalar başlamıştır. İzmir'in işgalinden birkaç gün sonra Taşnak Fırkası reisleri, Rum Müdafaa-ı Milliye reisleriyle görüşerek, Ermenile-

279 TİTE Arş. K. 39, F. 13250, 13253. Derneğin kurulmasında etkili olan Rum tüccarlarından Hacı Coreis, gönüllü Ermenileri Rum tanyacaklarını belirtmiştir. Yalnız, bu çalışmalara Taşnak Fırkası'nın içindeki bölünmede, problemlerin siyasetle halli gerektiğine inanan grubun katıldığı görülmektedir. Ermeni sorununun şiddet ve şükastlarla çözülmesi gerektiğine inanan Taşnak Grubu ile Hınçak Fırkası bu çalışmalara katılmamıştır (TİTE Arş. K. 39, F. 14470). Kardeşlik Cemiyeti 18 Mayıs tarihli bir toplantıda Paris Komitesi'nin kararlarını tartışmıştır. Bu toplantıda söz alan Taşnak Fırkası yöneticilerinden Şevariş Misakyan tarihî Türk-Ermeni düşmanlığında söz ederek, 600 yıllık can düşmanlarına karşı Rumlarla anlaşmış olduklarını belirten bir konuşma yapmıştır. TİTE Arş. K. 39, F. 14434.

280 TİTE Arş. K. 39, F. 14470, 14463.

281 TİTE Arş. K. 39, F. 13246-13248, 14426, 14469. Bu arada İstanbul'da bazı Ermenilerin Yunan Haberalması adına çalıştıkları görülmektedir (TİTE Arş. K. 39, F. 14452).

282 Üz. Asım. **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım (Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar ve Tetkikler)**. Vakıf Matb., İstanbul, 1964. Sh. 67-68.

rin yok edilmesine Yunanlıların neden olduğunu ileri sürmüşlerdir(283). 9 Eylül'den sonra İstanbul'daki fırka reisleri ve ileri gelen üyeler tümüyle Avrupa'ya kaçmıştır (284). 29 Ekim 1922'de İstanbul Taşnak Sütyün Fırkası Başkanı Amadoni Rumlarla birlikte çalışan komitenin, fırkanın varolan siyasetine uymadığını, İstanbul'da yapılacak ayaklanma ve herhangi bir eylem hareketinin komiteleri için söz konusu olmadığını açıklamıştır(285).

d. Patrikhane

Ermeni komiteleri mütarekeden sonra yaptıkları bir kongre ile İstanbul'daki merkezi Avrupa'ya nakledecek, burada birer delegelerini bırakmışlar, bu delegelerce kurulan şubelere merkezle ilişkiyi ihtiyatla korumak ve emirler doğrultusunda çalışmada bulunmak görevi verilmiştir. İstanbul'da bırakılan bu delegelerin ilk çalışması, Patrik ve Patrikhane genel meclisini ele geçirmek olmuş, komitelerin etkinliğiyle Ermeni Patrikhanesi üyelerinden Naroyan Mesrüp bu delegelerin başına geçirilmiştir(286).

İstanbul'da Nisan 1922'den itibaren yalnızca Rum ve

-
- 283 TİTE Arş. K. 39, F. 14543. 14.9.1922 tarihli rapor. Buna karşın Ekim 1922'de Rum tarafından Ksantopoulos ve Corciyadis, Ermeni tarafından Taşnak reislerinden Epoyan ve Sağıryan'ın katıldığı bir toplantıda Ermeni-Rum komiteleri arasında işbirliği gündeme getirildi ise de, bu girişim başarısız olmuştur. TİTE Arş. K. 39, F. 14553.
- 284 TİTE Arş. K. 39, F. 14560.
- 285 TİTE Arş. K. 39, F. 13262. Buna karşılık, bu tarihten çok sonra İstanbul'a gelen bazı komitecilerin Rum kilisesinde konuk edildiği görülmektedir. TİTE Arş. K. 39, F. 14569.
- 286 TİTE A ş. K. 39, F. 14599. Diğer delegeler arasında A. Darapirahamyan, O. Agopyan, Tarosyan, A. Manok, B. Karagözyan, Idareciyan, Taşkıyan, Çınaryan, Kalpaçıyan, Tahdoryan, Karteryan, Dr. Altunyan, Parsihyan, Utüciyan, B. Arınenak ve Mm. Misakyan bulunuyordu. 1919 yılına kadar Ermeni Patriklerini saptama olanaklıdır. Fakat 1919'dan sonraki Patrik ve Patrikhane genel meclisi üyeleri listesi bulunamamıştır. 1912'de Patrik XIII. Ohannes'in yerine Zaven Patrik olmuştur. De Morgan, Jacques. **Histoire du Peuple Arménien**. Paris, 1919. Sh. 369.

Ermeni komitelerinin birleşmesi söz konusu değildi. Bu tarihlerde Ermeni Patriği Zaven, Katolik Patriği Nazhyan ve Protestan Ruhani Reisi Bezciyan bir araya gelerek, Türklerin Hıristiyanlara yapmış olduğu mezalim hakkında bir kitap hazırlamak, Avrupa'ya adam göndererek propaganda yapmak, bunları gerçekleştirebilmek için tek vücut olarak çalışmak ilkesini kabul etmişlerdir. 12 Mayıs toplantısında yine bu konular görüşülüp, Fener Patrikhanesi ile yakın ilişki kurulabilmesi amacıyla 2 görevli belirlenmiş(287). 19 Mayıs 1922'de Galata Ermeni Kilisesinde yapılan bir başka toplantıda da Avrupa'ya propaganda yapmak amacıyla Erzurum eski İngiliz Konsolosu Safranyan ile, Rum Patrikhanesi cismâni üyelerinden Jamyakoglu görevlendirilmiştir. Yine bu toplantıda Avrupa'dan gönderileceği bildirilen araştırma kurulunu karşılamak ve bu kurula sunulmak üzere Hıristiyanların gördüğü zulme ilişkin belgeler düzenlemek, her gruptan Hıristiyanın bulunacağı bir meclis düzenlenmesi gibi konular görüşülmüştür(288).

Mütarekeden sonra, Türkler aleyhindeki hemen her olaya giren Ermeni Patriği Zaven bir taraftan İngiliz subaylarının baskısıyla onların emirlerini yerine getirirken, diğer taraftan Erivan ile gizli ilişkiler kurmuştur (289). Haziran 1922'de İstanbul'dan bazı Ermenilerin Amerika'ya göç etme isteği Amerika Siyasî Temsilcisi tarafından hoşnutsuzlukla karşılanınca, Avrupa ve Amerika'da kamuoyu oluşturabilmek için(290) Ermeni okullarının kapatıldığı, kiliseye el atıldığı ve Ermeni haklarının çiğnendiğine ilişkin Paris Konferansı'na bir yazılı

287 TİTE Arş. K. 39, F. 14434.

288 TİTE Arş. K. 39, F. 14592/1-2.

289 TİTE Arş. K. 39, F. 14496.

290 Ermeni tüccarlar ticari belge yanında Amerika ve Avrupa'da propaganda yapabilmek amacıyla, Anadolu hakkında aldıkları bilgileri de göndermek istemişler, Amerikan elçisi bu mektup ve belgelerin kabul edilmemesi konusunda yöneticilere emir vermiştir. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1533, D. 94, F. 7.

öneri verilmesi görevini de Zaven üstlenmiştir(291).

Haziran sonlarında, Taşnak Fırkası Londra merkezi üyelerinden Arusyan İstanbul'a gelerek partinin emirlerini Patrikhane'ye iletmış, fakat Patrikhane Kurulu Fırkanın emirlerine kayıtsız şartsız uymayı reddetmiştir(292).

Patrikhanenin Ermeni partilerinin siyasetleri dışında bir siyaset izlemeye kalkışması, bu arada bazı Patrikhane üyelerinin İstanbul'da Fransız General Pelle ile ilişkiye girmeleri, Patrikhane cismani meclis üyelerinden birinin Paris'e giderek siyasi girişimlerde bulunması, Patrikhane'ye karşı İngilizler'in ve Taşnak Fırkasının tepkide bulunması sonucunu doğurmuştur. Merkezi Cenevre'de bulunan "Ermeni Milliyetperverler Komitesi" Patrikhane'nin komite siyaseti dışına çıktığını belirterek, Patrikhane'yi 1918 kararlarını açıklamakla tehdit etmiştir(293). Bunun üzerine Patrikhane, çalışmalarını birleştirmiş olan "Ermeni Milliyetperverler Komitesi" ile "Taşnak Fırkası"nın politikası doğrultusunda, yani İngiliz siyasetini izleme konusunda komitelerle anlaş-

291 TİTE Arş. K. 39, F. 13243-13244. 12.6.1338 tarih, 810 sayı.

282 TİTE Arş. K. 39, F. 14503. Bunun nedeni Taşnak Fırkası'nın Patrikhane'yi bir Taşnak şubesi gibi çalıştırmak istemesinden ve Patrikhane'nin bu durumu kabullenemeyişinden olsa gerektir; 1922 Ağustosunda ortalarında da Taşnak Fırkası kongre kararlarını Patrikhane'ye göndermiş, fakat bir tepki görmemiştir. TİTE Arş. K. 39, F. 14424. Mayıs 1922'den itibaren bazı ruhaniler ve Taşnak Fırkası'nın serüveni siyasetine karşı çıkan bazı Ermeniler bir heyet kurarak, "Ermeni sorunları ile yalnız bu heyetin uğraşacağını, heyetin herhangi bir devlete bağlı olmayacağını, Ermeni sorunları için en yüksek başvuru makamı olarak Uluslar Cemiyetini taniyacıklarını, heyetin açık bir siyaset takip edeceğini" açıklamışlardır. Heyet, Taşnak siyasetine açıkça karşı çıkmasa da, kiliselerdeki vaaz ve nasihatler heyetin politikası çerçevesinde yapılmıştır (TİTE Arş. K. 39, F. 14443). İngilizler ve Taşnakların tehditleri Patrik Zaven'e değil, bu heyete olmalıdır. Ayrıca Ermeni gazeteciler de izlenecek siyaseti saptamak için bir toplantı yaparak karar vermişler, bunlar Taşnakların ve İngilizlerin tehditleri ile karşı karşıya kalmışlardır. F. 14443.

293 Bu kararların ne olduğu, raporu yazan M.M. elemanı tarafından öğrenilememiştir.

mak zorunda kalmıştır(294).

İzmir'in kurtarılışı ve Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra Patrikhane politika değiştirmiştir. Mütarekenin imzalanmasından birkaç gün sonra Patrikhane'de bir toplantı yapılarak Ermeni göçmenleri konusu görüşülmüş, eskiden beri Trakya'ya göç etmiş olan Ermeniler Avrupa'ya göç etmek istemişlerdir. Göçmenlerin mal ve eşyalarını Bulgar sınırından geçirmelerine Bulgaristan hükümetince izin verilmeyince Patrikhane sorunun itilaf Devletlerine sorulmasını kararlaştırmıştır(295). Patrikhane'nin politika değiştirmesine en uygun örnek Zaven'in 19 Ekim'de gazetelere verdiği demeçtir. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından 1922 yılına kadar Türkler aleyhinde olan ve daha sonra da gizli olarak bu düşmanlığını sürdüren Zaven bu demeçinde, Türklerle Ermeniler arasında hiçbir anlaşmazlık bulunmadığını, iki ulusun asırlardır dost yaşadıklarını, varolan anlaşmazlığın eski yönetimlerin uluslararası hukuk kurallarına uymamalarından kaynaklandığını açıklamıştır(296).

1922 Ekim sonlarında Lozan'da toplanması kararlaştırılan konferansa bazı Ermeni komitecilerin Ermenistan kurulması konusunda yazılı öneri verecekleri haberi üzerine Patrikhane'de toplantılar yapılmaya baş-

294 TİTE Arş. K. 39, F. 14487. "Ermeni Milliyetperverler Komitesi"nin tehdit mektubu Londra'dan İstanbul Ermeni Patrikhane-si'ne İstanbul'daki Siyasal Temsilcilik başçevirmeni Ryan tarafından getirilmiştir.

295 **Renin.** 14. T. Evvel 1338.

296 **Renin.** 19 T. Evvel 1338. Aynı ay içinde, Üsküdar Ermeni Karabetyan Okulu mezunlarından oluşan bir Ermeni derneğin de Türklerle dostluk kurma çalışmaları olduğu görülmektedir. Hatta bu dernek üyeleri Barış Konferansına bir telgraf çekerek, Ermeni temsilcilerini tanımadıklarını bildirdiler (TİTE Arş. K. 39, F. 14563). Ermeni Karabetyan Okulu Mezunları Cemiyeti ilk kongresini 25 Aralık 1922'de yapmış, kongrede, İsmet Paşa'ya bir telgraf çekilerek, Türk-Ermeni geleneksel dostluğundan söz edilmesine karar verilmiştir (TİTE Arş. K. 39, F. 14566). Karabetyan Okulu, 1907'de Bedros Zeki Karabetyan tarafından kurulmuştur. Sevinç, Necdet. **Ajan Okulları.** Anda Yay., 3. bsk. Sh. 119-120.

lanmıştır(297).

Arslanyan'ın Patrikhane kaymakamlığına seçildiği 24 Ekim 1922'de(298) Patrikhane de, Konferans da, "Ermenilerin yurt davasından vazgeçtiklerini, Türklerle bir arada yaşamak istediklerini" konferansa katılan ülkelere anlatmak üzere Lozan'a bir kurul göndermeyi kararlaştırmıştır(299). Patrikhane'nin bu iyi niyetine karşılık eski Patrik Zaven ile(300) işbirliği yaparak, Patrikhane Kaymakamını indirip yerine bir komiteci geçirmek isteyen kişiler de bulunmaktaydı. Bazı Patrikhane görevlileri ile de ilişki kurmuş olan bu kişiler "Kralgo-Armenien" isimli bir Ermeni komitesi ile de işbirliği sağlamak istemişler(301), fakat İstanbul'un Türkler'in eline geçmesi, bu girişimi sonuçsuz bırakmıştır.

e. İngilizlerle İlişkileri

1921 ve 1922 yıllarında İstanbul'daki Ermeni komitelerinin çalışmaları İngilizler tarafından yönlendi-

-
- 297 TİTE Arş. K. 39, F. 13246. Daha sonra, birleşik Ermeni heyeti, genel savaşta müttefiklere karşı görevlerini yapıp çok kayıp verdiklerini, Ermeni davasının bu konferansta kesinlikle çözülmesi gerektiğini, verdikleri muhtıradan belirttiler (Uras, Esat. **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**. Belge Yay., İstanbul, 1987. Sh. 710.
- 298 23 Aralık 1922 tarihli bir belgede ise Arslanyan'ın Aralık o talarında kaymakam olduğu belirtilmektedir. TİTE Arş. K. 39, F. 14539.
- 299 TİTE Arş. K. 39, F. 14576.
- 300 Zaven'in patriklikten ne zaman ayrılmış olduğuna ilişkin bir kayıt bulunamamıştır. Yalnız TİTE Arş. K. 39, F. 14544'de tarihsiz bir gazete kupüründe Ermenice Jogovret Gazetesi muhabirinden alınan bir habere göre, Zaven'in ulusal hükümet ile iyi geçinme taraftarı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, Zaven istifası uygun görülürse takdirde Patrikhane Genel Meclisi huzurunda istifa edeceğini, bu nedenle Meclisi toplayacağını açıklamıştır. 16 Haziran 1923 tarihli bir belgede ise Zaven'den "eski patrik" olarak bahsedilmektedir. TİTE Arş. K. 39, F. 14572.
- 301 TİTE Arş. K. 39, F. 14572. Lozan'a gönderilecek Patrikhane kurulunun vapura binmeden önce katledileceği e ilişki kurula gönderilen tehdit mektubu da bu grup tarafından yazılmış olmalıdır. TİTE Arş. K. 39, F. 14539.

rilmiştir(302). İstanbul İngiliz Siyasi Temsilciliği memurlarının hemen tümü Ermenilerden seçilirken, İstihbarat örgütünde görevli şahıslar da Ermeniler'den seçilmiştir(303). İngilizler İstanbul'daki Ermeni kitlesini politikaları çerçevesinde yönlendirebilmek için(304) bir taraftan Patrikhane ile yakın ilişki içine girmiş(305), öte yandan bazı Ermeni basın görevlilerini elde ederek Ermeni kamuoyunu etkilemiştir(306). Bununla birlikte Taşnak Fırkası'nın "İngiliz himayesinde bir Ermenistan" kurulması yolunda işledikleri cinayetleri kabul etmeyen, bu nedenle Eçmiyazın hükümetinin siyasetini destekleyen bir kısım Ermenilerin varlığı İstanbul'daki İngiliz yetkililerini sürekli huzursuz etmiştir(307).

Ermeni komitecilerinin, İstanbul'daki diğer zararlı derneklerle de ilişki kurmalarında ön ayak olan İngilizler(308) bu komitecileri titizlikle örgütlemiştir(309). Şu-

- 302 Daha İstanbul'un işgulünden hemen sonra Taşnak Fırkası İngiliz Haberalması'na yardım önermiş, Bennett'in kabulü üzerine kapatılan Meclis-i Mebusan üyelerinin evleri bu dernek elemanlarına gözetlenmiştir. Bennett, John Godolphin. **Witness**. Hodder Stoughton, London, 1962.
- 303 Bunlarla birlikte bazı Ermeni gençleri İngilizler tarafından askerlik konusunda eğitildiler. TİTE Arş. K. 39, F. 13242. Ayrıca Ermeni sufkastçıları da İngilizlerce kışkırtıldı. TİTE Arş. K. 39, F. 14445, 14479. 1921 yılı başından itibaren İstanbul'da görevli haberalma memurları arasında Ruslar da bulunmaktadır (ATASE A ş. A. 1/7895, K. 1560, D. 118, F. 9; TİTE Arş. K. 39, F. 14502, 14524). Kastamonu çevresinde Ermenilerden kurulu İngiliz İstihbaratı için bk. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 955, D. 17, F. 12, 17.
- 304 TİTE Arş. K. 39, F. 14558.
- 305 Ermeni Patrikhanesinde Çakıryan isimli bir Ermeni, İngiliz Hükümeti temsilcisi olarak görev yapmıştır (Şubat 1922'de). ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 11/1-2.
- 306 Bu basın görevlileri arasında Jagadamard Gazetesi askeri yazarı Novasartyan Karnik (ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 10/1), Tramvay Şirketi Özel Kalem Müdürü ve Ermeni gazeteleri yazarlarından Topçuyan (TİTE Arş. K. 39, F. 14460), Minas Minasyan (TİTE Arş. K. 39, F. 14500) bulunmaktadır.
- 307 TİTE Arş. K. 39, F. 14495.
- 308 TİTE Arş. K. 39, F. 14435, 14497.
- 309 Komitecilerin görevlendirildikleri yerler ve raporlarında kullandıkları şifre adları bunlar değiştiğçe Ankara'ya bildirilmiştir (Örnek. TİTE Arş. K. 39, F. 14489, Ek. 17) Ayrıca İngilizlerle çalışan komitecilerin öğrenilebildiği kadariyle biyografileri ve

bat 1922'de Galata, Beyoğlu ve İstanbul'dan haber toplamak üzere Haralambidis isimli bir Rumla birlikte Agop Mezorluyan ve Yırvanel'in bulunduğu bir kurul oluşturulmuştur(310). İngiliz Haberalması bu tür çalışmalar yanında, Anadolu'dan İstanbul'a gelen Ermeniler'den Avrupa'da kullanılabilircek, propaganda aracı olabilecek bilgiler toplamaya çalışmıştır(311).

1922 yazında İngilizler İstanbul'daki gereksinim fazlası cephane ve askeri malzemeyi Çanakkale'ye göndermeye başlamış(312). Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra da Ermeni ve Rum komitecilerinden gruplar Çanakkale'ye gönderilmiştir(313).

f. Yurtdışı Çalışmaları

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra, Doğu Anadolu'da bir Ermenistan kurulması yolunda çalışmalarını hızlandıran Ermeni önderleri Avrupa ve Amerika'da çeşitli politik oyunlara girişmek yanında, komitecileri örgütleyerek, propaganda ve yapılan bağışlar yoluyla(314) komiteleri güçlendirmeye çalışmışlardır.

bulunabilmişse fotoğrafları Ankara'ya gönderilmiştir. TİTE Arş. K. 39, F. 14500-1401, 14511, 14512, 14514, 14575, 14595).

310 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1500, D. 119, F. 12/1.

311 TİTE Arş. K. 39, F. 14352. Mayıs 1922'de Anadolu'da dolaşip İstanbul'a gelen Ermeni aktivist İskender Mühürçüyan İngiliz Haberalması'na sorguya çekilmiştir. Sorgu biçimine ilişkin raporlardan, Pandikyan ve Mardik Tulumbacıyan'ın Mühürçüyan'ı yönlendirici sorular sordukları görülmektedir. TİTE Arş. K. 39, F. 14437, 14439, ayrıca F. 14436, 14442, 14447, 14451, 14497).

312 TİTE Arş. K. 39, F. 14498. İngilizler Eylül 1922'de Ayestafanos'a da yığınak yapmışlardır. TİTE Arş. K. 39, F. 14548.

313 26.11.1922'de 150 Rum ve 150 Ermeni gönderilmiştir. TİTE Arş. K. 39, F. 14555, 14402, 14556.

314 Ermeni komitecilerinin, Mütarekeden sonra, Doğu Anadolu'yu dahi görmemiş Ermeniler ve Amerikalılar arasında yaptıkları propaganda başarılı olmuş ve milyonlarca dolar bağış toplanmıştır (Malkasian, Mark. *The Disintegration of the Armenian Cause in the United States, 1918-1927. Middle East Studies* 16 (1984) Sh. 356.

Balkanlar'da Taşnak Fırkası'nın Ermenistan'ın yönetimini tekrar ele geçireceğine inanan Romanya, Ermeni komitecilere yataklık etmiş(315), Bulgaristan'da(316) da benzer bir görüş egemen olmalıdır ki, özellikle İngiliz Haberalması'na çalışan Ermeni memurlar sık sık Bulgaristan'a girip çıkmıştır(317).

1922'nin ilk aylarında bazı Ermeni demekleri ile Ermenistan Cumhuriyeti'nin amacı, Sevr hükümleri gereği kendilerine verilen Doğu Anadolu'nun bir kısmı ile Sovyet Ermenistan'ını birleştirebilmek olmuştur (318). Bu konuda İtilaf Devletlerine yapılan başvurular sonuçsuz kalmıştır. Çünkü 1921'de Yunan ordusuna karşı kazanılan Sakarya Savaşı, batılı devletleri Sevr hükümlerini yeniden gözden geçirmeye zorlamıştır(319).

1922 Mayısında Hıncak ve Taşnak birleşmesi üzerine İstanbul Ermeni komitelerini güçlendirme amacıyla 34 kişilik bir komitenin İstanbul'a gönderilmesi Amerika'da bulunan "Ermeni-Amerikan Cemiyeti" tarafından planlanmıştır. Yine bu dernek Amerikalı yöneti-

315 TİTE Arş. K. 39, F. 13240, 14347. Taşnak Fırkası'nın Bükreşte bir komitesi bulunuyordu. Mayıs 1922'de bu komite üyelerinden Rebtos Lertogyan'ın İstanbul'a gelmesi söz konusu olmuştur (TİTE Arş. K. 39, F. 14440). Mart-Mayıs 1921'de Romanya da yapılan kongrelerde komiteciler Erivan'da Taşnak Hükümetini kurma planları yapmıştır.

316 Bulgaristan'da Ermeni nüfus 32.000, Yunanistan'da 12.000, Romanya'da 15.000 idi. TİTE Arş. K. 38, F. 4362.

317 İngilizlerle çalışan Arşak Pandikyan isimli bir Ermeni Nisan 1921'de Romanya'dan İstanbul'a dönerek, bazı Ermenileri Romanya ve Bulgaristan'a göndermeye karar vermiş (TİTE Arş. K. 39, F. 14412), bir süre sonra tekrar Bulgaristan'a gitmiştir (TİTE Arş. K. 39, F. 14414, 14428, 14498, 14448, 14449).

318 Paris'teki Ermeni temsilcilerinin isteği, belirlenen araziden Türk askerinin boşaltılması, bölgeye İtilaf Devletleri denetiminde uluslararası jandarma birlikleri getirilmesi, Ermenistan'a mali yardım yapılması, geçici bir süre için kurulacak devletin vesayet altına alınması, Kilikya bölgesinde özel bir idare kurulması, bu bölgeden göç etmiş olan Ermenilerin yerlerine döndürülmesi idi (**Vakit**. 5.3.1922). Konuyla ilgili Lord Curzon'un, Noradunkyan'ın görüş ve beyanatları için bk. **Hakimiyet-i Milliye**. 29.3.1922, **Peyam-ı Sabah**. 8.4.1922, **Hakimiyet-i Milliye**. 14.4.1922.

319 Malkasian. Sh. 356.

cilerin Ermeni görüşünü(320) desteklemesi için çalışmaya başlamıştır(321).

Temmuz ayında Paris'te Ermeni temsilcilerinin istifası ile,yeni yapılan seçimlerde Gabriel Noradunkyan yeni kurulun başkanlığına seçilmiş(322), Amerika(323), İtalya, Londra, Cenevre, Brüksel ve Beyrut'ta birer Ermeni temsilciliği kurulmuştur(324).

İzmir'in Türklerce alınması ve Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra, İstanbul'da bazı ko-

- 320 TİTE Arş. K. 39, F. 13274. Yine aynı ay içinde İstanbul'a gelen Amerikalı Dr. Harold Ermeniler için bir konferans vermiştir (TİTE Arş. K. 39, F. 14443). Derneğin ismi "American Friends of Armenia" (AAS) idi. Bu dernek yine Amerika'da kurulmuş olan "American Committee for the Independence of Armenia" ile mahalefet içinde idi. AAS Başkanı Montgomery Kilikya'dan Ermenistan'a uzanan büyük Ermenistan'ı kurmak istiyor, bu uğurda bir taraftan Avrupa'da propaganda yaparken, diğer taraftan 1919'dan beri İstanbul'dan Amerikalı senatörlere yazdığı mektuplarla yöneticileri olumsuz etkileyen Amiral Bristol'ü görevden aldirmek istiyordu. Malkasian. Sh. 355-358. Bir belgede Amerikan Şarkı Garib Muavenet Cemiyeti'nden (Yakın Doğu Yardımlaşma Derneği) ve bu derneğin Türkiye'deki temsilcisi Bowel Vekent isimli kişiden söz edilmektedir. Bu kişi Avrupa'ya Türk zulmüne ilişkin haber göndererek, araştırma heyetleri gönderilmesini istemiştir. TİTE Arş. K. 39, F. 10888/55-56.
- 321 Malkasian.Sh. 356. 1922 yazında Sofya ve Filibe'de yapılacak Taşnak Fırkası Kongresi'nde de bu girişimin sonuçlarının tartışılması söz konusu edilmiş, 5.7.1922'de İstanbul Taşnak Fırkası ileri gelenleri birleşerek kongre hakkında bazı kararlar almışlardır (TİTE Arş. K. 39, F. 14517, 14509). 29.6.1922 tarihli bir raporda da Amerika ve İsviçre'de Ermenilerin kongre yaptıkları belirtilmektedir (Tİ E Arş. K. 39, F. 13259). İsviçre'deki Ermeni örgütü ile, İstanbul Taşnak Örgütü arasındaki ilişki Şevariş Mişakyan kanahıyla kurulmuştur. TİTE Arş. K. 39, F. 13243.
- 322 Heyetin müsteşarlığına Parani, diğer üyeliklere Dr. Tarosyan, Sınanyan, Arşak Çobanyan, Babacanyan, Safrastıyan ve Aramozyan getirildiler. Ekonomik konularla ilgilenmek üzere de Bogos Esmeryan, Abraham Koğasok seçildi. TİTE Arş. K. 39, F. 14507, 14510.
- 323 Amerika'da 130.000 kadar Ermeni yaşamakta idi. TİTE Arş. K. 38, F. 4362.
- 324 TİTE Arş. K. 39, F. 14507. Ortadoğu ve Balkanlar'daki Ermeni örgütlenmesi ise şöyle idi: Taşnak Fırkası Türkiye, Romanya, Bulgaristan ve Yunanistan'daki Ermeni çalışmalarını organize etmiş, Hinçaklar ise, Yunanistan, Suriye, Erivan ve İran'da kuvvetli gruplar kurmuşlardır. Tahran'daki zengin Ermeni komitecilerden Haçator, Mavseshan, Leon Tatosyan ve Şahbazyan İran komitesini madden ve manen desteklemiştir. TİTE Arş. K. 39, F. 14599. Ek. 18. Ayrıca merkezî Halep'te olmak üzere "Kilikya Kuruluş Komitesi" kurulmuştur (TİTE Arş. K. 39, F. 14574).

miteciler dışında(325), Ermeniler ılımlı bir politika izlemişlerdir.

2. Rumlar

a. Fener Patrikhanesi

Rum Ortodoks Patrikhanesi Örgütünde, patrik ve patrik vekiline Sen Sınod üyeleri ile(326) sivil örgüt memurlarının bağlı olması(327), Patrikhane'nin dönemin siyasi olaylarından etkilendiği veya olayları etkileme yolunda çalıştığı sonucunu doğurmaktadır. Çünkü mütareke döneminde bu sivil memurlar ya Yunan Yüksek Komiserliğinin veya İngiliz Siyasi Temsilciliğinin elemanları olmuştur(328)

Türk hükümetinin 1921 yılı içinde kazanmış olduğu başarılar İstanbul'daki bazı işbirlikçileri, Rumlarla da ilişki kurmaya itmiştir. 14 Kasım 1921'de İlä-yı Vatan' dan bir heyet Patrikhane'ye gitmiştir(329).

Nisan 1921'den itibaren boş olan Patriklik makamına(330), 8 Aralık 1921'de Meletios IV. Metaxakis getti-

-
- 325 Şiddet yanlısı komiteler emirleri dış merkezlerden almakta idi. TİTE Arş. K. 39, F. 14554, 14556. Hatta İngilizler tarafından Ermeni komitelerinden General Antranik'in İstanbul'da İngiltere'nin istediği bir yönetim şeklini kurmakla görevlendirilmesi planlanmıştır. TİTE Arş. K. 39, F. 14558.
- 326 Meletios'un patrik seçilmesi ile Sen Sınod üyeliklerine, Karaferye, Rodos, Aydın, Kudıköy ve Çatalca metropolitleri atanmıştır. (ATASE Arş. A. 1/4282, K. 1677, D. 33-B, F. 7/1-3).
- 327 Şahin, Sh. 95.
- 328 Mütareke döneminde Fener'e Yunan Kızılhaçı ile Atina ve Selanik bankalarının mali destek sağlaması bu fikri güçlendirmektedir. Patrikhane'nin ihanetleri. 13 Temmuz 1972.
- 329 Bunların hedefi ruhanilerin Yunan Komiserliği ile daha kolay ilişki kurabileceğini düşünerek, Patrikhane'yi etkilemek olmalıdır. Bu ilişki kurma girişimi 16 Kasım'da yinelenmiş, Patrik Vekili, bu heyeti, kuşkuyla kişiler olduğu gerekçesiyle reddetmiş, kendilerine Yunan Yüksek Komiserliği ile görüşmeleri bildirilmiştir. TİTE Arş. K. 39, E. 14354.
- 330 Patrik Dorotheos Londra'da ölmüş, 11 Nisan 1921'de "Centaur" savaş gemisiyle getirilerek, İstanbul'a gömülmüştür. Jaeschke, Gotthard. **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**. T.T.K. Bas., Ankara, 1971, Sh. 52.

rilmiş, Venizelos yanlısı Melitios'un Patrikliğe getirilmesi Yunan hükümetinin olumsuz tepkisine yol açmıştır(331). Patrik seçiminde İstanbul'daki zengin Rum tüccarlarının etkili olması, Anadolu Rumları içinde Venizelist yanlılarının etkili olduğu sonucunu doğurmaktadır(332). Meletios, zengin Rumlar yanında, seçimde en önemli rolü oynayan İngilizlerle de işbirliği yapmış (333), Şubat 1922'de Meletios Londra'ya giderek Lloyd George ile görüşmüştür. Bu görüşmede İstanbul Rumları ile Yunan hükümetinin işbirliğinin uygun olduğunu ileri süren Meletios, Avrupa dönüşü, yayınladığı genelgeyle Avrupa kamuoyunun yanlarında olduğunu açıklamıştır (334).

1922 Martında Rum Patrikhanesi'nde Patrik başkanlığında yapılan toplantılarda, İstanbul halkının da başlayacak Türk-Yunan çarpışmasında görev alması gerektiği, Patrikhane'ye bağlı tüm kilise papazlarına bu konuda emir verildiği belirtilmesine karşılık(335), Meletios, 1922 ortalarında bir demecinde ise, Yunan ordusunun geri çekilmesiyle Rumlar'ın durumunun ümitsizleştiğini, Kemalizmin galip geleceğini belirtmiş(336), bu

- 331 **Hakimiyet-i Milliye**. 23.12.1921. Jaeschke . TKSK. c. I, Sh. 168. Meletios 1916'da Kıbrıs'da Larnaka Rum Metropolidi iken, 1918'de Atina Metropolidliğine atandı. Bu dönemde Venizelist propaganda amacı ile, Paris, Londra ve Washington'da çalıştı. 1920'de Venizelos düşünce O da, yerinden alınarak Amerika Birleşik Devletleri'ne sürüldü. 1921 Aralık ayında İstanbul Ortodoks Patriği seçildi. İşgal kuvvetlerinin Anadolu yenilgisinden sonra Eylül 1923'de patriklikten çekilmek zorunda kalarak, Iskenderiye Ortodoks Kilisesinin başına geçti. Kitsikis, Dimitri. **Yunan Propagandası**. Toker Matb., Meydan Yay., İstanbul, 1963. Sh. 354.
- 332 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 70.
- 333 Meletios'un patrik seçilmesinden sonra, Çavuşyan ve bir İngiliz Binbaşı Meletios'u ziyaret ederek görüşme yaptılar. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 4/1.
- 334 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 118, F. 5/4. Meletios'un bu gezisi sırasında Ankara'dan gönderilen yeni bir patriğin İzmit'e geldiğinin duyulması, İngiliz Siyasi Temsilciliğinde telaşa yol açmıştır. TİTE Arş. K. 39, F. 16411.
- 335 TİTE Arş. K. 39, F. 13425. Bu toplantılara Yunan subayları da katıldı.
- 336 Jaeschke. TKSK. Sh. 179.

korkusu Meletios'u önce İngilizlerden, daha sonra Robert Kolejin müdürü aracılığı ile Amerikalılardan yardım istemeye itmiştir(337).

İngilizler, 1922 başlarında Rumlara fazla hoşgörülü davranarak, Türklere karşı sıkı bir denetim uygularken, Rumların silahlı kuvvetlerine göz yummuşlar(338), Şubat ayı içinde bu hoşgörü öyle boyutlara varmıştır ki, Karaköy'de çıkan bir olay yüzünden bazı Rum ve Yunanlı tüccarlar Harrington'a sert bir dil kullanarak dilekçeler verme cesaretini göstermişlerdir(339).

Meletios, patrik oluşundan sonra, hem Avrupa'ya, hem Yunan hükümeti temsilcilerine karşı, kral hükümetini destekler görünmesine karşın, Venizelos yanlısı bir politika izlemiştir. Meletios başlangıçta Yunanlılarla işbirliğine yanaşmayarak(340), yaptığı görüşmelerde(341) Yunan hükümetine yardım karşılığı, Patrikhane'ye karşı Metropolitlerin hükümetçe korunmalarını istemiştir(342).

337 TİTE Arş. K. 39, F. 16408. 1922 sonlarında da Meletios bir demecinde İngilizlerin Rum göçleri konusunda sesini yükseltmesi gerektiğini belirtti. **Renin.** 15.10.1922.

338 **Öğüt.** 26.1.1922.

339 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 1/1. Doğal olarak bu anlayışın en önemli nedeni Yunanlıların ve yerli Rumların İngiliz politikasına hizmetleri olmasıdır. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 118, F. 30/1.

340 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 4/2. İzmir Rumları Meletios'a gönderdikleri bir heyet aracılığıyla hükümetle patrik arasında anlaşma istediklerini belirtmişlerdir. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 11/5.

341 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 6/5. TİTE Arş. K. 39, F. 14577.

342 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 10/4. Yunan hükümeti Meletios'u diğer Metropolitlerle anlaşmak üzere yönlendirmiş, bunu sağlamak için General Yirano, Miralay Kondilis ve Bnb. Mazareket araya girmişlerdir. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 12/5. Patrikhane ile kiliselerin işbirliğinde bu görüşmelerden sonra yumuşama olmuş, kiliselerle Patrikhane arasında Sırp Elçisi Şayovç'ın aracılığıyla gidip gelmeler olmuş, Üsküp Metropolidi Nemenadyos, Patrikhane'nin resmi yayın organı olan "Ekole Sıyasnikı Alinya"nın başyazarlığına getirilmiştir (Mayıs 1922). TİTE Arş. K. 39, F. 14443.

b. Yunanlıların Yerli Rumları Kullanma Girişimleri

Yunanlılar, II. İnönü Savaşı'nda örgütlü bir askeri güçle karşılaşmışlardır. Bu yenilgiden sonra, çok iyi hazırlanma gereğini kavrayan Yunan parlamentosu savaşa 650.000.000 drahmî ödenek ayırırken, 53.000 Yunanlıyı askere almıştır(343). Sakarya Zaferi'nden sonra ise, Türk hükümeti uzlaşmaya yanaşmayan bir tutum takınmıştır(344).

Yunanlılar Sakarya yenilgisi ardından, özellikle 1922 başlarında, savaşta yerli Rumları da kullanma politikasına ağırlık vermiş(345), İstanbul üzerinde hak iddia eden Yunanistan, Yüksek Komiserliğinin direktifiyle İstanbul ve civarında Yunan birlikleri ve yerli Rumlarca bazı önlemler alınmasını sağlamış, Şile'den Rumeli'ye Rum çeteleri geçirilmiştir(346). İstanbul Komiserliği yerli Rumları silah altına çağırarak, askere yazılmalarını istemiş, onları Gemlik ve Mudanya yöresine göndermiş (347), Silivri ve çevresindeki Rum halka silah dağıtmıştır(348). Çengelköy'deki bir Rum kilisesine 600 kadar mavzer depolandığı da Ankara'ya bildirilen haberler arasındadır(349). Ayrıca Büyükada'da Hristos bölgesinde bulunan bir Rum yetimhanesi de askeri kışla haline getirilerek, yerli Rumlar ve okul öğrencileri eğitilmiş, öğrenciler resmî elbiseler giydirilerek, silahlandırılmışlardır(350).

343 Şimşir, Sh. 53.

344 Şimşir, Sh. 261.

345 Özellikle Türk m lisleri ni zleme müfrezelerinde yerli Rumlar kullanıldı. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 12/6.

346 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 11/4. Bu çeteler 1921 Mayısından beri sık sık Türk jandarmasıyla çatışmaya girmişlerdir. TİTE Arş. K. 39, F. 10895/26-27.

347 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 7/4, 10/4.

348 TİTE Arş. K. 39, F. 14525/5.

349 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 118, F. 24.

350 TİTE Arş. K. 39, F. 14485.

Batı Anadolu'da Yunanistan özerk bir devlet kurmayı, Anadolu Cemiyeti de padişahın koruması altında bir "Batı Anadolu Hükümeti" kurulmasını tasarlamıştır (351). Sakarya'daki Yunan başarısızlığından sonra, Anadolu Rumları da bir İyonya devleti düşüncesiyle ortaya çıkmışlar, Venizelist subaylar da bu düşüncüyü destekleyerek, Rumlarla işbirliği yapmışlardır. Buradan yola çıkarak Rumlar, Milli Müdafaa Komitesi'ni kurmuşlardır(352). Bu devlet kurma eylemine "Micro-Asya Harekâtı" denmiştir(353). Venizelistlerin bu hareketi desteklemesi ve Venizelist propagandanın yerli Rumlar ve ordu içinde başarılı oluşunun nedeni, Yunan ordusunun Anadolu'da almış olduğu yenilgiler olmuştur(354).

İngilizler(355), 1922 başlarında Yunanistan'a ekonomik desteği kesmekle beraber(356), Yunan ordusu içindeki politik çekişmeyi yumuşatmayı hedefleyen bir politika izlemişlerdir. Mayıs ayında orduda birliğin sağlanabilmesi için, Venizelist general Yirano ile, Yunan hükümeti temsilcisi Papulas arasında İngilizlerin hazırladığı görüşmeler yapılmıştır(357). Buna karşın içinde subayların da bulunduğu Venizelos yanlıları İstanbul'da ve cephelerde Kral karşıtı bildiriler hazırlayarak bunları

351 Bk. III-C.4.g.

352 İstanbul'da Ermenilerle işbirliği yapan komite budur. TİTE Arş. K. 39, F. 13250. İzmir ve civarı ile, Bandırma, Bursa yöresinde Yunanlılar Ermenilerden asker almışlardır. Bundan amaç, Ermenilerin menzil hizmetleri ile, jandarmada çalıştırılması, bir bölümünün de cepheye gönderilmesidir. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 12/6.

353 Şimsir. Sh. 409-410, 415. Umar, Bilge. **İzmir'de Yunanlıların Son Günleri**. I. bsk., Bilgi Yay., Ankara, 1974. Sh. 249-250.

354 Oysa 1921 yılı içinde Yunan ordusuna İstanbul'daki zengin Rum tüccarlarca yardımlar yapılmıştır. Çiçek, Rahmi. **Türk Basınında Azınlıklar**. TİT Enst., 1985 Sh. 107-109 (Basılmamış Y. L. tezi). TİTE Arş. K. 39, F. 14351.

355 Harrington'un Padişahla görüşmelerinden sonra, Padişah Yunan tarafı ile görüşmeyi kabul etmiş, Yunan askeri temsilcisi Foçis ile bir araya gelerek, barış koşulları konusunda bazı kararlar almışlardır. TİTE Arş. K. 39, F. 14358.

356 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 12/5.

357 TİTE Arş. K. 39, F. 13250, 13253.

dağıtmışlardır(358). Yunan hükümeti savaşla birlikte, bir taraftan da Yunan kamuoyu ile uğraşmak zorunda kalmıştır. 1922 ortalarında Venizelistlerin de etkisiyle Atina çevresinde ayaklanmalar çıkmış(359), kamuoyundaki hareketlere karşı Kral, Kiliseyi seferber ettiyse de bu, siyasi ikiliğin Kiliseye de sıçramasından başka işe yaramamıştır(360).

3 Ağustos 1922'de Lloyd George'un Yunanistan'ın İstanbul'u işgal etmesini desteklediğini belirtmesi, Yunanistan ve Avrupa'da büyük etki yapmıştır(361).

Büyük Taarruz öncesi İzmir ve çevresindeki Rum zenginlerin çoğu Yunanistan ve Mısır'a kaçmış(362), 1923 başlarında da İstanbul'daki Rum ve Ermeni zenginlerin büyük kısmı ücret karşılığı İtalyan uyruğuna geçerek İstanbul'u terketmiştir(363). Kemalistlerin İstanbul'u alacaklarının anlaşılması da Rumların İstanbul'dan kaçmak zorunda kalmasının nedenlerinden birisi olmuştur (364). Nisan 1923'te İstanbul Rumlarından bir bölümü halen Yunan saldırısını bekleyerek, Fener, Tatavla ve Kumkapı'da kiliselerde yaptıkları toplantılarda olası Yunan saldırısındaki tavırlarını tartışmışlar, İngiliz-

358 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 12/7. Bu dönemde ordu içinde savaş karşıtları da baş göstermeye başlamıştır. TİTE Arş. K. 39, F. 16406.

359 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 2/4.

360 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 2/3-4.

361 Şimşir. İBSİ. Sh. 430-431. Daha 1921 Şubat ayı içinde Konstantin'in başkanlığında toplanan bir konferansta, Yunan devlet adamları Midye-Enes hattına kadar Trakya'nın Türklere teslimi düşüncesini kesinlikle reddetmişlerdi. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 119, F. 3/2, 28 Ağustos'ta Panai Kilisesinde izci örgütü ile Rum komiteciler, Yunan subayları ve Yunan temsilcisinin katıldığı bir toplantıda Türkler alcyhinde konuşmalar yaparak, Rumluğun kurtarılacağı hakkında kanılarını dile getirmişlerdir. TİTE Arş. K. 39, F. 13242.

362 TİTE Arş. K. 39, F. 16406. Yunanistan'a da büyük bir göç olmuştur. **Açıksöz**. 16.9.1922.

363 TİTE Arş. K. 39, F. 16411.

364 Yunanlıların Lozan'a kadar en büyük istekleri, Yunanistan'a göçmüş olan bu Rumları tekrar İstanbul'a döndürmek olmuştur. Pakçer, Esat Cemal. **Siyasi Tarihimizde Kırk Yıllık Hariciye Hatıraları**. Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1952, Sh. 116.

lerden aldıkları bombaları Rum halkına dağıtmışlardır (365).

c. İstanbul'daki Venizelist Dernekler

Yunan ordusu ve Rum halkı arasındaki iç politik çekişme İstanbul'a da sıçramış(366), Venizelistleri örgütlenmeye, yeni dernekler kurmaya itmiştir. Bunların içinde Venizelist propağanda için kurulanlar yanında, Kral ve Kral yanlılarına suikast amacıyla kurulmuş dernekler de bulunmuştur.

Yönetim merkezi, Sutrazi sokağındaki Zografyon Mektebinde (Beyoğlu) bulunan Rum "Milli Müdafaa Cemiyeti"nin(367) reisi Dr. Y. İstavridis idi. Dernek üyeliklerinde Patrikhane'den İ. Tomaris, Atina Bankası Müdürü G. Kostantidıs, Patrikhane'den Y. Amanos, Proia gazetesi müdürü A. Kaleteos, Proia'dan K. İspalozıs, Horonos'dan K. Margıttıs, Ahidromos'tan K. Perardos, vb. bulunuyordu. Üyelerden de anlaşılacağı üzere, dernek İstanbul Rum kamuoyunu etkileyecek araç ve görevlere sahip üyelere oluşmaktaydı. Ordu ve Rum halkı içinde Venizelistlerin çoğalmasından, Venizelist dernekler içinde en etkili olan Milli Müdafaa Cemiyeti'nin büyük etkisi olmalıdır. Yerli Rumlar bu derneğin çalışmalarını destekleyebilmek için aralarında yardımlar toplamışlardır(368). Bu derneğin toplantılarına zaman zaman bazı Yunan subayları da katılmıştır.

Beyoğlu'nda Cadde-i Kebir'de İstavri Tomaris başkanlığında "Ahali Fırkası" kurulmuştu. Parti üyeleri

365 TİTE Arş. K. 39, F. 16631.

366 FM Arch. Ku. 20N1103, Ka. 40, F. 2071. Zaman zaman bu çatışma silahlı çatışmaya dönüşmüştür.

367 Paris ve Londra'da da şubeleri bulunan bu derneğin İstanbul şubesi 30 Ocak 1921'de Paris Konferansı'na çektiği bir telgrafla Yunanlıların hakları ve ulusal çıkarlarının korunmasını istemiştir. **Alemdar**. 31. K. Sani 1337. No. 3063.

368 **Alemdar**. 3.2.1921. No. 3066.

dava vekili İ. Tomaris, tüccar B. Kurdoğlu, Dr. İ. Papadopoulos, Y. Anastasiadis, D. Puntaridis, Y. Zamanos, dava vekili N. Konstantinidis, Y. Kalgopoulos ve N. Morfinis idi(369).

Beyoğlu Alaeon sokağında Dr.Y. Satrupos'un başkanlığı, Dr. Y. Vastravelis, Dr. Y. Markis, Dr. K. Vardapoulos'un üyeliklerinde "Milli Cemiyet" kurulmuştı(370).

Bu dernekler dışında Yüksekaldırım Angelidi Kütüphanesi'nde Gasopoulos başkanlığında bir başkan yardımcısı ve bir üyeden oluşan "Müstakıl Siyasi Fırka", Patrikhane üyesi Haçopoulos'un kurduğu "Rum Siyasi Kulübü", İstavridis'in "Edebiyat Kulübü", Beyoğlu Asmalıescit'de Dr. Peçalı'nın başkanlığı ve Dr. Kalaycı'nın 2. başkanlığında "Giritliler Cemiyeti", üye sayısı 250 civarında olan İstanbul'daki seçkin Rumların üye bulunduğu A. Kolov Korhos başkanlığında "Yunan Kulübü" ve Tatavla'da Aya Dimitri Manastırı karşısında "Tatavla Yunan Cemiyeti" bulunuyordu(371).

M.M. raporlarında Konstantin ve yanlılarına suikast yapmak amacıyla kurulmuş iki Venizelist komitenin varlığından da söz edilmektedir. Bu komiteler, 1921 ortalarında faaliyet göstermiştir. Bunlardan merkezi Gümülcine'de bulunan ve ayrı bir Yunan hükümeti kurma yanlısı olan "Doğru Yol Komitesi", Bulgar ve Sırplarla anlaşma girişiminde bulunmuş(372). Komite, Anastas Yuvanidis başkanlığında yaptığı toplantıda Konstantin'e suikast planlamıştır(373).

Fener Patrikhanesi doğu papazı İskeçeli Zaharidis

369 ATASE Arş. A. 1/4282, K. 1677, D. 33-B. F. 7/1-3.

370 ATASE Arş. A. 1/4282, K. 1677, D. 33-B. F. 7/4.

371 ATASE Arş. A. 1/4282, K. 1677, D. 33-B. F. 7/5.

372 TİTE Arş. K. 39, F. 10895/29.

373 TİTE Arş. K. 39, F. 10895/28-30. Basın ve belgelerde Doğru Yol Komitesi'nce suikast yapıldığına ilişkin bir kayıt yoksa da, 1922'de Konstantin yanlılarına suikast girişiminde bulunulmuştur. Örneğin İstanbul'da bir Yunan subayına suikast yapılmış, yine aynı örgütçe Atina'da bir hukukçu öldürülmüştür. **Öğüt.** 25.1.1922.

de "Büyük İnkılab" isimli bir komite kurmuştur. Bu komite Trakya'daki Rum çete reislerini Patrikhane'ye çağırarak, girişecekleri çalışmalara ilişkin talimat vermiştir(374).

E. TÜRK KUMANDANLARINA SUİKAST AMACIYLA ANADOLU'YA GÖNDERİLENLER

I. Dünya Savaşı'nın bitmesinden sonra Taşnak Komitesi, eski İttihat Terakki liderlerini izleyerek öldürmek amacıyla "Nemesis" isimli bir örgüt kurmuştur(375). Ermeni suikastçılar 1919'dan başlayarak listelerine aldıkları liderleri öldürmeye başlamışlardır(376). Hazırlanan suikast listelerinde adı geçen kişiler, Enver Paşa, Talat Paşa, Ahmet İzzet Paşa, Mustafa Kemal Paşa, eski Van Valisi Cevdet, eski Ankara Valisi Atıf Bey, Kasap

374 TİTE Arş. K. 39, F. 10805/28-31.

375 Lowry, Heat W. 19. ve 20. yüzyıl Ermeni terörizmi "devamlılık bağı". **Uluslararası Terörizm ve Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı**. A.Ü. Bas., Ankara, 1994. Sh. 74. Tanaklar 1919'da İstanbul'da bir "Suikast Sorumlu Bürosu" kurmuşlardır (Gunter, Michael. Ermeni terörizminin çağdaş görünümü. **UTUMK**, Sh. 105). Ermeni Suikast Teşkilatı'nın kuruluşuna ilişkin bir belgede, Mütareke'nin imzalanmasından önce İsviçre'de yapılan Taşnak Kongresi'nde bu örgütün kurulduğu anlatılmaktadır. Bunu organize etmek için para da toplanan Kongrede, önce tehciri (göç ettirme) kararlaş-tıranların, daha sonra aldıkları emirleri şiddetle yerine getirenlerin öldürülmesine karar verilmiştir (TİTE Arş. K. 39, F. 13252, 14401). İsviçre ve Amerika'daki Taşnak Kongrelerinde oluşturulan 20 kişilik ekip Ankara'nın dikkatini çekmiş ve bu konuda 21 Nisan ile 29 Haziran arasında yazışmalar yapılmıştır (TİTE Arş. K. 39, F. 14388, 13249, 14438, 13259, 13275). Amerika'dan İstanbul'a gönderilen 6 Ermeni komitecinin Müslümanlardan ayırd edilemeyecek kadar iyi eğitilmiş olmaları, Ankara'ya durumun ciddiyetini anlatmış olmalıdır (TİTE Arş. K. 39, F. 14590).

376 İlk suikast 4.10.1919'da İttihat-Terakki döneminde Eskişehir Mutasarrıflığı yapmış olan Abbas Hilmi Paşa'ya yapıldı (Kocaturk, Utkan. **Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi**. TİTE Yay., Ankara, 1973. Sh. 78). Ermeni suikast teşkilatının öldürmek istediği kişilerin listesi 1922 tarihli belgelerde geçmektedir. Fakat suikastların 1919-1922 tarihleri arasında yapıldığı düşünülürse, bu listelerin doğal olarak 1919'dan önce hazırlanmış olması gerekir.

Alayı Kumandanı Kazım Bey, Dr. Bahattin Şakir Bey, Sait Halim Paşa(377), Topal Atıf Bey, Hınıslı Şeyh Sait, Kara Kemal, Erzurum Kumandanı Şevki Bey, Maraş Kumandanı Halil Bey, Tevhid-i Elkâr Gazetesi sahibi Velid Ebüzziya Bey, Erzurumlu Fehim Bey, eski Urfa Mutasarrıfı Cevdet Bey, Erzurum İttihat-Terakki merkez üyelerinden Bahattin, Cemal, Edip Hocalar, Medine Muhafızı Fahri Paşa, eski Sivas Valisi Muammer Bey, eski İttihat-Terakki Katıb-i Umumisi (Genel Sekreter) Mithat Şükrü, Halil Bey, Ankara İttihat-Terakki murahhasları Necati ve Atıf Beyler, Çerkez Kör Kasım, Adapazarı-İzmit bölgesi Kumandanı İbrahim Bey, Ankara Polis Müdürü Bahattin Bey, eski Sivas Jandarma Kumandanı Mahir Bey, eski Polis Genel Müdürü Bedri ve Azmi Beyler ıdı(378).

1922 Nisanına kadar Ermeniler bu listedeki kişilerden bazılarının planlanan suikastları gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca İstanbul'da listede bulunmayıp, Taşnak komitecilere engel olmak isteyen bazı kişiler öldürülmüştür. 15 Mart 1921'de Talat Paşa, 6 Aralık 1921'de Sait Halim Paşa, 17 Nisan 1922'de Bahattin Şakir ve Cemal Azmi Beyler Berlin'de öldürülmüşler(379), 1922 Ocak ayında İstanbul'da da bazı siyasi suikastların gerçekleş-

377 Talat Paşa'nın katili Sogomon Tayleryan ve Sait Halim Paşa'nın katili Arşavir Şirakyan bir Amerikan derneğince ödüllendirilmişlerdir (TİTE Arş. K. 39, F. 13249). Daha sonra Şirakyan, Yerganyan adlı suç ortağı ile birlikte Dr. Bahattin Şakir ve Cemal Azmi Beyleri öldürmüştür. (Lowry. Sh. 74).

378 Taşnak Fırkası bu suikastlar ve izlenecek şiddet politikası yüzünden ikiye bölünmüştür (TİTE Arş. K. 39, F. 13255, 14470, 10888/64-65). Karabekir. III. Sh. 974-975. Karabekir'in verdiği liste, adı geçen belgelerden farklıdır. Bu liste daha eski tarihli olmalıdır. Yukarıdaki isimleri kapsayan listelerin birisi 23, diğeri 24 Mayıs 1922 tarihlidir.

379 Jaeschke. TSKS. c. I, Sh. 144, 168; Kocatürk. Sh. 215; Lowry. Sh. 74. 21 Temmuz 1922'de de Tiflis'te Cemal Paşa suikasta uğramıştı. Fakat bu suikastı Ermeni komitecilerin gerçekleştirdiği kuşku bir konudur. (Karadoğan, İsmet. Cemal Paşa'yı Ruslar öldürtmüştü. **Yakın Tarihimiz**, II/15 (1962) Sh. 36-38; Kesim, Firuz. Cemal Paşa Nasıl Katledildi? **Yakın Tarihimiz**, II/18 (1962) Sh. 131-132; Perin, Mithat. Ermeniler Tarafından Şehit Edilişinin 63. Yıldönümünde Cemal Paşa'nın Son Mektubu. **Hürriyet**. 22.7.1985-27.7.1985).

tirilmesi planlanmıştır. Bu plan çerçevesinde, Polis Müdüriyeti memurlarından Ömer Efendi, ulusal kuvvetler yanlısı olmasından dolayı Artin Efendi(380), komite reislerinden Şevariş Misakyan'ı yakalatan Bulgar Vladimiri, Ermeni komitelerince öldürülmüşlerdir. Başkomiserlerden Ali Rıza Efendi yaralanmış ve polis memurlarından İhsan Vahit Efendi ölümle tehdit edilerek, daha sonra öldürülmüştür(381).

Berlin ve Konya'da gerçekleştirilen suikastlardan sonra, İngilizlerin de büyük ölçüde destek ve örgütlemesiyle Kuvâ-yı Milliye mensubu kumandanlara suikastlar yapılması planlanmıştır(382). Bu plana göre İngilizlerin tahrik ettiği ve yönlendirdiği Ermeni suikastçıların(383) Bandırma yoluyla Afyonkarahisar'dan geçerek Anadolu içlerine sokulması düşünülmüştür(384). İngilizlerin oluşturduğu bu suikast örgütünün merkezi Berlin'de kurulmuş ve buradaki bir İngiliz binbaşı bu merkezi başına getirilmiştir(385). İstanbul'da ise suikastçıları yönlendirme görevi Captain Bennett ile, İngiliz haberalmasına çalışan Binbaşı Asaf Tayyar'a verilmiştir(386). 20 Ocak'-

380 Vahram Ekmekciyan ve bir başka Ermeni komiteci tarafından öldürülmüştü.

381 Mütareke döneminde Azerbaycan Dahiliye Nazırı Behbudhan Civansirin de Torlakyan isimli bir Taşnak fedaisi tarafından öldürülmüştü (Göztepe. VMG. Sh. 417). İstanbul'da bu eylemi gerçekleştirenlerin elebaşları Şevariş Misakyan, Vahram Ekmekciyan, suikastları yapanlar ise Onnik Mehderyan, Habaryan, Vahan, Zarataryan, Kitabciyan, Yağışikyan, Mercibanyan ve Arşak idi. Hınçak Komitesi'nin de bu siyasi suikastlarla ilgili bulunduğunu yazan M.M. elemanı, 28 Ocak 1922 tarihli bu raporunda İstanbul'daki suikastçıların Rusya ve diğer memleketlerden gelen komitecilerle güçlendirildiğini, yeni girişimlerde bulunacaklarını yazmıştır. TİTE Arş. K. 39, F. 14454, 13245.

382 Avrupa'da Ermeni komitecilerin gerçekleştirdiği suikastlar üzerine Erkân-ı Harbiye M.M.'e başvurarak, İngiliz Haberalmasının bu örgüt hakkında ne bildiğini öğrenmek istemiştir. TİTE Arş. K. 39, F. 13266. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 51.

383 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 35/1, 61.

384 ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 38, TİTE Arş. K. 39, F. 13266.

385 TİTE Arş. K. 39, F. 13266. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 23, 23/1.

386 İngiliz Haberalması bu çalışmalara başlayınca İstanbul'da İngiliz

ta Bennett ve Asaf Tayyar Ankara'ya hareket etmişlerdir(387).

Ermeni komiteleri, sulkast yapacak komitecileri Kınalıada'da eğitmişlerdir(388).

Ocak içinde Ankara bu sulkast örgütü(389) ve çalışmalarını ile ilgilenerek, M.M. ile bu konudaki yazışmalarını sürdürmüş, sulkast liderleriyle birlikte sulkastları yapmak üzere Anadolu'ya geçen Ohannes Halil ve Sarkis Osman isimli iki terörist hakkında bilgiler ve fotoğraflar Ankara'ya gönderilmiştir(390). Ayrıca yine aynı ay içinde bazı Ermeni teröristler hakkında da Ankara'ya bilgi verilmiştir(391). 1922 Nisan ayı sonlarında İstan-

Siyasi Temsilciliğinde görevli memurlar karargâhtan uzaklaştırılmıştır (ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 23, 23/1; K. 1560, D. 118, F. 30/1). Mustafa Kemal ve diğer kumandanlara yapılacak sulkastları düzenlemek için sızan Ermenileri, Bennett İzmir'den bizzat yönetmeye karar vermiştir. Durum tümüyle açıklığa kavuşuncaya kadar M.M., Bursa ve İzmir yöresinde önlemlerin artırılması ı Ankara'dan iste ıştır. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 118, F. 30/1.

387 ATA E Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 118, F. 30/1'de 20 Ocak'da bunların hareket edecekleri bildirilmiş, 11 Şubat 1922 tarihli bir raporda ise, Anadolu'ya geçtikleri doğrulanmıştır. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 118, F. 30.

388 3 Şubat 1922 tarihli bir belge c, Hürriyet-İtilaf'ın bu Ermeni sulkastçılara katılmak üzere bir fedai örgütü kurmakta olduğu, Enver Paşa'nın katledilmesi için de çok para harcadığı yazılmıştır (TİTE Arş. K. 39, F. 14459). 4 Mayıs 1922 tarihli bir başka belgede, Ermeni sulkastçılarıyla İstanbul'daki hiçbir fırkanın işbirliği yapmadığı Ankara'ya bildirilmiştir (TİTE Arş. K. 39, F. 14338). Fakat Hürriyet-İtilaf'ın Ermeni sulkastçılarla işbirliği yapmamış olsa bile, sulkastlar yapmak amacıyla bazı silahlı birlikler kurarak, bunlara "temizleme kabinesi" adını verdiği 10 Ocak 1922 tarihli bir raporda kayıtlıdır (TİTE Arş. K. 39, F. 10887/23).

389 Konya'da Sotiri Yanko ve Trabzonlu Nikolaki isimli 2 Rum sulkastçının da bulunduğu İngiliz haberalma örgütünden haber alınarak Ankara'ya bildirilmiştir (TİTE Arş. K. 39, F. 13315-13317). Bu sulkastlar sadece Anadolu'daki Türk kumandanları için tasarlanmıştır. Eski Eskişehir Mutasarrıfı Ertuğrul Şakir ve eski Polis Müdürü Halil, etrafına topladığı açıkta bulunan bazı polis memurları ve Ermeni komitecilerle kabine üyelerine sulkastlar tasarlamıştır. T TE Arş. K. 39, F. 14589.

390 TİTE Arş. K. 39, F. 13266-13270, 14455, 14479. ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1561, D. 120, F. 23, 23/1.

391 Takma adları Mahmud ve Taceddin olan bu iki Ermeni sulkastçı çok iyi Türkçe konuşanlardan seçilmiş ve sünnet ettirilmişlerdir (TİTE Arş. K. 39, F. 13268, 13271-13272, 14457). Bu sulkastçılar içinde Asaf Tayyar örgütü üyesi Yırvanet (TİTE Arş. K. 39, F.

bul üzerinden Samsun'a geçip, buráda bazı polis memurları ile ilişki kurarak tekrar İstanbul'a dönen ve burada İngilizlerle beraber çalışmaya başlayan Köse Aristidi de Ankara'nın dikkatini çeken teröristlerdendi(392).

Temmuz 1922'de 3 Ermeni teröristin Cide sahillerinde yakalanmasına ilişkin rapordan sonra(393), bu konuyla ilgili son M.M. raporu Kasım 1922'de yazılmıştır(394).

14411), reislerden Muradyan (TİTE Arş. K. 39, F. 13273) ve cep-hane, mühimmat toplamak üzere İstanbul'da bulunan İcranyan adlı bir komiteciden söz edilmektedir. TİTE Arş. K. 39, F. 14582, 13243.

392 Ankara'nın durumu araştırmak için yazdığı yazı (TİTE Arş. K. 39, F. 14476) M.M.'ce doğrulanmıştır (TİTE Arş. K. 39, F. 14466). Köse Aristidi'nin asıl adı Silvio Ricci'dir. Bu kişi 21 Temmuz 1905'te Hamidiye Camii önünde Abdülhamid'e suikast yapanlardandır (Koçaş, Sadı. **Tarih Boyunca Ermeniler ve Türk-Ermeni İlişkileri**. Altıok Matb., Ankara, 1967, Sh. 162). Aristidi, 30 Temmuz 1921'de Batum'dan İstanbul'a gelmiştir. Aynı tarihli belgede gerçek adının Karlo Yuvaniç olduğu belirtilmektedir. TİTE Arş. K. 39, F. 10895/102.

393 TİTE Arş. K. 39, F. 13261, 14476.

394 Bu raporda, Ermeni komitecilerin suikastlar yapacakları ve bunun için bütün komite reislerine emir verildiği belirtilmiştir. TİTE Arş. K. 39, F. 13262, 14556.

100

IV. BÖLÜM

İSTANBUL'UN İŞGALDEN KURTULUŞU VE GRUPLARIN KAPATILIŞI

4 Eylül 1922'de İstanbul'a haber verilerek, düşman ordusunun yenildiği, M.M.'in harekete geçip yerel örgütlerini takviye ederek, Biga yöresinde daha önce depolanmış olan silahların dağıtılması, Bandırma hattının kesilmesi emredilmiştir(1). 9 Eylül'de İzmir'in alınışı ve 11 Ekim 1922'de Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra, Refet Paşa 19 Ekim'de yanında 100 jandarmayla birlikte İstanbul'a gelmiştir(2).

Mütareke'nin imzalanması sonrası, işgal İstanbul'unda görevli yargıç, öğretmen ve hükümet görevlilerinden ulusal amaçlara aykırı hareket etmemiş olanların yine görevlerinde kalması Bakanlar Kurulu'nun 12 Ekim 1922 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır(3). 1 Ka-

1 TİTE Arş. K. 39, F. 16630.

2 **Tevhid-i Efkâr**. 20.10.1922. Soysal. Blv. 26.10.1985. Kandemir, Feridun. Refet Paşa İstanbul'da. **Yakın Tarihimiz**, III/35 (1962) Sh. 257. Giz, Adnan. Refet Paşa İstanbul'da. **Yıllarboyu Tarih**, III/10 (1979) Sh. 23. Nutku, Seyfi. Gençlik Anadolu'nun ilk temsilcisi Refet Paşa'yı İstanbul'da nasıl karşıladı. **Yakın Tarihimiz**, III/35 (1962) Sh. 261-263.

3 Düstur. 3.t., c. III, Sh. 136.

sım'da saltanat kaldırılmış, 4 Kasım'da Tefvık Paşa kabinesi istifa etmiş ve İstanbul sembolik olarak TBMM' nin yönetimine girmiştir(4). Ateşkesten sonra İstanbul'daki muhaliflerin büyük kısmı İngiliz Yüksek Komiserliği'ne başvurmuş, bunlar vapurlarla Mısır, Romanya ve Atina'ya gönderilmişlerdir(5). 5 Kasım'da Ali Kemal, Refet Paşa'nın emriyle tutuklanarak İzmit'e gönderilmiştir(6). Aynı gün Refet Paşa Ankara'dan aldığı 1 Nolu Talimatnameyi yayımlamıştır. Bu talimatname İstanbul üzerinde artık TBMM Hükümeti'nin etkili olduğunu açıkça göstermektedir.

1. *TBMM tarafından 1 T. Sâlide (Ekim) alınan kararlar üzerine BMM'nin tanımadığı örgütün İstanbul'da çalışmalarına son vermesi ve Şehremaneti (Belediye) ve İstanbul vilayeti ve meclis-i idare heyetlerinin Ankara'dan yönerge beklediklerini açıklamaları üzerine, TBMM Hükümeti 4.11.1922'de zevâlinde itibaren İstanbul'un yönetimine el koymuştur.*

2. *İstanbul şimdilik TBMM Hükümeti adına bir vilayet olarak idare olunacaktır. Üsküdar, Çatalca, Beyoğlu mutasarrıflıkları İstanbul vilayetine bağlanmıştır.*

3. *İstanbul merkez daireleri, yani bakanlıklar faaliyetlerini tatil edeceklerdir. Bu dairelerin evrak, eşya ve paralarının korunmasından her dairenin müsteşarı ile müteselsilen reislere şahsen mesuldurler. Harbiye ve Bahriye daireleri ile liman başkanlığı, Seyr-i Seftân (Denizyolları) idaresi doğrudan doğruya Ankara Müdafaa-i Milliye Vekaleti'ne (Milli*

4 Borak, Sadi. Siyasî Suikastler. **Milliyet**. 20.2.1979. Kandemir, RPl, sh. 259.

5 Sosyal. BİV. 26.10.1985.

6 Borak. 20.2.1979.

Savunma Bakanlığı'na) bağlı olmak üzere müsteşarları tarafından yönetilecektir. İstanbul Merkez Kumandanlığı, Polis Müdürlüğü, Jandarma Kumandanlığı ve Haliç Komodorluğu şimdilik doğrudan doğruya benim emrim altında bulunacaklardır.

İstanbul'da bulunan bütün askeri kıtalar merkez kumandanlığına, harp gemileri Haliç Komodorluğu'na bağlı bulunacaktır.

Hakimler TMM nâmına hüküm verecek ve görevlerini sürdürecektir. İstanbul'da merci olarak, vilâyet makamı tanınacaktır.

Bakanlıklar kaldırılmış, yalnız İstanbul vilâyeti örgütü yerinde bırakılmıştır.

Bakanlıklar memurları da izinli sayılmışlardır(7).

Bu talimatnamenin yayımlanışı sonrası, İstanbul'daki kurumlar Ankara'ya çektikleri telgraflarla emirlere uyulduğunu belirtmişlerdir(8).

İzmir'in Türklere geçişinden sonra, sıranın İstanbul'a geldiğini anlayan İngilizler İstanbul'da önlemler almışlardır. Eylül ayı içinde İstanbul'daki İngiliz birliklerinden büyük kısmı Çanakkale'ye kaydırılmış(9), Kasım sonlarında Victoria Vapuru 300 Rum, Ermeni ve Rus işçi ile 80 süvari, 5000 gaz sandığı, askeri yatak ve eşyayı Çanakkale'ye taşımıştır. Türk tarafı İngilizlerin bu girişimlerini fark ettiğinden, önlem almıştır(10). Türk birlikleri Çanakkale'de 40.000(11), İzmit Yarımadasında

7 Kandemir. RPl. Sh. 259.

8 TİTE Arş. K. 39, F. 10634.

9 Harrington'un yaptığı görüşmeler sonucu bir Fransız ve bir İtalyan müfrezesi de Çanakkale'ye gönderilmiştir. Harrington, Charles. **Tim Harrington Looks Back**. London, John Murray, 1940, Sh. 111.

10 TİTE Arş. K. 39, F. 13081-13082.

11 Çanakkale'deki İngiliz kuvvetleri karşısına 1922 Eylülünün ilk günlerinde Türkler 17.000 kişilik bir kuvvet çıkarmış, durum kri-

50.000, merkez ihtiyatı 30.000, İstanbul'da 20.000 ve Doğu Trakya'da 20.000 olmak üzere toplam 160.000 askere sahip iken, İstanbul'daki İtilaf birlikleri 24.000 askere sahip bulunuyordu(12). Fransızlar da daha önceleri Türk tarafına türlü yardımlar yapmış olmalarına karşın, bu dönemde tavırlarını sertleştirmeyi yeğlemişlerdir. 8 Aralık 1922'de bir Türkün casusluk suçlaması ile yakalanması üzerine Refet Paşa bu gibi durumlarda kime danışabileceğini Albay Caprini'den sormuş, Caprini kendisine, Yrb. Fawieil ve Yzb. Streiff'ten kurulu Müttelik Polis Komitesi (Comité de la Police Interiale), İtilaf Jandarma, İstihbarat ve Emniyet örgütleri hakkında bilgi vermiştir(13). Ocak 1923'te İstanbul Vali Vekili Esat Bey, İtilaf kuvvetlerinin tutuklayarak hapsettiği Türklerin serbest bırakılmasını istemiş, hapisanelerde Osmanlı yurttaşı bulunmadığını ileri süren İtilaf temsilcileri bu isteği reddetmişlerdir(14). 3 Ocak'ta Fransızlar Davutpaşa Kışlası civarında bir gövde gösterisi yapmış (15), Çanakale'de Nara Burnu önlerinde Mersin Vapuruna Fransız torpidoları tarafından el konulmuştur(16).

Aralık 1922'de İstanbul'daki Türk tüccar ve esnafı, birlikler halinde toplama girişimleri de başlamıştır. İlk olarak Ahmet Hamdi (Başar) ve Hakimzade Topkapılı Mehmet Beyler, tüccarlardan oluşan "**Milli Türk Ticaret Birliği**"ni kurmuşlardır(17). Aynı ay içinde kurulan "**Umum Amele Birliği**" ve "**İstanbul Esnaf Birliği**"nin

tik bir hal almıştır. Harrington'a göre olası bir çatışma Tuğgeneral Sir Digby Shuttleworth'un emrindekilerin gösterdiği sabır ve ölçülü davranış ile geçitirilebilmiştir. Harrington. THLB. Sh. 112.

12 Harrington, C. Mütareke devresinin İngiliz nokta-i nazarından tarihçesi. **Aynı Tarihi**. 1/2 (1339); Harrington 1940 yılında bastırıldığı anılarında bu 30.000 kişilik merkez yedeğinden söz etmemektedir. Harrington. THLB. Sh. 117.

13 FM Arch. Ku. 20N1094, Ka. 30, D. 4, F. 9722.

14 FM Arch. Ku. 20N1094, Ka. 30, D. 4, F. 2212.

15 Soysal. Blv. tef. 7.

16 12.2.1923'te. TİTE Arş. K. 39, F. 9065.

17 TİTE Arş. K. 39, F. 16641. Bu dernek Türk Çalıştırma Derneği ile iç içe idi. TİTE Arş. K. 39, F. 16438.

örgütlenmesi de Topkapılı Mehmet Bey tarafından gerçekleştirilmiştir. **Hamallar** ve **Mavnacılar Cemiyetleri** de bu örgüte katılmışlardır(18).

Ankara ve Refet Paşa, Lozan'da herhangi bir anlaşmazlık durumunda İstanbul'da İtilaf Kuvvetleri ve Müslüman olmayanların girişebileceği herhangi bir eyleme karşı Türk halkını koruyabilmek için bazı idari önlemler de almışlardır. Ocak başında İstanbul Vali Vekilliğine Esat Bey getirilirken(19), Milli Silahlı Kuvvetler Komutanlığı'na İhsan Paşa, İstanbul Yakası Kumandanlığı'na Bnb. Ferhat ve Beyoğlu Yakası Kumandanlığı'na Topçu Yrb. Kemal (Koçer) Bey getirilmiştir(20).

1923 Ocak ayında M.M.'in İstanbul'daki etkin durumunun kaldırılması Mustafa Kemal tarafından düşünülmüştür. 16 Ocak'ta Mustafa Kemal, İzmit'te yaptığı basın toplantısı sırasında Kara Kemal(21), Velid Ebüzzıya(22) ve Yakup Kadri (Karaosmanoğlu)(23) ile görüşmüş, İstanbul'da yapılacak seçimlerde M.M. ve İttihatçıların oyları sadece böleceğini, M.M.'nin politikaya karışmasının olumlu bir sonuç vermeyeceğini(24), artık İstanbul'daki bütün örgütlerin Müdafaa-i Hukuk bayrağı altında toplanması gerektiğini belirtmiştir(25). Mart 1923'te bazı

18 Başar. Sh. 699. TTE Arş. K. 39, F. 16601. Kuruluşundan hemen sonra Umum Amele Birliği'nin başına getirilen Şakir Rasim amele sorunlarına bir sınıf kavgası ilkesi ile yaklaşarak, Sovyet ideallerine hizmet etmiş, bu Mehmet Bey'i oldukça uğraştırmıştır. Mehmet Bey benzer çalışmalarını İzmir Umum Amele Birliği'nin açılması sırasında da yapmış, derneğe bu tür zararlı cereyanların sızmasını engellemiştir. TTE Arş. K. 39, F. 16633. Başar. Sh. 699.

19 FM Arch. Ku. 20N1094, Ka. 30, D. 4, F. 2212.

20 Soysal. BIV. tef. 7.

21 İstanbul'daki İttihatçıları temsilen İzmit'e gittiyse de, bu açıkça belirtilmemiştir.

22 M.M.'i temsilen.

23 Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden.

24 Bir taraftan İstanbul'daki Silahlı M.M. emrinde çalışmış ordu birliklerini politikaya karıştırmamak, diğer taraftan oldukça fazla sayıdaki insanı toplayan esnaf ve amele örgütlerini kendilerine bağlamış grup elemanlarının etkisinin azaltılması amaçlanmış olmalıdır.

25 Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. **Politikada 45 Yıl**. Bilgi Yay., Ankara, 1968. Sh.13-16.

M.M. üyelerinin askeri kıtalara alınmaları için Ankara'nın emriyle işlemlere başlanmıştır(26).

Temmuz başlarında İstanbul'un boşaltılması, İtilaf Devletleri arasında boşaltma koşullarına ilişkin fikir birliğinin sağlanabilmesi konularında İstanbul İngiliz Siyasal Temsilciliği ile Londra arasında yoğun bir haberleşme başlamıştır(27).

Lozan Anlaşması'nın imzalanması ve 23 Ağustos'ta bunun TBMM'nde kabul edilmesi üzerine boşaltma protokolü uyarınca boşaltmaya başlanmış, tahliye 23 Eylül'e kadar devam etmiştir(28). 2 Ekim'de işgal kuvvetleri komutanlarıyla İstanbul Kumandanı Selahattin Adil Paşa arasında devir teslim sözleşmesi imzalanarak, işgal kuvvetleri İstanbul'u terketmiştir.

İstanbul'un kurtulmasından hemen sonra, 5 Ekim 1923'te 52 şubesi bulunan M.M., Felah Grubu ve İznit Hat Kumandanlığı kaldırılmıştır(29). Kurtuluş sonrası yayımlanan bir genelge ile 30 Ekim 1914 ile 23 Haziran 1923 arasında memleketin savunulması uğrunda girişilmiş hiçbir hareketin suç olarak kabul edilmeyeceği, Kuvâ-yı Milliye'ye katıldıkları yerel yönetimlerce kabul edilen kişiler hakkında kovuşturma yapılmayacağı, bunlardan dolayı tutuklu ve hapiste bulunanların serbest bırakılacağı, yurdu savunmak için her türlü dernek, heyet ve müfrezelere katılanların ödüllendirileceği belirtilmiştir(30). Aynı zamanda işgal döneminde TBMM Hükümetince, yürürlükte olan kanunlara aykırı olarak kurulmuş mahkemelerin verdikleri kararlar hükümsüz

26 TİTE Arş. K. 39, F. 10602.

27 İtalya'nın tahliye konusunda müttefiklerine bazı koşullar ileri sürmesi, fikir birliğine varılmasını geciktirmiştir. TİTE Arş. K. 39, F. 16411.

28 Soysal. KSİ. Sh.209-215.

29 TİTE Arş. K. 39, F. 16601/1, 16602. M.M. örgütüne verilen silahlar ve dosyalar Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Başkanlığına teslim edilmiştir. TİTE Arş. K. 39, F. 16632.

30 TİTE Arş. K. 81, F. 17938.

sayılarak, bu sırada İstanbul'dan kaçmış olanların mallarının geri verilmesi konusunda yeni uygulamalar getirilmiştir(31).

Kurtuluş sonrası M.M. elemanları yeni Türk Hükümetince ödüllendirilmiştir(32).

31 Düstur. 3.t., c. IV., Sh. 13-14.

32 TİTE Arş. K. 39, F. 10603-10607. M.M.'e yardımcı olanların ödüllendirilmelerine ilişkin belge için bk. Ek. 19-20.

SONUÇ

İstanbul'da Mütareke'den hemen sonra, sarayın otoritesinin zayıflaması ve işgalcilerin de ayrı bir güç olarak ortaya çıkışları, kozmopolit bir ortam içerisinde çeşitli gruplaşmalara yol açmıştır. İşgal İstanbul'unda bu dönemde toplumsal yapı çok karmaşık bir durum sergilemektedir. Beyaz Ruslar, Rumlar, Ermeniler, işgal birlikleri, Hintli askerler, Türk askerleri ve halk iç içe yaşamış, otorite boşluğu bu grupların çeşitli fikirlerde birleşmelerine neden olmuştur. İşgalci devletlerin haberalma örgütleri de bu fikirlerin çoğalmasında etkin rol oynamışlardır. İngiliz Haberalma Örgütü İngiliz sempatanlarını artırmak yanında, halife yanlılarını ve dini organizasyonları destekleyerek, kendine bağlı bir kitle yaratma amacını gütmüştür. Ruslar Ankara'ya silah ve mühimmat yardımı yanında, Azerbaycan'ın İstanbul Temsilcisi Mehmet Haşim aracılığıyla Ankara'nın haberalmasına yardım ederek, Yunanistan ve Anadolu'daki Yunan birlikleri arasında propaganda ile Yunanlıların savaş direncini kırmak istemiştir. Diğer yandan Ruslar, İstanbul'da kurulan ticaret heyetleri ve öğrenci birlikleri

kanalıyla Türkler arasında Marksist fikirleri yaymaya çalışmışlardır. Yunan Haberalması ise örgütünü daha ziyade Anadolu içinde kurmuştur.

Saray yanlısı ve dini nitelikli oluşumlara dikkat edildiğinde bunların hemen hepsinin yönetimi kurullarının Hürriyet-İtilafçılardan oluştuğu, çoğunun Padişahın yaveri Kiraz Hamdi tarafından kurulduğu görülmektedir. Kiraz Hamdi Paşa bu çalışmalarını arasında İngiliz Muhibler Cemiyeti'nin de asli üyeliğini yapmıştır. İşgal döneminde finansmanı İngilizler ve saray tarafından yapılan örgütler içinde en etkili; tüm İslam dünyasını hedefleyen ve buradan güç almak isteyen **Tarikat-ı Salâhiye**'dir. **İlâ-yı Vatan**, bu gizli cemiyetin fark edilmemesi için kurulmuştur. Kiraz Hamdi bu girişimi başarıya ulaştırarak yönetimde etkin rol oynamayı planlamış, bu uğurda, amacı dinleri birleştirerek, insanlar arasındaki kavgaları ortadan kaldırmak olan **Cemiyet-i Bahâliye** ile işbirliğini dahi düşünmüştür. Kiraz Hamdi, Lozan'dan sonra da çalışmalarını durdurmamış, örgütünün Türkiye'deki uzantılarını Romanya'dan yönetmeye çalışmıştır. Milletler Cemiyeti'nde Musul sorununun gündeme gelmesinden (20 Eylül 1924) bir süre sonra Doğu Anadolu'da karışıklıklar çıkartmak amacıyla propaganda yapan Tarikat-ı Salâhiye üyesi Osman Daver yakalanmış, bu olay üzerine örgüt üyelerinin tamamı tutuklanarak, yargılanmışlardır. Kurulan derneklerden bazıları işbirliğini ileri boyutlara vardırılmışlardır. Bazı Nigehban üyeleri İngiliz teşvikiyle Anadolu'ya geçerek, kumandanlara suikast yapmak istemişler, Anadolu'lular Cemiyeti üyeleri ise Ege bölgesinde Yunanlılarla ortak bir parlamento kurmayı tasarlamışlardır.

Anadolu hareketi için yurtdışındaki İttihatçı liderler tehlike olarak görülmüştür. Yurtdışında tam anlamıyla örgütlenmeyi başaramayan Enver Paşa, İstanbul ve Anadolu'ya soktuğu elemanları ile İttihat-Terakki ru-

hunu uyanık tutmaya çalışmış, Kurtuluş Savaşı boyunca Anadolu hareketi içinde rol almayı planlamıştır. Bu isteği gerçekleştiremeyince saraya, hatta İngilizlere yanaşmayı denemiştir. Enver Paşa'nın bu emelleri bilindiğinden, İstanbul'a gelen İttihatçılar yakından izlenerek, tüm yaptıkları Ankara'ya rapor edilmiştir.

İstanbul'da Ermeniler de çeşitli örgütler kurarak, eylemlerle ulusal hareketi yıpratmak yanında, savaşla alamadıkları Doğu Anadolu'yu diplomasi yoluyla almaya çalışmışlardır. İngiliz Haberalma Örgütünün belkemiğini Ermeni elemanlar oluşturmuş, İstanbul'un Türk ordusuna karşı savunulması için de İngilizler Ermeni göçmenleri kullanmışlardır. Rumlarla yapılan işbirliği komitelerin daha da güçlenmesine yol açmıştır. Doğal olarak Fener, Yunan davasını desteklemiş, fakat tüm çabalarına karşın ordu içinde Venizelist bölünmeyi engelleyememiştir. M.M., Rum ve Ermeni temsilcilerin Avrupa'da kamuoyu oluşturma girişimlerini, İstanbul'a yansıdığı kadarıyla Ankara'ya bildirmiştir.

İstanbul'da I. Dünya Savaşı yıllarında İttihatçı liderlerce oluşturulan ve Mütarekenin imzalanması sonrası yapılan işgallere karşı olan esnaf, amele kitlesi, askeri kesim ve mülki memurlar, Kara Vasıf ve Kara Kemal tarafından kurulan Karakol Cemiyeti'nce örgütlenmiştir. İstanbul'da yönetimin Hürriyet-İtilaf'ın elinde olması İttihatçıların kaynaşmasına yol açmıştır. 16 Mart 1920'den sonra Karakol'un ortadan kalkması, işgal koşullarının ağırlaşması ve Hürriyet-İtilaf'ın Ermeni davasını destekleyen İngiliz ve Yunan politikası doğrultusunda hareket ederek suçlu araması, bundan memnun olmayan İttihatçı tabanı ve seçkin kesimini arayışa itmiştir. M.M., kurulduktan sonra, bu tabanın organizasyonunu üstlenmiştir. Grup yönetiminin İttihatçı liderlerden uzak tutulması Ankara tarafından politika olarak benimsenmiştir. M.M.'in etkinliklerinin daha önce

Karakol'ca yapılmış olması, Grubun denenmiş yolları kullanmış olması başarı oranını yükseltmiştir. Emir-Komuta zinciri içinde çalışan Grup, en ufak çalışmasını Ankara'ya rapor etmiş, Ankara'nın denetiminden çıkmamıştır.

Grup, değişik meslek gruplarından kişilerden oluşturduğu haberalma ağı sayesinde Ankara'ya karar almayı büyük ölçüde etkileyen bilgiler sağlamıştır. Zararlı derneklerin kuruluşu, işleyişi, fikirleri yanında, İstanbul'daki yabancı temsilciliklerden alınan, işgalci devletlerin politikalarını yansıtan, Yunan işgal birliklerinin konumunu, yapısındaki değişiklikleri belirten birtakım bilgiler de Ankara'ya gönderilmiştir. Bu bilgiler sayesinde alınan önlemlerle çıkması olası olaylar önceden önlenmiştir. İstanbul'daki iktisadi yapı, fiyat hareketleri Ankara'ya günü gününe haber verilmiş ve Milli Türk Ticaret Birliği kurularak Türk tüccarların örgütlenmesi sağlanmıştır.

Mütarekenin imzasından hemen sonra İstanbul'da çeşitli odaklardan propaganda çalışmalarına başlanmıştır. Başta Karakol, daha sonra diğer gruplar ve M.M. örgütü, bir taraftan bu odakların propagandalarının Anadolu'ya sıçramasını önlemeye çalışırken, diğer taraftan İstanbul'daki Türk halkını Anadolu hareketini desteklemeye çağıran propaganda etkinliklerini yürütmüşlerdir. Bu propaganda çalışmaları sayesinde kurulan sistem kanalıyla cephaneliklerden silah ve malzeme sağlanmış, Anadolu'ya gereksinim duyulan subay ve sivil uzman geçirilebilmiştir.

Telekomünikasyona önemi verilmesi, gerekli teknik ve uzman personelin sağlanması büyük ölçüde yararlı olmuştur. Ayrıca haberalma, propaganda, İstanbul'dan Anadolu'ya silah, mühimmat, uzman personel ve subay geçirilmesinde İstanbul-İzmit-Kastamonu-Ankara ile M.M., diğer İstanbul grupları A.P., Matbuat ve İstihbarat

Umum Müdürlüğü, Emniyet-i Umumiye Müfettişlikleri, Genelkurmay arasında aksamaksızın işleyen bir koordinasyon kurulmuştur.

M.M. ve diğer İstanbul gruplarının Anadolu'ya kaçırdığı silah ve mülkumatın Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasında büyük rolü olmuştur. Savaş boyunca kullanılan malzemenin yaklaşık üçte biri İstanbul'dan Anadolu'ya kaçırılmıştı.

İstanbul'da çok sayıda grup bulunmasının nedenleri arasında, etkinlik alanlarının genişlemesi, daha iyi verim alınabilmesi, gruplardan biri ele geçerse, diğerlerini ele verme olasılığının bulunmaması sayılabilir. Grupların Ankara tarafından birleştirilmesi söz konusu olmamış, gruplar arasındaki çekişme önemsenmemiş ve durum denetim mekanizmasının düzenli işlemini sağlamıştır.

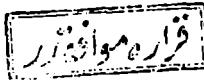
EKLER

—

۱- حال و تیقه ، مدافعه بد شعبانده لولگا کک بر شیفه کتیه کرز به سده
تدقیقات عدتم ده بر لولگا و کتیه در بدیم اوار دافنده شعبانده
ایته اصلا هتیدار د .

۲- اجبو و تیقه مدافعه بد شعبانده کتیه کرز به دافنده بد امرانه
ایته و ابراز ایله برز .

۲۵ سردای ۱۳۱۸

EK 1

(TİTE Arş. 39/10644)

1. Hâmil-i vesika, Müdâfa'a-i Milliye ş'u'ebâtından herhangi birisinin hey'et-i merkeziyesinde tedkîkât-ı lâ-zımada bulunmak ve kendisine verilen evâmîr dâhilinde ş'u'ebâtı tenvîr etmek husûsuna selâhiyetdârdır.

2. İşbu vesika Müdâfa'a-i Milliye ş'u'ebât hey'et-i merkeziye ve a'zâsından mâ'adâsına irâ'e ve ibrâz edilemez.

Karâra muvâfıkdır

25 Teşrin-i sâni 338

M.M. mührü

Ankara, 12.4.1338

İstanbul Müdâfaa-i Milliye Teşkilâtına âid
tallimâtnâmedir

1. Teşkilâtın maksad ve gâyesi:

Esbâb ve maksad-ı âtiyeden dolayı İstanbul'da bir Müdâfaa-i Milliye Teşkilâtı vücûda getirilmesi icâb etmiştir.

A. İstanbul ve civârında anâsır-ı müfîrrenin ve Rumların âmâl ve icrâat-ı faside ve teşkilât ve istihbârât-ı muntazammelerine tekâbü'l etmek;

B. Müslümân ve Türk hukûk ve mukaddesâtına karşı âdi ve siyâsî sebeb ve bahanelerle vâkı olacak maddî ve manevî taarruz ve tasallutlara bir kitle-i vâhîde hâlinde karşı koymak;

C. Tamâmen Türklere karşı düşman ve imhâkâr bir siyâset tâkib eyleyen Patrikhâneler gibi rûhânî Rum Müdâfaa-i Milliye (Aminisi) Teşkilâtı gibi milli ve cis-mânî perde arkasında çalışan heyetlerin aleyhimizdeki maddî icrâat ve manevî propagandalarını dâimâ tedkik ve takib ederek tedâbir-i mâniâ ittihâz eylemek;

D. Hâricî konulardan istinâd-ı kudretle menâfi-i hasiseye âlet olan ve vatanın felâketine göz yuman İngiliz Muhibler Cemiyeti, Nigeşban, Sulh ve Selâmet, kommünist... ilh. nâmlarla türeyen cemiyât-ı muktezilenin def-i mazarratlarına ve bilhassa bilmeyerek düşmanlara hudemât tehlikesine marûz kalan zavallı müslümanları tarik-i selime ircâ ve irşâd ile vahdet-i milliye temin eylemek;

E. İstanbul'da ârâ-yı umûmîye mürâcaat, belediye

ve mebus gibi mesâilde menâfi-i vataniyeye hâdim tarafı iltizâm ve Türk ve müslümanların aded-i reylerinin te-zâyüdüne ihtimâm ve bu husûsda gâfil ve âtil kalan ke-sânı tarik-i faâliyete sevk ve imâle etmek;

F. Vatan ve hürriyet-i milliye ile mütenâsib olmak ve Anadolu'nun takılıb eylediği milli prensipler dâiresin-de Türk ve müslüman hukûkunu inde'l-icâb muhâfaza eylemek üzere tertib olunacak mitingler ve konferansla-ra halkın azanı iştirakını temîn eylemek; halâs maksadı itibâriyle İstanbul Türk ve müslüman hukûkunu vâki olacak maddi ve manevî taarruz ve tecâvüzlere karşı siyânet ve vikâye eylemektir.

2. Sâllîfüt-zıkr vezaifin zamân ve icâb-ı hâle göre bir şekl-i intizam ve insicâm dâiresinde tedvir ve T.B. M.M. Hükümetinin âmâl ve makâsıd-ı hayr-hâhânesine göre tanzim ve bilhassa maddî ve manevî müzâhereti te-min için işbu Müdâfaa-i Milliye Teşkilâtı Merkez-i Umu-mî ile muhâbere eder. Muhâberât bir Heyet-i Merkeziye vâsıtasıyla icrâ olunur.

3. Heyet-i Merkeziye: İstanbul'da onüç azadan mü-rekkeb olup şerâit-i âtiyeye tâbidir:

A. Azâdan her biri ekseriyete karşı mesûldür ve esâmî listesi merkez-i umûmîce musaddaktır.

B. Heyet-i merkeziyeye (Müdâfaa-i Milliye) maksad ve gâyesi dâim olduğu müddetçe (Merkez-i Umûmîce) bir reis nasb ve tayin olunur. Bu reise muâvenet ve icâbında vekâlet etmek üzere Heyet-i Merkeziyenin ictimâ ve ek-seriyet-ârâsıyla bir reis muâvini intihâb olunur. Reis muâviniyle heyet-i merkeziye âzâsının azl ve tayini, ay-nı zamanda divân-ı haysiyet olan heyet-i merkeziyenin ekseriyat-ârâsıyla takarrür ve merkez-i umûmînin tas-dikiyle kesb-i faaliyet eder. Mevkûsiyet nefî ve tabiidir... gibi hasebü'l-övr vâki infikâklar ve azl dolayısıyla eksi-len azâ kezâlik ekseriyetin ve merkez-i umûmînin tensîb ve tasdikiyle tayin ve itmâm olunur.

C. Heyet-i Merkeziye mukarrerâtı: Ekseriyet azâsının ictimâiyle ve ekseriyet-ârâyile muteberdir. Tesaviti ârada muteber olan reis in veyâ bulunmadığı takdirde vekilinin bir fazla rey i hangi tarafa inzımâ ederse o muteberdir.

D. Heyet-i faâle: Bütün Heyet-i merkeziye azâsı ferdan heyet-i faâleden add olunub başka bir heyet-i faâle intihâbına hâcet yoktur.

E. Heyet-i kütâbet ve idâre: Heyet-i merkeziye (ekseriyet-ârâ) ile azâsından biri kâtib, diğeri kâtib muâvini ve diğeri kasadar olmak üzere üç zât intihâb eder. İşbu heyet-i kütâbet unuru hesâbiye, şifre ve muâmelât ve muhâberât-ı cariye yi temin ve tanzim ederler. Heyet-i merkeziye kasası lâ-ekall ikisi tarafından temhir ve kuşâd ederler.

F. İcraât ve mukarrerâtın mevküine iktirânı için heyet-i merkeziye azâlarının şahsiyetlerinin gâyet mahrem tutulması ve ictimâğâhın dahî gayri-müstefsir olması meşrûtdur. Şâyet heyetin mevcudiyeti haricî ve dâhili düşmanlar tarafından tehlikeye ilkâ olunursa kendisini istihlâf edebilecek diğ er bir heyet-i merkeziyenin listesi gâyet mahrem olarak evvelden ihzâr ve merkez-i umuminin tasdikine iktirân ettirilir.

G. Heyet-i merkeziyenin resmî bir mührü bulunur. İşbu mühür heyet-i merkeziyenin ekseriyet-ârâsıyla istimâl olunur. Bu sebeble eşhâs üzerinde taşınmayıp inde'l-iktizâ kullanılmak üzere şifre miftâhiyle berâber heyet-i merkeziye kasasında mahfûz bulunur.

H. Heyet-i merkeziyenin hâric ve şuebât ile temâsı ancak ekseriyetle azâdan intihâb edilecek bir rehber vâsitasıyla olur. Gerek şahsî ve gerekse lisânî mahremiyete azamî riâyet şartdır.

İ. İstihşâl edecekleri vezâif siyâsî olmayıp sırf askerî ve vatanî olarak Müdâfaa-i Milliye Teşkilâtına idhâl edilecek ümerâ ve zâbitânın hasbe'l-icâb Anadolu'ya

davetleri vâki oldukda derhâl icâbet etmeleri mecbûrîdir. Aksi takdirde muma-ileyhın işbu vezâifle alâkaları kat edilecek ve haklarında takibât-ı kânûniyeye tevessül hakkı mahfûz kalacaktır.

4. İstanbul Müdâfaa-ı Milliye Şuebâtı: İstanbul heyet-i merkeziyesi aded ve muntakaları ihtiyâca ve icâba göre kendisi tarafından tayin ve merkez-i umûmîce tasdik olunacak şubeler vasıtasıyla taksim ve tedvir-i umûr eder. Bu şuebât şerâit-i âtiyeye tâbidir.

A. Şuebât heyet-i idâreleri: Doğrudan doğruya heyet-i merkeziye tarafından intihâb olunan beş azâdan müteşekkildir. Her ictimâa âid olmak üzere ekseriyet-ârâ ile içlerinden biri riyâset vazîfesini ifâ eder. Azâ meyânından biri kâtib, biri kasadar olmak üzere dâimî iki zâtî kitâbet ve umûr-ı hesâbiyeye memûr ederler. Şuebât azâsından birisi dahî (rehber) olarak bi'l-intihâb heyet-i merkeziye ile temâs tesis eder. Rehberler aynı zamânda şuebâtın zamân ve mahall-i ictimâları hakkında azâyâ haberdâr etmekle mükellefdirler.

B. Her şube heyet-i merkeziyenin tayin edeceği rakam veyâ harf ile zıkr ve yâd olunur.

C. Şuebât icraâtında müstakil değildir. Heyet-i merkeziyeye karşı mesûl ve onun tayin edeceği program ve hatt-ı hareket dâhilinde ifâ-yı vazîfeye mecbûrdurlar.

D. Şuebâtın sûret-i umûmiyede vezâifî birinci maddede mezkûr husûsâtı heyet-i merkeziyenin malûmât ve programı dâiresinde temin ve Müdâfaa-i Milliye Teşkilatına girecek efrâd-ı vatanın kaydını ifâ ve tezyid-i mikdârına say eylemekden ibâretidir. Bundan maâdâ teşkilâtla ve aleyhimizdeki cereyân ve tertibâtdan vaktiyle haberdâr olub mutteriden heyet-i merkeziyeyi haberdâr edecektir. Vezâife âid husûsât için her hafta heyet-i merkeziyeye rapor itâsı usûl ittihâz edilebilir.

E. Dâhilî ve hâricî taarruzlara karşı ihtizâr olunacak vesâit-i müdâfaanın emîn mahall ve ellerde hasen

muhafaza olunması şuebâtın mühim vezâifindedir. Eş-hâsa verilen eslihâ, cebhâne, para ve sâirenin makbuz defterleri şuebât kasalarında mahfûz bulunmalıdır.

F. Şuebât, heyet-i merkeziyenin malûmâtı olmaksızın hiç bir vechile îâne cem ve derc ve teberruât kabûlüne selâhiyetdâr değildir.

5. Teşkilât azâ ve efrâd-ı müfidesi: Şerâil-i âtiyeye tâbidir:

A. Müslim ve Osmanlı tebasından olmak ve onsekiz yaşından dün olmamak şartıyla vatanın müstakim ve nâmuskâr bütün fertleri kabûl olunur. İşbu zevât hakkında şuebât heyet-i idarelerince tahkikât icrâ ve numunesi muharrer teklif varakası imlâ ve zîrleri tasdik olunarak, heyet-i merkeziyeye irsâl olunur. Nâ-müzdün ismi, pederinin ismi, ünvanı, milliyeti, mahall ve târihi-i dalâleti, mesleği, mevcud siyâsi cemiyetlerle münâsebeti, terceme-i hâli hulâsası ve haklarında hisse-i şâhâdet eden zevât-ı marûfenin esâmisi.

B. İşbu teklif varakası heyeti merkeziyeye kabûl olununcaya kadar teşkilâta girecek zevât (nâ-müzd) add olunur. Kabûlü müteâkib (azâ) beyânına idhâl olunur.

C. Teşkilâta kabûl olunan azâ şehriyeye (10) kuruşdan bir âidât verecektir. Bununla birinci maddedeki vezâifin ve icraâtın masârifâtı temin olunacaktır. Tedi-yâta derhâl heyet-i merkeziyeye musaddak bir makbuz verilir.

D. Azâ (Müdâfaa-i Milliye) gâyesi nâmına icâbında fiilen ve müsellehan edâ-yı hıdmete dahî mecbûr olacağından bu husûsda hîn-i kabûl ve kaydında tahlife mecbûr tutulacaktır.

tahlif sûretî

(Müdâfaa-i Milliye gâye-i ulviyesine matûf herhangi bir vazîfeyi vâsi ve iktidârım dâhilinde ikâ edeceğime ve nizamnâmesi ahkâmına sâdik kalacağıma yemin ederim. Vallahi billahi)

6. Mevadd-ı Umûmiye:

A. Müdâfaa-i Millîye Teşkilâtı sûret-i katiyyede gizli tutulacaktır. Hatta Anadolu'ya karşı vatani vazifelerini ifâ etmek dolayısıyla heyetleri keşf edilmiş ve edilmemiş olan zevâtdan bile şuebât idâreleri gizli kalacaktır.

B. Heyet-i merkeziye ve şuebât heyet-i idâreleri gerek hârice ve gerek millî teşkilât azâlarına karşı hüviyetlerini ketm ve ilhâya mecbûrdurlar. Makâm-ı tekahhurda maksaddan, melekden, merkezden, eşhâsdan, şuradan, buradan bahis etmeleri katiyyen câiz değildir. Ancak rehberler teması idâre ederler.

C. Müdâfaa-i Millîye azâları menâtık-ı İslâmiyenin tecâvüze duçar olması melhûz muhitinde anâsır-ı İslâmın selâmetini temin maksadıyla kuvâ-yı mütezâmmeye bütün manâsıyla bir kuvvetü'z-zâhir olmağa çalışacaktır.

D. Müdâfaa-i Millîye azâsından hiçbir ferdin vezâif-i hükûmete müdâhalesi câiz değildir. Ancak muttali olacakları vekâyî ve vesâike müstenid husûsât-ı mühimmeyi şubeleri dalâletıyla heyet-i merkeziyeye ihbâr ederler.

7. Husûsât-ı tedâfüye

Anâsır-ı müfsidenin yapacakları bir taarruzda münferid ve şahsi müdâfaat bi'n-netice akâmete ve mukâvemetsizliğe müncer olacak ve bu sebeple de marûz kalınacak her dürlü felâkete mutâvaâtı intâc edeceğinden herhalde yekdiğerini himâyeten müşterek bir say ile muntazam bir kuvvet hâlinde bulunmak her ferd-i müslimin menfaati iktizâsındandır. Bu sebeple şerâit-i âtiye mamûl olacaktır.

A. Tedâfüi tertibâtda menâtıkın emr ü kumandası tabiâtıyla Müdâfaa-i Millîye Teşkilâtına dâhil olan zâbitâna âid olacağından bu uğurda fâliyyete geçecek yeni emr ü kumandayı der-uhde edecek zâbitân kimler olduğu

heyet-i merkeziyece takarrür ve şuebât vâsıtasıyla tefhim olunacaktır.

B. Askerî husûsâtda emr olacak olan zâbitânın ihdâs edecekleri tertibât-ı tedâfüyede tamâmen kavânin ve nizâmât-ı meriyye-i askeriye icrâ-yı hükm edecekdir (itâat, zabt ü rabt, silsile-i rûtbe... ilh. gibi)

8. İstihbârât

A. Heyet-i merkeziye kâffe-i şuebâta lâzımgelen vesâit müdâfaa-i âliyi kadrü'l-imekân ihzâr etmekle mükellefdir. Yalnız Müdâfaa-i Milliye Teşkilâtına dâhil olan azânın icâbında kendilerini müdâfaa edebilecek ne cins ve ne mikdâr vesâite mâlik bulduklarını öğrenmek lâzım geldiğinden şubeler azâlarından bu ciheti istifâr ederek mevcûdlarından gayri-elzem add ettikleri noksanları talep edeceklerdir.

B. Müdâfaa, istihbârât ve tertibât heyet-i merkeziyenin merkez-i umûmiye teklifi ile ve tasdiğe ikdâmât ettirilmeğe sûretiyle takarrür ettirilir.

9. Taltif ve mücâzât: Milli teşkilâtın maksad ve tertibâtı ifşâ edenler her kim olursa olsun hıyânet-i vatanîye ile ithâm olunur. Hudemât-ı fedâkârânesi meşhûd olanlar da heyet-i merkeziyenin teklifiyle merkez-i umûmî tarafından ale'd-derecât takdir ve taltif olunur.

10. İşbu talimatnâme: Merkez-i Umûmî tarafından tanzim olunmuş ve tahriren yalnız İstanbul Müdâfaa-i Milliye heyet-i merkeziyesinde olmak üzere heyet-i merkeziye riyâset ve azâlarına ırsâl olunmuşdur. Heyet-i ictimâa dâvet ve mukarrerât-ı cedideden derhâl heyet-i merkeziye âzâsının haberdâr edilerek teşkilâtın terhin ve teyidi hassa-i ricâ olunur.

Gruba birinci derecede hizmet eden sıviller

Tevhid-i Eşkar gazetesi Ser-muharriri Velid Bey, Polis Mûdir-i Umûmî Muâvini Sudi Bey, Hâriciye Umûr-ı Siyâsiye Mûdiri Enta Bey, Ümid Vapuru İkinci Kaptanı Basri Bey, İrtibat Komiseri Hulûsi Bey, İstanbul İhrâcât Mûdiri Pertev Bey, Rûsumât Muhâfaza Ser Mûfettişi Nuri Bey, İstanbul Rûsumât Baş Mûdiriyeti Muhasebe kaleminden Asım Bey, Teflik Baba Efendi, Divân-ı Muhâsebât Mümeyyizlerinden Sadık Bey, Mümeyyizlerden Nâhid Bey, Telgraf Memuru Cemal Efendi, Polis Mûdiriyeti Taharri Memurlarından Emin Efendi, memurlardan Saib Efendi, memurlardan Tahsin Efendi, Kasımpaşa Ser-komiseri Nafiz Bey, Tahakkuk Şubesi Katibi Avni Bey, Polis Mûdiriyeti Dördüncü Şube Mûdir Muâvini Şükrü Bey, Mûdir Muâvini Hikmet Bey, Şube memuru Şerif Efendi, Kızıltoprak merkez memuru Ziya Bey, Kasımpaşa Merkez Memuru Fuad Bey, Beyazıt Merkez memuru Cuma Bey, Çengelköy Merkez Memuru Osman Zeki Bey, Beşiktaş merkezinde Polis Burhaneddin Efendi, Ahmed Nazif Efendi, Mûteferrikada Polis Hasan Efendi, Şehremini merkezinde Polis Laz İsmail Efendi, Emniyet-i Umûmiye Mûfettişliğinde İkinci Komiser Sami Bey, İstanbul Rûsumât Baş Mûdiriyeti Muâyene Ser-memuru Mustafa Aziz Bey, İstanbul Rûsumât Baş Mûfettişlerinden Mehmed Râşid Bey, mûfettişlerden Sadık Bey, postabaşlarından Ali Haydar Bey, postabaşlarından Kazım Bey, memurlarından Hasan Şükrü Efendi, memurlarından Mehmed Zeki, memurlarından Şevki, memurlarından Ali Rıza, memurlarından Arif, Mehmed Ali, Emin, Polis Mûdiriyeti İkinci Şube Mûdür Muavini

Edhem Bey, Harıcıye Nezaretinde Mehmed Suad Efendi, Kısım-ı Evvel mümeyyizi Vedad Örfi Bey, Kısım-ı Evvel mümeyyizi Ahmed Zekâi Bey, Musluzâde Mahmud Bey, Rizeli Osman Kaptan, Ahmet Kaptan, Gemlikli Hafız İsmail, Trabzonlu Tahsîn, Unkapanı merkezinde polis Naci Efendi, Faik, Şevki Efendi, Divan-ı Muhasebât mümeyyizlerinden Akif Bey, mümeyyizlerden İsmail Hakkı Bey, Divân-ı Muhâsebâtta Mülâzım Memduh Bey, Mülâzım Refet Bey, Mülâzım Teflik Bey, Polis Müdiriyeti Üçüncü Şube Müdür Muâvini İsmail Hakkı Bey, Unkapanı Merkez Memuru Nail Bey, Galata Merkez Memuru Kahraman Bey, Şehremini Merkez Memuru Salih Bey, Kadıköy Merkez Memuru Kemal Bey, Beyazid Ser-komiseri Hüsnü Bey, Haydarpaşa İstasyonu Ser-komiseri Adnan Bey, Ser-komiser Necati Bey, Kadıköy Ser-komiseri Hayri Bey, Beykoz İkinci komiseri Tahir Efendi, Samatya Ser-komiseri Murad Bey, Kadıköy merkezinde İkinci komiser Müafid Hulki Bey, Galata Merkezinde Komiser Muâvini Asım Efendi, Şehremini merkezinde komiser muavini Tayyib Bey, polis Mustafa Efendi, Galata merkezinde polis Hüseyin, Samatya merkezinde polis Sadı, Polis Müdiriyeti ahlak zabıtası memuru Zühdü Efendi, Birinci Şube İkinci sınıf memuru İhsan Efendi, Cemal Efendi, Polis Müdiriyeti İkinci Şube memurlarından Osman, Ahmet Hamdi, İsmail, Hilmi, Mehmed Remzi, Pol. Müd. emânet memuru Hakkı Efendi, Şehremini Merkezi Polis Memuru Şaban Efendi, Tahrir Memuru Şeref Efendi, Samatya Ser-komiseri Murad Bey, Galata Merkezi Polis Memuru Hüseyin Efendi, Said Efendi, Pol. Müd. İkinci Şube Ahlak Zabıtası Memuru Zühdü Efendi, Harbiye Nezareti Taharriyat-ı Ecnebiye Kısım-ı evvel mümeyyizi Mustafa Bey, Mehmet Ali Bey, Kasımpaşa merkezinde Muâvin Kazım Efendi, Polis Musa, Abdullah, Lutfi, İbrahim, Sâim, Şerif, Servet, Faruk, Hüseyin Avni, Mustafa, Timur Ali, Raif, Bidâyet Mahkemesi Müdde-i Umûmî Baş

muâvini Edhem Bey, Tevkiyhane ilânât memuru Kâni Bey, İstanbul Vilâyet Muhasebesinde Bakırköylü Hayri Bey, Posta Telgraf Telefon merkezinde Râşid Bey, Hariciyed. Bulgarca mütercimi Kemal Bey, Hariciye Siyasi İşler İkinci Şubede Sâid Bey, Hariciye'de mûmeyyiz Mehmed Bey, Reutir Havass Ajansı hükümet murahhası Nuri Bey, Mahkeme-i Evkâfdan İhsan Bey, Adliye memurlarından Hasan Fuad Efendi, İstanbul Merkez Telgrafhanesi Baş Memuru Hilmi Bey.

Gruba birinci derecede hizmet eden subaylar

Mirlivâ İhsan Paşa (Harbiye Dairesi Retisi), Top. Kaym. Salih Bey (Topçu Şubesi Müdürü), Lev. Kaym. Hilmi Bey (Levâzım 3. Şube Müdürü), Nakl. Bnb. Şerif (Harbiye Dairesi Nakliye Kısım Amiri), Top. Bnb. İhtilâyet(Karaağaç Mühimmat Ambarı Müdür Muavini), Süv. Yzb. Kamil (Harbiye Nezareti yaverlerinden), Piy. Yzb. Hayri (Çobançeşme Muhafız Bl. Kumandanı), Telg. Yzb. Cavid(I. Alay Muhabere Zabiti), Lev. Yzb. Tahsin (Saraçhane Ambarında görevli), Lev. Yzb. İsmail Hakkı (Saraçhane Ambarında görevli), Piy. Mül. Evv. Şevket (Çobançeşme Muhafız Bölüğünde), Piy. Mül. Evv. Sabri (Çobançeşme Muhafız Bölüğünde), Mül. Sa. Mehmed Nuri (açıkda), Piy. Mül. Sa. Necmeddin (Erkân-ı Harbiye 1. Şube Memuru), Piy. Mül. Sa. İzzet (İtfaiye Alayı 8. Bölük Subayı), Piy. Mül. Sa. Hikmet (Çobançeşme Muhafız Bölüğünde), Lev. Mül. Sa. Cevdet (Saraçhane Ambarında), Top. Mül. Sa. Ziya (Davutpaşa Cephane Memuru).

EK 4

29.6.1922

mark	3.17 kuruş
ley	21.28 kuruş
drahmi	83.50 kuruş
altın	718 kuruş
İngiliz	722 kuruş
dolar	163 kuruş
frank	285 kuruş
mecidiye	65 kuruş
liret	157 kuruş
kron	14.5 para

(TİTE Arş. 39/10618)

1.7.1922

leva	22.00 kuruş
ley	20.50 kuruş
drahmi	75.50 kuruş
altın	725 kuruş
İngiliz	725 kuruş
dolar	153 kuruş
frank	212 kuruş
mecidiye	62 kuruş
liret	156 kuruş

(TİTE Arş. 39/10615)

9.7.1922

mark	6.20 kuruş
ley	19 kuruş
drahmi	83 kuruş
altın	720. kuruş
İngiliz	750. kuruş
frank	278. kuruş
mecidiye	64 kuruş
liret	152. kuruş
leva	21 kuruş

(TİTE Arş. 39/10620)

(İngiliz lirasındaki bu artış aynı gün hububat fiyatlarına da yansımıştır)

10.7.1922

mark	6.15 kuruş
ley	19 kuruş
drahmi	82 kuruş
altın	721 kuruş
İngiliz	745 kuruş

(TİTE Arş. 39/10620)

dolar	164 kuruş
frank	275 kuruş
liret	160 kuruş
kron	12 para

11.7.1922

ley	19 kuruş
drahmi	76 kuruş
altın	727 kuruş
İngiliz	742 kuruş
leva	21 kuruş

(TİTE Arş. 39/10615)**1.7.1922**

gaz-Batum, çift tenek	330 kuruş
Romanya transit okkası	5.5 kuruş
Çift tenek	325 kuruş
Siyam pirinç (tonu)	25 lira
Amerika toz şeker, transit (tonu)	23 lira
İngiliz gümrüklü 100 kilosu	29 lira
Hollanda toz, transit	25.5 lira
Gümrüklü	31 lira
Küp, transit	34 lira
Gümrüklü	35.5 İng. L.
Kahve (I.) okkası	79 kuruş
Kahve (II.) okkası	70 kuruş

(TİTE Arş. 39/10616)**8.7.1922**

Belçika küp şeker, transit (tonu)	30 İng. L.
Gümrüklü, 100 kilosu	32.5 lira
Hollanda küp, transit	31 lira
Gümrüklü	36 lira
Amerika küp, transit	28 lira
Gümrüklü	33 lira
Hollanda toz şeker, transit (tonu)	25.2 İng. L.
Gümrüklü	31.25 lira
Amerikan toz, transit	23.5 İng.L.
Gümrüklü	33 lira
Kahve (I.) gümrüklü, okkası	79 kuruş

Kahve (II.) Gmrkl, okkası	75 kuruş
Afyon (kaba)	9-9.5 lira
Afyon (ince)	10-12 lira
Tiftik (Ktahya-Karahisar)	110-115 kuruş
Tiftik (Ankara-Ecypazarı)	95-105 kuruş
Tiftik (Konya)	75- 80 kuruş
Pirinç (Saygon) tonu	18.5 lira
Pirinç (Siyam) tonu	18.5 lira
Pirinç (Rangor) tonu	16.25 lira
Pirinç (Amerika) tonu	27-30 lira
(TİTE Arş. 39/10617)	

9.7.1922

Şekerin 100 kilosunda 25 kuruş artış,

Kahve (I.) 80 kuruş, II. 76 kuruş

Pirinç -Saygon 16.5 lira - Rangor 16.5 lira

- Siyam 21 lira

(TİTE Arş. 39/10620)

Moskova, 16.7.1921

**Anadolu'da Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine**

Muhterem Paşam,

Yusuf Kemal ve Rıza Nur Beyler Moskova'da iken Berlin'den dönüşünde gerek bunlara ve gerekse Fuad Paşa biraderimize hantledeki çalışma biçimimiz ve size yazdığım mektupta ve gönderdiğim tüzükte ve programda da açıkladığım üzere, dışardaki çalışmanın memlekette bir partiye dayandırılması lüzumunu bildirmiş idim. Bu sırada ise gerek Rus doktorları ve gerekse bizim doktorların muayenesi neticesi kendisinde veremin başlamış olduğu Halil Paşa'nın memleketine gitmesi ve havası ılımlı bir yerde oturması cümlece uygun görülmüş ve bu suretle Tuapse'ye hareket etmiş idi. Kendisinin hareketinden sonra gelen mektuplar, ailesinin de Taşkent'e gitmek üzere Trabzon'a geldiğini mâmfih kendisini oraya çağırdığını Fuad Paşa bir akşam Afgan Sefaretinde Halil Paşa'nın Anadolu'dan gelecek izni Tuapse'de beklemesini söylemiş olduğunu anlatması üzerine anlamadığım tuhaf bir vaziyet karşısında bulunulduğunu hissettim. Halbuki Tuapse'ye giden Halil Paşa'nın aile bireylerinin gelmiş olduğunu anladığından ve Fuad Paşa'nın izin gelip gelmediğini anlatan telgrafı zannınca iki hafta kadar uzadığından Trabzon'a hareket etmiş. Size yazdığım telgrafa rağmen Avrupa'da İttihat ve Terakki manevrası başladı diye üzerimize yüklenirler buyurarak ve sonra da siz Bolşevikler ile münasebette bulundunuz diyerek memleketten çıkmasında ısrar edilmiş, o da ailesi gel-

dikten sonra çıkmıştır. Sonra bunu müteakib Küçük Talat Bey'in tevkif ettirilerek çıkarılmış olduğunu buraya gelince anladım. Biraderim Nuri'nin de Erzurum'da kalebend edildiğini öğrendim. Size malûmât vermek üzere Fuad Paşa'ya bildirdiğim İstanbul ve Trakya işi için Naim Cevat Bey'i İstanbul'a göndermiş iken kendisinin Erzurum'dan vaktiyle izinsiz gitmiş olduğu vesilesiyle Amasra'ya uğrayan motordan aldırılarak İstanbul'a gitmesine karşı konulup, Ankara'da tutuklu bulunduğunu da haber aldım. Herşeyi size açık bildirdiğim halde akraba, ehîbbâ (yakın dost) ve arkadaşlarımin bu işleme marûz olmalarını doğru bulmuyorum. Binâenaleyh size bir kere daha vaziyeti ber-vech-i âtî izâh etmeyi muvâfık buldum...

EK 6
TİTE Arş. K. 39, K. 14361

Bilahare Captain Cunningham'la bu mesele hakkında görüşmeye gittim.

1.22/23.11.37 Cunningham hiç saklamayarak İttihad ve Terakki Halk Şüralar Fırkası nâmına bir murahas İstanbul'a geldiğini ve şimdilik zât-ı şâhâneyle (pa-dışahla) temâsına mâni olduklarını ve halen bu zât Bal-ta Limanı'nda Kaymakam Maüvell'in yalısında misafir ve nezareti altında olduğunu ifade etti. Belki pek yakında Enver'le görüşmek üzere ya kendisi veyâhud "Bennett" olamadığı takdirde Captain Gabdes nâmındaki İngiliz memûren gideceğini ifade etti. General Harrington ve mümessillikçe Enver'in İstanbul'a avdeti kendilerinin kan yoldaşı olan Fransa ve İtalya'nın ve belki Amerika'nın ayrılmasını davet edeceğini söylüyor. Bu bâbdaki suâle murahas cevâben öteden beri gizli bir sûretle kuvâ-yı milliye lehine ve İngiltere aleyhine çalışmış iki müttefikin ayrılmasında bir sakınca olmadığı ve buna mukâbil Almanya'nın maddî ve manevî yardımını sağlayacaklarını beyân etmişlerdir. Vaktin adem-i müsâadesi ve yanındaki bazı zâbitânının mükâlemâtımıza müdâfaaları dolayısıyla muhâveremi keserek ayrıldım.

Saffet

EK 7
Sûret
Teavni alâ Kebîr Takvâ

Cenâb-ı kibriyâ elhâk sezâvâr-ı ibâdetdir
Garaz bundan mücerred itirâf zât-ı vahdetdir.

Fâsid olmayıp ıyl olmaya salâh denir. İnsan ancak salâh-ı hâl, salâh-ı nefis, salâh-ı tâm devirlerini dikkatle ve hûsn-ı hizmetle fiilen geçirmekle tekemmül eder. Buna binâen salâh tarîkünde üç sınıf ve her sınıf üç mertebeye ayrılmıştır ki, devr-i terakkî teşkil eden bu sınıf ve merâtibi katetmekle, sâlik meretebe-i tekemmüle suud, gâye-i insânîyeye irûc eder.

Salâh-ı hâl sınıfı

1. Hâdim
2. Mürid
3. Sâi

Salâh-ı nefis sınıfı

1. Kâşif
2. Vâkîf
3. Ârif

Salâh-ı tâm sınıfı

1. Muallim
2. Muhakkik
3. Mürşid yâhud Şeyh

Tarîk-i Salâhın yevm-i mahsûsu Yevmi'l-ahd 19 Eylül'dür. Efendi her sene Eylül'ün 19. günü âsîtânede ve dergâh ve zâviyelerde bi'l-cümle sulehâ-yı ümmet ictimâ ederek bir senelik say ve amelîn ve muvaffâkiyâtın hûlâsâsı tebliğ olunur ve âyin-i tarîkât ve misâfirin kabul olunur ve anlar izâz ve ikrâm edilirler.

Tenbih-Şey mertebesinden sonra 1. Şeyh-i kâmil, 2. Üstâd, 3. Üstâd-ı azâm pâyeleri vardır. Tarîk-i salâha mensûb olanlara ferden ferdâ Sâlih ve cümlesine sulehâ-

yı ümmet denir. Tarîke dühül kâbiliyet ve derece-i tesli-miyete menût olmakla tâlib-i tarik olan zât ciddî bir tec-rûbe ve imtihana tâbidir. Bâde'l-imtihan şâyân-ı kabûl görülenlerin tarîke dühülü için yapılması lâ-büdd olan merâsim-i dîniyeye muâmele-i tesîdiye denilür. Sulehânın ictimâ mahallinin en büyüğüne âsitâne, ikinci derecede olanlarına dergâh, üçüncü derecedekilere zâviye nâmı verilir.

Zâviyede sulhânın ictimâ hâlinde müzâkerât icrâ ve mukarrerât ittihâz edildiği ve merâsim-i dîniye ifa et-diği salona mahfel-i mukaddes denilür. Zâviyeye ve bâ-husûs mahfel-i mukaddese müsâadesiz kimse giremez.

İslâmdan olup tarîk-i Salâha avdet etmeyenlere hâ-ric-i muvakkat denir. İslâmdan gayri edyânda olanlara hâric-i aslî ve edyân-ı semâviyeden hiç bir dîn ile müte-deyyin olmayanlara muzill denir. Tarûk-i Salâhın rem-zî ümmet ve imzâsıdır. Mukâbili 441 rakamıdır. Bunda dâd kelimesi zuhir eder. Maksada vusil ancak onunla olur.

Âsitânenin renzi "As"dir. Bu kelime esas mânâsı-nadır.

Dergâhın renzi "Dr"dir. Bu kelime güzel eser ve fiil-i müstahsen mânâsına gelir.

Zâviyelerin renzi ise bulunduğu mahallin isminin başına "z" harfini koymakla hâsıl olur ki, bunda Zevâl-lahu feyzihu mânâsı mündemicedir.

Zâviyelerin sûret-i teşekkül ve taksimât-ı esâsiye-leri:

Zâviye heyetleri bervech-i âti zevâtdan teşekkül eder:

1. Mürşid yâhud Şeyh
2. Ser-tarik
3. Nakîb
4. Hatîb

5. Kâtib
6. Emiin-i hasenât
7. Meydancı
8. Mubassır
9. Rehber -delil-

Memâlik-i Osmâniye dâhilindeki zâviyeler, vilâyetlerdeki dergâhlara ve dergâhlar da pâyitaht-ı hilâfedeki âsitâneye merbûtdurlar. Âsitâneye civâr olan zâviyeler doğrudan doğruya Âsitâne-i aleyyeye merbût bulunurlar.

Her zâviyenin bir irşâd heyeti vardır. Bu heyet, ehl-i İslâmı intibâha, faaliyet-i iktisâdiyeye, maârife, sanâ-yie, hüsn-i hâl ve harekete elhâsil ehl-i İslâmın insan-ı kâmil olmaları ve müreffeh, mesut olmaları için nasıl hareket lâzımsa ona göre harekete sevk için her türlü meşrû ve makûl tedbirlere mürâcaat eyler.

Zâviye heyetleri âsitânedен veyâ merbût olduğu dergâhtan gelecek her türlü emirlerin icrâsına son derece gayret eyler. Osmanlı mülkü hâricindeki zâviyeler heyeti meyânlarında intihâb edecekleri dokuz pâyeli sulehâdan müteşekkil bir dergâha tâbidirler. Dokuz pâyeli sulehâya mâlik olmayan zâviyeler, makâm-ı hilâfedeki âsitâneye tâbi olup imkân ve vusu-ı iktidârları nisbetinde muhâbere ederler. Mesâl-i müstacelede müstakil bi'r-reydirler.

Âsitâne

Âsitâne erkânı tarik-i Salâhda dokuz pâyeyi ihrâz etmiş yani şeyh derecesine inikâd ile fiilen ve hidmeden isbâtı liyâkat ve fazilet eylemiş zevâtdan teşekkül eder. Dergâh ve zâviyelerdeki teşkilâta mâlikdir. Yalnız erkânın kademleri ve pâyeleri fazladır. Yalnız âsitânenin şeyhine, Şeyh-i kâmil denir. Diğer erkân alâ merâtibi-him olduğu gibi isimlerini ve sıralarını muhâfaza ederler. Âsitânedе bir heyet-i irşâdiye ve bir heyet-i faâle ve

bir de heyet-i Murahhasa bululunur. Der-muallâların teshîlatı tıbkı âsîtaneninki gibidir.

Âsîtâne heyetine tebliğât-ı hafîyyede bulunan ve iz-hâr-ı hüvviyet etmeyen bir de heyet-i muhafîfiye vardır ki bunlara Ricâl-i gâlib denir.

Heyet-i irşâdiye: Alim ve fâzıl ulemâdan ve siyâsi-yûndan ve muharrirîn ve üdebâdan ve müverrihlerden mürekkeb olup on iki azaya mâlikdir. Herhalde salâh-ı tâm sınıfına kadar terakki etmişlerden intihâb olunurlar.

Heyet-i faale: Kurkılardan ve salâh 2 sınıfından te-rekküb eder. Tevsi-i tarîkât ve tevsik-i İslâmiyet için gece gündüz çalışmakla mükellefdirler. Heyet-i faale aynı zamanda dergâh-ı muallâ ve dergâhları ve bi'l-cümle zâviyeyi teşkil memurdur.

Heyet-i Murahhasa: Bi'l-cümle ehemmiyetli memâlik-i İslâmiye ve dergâhlarından mensûb ve mersûl mu-ravhhaslardan mürekkebirdir.

Âsîtâne - ayda bir kere husûsî ve altı ayda bir defâ makarr-ı hilafetdeki dergâh ve zâviyelerin şeyh ve mür-şit pâyesini hâzî Murahhaslardan bir celse-i umûmiye akd eder ve tarîkin o müddet zarfındaki terakkiyatını ve sulehânın eytâm ve erâmiline yapılacak muâvenetleri, muhâsebe-i umûmiyeyi ve hasenât sandığının bilanço-sunu âsîtâne heyetinin inzârına arz ile bade't-tasdik mu-karrerâtı dergâh ve zâviyelere neşr ve tamim eyler.

Zâviyelerde yeşil renkli bir hasenât kesesi vardır. İâne, sadaka, zekât, mezir paraları bununla toplanır. Zâ-viyelerde kırmızı renkli bir rey kesesi vardır. İrâd-ı umûmiye ile görülecek her işde toplanacak reyler bu ke-seye konur. Zâviyelede beyaz renkli bir de teklif kesesi vardır. Sulehadan kımın bir teklifi var ise teklif vara-kası bu keseye konur.

Tenbih: Tarîk-i Salâh mensubininin yegâne emeli tarîkatın tamâmî-i zuhûruna kadar gizli olarak ictimâ

etmek ve müzâkerât ve mukarrerât-ı müttehizeyi haricden kimseye karşı etmemekdir. Hâriciye karşı bi-eyyihü'l-muhafaza ve ketümiyet farzdır.

Sulehânın mahall-i ictimâi zaman ve mekân ile mukayyed olmayacağı gibi inzâr-ı hâriciyündan mahfûz olmak şartıyla her ictimâ eylediği mahalle zâviye nâm verilir.

Zâviyelerde erkân-ı tarîk ve sulehânın vezâif:

Mürşit veyâ şeyh: Zâviyenin reis-i maddî ve manevisidir. Şayân-ı tebcil ve metâdir. Şeyh pâyesinde kimse bulunmazsa salâh-ı tâm sınıfına mensûb sulehâdan birisi bade'l-istizân âsittânenin kabûlüyle şeyh vekaletine tayin olunur. Şeyhin zâviyede vazîfesi, umûr ve muâmelât tarîki rû'yet etmek, celesâtî küşâd ile sulehânın müzâkerâtını idâre ve âsittâne-bâ-dergâhlar muhâbere ve merâsim-i tesdiyyeyi ifâ etmektir. Şeyh zâviyenin kâffe-i ahvâlından mesûldür. Âmir-i muhteremdir. Şeyhin mâiyetinde ve emm meşihât vardır. Bunlar tekâlîfi tedkik ederler. Şikâyâtı tahkik eylerler zâviyeyi idâre ederler.

Hatib, zâviyenin küşâdından yani amâlin küşâdından ki lisân-ı sùlehâda tulûdan, celsenin hitamına yani gurûba kadar şeyhin sol tarafında ve masa başında ahz-ı mevki edip, esnâ-yı müzâkerede zuhûr edecek mesâil hakkında beyân-ı rey ve ictimâ etmekle berâber tarîkatın gâyesi hakkında sùlehâyı ırşâd edecek hitâbeler irâd eder ve bi'l-cümle cerâidi mûtâlaa ve hülâsâ ederek ahvâl-ı âlem hakkında malûmât itâ eyler. Hatib herhalde ilim ve fazl ve kemâl ile müştehir muhitin dâhilerinden olması lâzımdır. Cuma günleri okunacak hutbeler zamân ve hâle göre tayin ve teksir eder.

Ser-tarîk, zâviyede şeyhin mukâbilinde ve sağ tarafında ve sulehânın nihâyetinde yalnız olarak ahz-ı mevki ile ikinci salâh-ı nefis sınıfına mensûb derecelerdeki sulehânın intizâm-ı kelâm ve vaziyet-i hakikiye-

lerini tanzim ve tenkit ve muhâfaza eder.

Şâyet esnâ-yı müzâkerede bu sınıf sulehâsından birisi bir şey söylemek isterse ser-tarik vâsıtasıyla şeyhden müsâade talep edilir.

Nakib, zâviyede şeyhin mukâbilinde ve sol tarafında ve sulehânın nihâyetinde ahz-ı mevki ile birinci salâh-ı hâl sınıfının üç derecesinde olanların nizâm ve intizâmına nezâret ile sulehânın marûzâtını şeyhe tebliğ eyler.

Kâtib, zâviyede mahfel-i mukaddesde şeyhin önünde ahz-ı mevki eder. Birinci ve ikinci sınıfa mensûb sulehânın ortasında ve merkezde ahz-ı mevki eden sulehânın tâm sınıfına mensûb sulehâyâ nezâret eyler ve onların vâsita-i muhâbereleridir. Zâviyenin kâffe-i müzâkerâtını zapt ve celse-i âtiyede zabt-ı sâbıkı kirâat ve münderiâtını şeyhe tasdik etdirir. Zâviyenin bi'l-cümle muhâberâtını şeyhin emriyle icrâ etmekle mükellefdir.

Emîn-i hasenât, muhâsebeci demektir. Zâviyenin, zâviye erkânının tasdikine iktirân eden, vâridât ve mesârifâtını tesbit-i defter etmek ve her ay için bilanço münderiâtını sulehâyâ kabûl ve şeyhe tasdik ettirmekle muvazzafdır. Teşrifâtta şeyhin karşısında ve kâtibin yanında ahz-ı mevki eder.

Meydancı: Zâviyenin dâhilen vukû bulacak ahvâ-linden mesûl olup mahfel-i mukaddesde işâret-i salâhiyeyi vermeyen hâricilerin dâhili mahfelde bulunmamasına dikkat ve zabt ü rabtı temin etmekle mükellefdir. Mahfel-i mukaddes kapısının iç tarafında oturur.

Mubassır, mahfel-i mukaddesin hâricinde zâviyenin dış kapısının iç tarafında bulunup, zâviyeyi muhâfazaya memûr salâh-ı hâl sınıfının hâdim ve mürit ve sâii mertebelerine mensûb sulehâyâ kumanda eder ve celsenin küşâdından hitâmına kadar yani tulûundan gurûbuna değin gelen sulehânın işâretlerini alır ve hâricilerin duhûlünü men eyler ve gelen sulehâyı bi'l-vâsita içe-

riye ihbâr eder ve bir mevki-i ahzı lâzım gelse meydan-
cının yanında bulunur.

Delil veyâ rehber, zâviyede dâimâ seyyâr bulunur. Zâviye dâhilinde teşrifâta nezâret eder ve sulehânın mevkilerini gösterir ve merâsim-i tesdiyesi yapılacak hâriciyi dâhil-i zâviyeye isâl eyler ve merâsim-i tesdiyede namzed sâlihe muâvenet eder ve usûl-i teşrifâta dâir telkînâtta bulunur. Zâviyenin mûntesibini olan sulehâ derecelerine göre haklarında merâsim-i lâzıma-i selâhiyeyi ifâ etdirir ve hasenât ve rey ve teklîf keselerin gezdîrîr.

Zâviyelerin vâridâtı

Her zâviyenin vâridâtı sulehâ-yı ümmetin mâhiye teberruâtı ile tarikata dâhül için merâsim-i tesdiyeyi müteâkib alınacak duhulîye hediyesinden ve her celse nihâyetinde gezdirilecek hasenât kesesinden hâsıl olacak mebâlig ile tarîk-i salâha mensûb agniyânın nezîrleri, zekâtları, sadakâtı ve iyâd-ı mûbârekece verilecek kurban derileri hâsılâtı olup hitân ve velime cemiyetleri mesârifâtından tefrik edilecek ihtiyârî hediyeler kabul olunur. Müellifin kitablarının hâsılât-ı sâfiyesinden % 5 nisbetinde bir kısım parasını terk ve teberru eylemek usûlü kabul edilmiştir.

Zâviyelerin masârifâtı

Sulehânın felâket ve musibet zamanlarında imdâdına yetişmek, bi-kes ve alil olanları tedâvi ve ikdâr eylemek, eytâm ve erâmiline bakıp, eytâmı tahsîl etdirmek, memâlik-i İslâmiyeye gönderilecek keşşâf ve sey-yâh mürşitlerin mesârifâtını temîn etmek, zâviyede mesârifâtını tesviye eylemektir. Her sene nihâyetinde emîn-i hasenât zâviyenin umûmî bilançosunu tanzim ve

vâridât ve tesârîfâtı şeyhe tasdik etdirdikten sonra kalacak fazla parası Âsîtâneye veyâhud dergâha takdîm eyler ve eksik kalmış veyâ mübrein bir mesele için lüzûm görülürse ikmâl-i noksan için keyfiyeti âsîtâneye veya dergâha ayrıca işâr eylet.

Zâviyelerde İctimâ

Zâviyelerde usulen her hafta bir kere akd-i ictimâ olunur. İhtiyâc hâsıl olursa dâvet-'i vâkia üzerine fevkalâde olarak ictimâlar terâ edilebilir. İctimâ için ahvâl-i mahalliyeye ve ilcâat-ı zamâna göre gece gündüz ittihâz olunur. Bütün sulchâ-yı ümmet zâviyeye geldikten sonra ve mahfel-i mukaddesde ictimâ eyledikten sonra şeyhin ayağa kalkarak "Allahü ekber" demesiyle celb-i dikkat taleb edilir. Bادهu şeyh ser-tarîkten sulchânın emniyet-i tāmme içinde olup olmadığını ifhâm maksadıyla "her şey yolundadır" suâlîne mumaileyh yüksek sedâ ile "selâmet" cevâbını verir.

Bunun üzerine sulchânın oturumalarını ve kâtibe, zapt-ı sâbıkın kırâatını emreder. Zapt-ı sâbık kırâat olunub, mündericâtı kabûl ve tasdik olunduktan sonra cereyân eden muhabere ... ve evrâk-ı vâride hakkında sulchânın fikir ve mütâlaası istifsâr olunur. Hatîbin malumatı sorulur. Muma-ileyh dahi onbeş günlük veyâhud haftalık istitlâatını arzeder ve tarîkin intişârı ve teves-sûü ve âlem-i İslâm hakkında ne gibi istihbâratta bulundu ise sırasıyla gâyet açık bir lîsân ile bildirir. Diğer erkân-ı tarîkin bir diyecekleri vâir ise onlar dinlenir. Bادهu şeyh sulchâyâ..... olup olmadığını suâl ile her sâlihe üç defa hakk'-ı kelâm bahşeder. Ândan sonra teklîf kesesi ve ânî müteâkıb rey kesesi gezdirilir. Ândan sonra hasenât kesesi dolaşdırılır. Her sâlih gönünden ne koparsa hasenât kesesine koyar. Şeyh evvelâ teklîf kesesini ve bادهu rey kesesini kâtibe açdırarak, reyleri tasnif

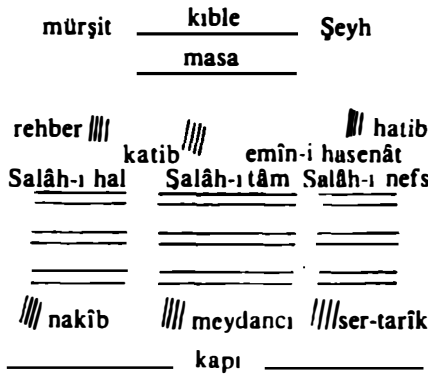
eder. Tekâlîfî söyleyüb ekseriyet kararını deftere yazdırır, sonra hasenât kesesini emîn-i hasenâte açdırarak, mündericâtını tadâd etdirerek, yekünunu sulehâya iblâğdan sonra para kasaya konur. Sonra erkân-ı tarîk icrâ olunur.

Resm ve âyin-i tarîk

Şeyh "Allahü ekber" diyerek ayağa kalkar. Bî'l-cümle sulehâ şeyhe tâbiân ayağa kalkıp kibleye mütevec-cih olurlar. Hep bir ağızdan dokuz kere tekbir getirirler. Tekbir biter bitmez "Estağfirullah, Estağfirullah, Estağfirullah, El-Aziz, El-Kerim, Ellezî Lâilâhe İllâ hüvel hayyü'l-kayyum ve nesâle't-tövbetü ve'l-mağfîretün ve'l-hîdâyetü enne hüve't-tevâbü'r-Rahîm" denir. Bادهu üç ihlâs ve fâtiha ve Âyetel-kürsî ilâ ve emne'r-Resül ilâ. Lev enzelnâ okunur sonra da Allahümme sallî alâ Seyyidînâ muhammedun ve Alâ Esseyidînâ Muhammed. Bادهu Barik ve Salim aleyh denir. Ondan sonra Allahümme Sallî alâ Seyyidînâ Muhammed okunur.

Bu vechile sırasıyla ezkâr ve evrâd okunduktan sonra Halîfe-i İslâmın ve selâtin ve şâhân ve ümerâü'l-müminîn ve bî'l-cümle ehl-i İslâmın selâmetleri ve muvaffâkiyetleri hakkında kesb-i kuvvet etmesi ve teâlî eylemesi ve uhuvvet ve sadâkatları için duâ edilir ve üstâd-ı azam etrâfında müteahhit bir kitle olarak bulunulması hakkında verilen ahd tekrar olunur ve ânden sonra "Âl-lahümme ensâr men Nasreddin ve ahze'l-menhâzeliddin" denir. Bunu müteâkib Şeyh yüksek ses ile "Pir ve müessîsîn-i tarîke selâmet ve rahmet olsun" der. Hâzurün da "Allah onlardan râzı olsun" derler. Âyin hitâm bulur.

Şeyhin oturduğu mahallin arkasındaki duvarda yalnız âtideki levhalar muallak olacaktır. Diğer üç duvarda resimler bulunabilir. Haritalar, bilhassa kabart-

ma haritalar asılır. Bazı nasihat ehâdis ve kelâm-ı kibâr talik olunur. Kible cihetinde bulunan duvara en yükseğe Lâilâhe İllallah Muhammedün Resûlullah ve onun altına E'd-din-indî'l-lahi'l-İslâm ve onun altına da Kasım, Tâhir, Tayyib, Abdul-

lah, İbrahim, Zeyneb, Emine, Ümmügülsüm, Fatumatü'z-Zehrâ'nın isimlerini hâvî levha talik olunur. İşbu dokuz isim tarik-i salâha mensub sulehânın dokuz derecesinin her birine mahsûsdur. Sâlih birbirine tamşına işâreti verdikten sonra imtihana veyâ tedkike lüzûm görürse birincisi "Ak" der demek ikincisi "I" ve birincisi "s" deyince ikincisi "m" der artık şübheye mahall kalmaz. Birinci salâh sınıfının hâdim derecesi bu ismi bilir. İkinci mertebeye geçen tâhiri öğrenir, üçüncüsü tayyibi bilir ... dereceye göre ismi belledir.

İşâret -ser- dir. Şifâhen öğretilir, yazılmaz. En büyük mertebeden en küçük mertebeye kadar bi'l-cümle sulehânın bileceği ilk işâret selâm işârettir.

..... işâreti verilir. Tarikin birbirini lâyıkıyla anladıktan sonra sınıfları bildirilir. Her iki tarafın mertebeleri bilinince suâl, emr-i halî mâ-fevk mertebede olan zâta âid olur. Küçük mertebede olan bu hakkı hâiz olamaz. Ona da mutâvaat düşer. Her mâdûnda ne olursa olsun mâ-fevkine riâyet eder. Büyük derecede olan zât, işâretini veyâhud mertebesine âid olan sır mâdunundaki mertebede olanlara katıyyen söylemeyecektir. Şayet söylerse melundur. Ceza olunur. İstîmdâd işâreti veren

sâlih o mahalde bulunan sulehânın mâlen ve bedenen ve nûfûzen imdâdına mazhâr olur. Gayri-meşrû bir mesele için istimdâd vâhîdir ve mûcib-i muâhezedir.

Ser-Tarîkat

Tarikatın sırtı, işâreti gibi şifâhen telkîn olunur. Katiyyen yazılmaz. Son derece mektûm tutulacaktır.

Merâtib-i Tarîkin vezâîfi

1. Hâdim, zâviyeyi muhâfaza tarîkinin husûlû için kuvvet olmak vazifesiyle mukellefdir. Buna binâen temâsül-i hûner ve marîfete çalışmak sporlarla vücûdu takviye eylemek iyi silah istimaline ve çok yol yürümeye, ata binmeye ve tayyare ve tahte'l-bahirle gezmeye gayret etmek, hıfzı sıhhaya fevkalâde riâyetkâr olmak, menâhîden ictinâb eylemek. Kuvvetli, faal, cevval, akıllı ve vakûr bir müslüman olarak ortaya çıkmak lazımdır. Malayânî şeylerle izâle-i vakit etmiyerek, para kazanmaya son derece cehd etmek lâ-büddür. Hayatını bir program dâhilinde idâre etmeye alışmak şarttır. Erken yatıp, erken kalkmak, kahvehaneler ve gazinolar gibi tembel-hânelerden mubâadet muktazidir. 17 yaşına giren her müslim hâdim mertebesiyle tarîk-i salâha girebilir.

Üç sene o mertebede hûsn-i hâli ve nasâyıha tâbiyeti görülen sâlik mürid derecesine geçer. Ancak hâdimin geçmesi için her halde bir iş ve güç sâhibi olması şartı lazımdır. Tembel ve hazır yiyici olanlardan tarîk müte-neffirdir.

2. Mürid zâviyelerin dâire-i şümülleri dâhilinde şeyhin verdiği bir emri icrâ etmek ve dînin terakkisine müteallık bi'l-cümle umûru hûsn-i ifâ eylemek ve heyet-i faalenin göstereceği vechile hareket etmek ve hâdim sı-

nısında olanlar ağabeylik eylemek ile mükellefdir. Bir sene bu vazîfeyi hüsn-ı ifâ eden sâî derecesine geçer.

3. Sâî, memâlik-i İslâmiyenin tâyin edilecek mahallelerinde keşf ü güzâr ederek mensûb olduğu zâviye ve dergâh vâsıtasıyla Âsîtâneye rapor takdim eylemek, köy mekteplerinde muallimlik etmek veyâhud o muntika dâhilinde ahâliyi irşâd ve ikâz eylemek. Ve'l-hâsil keşf-i ahvâl için ne yapmak vusûsı beşar dâhilinde ise ânu yapmakla muvazzafdır. Beş sene bu hizmeti ifâ eden kâşif olur.

4. Kâşif, Tarikat-ı Celîle-i Salâhiye'nin irşâd ve ikâz ve istihbârât ve istidlâatı hıdemâtında kullanılırlar. Kâşifler tarike lâide temin edecek zevâtı tedkik ve matlûbe muvâfik bulduklarında mâhirâne iskandil ederek ve tarikatın menâilini tadâd eyleyerek mezâyasını teslim eйдirdikten sonra duhûlünü teklif eyler. Bu zevât refâh-ı hâl sâhibi bulunanlara ve memleketin hayat-ı siyâsiye ve ilmiye ve edebiyesi üzerinde oldukça tesir ve nüfuzu olanlardır. Kâşifler için her türlü şekle girneye müsâade vardır. Hatta zâhiren tebdilî itikâd eylemiş gibi hârici-i aslilerin mukdderine muhafaza-i esrârına girer. Her şeyi öğrenir. Her akideyi, her arzu ve emel-i hafiyi ânlar Âsîtâneye bildirir. Hâricdeki zevâyâyı tarikle muhâbere ve muvâsalaya memur edilir. Üç sene bu vazîfeyi ancak ifâ eden vâkıf mertebesine geçer.

5. Vâkıf, kâşiflerin verdikleri malûmâtın sıhhatini tâkibe memur edilir. Gizli takibât ve telhîmât kâmilin vâkıflara havâle olunur. Vâkıf heyet-i faalenin en mühim âletleridir. Bir sene bu vazîfeyi ifâ eden ârif derecesine geçer.

6. Ârif, kâtib ve vâkıfların verdikleri malûmâtı tahkik eder. Ârifler vâsita-ı tahkîkdir. Ârifin kabûl ettiği mevadd heyet-i meşihatce aynen kabûl olunur. Ârifliği üç sene bilâ-kusûr ve faalâne vâkıfhâne ifâ eden zât muallim mertebesine geçer.

7. Muallim, dîn-i mübin-i Muhammediyi neşr ve tamim ve edyân-ı sâireden olanları iknâ ve İslâma âmâleye ve mektebler küşâdına ve ehl-i İslânı ikâza ve hissiyât ve faâliyetlerini tezyide memurdur. Muallim, misyonere muâdildir. Bir misyoner nasıl ifâ-ı vazife ederse muallim de tıbkı ânın gibi çalışacaktır. Beş sene muallimlik eden zât muhakkik olur.

8. Muhakkik, misyon reisine muâdildir. Muhakkik memur-ı devlet olamaz. Eğer memuriyetde ise çekilir. Rûesâyı İslâm ile temâsa gelmeye ve âlem-i İslâmın taâli ve terakkisi için her ne yapmak lâzımsa ânı âsitâneye bildirmeye ve o yolda çalışmaya memurdur. Muhakkikler irşâdâtta büyük nüfûz ve gayret gösterirler ve bankalardan faaliyette bulunanlarına avanslar veririlir. Bu vechile üç sene çalışıp muvaffâk olan zâtlar tarik-i salâha duhûlününün 28. senesi nihâyetinde mürşid veya şeyh olur. 40 sene tarik-i salâhda yürüyen ve ilm-i fazl ve kemâl ile ve istikâmet ve iffet ile hüsn-i hâl ve tavryla bütün mertebeleri ihrâz eden zât şeyh-i kâmil olur.

9. Mürşit ya şeyh, şeyhler zâviyelerin reisi ve âmidir. Bir zâviye müntesibini meyânında birkaç mürşid mertebesinde zât bulunursa ânların en kıdemlisi riyâseti der-uhde eyler yani şeyhlik eder. Şeyhler tarike hizmetleriyle temâyüz eylerler. Nâşir-i dindirler. Buna binâen âlim ve fâzil ve âkil ve zeki olmaları lâ-büddür. Şeyh-i kâmiller, Hicaz'da ve memâlik-i İslâmiye merkezlerinde verilecek vazifeyi ifâ ederler. Âsitânedeki reis şeyh-i kâmidir. Eğer birkaç şeyh-i kâmil varise ânların içinden biri intihâb ile riyâseti der-uhde eder.

Halife-i muazzam ve mübeccel-i İslâm Hazretleri

Salâh'ta en büyük maddi pâye hilâfet-i İslâmiyedir. Ândan büyük mertebe yokdur. Lisan-ı tarikde halife-i zişâna (Üstâd-ı azam ve halife-i mufahham) denilir.

Tarik-i Salâha mensûb selâtin ve ümerâ-yı İslâmiye ve hükümdarlar ve şahlar ve padişahlar (Üstâd) mertebesinde addolunurlar. Ehl-i beyt-i Resûlden olanlar ve şürefâ yekden muallim pâye ve mertebesini ihrâz ederler ve esrâr-ı tarikat ve işâret-ı tarik öğredilür. Avamdan olanlar ve ilimden bî mesûb bulunanlar tarikatde mürid pâyesine kadar terakkî edebilirler. Ulemâ ve mürşidîn-i Turûk-ı aleyye ve meşâyih-i dâime ve hutba ve musnefin ve mütefekkirin ve müellifin ve müverrihin ve muharririn ve muallimin doğrudan doğruya arif veya muallim mertebesini ihrâz edebildiler. Erbâb-ı yesâr ve sâhibi'l-hayrât yekden sâi derecesine geçerler. Bunlar heyet-i zâviyenin tensibi ve âstânenin kabûl ve tasdikıyla ihrâz-ı mertebe ederler. Her işde olduğu gibi hüsn-i hâl ve suluk ve faaliyet-i mutlaka ve lazıma-i tarikata riâyet lâ-büddür. Mectehidin ve mücâhidin din-i mübin-i Ahmedî Tarik-i Salâha intisâb etmemiş iseler bile ânlarâ Muhtıbb denir. Fakat işâretler ve esrâr öğredilmez. Eğer tarike intisâb eylerler ise ol vakit öğredilür. Alâ-i Keltmetullah için çalışan fedâkârân ve hamıyyet-perverân tarika intisâba sevk edilirler.

Alâmet-i tarik - Salâh-ı hâl sınıfına mensûb olanlara demirden, salâh-ı nefis sınıfına bakırdan ve salâh-ı tâm sınıfına nikelden alâmetler verilir. Bu alâmetler asker ve sivilde elbisenin üzerinde ve tam kalbin üstünde muallak bulunur. Salâh-ı tam sınıfı âyın-ı tarik esnâsında ve merâsim-i tesidiye ânında âtîde resmi yapılan renkde kordelayı hamâil-vâri talik eylerler. Diğer sınıflar mezkûr kordela renginde yapılmış rozetler takarlar.

Tarik-i Salâha mahsus kordela

Karyelerde Tarik-i Salâh Teşkilâtı:

Her karyenin camii o karyede tarikat-ı salâhiyenin zâviyesidir. Karyelerdeki imamlar mürid derecesine sâ-

hib olub ânların himmetleriyle bütûn köy halkı tarikata teslik ve amaleye sevk edilir. Her Cuma günü bütûn köy halkı camiye gitmeye ve Cuma namazı kılmaya icbâr edilir. Köy imamı o karyenin dinî vazîfesini ifâ ve mer-tebesi mürid derecesidir. Köy ağası ve mekteb hocası ve muhtar köyün heyet-i salâhiyesidir. Karye halkı kâmi-len hâdim olarak kabûl olunur. Cuma namazından son-ra merâsim-i tarikat camî-i şerîfde icrâ olunur. Merâ-simden sonra köy hakkında görüşülür ve mekteb hocası ahvâl hakkında malûmat verir. Muhtar köyün emin-i ha-senâtı ve mekteb hocası kâtibidir. Her köylü tarikata duhûl için bir mecldiye verir ve her ay nihâyetinde beş kuruş itâ eder. Hasad zamanında zekâtından teberruâtta bulunur. Bu meblâg köyün emin-i hasenâtı olan zât ile âyândan olan zâtın talih-i muhâfazasında bulunan köy sandığından hıfzolunur ve köylünün menfaatına sarf olunur. Köy imamları mensûb oldukları nâhiye merke-zindeki târik-i salâh zâviyesi şeyhi ile muhâbere eder ve evâmîr telâkki eyler. Hatta bazı ahvâl-i fevkalâde âsi-tâneye de maruzâtta bulunabilir.

Tarikat-ı Salâhiyenin kâbe'de ve mevsim-i hâcdaki vazîfesi Din-i İslâm, azim bir kuvvet istihlâs ve selâ-meldir. Buna mütemessin ve bundan çâre-cüy istifâde ol-mak cümle-i müminin ve muvahhidine farzdır. Ruh ve kalb ve tab-ı ahlâk ve tavr ü hareketle dine irtibâtı gös-termelidir. Mevcüdiyet-i İslâmiyenin bekâ ve selâmeti her ferdin buna ihtimâmını elzem görür. Siyâset-i dîniye en hakim bir siyâsetdir. Buna mütemessin ve imtisâl et-medikce kavî bir hükümet teşkilî muhâldir. Hilâfet-i İslâmiye âlem-i İsmâ tâkının kilid taşıdır. Hilâfet-i İslâmiyenin mazallah ufûlü şâşaa-i azâmeti şevket ve kud-ret-i İslâmiyenin zevâline bâisdir. Binâenaleyh her hal-de dîne müstenid bir siyâsete rabt meşiyetle tezyid-i kuvvet ve kudrete mecbûr olduğumuzu görmek ve anlat-mak lâzımdır. Son zamanlarda hâlin buna muhâlif bir

yolda olduğunu gören erbâb-ı dîn gayz ve hiddetle bu gibi zevâtı her sırası geldikçe yakışık alan mecâlis ve muhâzırada bundan bahs ile efrâd-ı İslâmiyeyi ikâz ve islâh eylemeye çalışmalıdır. İşte Tarîk-i Salâh İnşallah yanında bu vazifeyi hüsnü'l-âdâ eyleyecektir. Bu tarîk-i sâî, tarîk-i necât ve refah ve saadet-i İslâm ve âlem olacaktır. Dîn-i İslâm kudrî kâbil-i fehm ve idrâk bir dîn-i sâlimi'l-hâlete hazîni mevcûd değildir. (İnnemâ El-mümine Uhuve) âyet-i kerimesine tevfiken hâl-i uhuvvet ile bağlanmış yek-veçüt ve yek-hiss bir mevcûdiyet istihsâl edilecektir.

Suadâ-yı tarîkı tetimâgâh-ı hafisi olan merkez-i hilâfetdeki merce-i mualla ve merâkiz-i mühimme-i İslâmiyede suadâ-yı mahalliyenin ictimâgâh-ı hafileri olan dergâh-ı muallâlar ile merkez-i hilâfetdeki âsitâne ve mahall-i sâiredeki dergâhlar, her sene mevsim-i hâcda şeyh ve muallim ve muhakkik derecesindeki sulhâdan murahhaslar tayın ve Mekke-i mükerreme ve Medine-i münewvereye gönderirler. Bunların vazifeleri tâlimât-ı mahsûsa ile tayın olunur. Maksud-ı tariki daha ziyâde bu zevât ve heyâtın gayret ve faaliyetleri temin edebilir. Heyetlerde azaları, ulemâ ve muharririn ve müellifin ve etibbâ ve İslâm feylesofları ve diplomatlardan olub tarîk-i salâhda mârû'l-beyân merâtibe irtikâ etmiş olanlardan intihâb olunur. Bunların bil-cümle masârifî âsitânedan ve dergâhlardan tesviye olunur. Merci-i muallâ ve dergâh-ı muallâlar heyetleri Mekke ve Medine'de her sene yapacakları işler hakkında ser-tarik vechile görûşür.

Muâmele-i Tes'idiye

Tarîk'a dahil olarak zat rehber (delil) vasıtası ile gözleri kapalı oldu halde kefilî ile beraber zavıyeye getirilir. Bir odada bilcümle müzeyyenetdan tecrid edilerek

abdest aldırılır. Elbisesi üzerine bir ehram sarılır ki buna "ehrama girmek" denilir. Başu açık olarak zavıye heyetının bulunduğu "mahfel-i mukaddes" denilen salonun kapısı önüne getirilir ve kapıya bir kere vurulur.

Meydancı "kimdir o" der. Rehber de yanındaki harici ile "ben geldim" der. Meydancı da "harici ne istiyor" suâlini irâd eder. Telkînâta tebe'an bu kere Tarık'a girecek zât "selâmet isterim" cevabını verir.

Meydancı da "o halde buyurunuz" diyerek kapıyı açar. Bir tarafında rehber ve diğer tarafında kefilu olduğu halde gözleri kapalı harici ile beraber "mahfel-i mukaddes" denilen salona girerler. Hârici "Esselâm-ı Aleyküm ya ehl-i İslâm" der ve doğruca Şeyh'in önüne giderler ve ayakda dururlar. Şeyh bu hâriciden Tarık'a duhül için bir vechile tazyık görüp görmediğini sorar, "hayır" cevabını aldıktan sonra tahkikat varakasındaki sualleri tekrâr eder ve tamamen aynı cevapları aldıktan sonra dîn-i İslâm ve ehl-i İman hakkındaki fikir ve mütâlaasını ve arzularını ve bu dine mensup olanlar için ne gibi fedâkârlıklarda bulunabileceğini, iman ve İslâmın şartlarını sorar ve "selâmet isterim" cümlesinden ne demek istediğini istilâm eyler. Muvâfik cevâblar aldıktan sonra önünde bulunan masa üzerindeki tabak derûnunda mevzû toprağa hâricinin sağ elini ve onun mukâbilinde bulunan tabakdaki suyun içine sol elini sokturur ve "toprakdan hâsil oldunuz yine şübhesiz toprak olacaksınız. Çünkü Kur'an-ı azimü's-şânda (ve halku'l-insânenin salsâlin kâu'l-fahhar) ve (Kemâ bedüküm Teudun) âyet-i kerimeleri vardır. Ve (Caalna mine'l-mâl külluşey'in hay) emr-i rabbâniyesi ile maddiyâtımız itibârı ile topraktan ve sudan vücûd bulduk, yine asla rücû' edeceğiz. İşte şu toprak ile su arasında ahz-ı mevki' eden bu kitâb-ı mübin bu Kur'an-ı Kerim'dir ki insanları dünya ve âhiretde mes'ûd ve müreffeh kılacağını ve ebediyete kavuşturacağını vaad ve temin etmektedir. Bu münci-

hakikiye bu nasih-i emine dört el ile sarılmalıyız. Çünkü cenâb-ı Hak bu kitâb-ı mübin için (Elif, Lam, Mim, zâlikî'l-kitâb Lâ-reybeftih) ferîân-ı ilâhisi ile Kitâb-ı Kerîm'in reyb ve keratdan beri hak ve sevâb ile münceli olduğunu beyân buyunuyor" deyip hâricinin gözleri açılır ve âtideki ahdi ifâ ve yemini icrâ eyler. Bu esnâda bütün huzâr ayakda dururlar.

Kefil, Hârici, Rehber (delil)

Sûret-i tahlîfe vasiyetnâme:

Hayy u kayyum olan Cenâb-ı Rabbü'l-âlemin'in ismi celâline ve nâm-ı ilâhisi ile kâsem ederim ki müslim, mümin ve muvalilüdü. İslâmiyetin bi'l-cünle evâmîr-i esâsiyesine mutli ve münkadim ve ol vechile katılacağım. Dîn-i İslâmın neşri ve ehl-i imânın teâlisi ve kuvvetlenmesi ve istiklâl ve hürriyeti ve saâdet ve refâhı uğrunda isâr-ı mal ve hayat eyleyeceğim. İslâmın muktesit ve çalışkan ve sedâkâr bir uzvu olacağım. Zâlimin, sefih'in, hâinin mürtekib ve menfaat-perestin..... sahâbe-i ilm ü fazl ve kemâlin ve erbâb-ı say ve hüner ve bilhassa mazlunların mu'ini ve dostu olacağım. Eğer Tarîk'in mukaddesini fâşedersem, ketm-i esrâr eylemezsem, yeminimde hânis olursam kanımı ehl-i İslâm'a helâl olsun, her nevi' mucâzat ve 'ukûbata razıyım. Şahsımca tûl-i emelim yoktur. Bu andan itibâren (eliyle ehramı tutarak)

Sağ oldukça libasım, budur ölsem kefenim.

Bütün amellerim İslâmın te'âlisi, terakkisi, salâh eylemesidir. Hatta bu maksada mebnîdir ki Tarîk-i Salâh'a intisâb ediyorum, der. Tarîkime sâdık kalacağıma yemin ederim.

Vallâhi Billâhi.

Şeyh "Bu vasiyet-nâme'yi imza eder misiniz" suâline hârici de bilâ-tereddüd "evet imza ederim" derse imza ey-

ler veya mûhürler.

Bade'l-ımnâ Şeyh vastiyet-nâmeyle alıb huzzâra okur ve gösterir. "Şâhit mısınız" der. Huzzârın kâfesi birden "şâhidiz" dedikten sonra Şeyh "Bir mümin ve muvahhid ve müslim sözünde sebât eder. İslâmın te'âlisi için say ü amelde bulunur. Ahdında vefâ gösterir. Tarık'ını muhâfazada azim ve irâde sâhibi olur. O halde bu vastiyet-nâmeyle saklamaya lüzûm ve bu tekellüfe ihtiyâc yokdur. Vasiyet-nâmeyle yakıyorum" diyerek vasiyet kâğıdını yakar ve hazır-ı bi'l-meclis ".....nın hâdim-i Tarik olarak kabûlünü teklif ediyorum, kabûl eder mısınız" suâlını irâd eyler. Bûtün huzzâr "kabûl etdik" dedikten sonra Şeyh de "O halde ben de kabûl etdim" der ve âyin-i tarikat icrâ olunur.

Eğer birkaç hâricinin birden, muâmele-i tes'idiyesi yapılmak lâzım gelirse her biri tarîf ettiğimiz vechile ayrı ayrı mahfel-i mukaddes'e kabûl olunarak vastiyet-nâmeleri ihrâk edildikten sonra cümlesi hazır olduğu halde âyin-i tarikat icrâ olunur, her biri için ayrı ayrı icrâ olunmaz. Nihâyetinde okunan duâyaya ayrıca üç Tarik'e yeni giren zâta "âmin" dedirdikten sonra muâileyhin bilmesi lâzım gelen sırr-ı tarîk ile işâretler öğretilir. İşâretler bunlardır:

1. Selâm işâreti, 2. Muârefe işâreti, 3. İstimdâd işâreti. Dem ve mu'ârefe işâretleri zâviyeye duhûl için mubassıra da verilir. Ba'dehu alâmet teslim olunur. Bu kere de Şeyh bülend-âvâz ile karâr-ı âtiyi tebliğ eyler:

"Emânet-i Tarikat'e hiyânet ihânet eden, vazife-i mevdû'asını ifâ etmeyen tard ve tel'in olunur. Sırrı fâşeden imhâ olunur. Kürre-i arz sükûrû bir buçuk milyar tahmin edilmekte olduğu ve bunların (460) milyonu Nasranî, (12) milyonu Müsevî, (670) milyonu putperest, (400) milyonu İslâm olduğu anlaşıldıktan sonra, iktisâden, irfânen (400) milyonluk bir kitlenin bir milyar yüz milyon nûfûsa galebe etmesi ve hiç olmazsa mah-

fûz ve emîn kalması için ne derece fa'âliyet ve gayret gösterilmesi icâb edeceği tarif ve tavzih edilmelidir. İslâmın kurtarılması için umel-i sâlih ve say-i vefir ile mukayyed olmak ve ısrâfâtıdan mucânebet etmek lâzım geldiği güzelce teshir edilmelidir".

Ondan sonra tebrik merâstını yapılarak ve bir ter-cûman okunarak "Alâmetü'l-ahid" verilir. Tarik-i Salâh'da iki türlü icâzet nâme ve bir de uhuvvetnâme vardır. Adedi 40 olan mü'essisin huzerâtına verilen icâzet-nâmeler kırk adet olarak basılmış ve kendilerine verilmiştir. Onların ikinci nüshaları yoktur ve olamayacaktır. Mürşid ve Şeyh pâyesini ihrâz edenlere verilen icâzetnâmeler ise Âstânâce tanzim olunur.

Uhuvvet-nâme ise Tarik'a giren zâta verilir, bir de pâyesi yükselen zevâta her pâyeye mahsûs olarak tanzim edilen "Rıfat varakası" verilir. Bunların kâffesine icâzet-nâme de denilebilir.

Uhuvvet-nâme Yahud (Alâmeti'l-ahd)

Kur'an-ı mübinin muntika-i tecvizi dâhilinde âlem-i İslâma hâdim ve sükkân-ı arza nâfi olan Tarik-i Salâha intisâb eden e verilen işbu uhuvvet-nâme ahdında vâfi olduğuna alâmetdir. *Fatetakum Kemâ Emret.*

Birinci Salâh-ı hâl sınıfının hâdim, mürid, sâi mertebelerini ihrâz eden bir sâlihın bi'l-intihâb ikinci salâh-ı nefis sınıfının kâşif mertebesine terfîl hakkında yapılacak mu'âmele-i tes'idiyye başka türlüdür şöyle ki kâşif mertebesine is'âd olunacak zât rehber vâsıtasıyla ihrâma sokulur ve mahfel-i mukaddes kapısına getirilir. Kapı vurularak meydancının ne istiyorsunuz suâlne karşı (Feyz istiyorum) dedikten sonra gözû açık olarak şeyhin önüne giderler. Masa üzerindeki Kur'an'a elini koyarak hâdim ve mürid ve sâi mertebelerinde mesbûk hudemâtını ta'dâd eyler. Dîn-i İslâma olan merbûtiye-

tini ve Tarîk-i Salâh'a olan sadâkatını tekrar ve te'yid ederek Cenâb-ı Rabbî'l-âlemîni İshâd eyler. Bu sırada mahfel-i mukaddesde yalnız ikinci ve üçüncü sınıfa mensûb sulehâ bulunub, birinci sınıftan olanlardan kimse bulunmaz ve bulundurulmaz. Âyin-i tarik icrâ olunarak kâşîflere mahsus sır işâretî öğredilür. Merâsim yalnız sınıfların terfînde heyete zâviye huzûrunda işâret ve sır öğredilür. Vazîfesi tarif olunur. İkinci salâh-ı nefis sınıfının kâşif ve vâkıf ve ârif mertebelerini ihrâz edib üçüncü salâh-ı tam sınıfının muallim mertebesine irtikâ eyleyecek zâtın muâmele-i tes'idiyesi âsitânedен gönderilecek murahhas huzûrunda ve heyet-i zâviye önünde icrâ olunur ve ayrıca teşrifâtı vardır. Terfî edecek zât müzeyyenâtdan âri olduğu halde kırmızı bir cübbe giyerek rehber delâletiyle mahfel-i mukaddesde huzûr-ı heyete çıkar ve doğrudan şeyhin önüne giderek (Teâlî isterim) der Şeyh de muma-ileyhin terceme-i hâl-i terâkisini, Muhammedini zıkr ederek sebep-i terfiini anlatdıktan sonra salâh-ı tam sınıfının vazifesini öğredir ve bu vazifeyi hüsn-i ifâ edeceğine dâir tekrar ahd alır. Âyin-i tarikat icrâ olunur. Âyin nihâyetinde Cenâbı Allah'ın Esmâ-i hüsnâsı zıkr olunur şöyle ki evvela Nestâüzü billah (Vallahü'l-esmaü'l-hüsnâ fadave biha ila) âyet-i kerimesi okunarak (Huvallahe'l-lezi Lâilâhe ila ve'r-Rahmâne'r-Rahîm el-meleke'l-kuddüs ilâ) kırâat olunur. Bu ezkâr bitdikten sonra şeyh dua eder. İşâretler öğredilir. İcâzet-nâme ve alâmet verilir. Merâsim hitâm bulur ve Salih (Muallim) mertebesini ihrâz eyler. Muhakkak mertebesi de Âsitânedен bir murahhas bulunmak şartıyla yalnız heyet-i zâviye huzurunda işâret öğredilerek idilir. Vazîfesi telkin olunur. Şeyhlerin muâmele-i tes'idiyesi Âsitâne heyet-i muhteremesi mutantan olarak yapılır. Makarr-ı hilâfetde ne kadar zevâyâ var ise kâffesinin şeyhleri Âsitâneye davet edilir ve şeyh-i kâmilin riyaseti altında ictimâ

ederler âsitânenin ser-tarik ve nakibleri ve kâtib ve hatib ve emîn-i hasenâtı ve rehberi ve meydancı ve mubas-sırı ve şeyh veya mürşid derecesinde bulunan bi'l-cümle azâsı şeyh olacak zatı teşrifât ve tekrimât ile tekbir getirerek mahfel-i mukaddes idhâl ederler. Şeyh-i kâmilin karşısında ve masa etrafında ayakda dururlar ve bu zât şeyh olacak zâtın iki tarafında ahz-ı mevki ederler. Şeyh-i kâmil canibinden şeyhlik vazifesi hakkında telkinatda bulunulur. İşâret öğredilir, sır tevdi olunur. Bادهu verilen emir üzerine bi'l-cümle sülehâ, mahfel-i mukaddese girerek ayin-i tarik icrâ olunur ve icâzet-nâme ile alâmet ve kordela verilir.

Tarik-i Salâh'a Kimler Dâhil Olabilir ve Bu Tarik'a Mensûb Suleha Nasıl Olmalıdır?

1. "Lâilâhe illallah Muhammeden Resulullah" diyen her müslim hangi ırk ve cins ve mezhepten olursa olsun Tarik-i Salâh'a girebilir. İctihâd-ı mezâhib ve ihtilâf-ı ırk nazar-ı dikkate alınmaz. "Halâku Ümmeti alâ yediyü'l-ulemâ-el-cühelâ" hadis-i şerifinde bahsolunan sıfatdan ehl-i İslâmı kurtarmak lâzımdır.

2. Tarik'a girecek zâtın su-i ahlâkdan münezze ol-ması ve kesret-i kelâma mübtelâ olmaması yalan ve mü-bâlağalı söz söylememesi, maskara ve müstehzi ve müs-rif olmaması, her halde hüsn-i hâl eshâbından olması şâyân-ı arzudur. Ancak maksad ve gâye-i Tarik bu evsâf hâricinde olanları ıslâh etmek olduğundan o gibiler dahî Tarik'a kabûl edilir. Fakat dâimâ teftiş ve tarassud al-tında bulundurulur. Sırr-ı tarikat öğredilmez, işâretler öğredilmez. Delil ve kefilî delâletiyile zâviyeye girer. Mü-zâkerelerde bulunmaz. Yalnız ayin icrâ olunurken işti-râk eyler. Bu übiler salâh kesb etdikce yavaş yavaş sıra ile teker teker talim edilir ve her kademedede tecrübeden muâyene ve imtihandan geçirilir. Bu sûretle ıslâh edil-

miş olur.

3. Dîn-i İslâmı seven ve hürmet eden ve neşrine çalışan, kuvvetlenmesine, terakkisine gayret eden her müslim-i sâlih Tarikat-ı Salâhiye'ninen muazzez evlâdıdır. Turuk-ı alîyye-i sâireye mensûb olan sulhâ kendi tarikat-ı kadîmelerine mûdâvîm olmak üzere Tarik-ı Salâh'a da intisâb edebilir. Tarîk-ı Salâh bünye-i İslâmiyeyi tarsîn ve takviye etmek gibi bir maksadı takib emel-i yegânesi ile hareket etmektedir. Bünye-i binâberîn bu sûretle maddiyâta itnâ sâyesinde mâneviyâtda kesb-i kuvvet ve miknet etmiş olur. Bu hakikatı azâm-ı ricâl-i İslâmiyeden birisi (Der rûz-ı ecsâm der ervâh kem dir çün emraz-ı ervâh der eşbah kem şed) beytiyle ihsâs etmişdir. Gecenin gündüze inkilâbı gibi cesed bâtın rûh zâhir veya ruh bâtın cesed zâhir oluyor şu halde ruhla cesed yekdiğerine lâzım gayrı-mufârkı bulunuyor. Birinin terbiyesi diğêrinin pertevini ihzâre etmiş oluyor. Bu hakikatı daha fazla tzah için ahret dÛnyânın bātınıdır ve dÛnya ahiretin zâhiridir. DÛnyada insanın ruhu cesedini mûrekkeb edinib, kesâfet galib olmağla ruhu cesedinde muhtefî olmuşdur. Lâkin ahiretde emir bir akis olub ruhun hÛkmü cesede galib olub, cesed ruhda muhtefî olmakla letâfet galib olur. Fânehûm cidden.

4. Tarik-ı Salâh'a haric-i aslilerle, muzıllarla fevkalâde mahremâne görüşenleri ve casusluk etmeleri muhtemel olanları velevki abid ve zâhid olsun kabûl etmemelidir. Meğêr ki teminât-ı kavîyye alına.

5. Tarik-ı Salâh'a delilsiz, kefilsiz girilemez. Girildikten sonra da bir daha çıkılamaz. Tarikat-ı Salâhiye veya Tarik-ı Salâh'ın gâye ve maksadı beyne'l-İslâm tesis-i mûnâsebet ve muvâsala ve muhâbere ve uhuvvet ve temin-i muâvenet ve tarsîn-i mûsâvât ve hürriyet ve refâh ve adi ü nesâfet ve tevsî-i malûmât ve sanat ve tamim-i fikir-i iktisat ve ticâret ve mûdâfaa-i hukuk-ı ibâd ve'l-hâsıl çâr aktâr-ı âlemde neşr-i din-i Muham-

medi ve tamim-i medeniyet-i İslâmiye ile vahdet-i fikir ve ictihâd ve takviye ve teksir-i nüfuz ve nüfus-ı İslâmiye olup "İnnemâ el-Müminûne ihve" âyet-i kerîmesine ıktidâ edenlerin azaldığı bu zamanda işbu emr-i celîl-i Rabbanî'nin mevki-i tatbika bütûn manâsı ile, bütûn samîmiyet-i mânevîyesine ile koymaya çalışacaktır. Ve temin ve idâmesini taht-ı vücûbda görmektedir. Bunun için âmme-i müslimînü ferdî ve ictimâî muâmelât-ı rûz-merresini bir murâkabe-i dâime-i müşfikada bulundurmak maksadı ile bir "şebeke-i teftişîye teşkilâtına" lüzum görülmektedir. Bu şebeke-i heyetin "zabita-ı ah-lâkiye" ve "irşâd-ı müslimîn" gibi nâmlardan birisini alması muvâfıktır. Zaten meslek-i tasavvufun telkin ve tamim-i manevîyesine Üçler, Yediler, Kırklar isimleri altında mânevî vazîfeler der-uhde eden ricâl-i gâیبlerin vücudunu kesb-i mutasavvıfa bildirmektedir. "E'd-Dünya mezraat'l-âhira" olduğuna binâen, âlem-i manânın şu kâbil teşkile âhretin mezraası olan dünyada dahi aynen kabûl ve tatbikini âlem-i manânın kudret-i lâhüvîşinden istifâde etmek nokta-i nazarından pek elzemdır. Binâberin Tarık-ı Salâh'da vücûdu elzem olan bir Gavs-ı Âzam'a muâvenetde bulunmak ve evâmîr ve nevâhiyi tebliğe ve bütûn icrâatı teftişe ihtimâm etmek üzere Üçler ve Yediler ve Kırklar nâmında üç muhtelif heyetin teşkiline ihtiyâç vardır. Bunlara "Ricâl-i'l-Gâib" yahud "Sü-edâ" denir. Gavs'in ufûlü takdirinde Üçlerden birinin Gavs intihâbını Üçler yapabilecektir. Üçler'den birinin noksanı halinde Yediler'den birini Üçler'e terfi hakkı Yediler'e âittir. Yediler dahî noksanını Kırklar'dan alır.

Bu sûretle teşkil edilen "Heyet-i Teftişîye-i Nahfiye"lerinin mühim meşâgilinden birini rûy-i zemînde en ehemmiyetli mecâlin vildanda kesret-i nüfûs ve ehemmiyet-i ıktisâdiye ve medenîyesine göre zâviyeler küşâdı ve teşkilât icrâsı olacaktır ki bu zâviyeler oradaki ehl-i islâmın mahall-i telakkî ve teârûfû ve tarsin-i meveddet

ve muhabbeti olacağı gibi o diyâra varan her hangi bir ihvân-ı dinin de melce-i ismeti ve penâh-ı şefkat ve himâyeti bulunacaktır. Bu zâviyeler pek nâfız ve daimî nezâret altında bütûn ihvânı bulunduracak ilmen, ebeden, ahlâken, iktisâden bunların inkişâfına ve mesûdiyetine itinâ edeceklerdir. İster garib olsun ister yerli olsun her ferd-i müslim kazanacağı itimâd, göstereceği sâ-y ve gayret ve hüsn-i hizmet vazîfeye karşı emniyet nisbetinde mazhar-ı terakkî ve âtîfet olacaktır. Binâen-aleyh bu ciddi takibât sâyesinde her müslim sâliha mutlaka bir iş bulmak müyesser olacak, hiçbir müslümanı fakir ve zelim, İslâmiyet vakarını kesreleyecek dest-i teseül açmasına meydan bırakmayacaktır.

Bu itinâ-yı mahsûs sâyesinde "Kâde e'l-fakrû yekun kufran" emrinin haber verdiği ve hadd-ı zâtında ahlâk-ı İslâmiyeyi esâsından sarsıp mahvetmek ihtimâline binâen pek tehlikeli gösterilen küfrü mücib fakr-ı meskenetden İslâmiyet vikâye edilmiş bulunacaktır.

Fakat vazîfelerde ciddiyet, ketûmiyet, vekar, muhabbet, samimiyet gibi fezâil-i insânîyenin mebzûen mevcûdiyetini temin için Gavs Üçleri, Üçler Yedileri ve Kırkları, Kırklar da Salâh-ı tâm eshâbını tanıyacaklar, yani mefevkler mâiyetlerini tamâmen tanıyabilecekleri halde mâdunlar yalnız bir derece mâfevkleri tanımış olacaklardır.

Gavs'in imzası (Mehdi)	yahud 59
Üçler'in imzası (Hâdi)	yahud 20
Yediler'in imzası (Mansur)	yahud 386
Kırklar'in imzası (Nâsır)	yahud 341

Bunlar yukarıda söylendiği vechile süedâ-yı Tarikat olub şebeke-i teftişye'yi teşkil ederler.

Tarikat'ın Şâyân-ı Arzu Gördüğü Husûsât

"İnnemal amâlü bil'ni niyât" -vesîle-i teabbüâd veya bizzat mabûd olmanak şartı ile dinî, tarihî, coğrafi resim ve fotoğraflara müstade edilir. İslâma hizmet eden seyyidü'l-kavmlerin restüleri muhâfaza olunur. Âlem-i İslâma tanıtılır. Tarık-ı Salâh sulehânın Efendi ve Bey ve Paşa gibi unvalarının dâire-i Tarikat dâhilinde hazf ile sâdece ve samimiyetle ism zikri ile iktifâyı tercih eyler. Her sâlih âilesi ismülî taşımaya itinâ eyler. Meselâ Gaffarî âilesinden Ali Efendi'nin mahdumu Hüseyin Bey Tarık'a dühül etse beyne'l ihvân ismi bu vechile zikrolunur (Hüseyin Ali Gaffarî). Ehl-i Beyt-i Resûl'den olan sadât ve şürefâ bundan müstesnadırlar. Âyin-i Tarik'de ve sonra müsikiden istifade olunabilir. Resâlet-penâh Efendimiz "Erihna bihc ya Bilâl" buyurmakla güzel sesin ve bil-kıyâs müsikinin gıdâ yı rûh olduğunu İsrâb buyurmuşlardır. Bunun için Tarik'in bir de marşı vardır. İdanın ilgâsı, sefâletin telvîni, bikeslere yadım, cemiyet-i hayriyeler teşkil, her memleketde ve bilhassa burada "Fırka-i İslâhiye" teşkiline himmet eder. Fırka-ı İslâhiye'nin asrî, medenî, dinî, insani programı mevcuttur.

Köylerde mektebler küşâdına, şehirlerde teksirine sarf-ı makderet eyler. Yazmak ve okumak bilenlerin bil-meyenlere öğretmesini teşvik eyler, bazı tedâbir icrâ eder, dâhil-i tarik olan ümmilere zâviyelerde yazmak ve okumak öğredir, "Men arefe Lisan kavmı emin min mekrehum" hadis-i şerifine tebaan sulehânın mümkün olduğu kadar fazla lisan öğrenmelerine himmet olunur. Sulehâ sây ü amele sevk olunur. İktisâdiyâtda her ırka galebeye son derece gayret eder. Tarikat her şeye âgâh olmaya taraftardır. Bu husûsda her teşebbüsde bulunur ve tedbir ittihâz eyler. Misyon teşkilâtına müşâbih teşkilâta mübâderet eyler. Nâşir-i dinler sevkeder. Heyet-i irşâdiyeler, nâşihalar vücûda getirir, keşşâflar yetiş-

dirir. "Salâh-ı Ümmet" nâmı ile her memleketde o memleketin lîsânı üzerine gazeteler neşretmiştir.

Tenbih-i mühim

"Her programı tadil ederse Tarık'de ciddiyet kalmaz, ihtilâf zuhûr eder. Tebdilât icrâsından hazer etmelidir. Aynen tatbik edilse ne saadet. Tamamı ile tatbik ve icrâ edilen noksan ve gayrı muntazam bir program, hiç yapılmıyan ve her gün değıştirilen muntazam programlara müreccahdır. Vesselâm ala men tabû el-Hüdâ".

Varaka-ı tahkikiye sûretî

Sualler

Cevaplar

İsmınız nedir, pederinizin ve vâlidenizin isimleri nedir?

Allenizin ünvanı nedir?

Mahall ve tarih-i velâdetinizi bildiriniz?

Nerede sâkînsiniz?

Kangı mezhebdenisiniz?

Kangı ırka mensubsunuz?

Müteheyyatdan kangısına meyyâlsiniz?

Kangı mekteb veyâ medresede okuyorsunuz yahut iknâl-i tahsîl etdiniz?

İslâmı sever misiniz ve ilâ-ı kelîmetullah için çalışabilir misiniz?

Ne gibi bir maksadla Tarık'a girmek istiyorsunuz?

Borcunuz var mıdır?

Hasta mısınız ve hiç hasta oldunuz mu?

Cesur musunuz?

Seyahatı sever misiniz?

Mütalaa ve tettebbudan hazzeder misiniz?

Sözünüzde sabit misiniz?

Sır saklayabilir misiniz?

Kangı meslekte iyi çalışabilirsiniz?

Makûlâtı kabûl eder mısınız?

Menfaat-ı şahsiyetinizle menfaat-ı umûmiyeye fedâ edebilir mısınız?

İnsanlara muâvenetden zevk alır mısınız?

Cevaplarınızın doğru olduğunu imzâ eder mısınız?

Osmanlı İlä-yı Vatan Cemiyeti (İç Tüzüğü)

Birinci Kısım

Cemiyetin amaç ve oluşum şekli

1. Cemiyetimiz program ve beyannamesinin içeriğine göre çalışmasını yürütür. Harb hizmetlerini, siyasi hizmetler şeklinde yürütür.

2. Cemiyetimiz Allah sevgisiyle geçmişten ders alarak, hiçbir şahıs ve fırka, cemiyet aleyhinde olmamakla birlikte çeşitli milletlerden oluşan Osmanlı toplumunu tek kitle halinde bentinser.

3. Program ve beyanname hükümlerini öğrenerek aynı amaç çerçevesinde katılmayı benimseyen her iyi ahlak sahibi Osmanlı, idare heyeti ve genel heyet üyesinden iki kişinin olumlu şahitliği ile cemiyetimize katılabilir.

4. Cemiyetin üyeleri üçe ayrılır. Birinci kısım üyeler: Devamsız, onur üyeleridir. Bunlar toplantılara katılıp katılmamakta serbesttir. İkinci kısım üyeler: Bunlar gruba devam eden üyeler olup, en az 11 kişiden oluşacaktır. Toplantılara devam etmek zorundadırlar. Üçüncü kısım üye: Bunlar, senede bir veya gerektiğinde idare heyetinin daveti üzerine yapılacak genel toplantılarda oylarına başvurulacak üyelerdir. Bunların diğer toplantı ve görüşmelerde daimi üyelere hiçbir etkileri olamayacağı ve ancak cemiyetin çıkarlarına ilişkin isabetli oylarını ayırarak, başkanlık makamına bildirmeleri üzerine Daimi İdare Heyeti'nce durum görüşmeye açılarak, gereğince işlem yapılacaktır.

5. Cemiyetimizin programında açıklandığı şekilde, siyasi toplantılar, insanlığın gelişimi esaslarına uy-

mayı amaçlamakla, kadınlar da cemiyetimize hürmetle kabul olunur. Kurallar ve milli gelenekler çerçevesinde gelişmenin sağlanması amacıyla, dini ve sosyal vaazları, uyarma ve aydınlatma için görev sayar. Ancak onlar için merkeze bağlı bir özel merkez kurulacak, erdemli kadınlardan bir uygulama heyeti oluşturularak harp hizmetlerinde çalışmalarından yararlanılacaktır.

6. Cemiyete katılanlar, "duhuliyeye" adıyla 10 kuruştan az olmamak kaydıyla, arzu ettikleri miktarda bir bedeli vermeyi ve aylık 5 kuruştan az olmayacak bir miktarı ödemeyi kabul ederler.

7. Merkez ve şubelerin idare heyetlerinin üye ve fertleri, kötü halleri ile bilinen şahısları kabul edemezler.

İkinci kısım: İdare Heyetinin görevleri ve görüşmelerin usulu hakkındadır.

Üçüncü kısım: Reislerin, Katib-i Umumi'nin (Genel Sekreter), veznedarın ve tahsildarın görevlerini açıklar.

Dördüncü kısım: Genel Heyetin oluşma şekli ve görüşmelerin yöntemi hakkındadır.

Beşinci kısım: Uygulama heyetleri ve seçim görevleri hakkındadır.

Altıncı kısım: Cemiyetin gelirleri, bağışlar, yürütme ve bu konulardaki görevler hakkındadır.

Yedinci kısım: Fakirlere yapılacak yardım hakkındadır.

Sekizinci kısım: Kira, kiralama, borç verme, borçlanma, anlaşmalar ve davalar hakkındadır.

Dokuzuncu kısım: İstanbul ve taşra şubeleri hakkındadır.

Onuncu kısım: Özel önemli maddeler

(İkinci kısımdan sonra yalnızca başlıklar verilmiştir.)

Osmanlı İlä-yı Vatan Cemiyeti'nin programında var olan bazı olayları içeren beyannamedir.

Her milletin ilim ve irfan derecesi ve sosyal yaşamındaki yeteneklerine göre esas idare hukukunun açıkladığı hükümet şekillerinden layık olduğu şekil ile yönetilmesini şer'i hükümler ve yine esas hukuk emreder.

İdari (yönetmel) hukuk bilimlerini basit şekilde inceleyenlerin bildiği üzere, hükümet şekilleri 3'e ayrılır. Bunlar, cumhuriyet, meşrutiyet ve mutlak yönetimdir.

Bu üç hükümet şekli araştırılıp, düşünülmeden önce uygar devletlerin (uluslararası hukuk açısından) milletlerin seviyelerine göre ayrılmasını da gözönüne alalım.

Öncelikle, doğal haklarını uluslararası platformda sosyal ve gelişmeçi şekilde savunabilen kavimlerdir ki, bunlara uygar kavimler derler. İkinci doğal haklardan faydalanabildiği görülen uluslar olup, onlara uygarlığa layık bölüm demek uygundur. Üçüncüsü vahşi kavimlerdir ki, cehaletleri nedeniyle idareye sahip olamayanlardır. Biz Osmanlılar, bu devlet şekilleri ve bireysel meziyetlere önem vermekle gelişme yönünden hangisine layık bulunduğumuzu, uzlaşmadan sonra zulme dayalı bir idare ile sağlam ve sürekli olamayacağımızı son on yılın gösterdiği üzücü olaylar ve dünya haritasının gösterdiği büyük değişimlerle anladık. İşte o etken nedenler ile İslam hilafeti ve Osmanlı'nın yüce saltanatının zayıflamakta olduğunu gören cemiyetimiz çeşitli unsurlardan oluşan bir devlet ve inşallah sonsuza kadar yıkılmayacak Osmanlı Devleti hakkındaki önemli düşüncelerini kamuoyuna açıklamakla, sahip çıktığı görevlerini yerine getirir. Osmanlı Devletimizin değişik unsurlardan oluşması, azınlıkların dış kuvvetlere dayanarak, birbirleriyle çatışmaları nedeniyle, unsurlar arasındaki

uzlaşmanın zor gibi göründüğünü, ateşkesten sonra hükümet işlerini çeviren kabinelerin durumundan ve basının ileri sürdüğü görüşlerden anladık.

Ayrılığın büyük felaket getireceği Kuran'daki açık kanıtlarla sabit olduğundan, olanaklar çerçevesinde yokedilmesi gerekli olmakla, sevdiği kuluna sıkıntıyı nimet olarak veren Rahıman ve Rahım olan Allah'ın yüce kudreti ve doğru hükümlerinden yola çıkarak deriz ki, azınlıkların zulüm ve düşmanlığı milliyet ve milletimizin büyük çoğunluğunu hiçbir surette lekeleyemez. Çünkü, cinayetler ve kötülüklerin sorumluları mutlaka işleyenlerdir...

Osmanlılar, altı buçuk yüzyıllık tarihleriyle sabittir ki, çeşitli unsurların hakları yani açık söylemek gerekirse Müslüman olmayanların can, mal ve namusunu, kendi can, mal ve namusu gibi tanımış ve bunda en önemli yönlendirici de İslami esaslar olmuştur. İşte memleketi, milleti idare ediyoruz diye yalnız Hıristiyanlığı değil, Ceza Gününün şefaatçisi Peygamber efendimizin evlatlarına varıncaya kadar bütün dindaş ve vatandaşımızı mahv ve memleketimizi yokalmaya sürükleyen ve sürüklettiren o azınlıkların zararlı etkileriyle muhtelif unsurlar arasında maalesef kötü anlaşılmaktan ileri gelen ayrılıkları yoketmek gerektiği kanısında bulunan cemiyetimiz bu konuda hiçbir fedakarlıktan kaçınmadan öğütçü, vâz ve genel basın aracılığıyla halkı mutlaka aydınlatmaktan çekinmeyecektir.

Kanun-i Esaside açıklandığı üzere, Osmanlı Devleti'nin resmi dini İslam olmakla beraber devlet ve milletin sanayi, eğitim, ticaret ve meslek yapısı, özet olarak sosyal ve sanayi yapılanması neye bağlı ise onun yükselmesi ve gelişmesine hizmet etmeyi İslamın hükümleri emreder. Bu konu İslamiyetin gelişmesine engel değildir. Yanlış fikirde bulunanlara, Peygamber efendimiz hazretlerinin 13 asır evvel tebliğ ettikleri doğruyu yanlıştan

ayıran ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerde söylediklerini doğrularak, amacımızı bildiririz.

Şu anki iç ve dış politikamıza gelince; devlet üzerinde iç ve dış sorunlarla uğraşan Osmanlılığın mevcut felaketten kurtarılmasını cemiyetimiz, şanı yüce halifemiz efendimiz hazretlerinin mübarek çevrelerinde dolanmakta görür ve kamuoyunun da bu noktada bulunduğu siyasi fırkaları ve harb cemiyetlerinin padişaha hitaben yayınladığı arıza ve beyanatta anlatılmaktadır. İçinde bulunduğumuz iç ve dış siyasetimizin şekli yaygın ayrıntılardan bir dereceye kadar ortaya çıkınca, devletimizin idare şekli düşünmeye değer olmakla, cemiyetimiz durumu aşağıda olduğu şekilde açıklar.

Programımızı özel maddesinde açıkladığı şekilde, dış politikadaki amacımız her devletle iyi geçinmek ve ancak onlardan hilafet ve saltanata faydalı olacak bir veya birkaçıyla iyi ilişkiler kurmayı başarınca kadar çalışmak sarsılmaz amaçlarımızdandır... Fakat bunda da başarıyı topluluğu nedeniyle, cemiyetimiz, milli seviye yani ilim ve irfan derecesi dolayısıyla, Osmanlı birliğinin sağlanması gibi önemli bir konuda, önemli kurallar bulunmakla, karışıklıktan son derece dikkatle kaçınılmasını tüm Osmanlılardan rica eder.

Mebusların seçimi hakkında cemiyetimizin fikir ve oyuna gelince, her seçmenin seçim çevresini mutlaka bilmesi gerekli olduğu gibi, Devletin önlem alan makamlarının da seçim çevrelerinin sınırlarını bilmesi zorunludur. Geride bırakılan genel savaş nedeniyle devlet ve milletimizin coğrafi yer ve siyasi durumunu açıklayınca kadar seçim şekilleri konusundaki görüşümüz hakkında gelecekte vatanın kurtuluşu gibi önemli bir konuyu belirtmemizi zorunlu kılar. Osmanlı ve İslam milleti, sana öz olarak arz ve hitab ederiz ki, amacımız devlet ve milletin kurtuluşudur. Gelecekte kurtuluşun İslam halifesi ve Osmanlı saltanatı etrafında toplanmakla ger-

çekteşeeğini dūşūnūyoruz. Yaptığımız derin araştırma ve incelemeler bunu gōsteriyor. Amacımızı kabul edenlere cemiyetimiz açık ve bu uğurda başarıyı yaratanın yardımıyla, vatanın kurtuluşunu bizlerle gōzleyen vatan evladlarından yalvararak yardım isteriz. Allah yardımcı olsun.

1 Eylöl 1337
Aslına Uygundur

Sorumlu Katib
İmza

İlä-yı Vatan Cemiyeti
Genel Merkez
Mühürü

28 Teşrin-i Sani 1337 (1921) tarihinde İlä-yı Vatan Kulübü'nün saygın üyelerinden Bekir Fahri Bey'e İngiltere temsilcisine verilme üzere Reis Yahya Adnan Paşa'nın vermiş olduğu siyasi muhtıranın özetidir..

Doğudaki siyasi sorunlara son verdiğini sanan Fransa Devleti ve ona uyan İtalya Devleti uğursuz sorunlara son vermemiş oldukları gibi, bu anlaşmadan cesaret alan Anadolu asileri karışıklıklarını şımarık bir şekilde yüceltip, hatta en çok anlayışlı İngiltere Devleti'nin durumunu tehlikeye koyacak bir durum yaratacaktır. Bu yüzden gerek Fransa ve gerek İtalya Devletleri de zor durumda kaldıklarını göreceklerdir.

Şöyle ki, Fransa ve İtalya'nın Kemalist Hükümeti resmen tanımış gibi olması bütün doğunun teveccüh ve güvenini Kemalist Hükümete celb etmiş olmasındandır ki İngiltere'yi İslam dünyasının düşmanı olarak tanıta-caklar ve bu yoldaki propagandalarını her yerde başarıyla sürdürecekler ve hatta Irak, Hicaz kıtalarına ve diğer İslam memleketlerine de sırayet ettireceklerdir. Bu suretle İngiltere Hükümeti'nin bütün siyasetinin alt üst olacağı ve emeklerinin de boşa gideceği ortadadır. Bundan, gerek ekonomi ve gerek siyaset açısından zarar görmekte olan Fransa ve İtalya da eski haline dönecek, bu Kemalistler yüzünden doğunun ve batının rahat yaşaması sağlanamayacaktır.

Bununla beraber, İstanbul'da şu anda görevde bulunan kabinenin Kemalist tarafını tutmakta olduğu herkesçe bilinen bir gerçektir. Hem Kemalistlere karşı olan ve hem de İngiltere Hükümeti'nin sadık dostu bulunanlardan bir kabine oluşturmalı ve yönetime gelecek kabine ile Yunan ve İngiliz kabineleri arasında ortak bir siyaset oluşturulmalı, Kemalistler üzerine askeri hare-

kâta bulunmak fırsatı kaçınılmamalıdır. Hatta Fransa ve İtalya'nın da bu askerî harekâta katılmaları kendi çıkarları açısından gereklidir. Bu birleşik ve ortak girişim ve hareketin Kemalistleri tümünden ortadan kaldırmaya kadar devam etmesi ve doğu barışının Osmanlı hilafeti ile birleşiklerin imzaları altında sağlamaya, bütün asayişin tekrar gelerek, refah ve mutluluğun bu suretle temin edileceği anlatılmış ve başkan tarafından İngiliz temsilcisine de sunulmuştur. Aşırılarla ılımlılar birleşmiş, Mustafa Sabri bütün siyasi fırkalardan istifa etmiş, Zeynelabidin lanetlenerek çıkarılmıştır. Bu perişan fırka başkanları İla yı Vatan ile herhalde beraber çalışacak ve fakat aralarında bazı sorunları hallettikten sonra siyasi sorunlarına birlikte çözüm aramaya çalışacaklarmış. Kemal Paşa ise İngiltere'nin beraber çalışmayacağına emin olup, durumu kendi açılarından kötü görmekte ve cemiyetin parasız, kudretsiz, borçlu olduğunu açıklamaktaydı.

Yahya Adnan Paşa, fırkalar birleştikten sonra fırka başkanlarını Tarık-ı Salâh'a sokarak bütün muhalefeti Tarık-ı Salâh'a yürütüp büyük bir inkılap kitlesi hazırlayacağını kendine söylediği gibi, Rıfkı'ya da anlatmıştır...

EK 11
(TİTE Arş. K. 39, F. 14135)

Makrıköy Hürriyet İtilaf Kulübü mensubîni

İsmi	Sanat ve vaziyet-i memurluğu (işleri)
Mustafa Natık P.	Açıkdâ, piyade miralay
İsa Ruhi Paşa	Tabip mirlivâ
Süreyya Efendi	Maliye muâmelât-ı zâtiye
Hulki Efendi	Darülfünun'da katib
Ömer Efendi	Makrıköy sâbık muâmelât mem.
Hasan Tahsin Efendi	Makrıköy tahsil memuru
Hicabi Efendi	Muhtar ve attar
Muharrem Efendi	Yzb. (Zeytinburnu fab.)
Mehmet Ali Efendi	Zeytinburnu fab. katib
İhsan Efendi	Makrıköy polis komiseri
Edib Efendi	Baytar binbaşı

Mutedil Hürriyet ve İtilaf Fırkası Beyannâmesi

Malûm olduğu üzere Fırkamız erkânından münir şahsiyetler vâsıtasıyla Sadrazam Ferid Paşa Hazretlerinin hükümetine alâmetdâr olmuş ve bazı fâsıllarla tekrâr eden bu hükümetler müddetinde aynı şahsiyetler vâsıtasıyla müşârûn-ileyhîni meslek ve şahsiyeti hakkında bir tecrübe devresi geçirmişdir. Bir buçuk seneden fazla temâdi eden bu tecrübeyi tesbît ettiği kanâat fırkamızın Ferid Paşa Hazretlerinden ayrılmasını intâc etdi. Evvelâ: Gerek fırkamızın ve gerek fırkanın Ferid Paşa Hazretlerine temâmî ve refâkat eden erkân-ı memleketimizde meşrûtiyet idâresinin katliyen pâyidâr olmasını ister ve ona göre bir hezın ile fikir ve gâye tâkib eder. Halbuki Ferid Paşa Hazretlerinin yalnız kalbi değil dimağı bile istisvâb edememiştir. Elâl ve icrâat-ı sadâret-penâhîlerinin seyrini dikkatle takib edenlerce malûm olan mevadd ve emsilenin tafsilinden kat-ı nazarla bugün memleketin hürriyet-i matbûatı icrâat-ı devletlerine âid bir harfi tenkidden kaçırılmayacak derecede kabza-i tahakkümünde sıkıştırarak, icâbı hâlinde istifânâmesini bile, bütûn memleket gibi bir mâlikânesi hâlinde gördüğünü sâha-i matbûatda yer vermek isteyememesi sıdk-ı müdâ-mıza delil-i hafidir. Geçen gün istifânâmesini makâm-ı Hazret-i Pâdişâhiye arz eden Şeyhülislâm Efendinin istifâsı kabûl buyurulmadığına dâir olan fikrayı gazeteden tayy eylemesi istibdâdını hukûk-i şâhâneye müdâhale derecesine kadar çıkardığını gösteriyor. İstifâ münâsebetiyle neşr olunan teblig-i resmide mevzû- bahis edilen ihtilâf üzerine mücâbi-i vûkelâ mukarrerâtı nazırlardan bazılarının mühâlefetine karşı ekseriyetle ittihâz edilmek imkânını tehyle için muvakkat bir kânûn-ı esâsi maddesinin tanzimini teklif eden Ferid Paşa Hazretlerinin esâsât-ı meşrûtiyetine bigâne olduğuna başka delil

ister mi bilemeyiz. Bu noktada Őu cebhesini zikr etmeden geçemeyeceđiz ki, o da Ferid PaŐa Hazretlerinin műessesât-ı meŐrűtiyeti hűsű-ı telakkî edememesinin levâzımından olmak űzere; memleketdeki fırkalardan hiç birinin vűcűdundan memnűn olmamalıdır. Fırkaları istemek sűretiyle hűkűmetini, milletin sinesinden tesri bir kuvvete istinâd ettirmek ihtiyaını takdir edememesi muvaffâkiyetsizliđinin esbâb-ı âidesi meyânında en műhim bir sebep olarak gűsterilebilir. Ferid PaŐa heyet-i siyâsiyesinde ve daha evvel milletin rűhuna nűfűz etmekten dâimâ műtebâld ve műtealli kalmıŐtır. Birinci defa mevki-i ıktidâra gelmeden makdem Hűrriyet ve İtilâf ordusunda bir nezer mevkiini kabul ettirmeye dâir olan samimiyetden âiri sűzlere bir numűne olur. Hűkűmeti eline alıncaya kadar fırkaya istinâd ihtiyaı hayy olduđu halde bu ihtiyadan, hűkűmete geçince kendisini vâreste add etmesi ya garâib-i mantıkiyeden veyâ Őuâir istinâddan mađuddur. Bűtűn bu ahvâl ile berâber Ferid PaŐa Hazretleri avâmından hâssına kadar tanımadıđı ve muâvenet ve műzâharetine ihtiyaç hayy etmediđi millet arasında yalnız icâb ettirdiđi hâl ile istibdâdı çalıŐmıŐtır. Saniyen, fırka hayâtını, meŐrűtiyette lâzűm ve zarűri gűren fırkamız, bidâyet-i tesisinde izâh ettiđi vechile bu lűzűmű, milletin anâsır-ı kâffesinden műteŐekkil fırkada hasr ederek komitecilik ve efrâd-perverlik rűhuyla meŐbű olan ve maksadına nâil olmak için en menfűr kizb ve iftiraları bile ıyân eden fırkalardan memlekete hayır ve menfâat gelmeyeceđi kanâtını de muhâfaza eder. Garibdîr ki, Ferid PaŐa Hazretleri alel-ıtlâk fırkalardan műtecennib olduđu halde bu defa; dűne kadar kendisine mehâkim ve mu'arız bulunan ve hiçbir hareketde itidâl ve muvâzene gűzedmeyen eski Hűrriyet ve İtilâfın zaâf teŐkil eden hemâset ve műzâharete ilticâ etmiŐ ve bir mahkeme karârıyla hudűd hâricine çıkarılmasına mahkűm bir adamın tahlîyesiyile meŐrű ve gay-

ri-meşrû kuvvette ârik etmek üzere Anadolu'daki hapishaneleri tahliye eden Mustafa Kemal'i tenzîr ve taklid eylemiştir. Bazı zâbitân imzâsıyla çekilen ve askerîni siyâset ile iştiğâlinde mûtehasıl azamî felâketler gözümüzün önünde olmakla berâber bir hükûmete istinâdgâh olabilmekten ziyâde muhâliflere yanî hükûmet hâricindeki ekalliyetlere yakışacak nümâyişlerden ibâret olan telgraflar ise Ferid Paşa hükûmetinin düşdüğü derece âciz ve iflâsına mikyâs olacak mâhiyetdedir. Bu nümâyişler bize İttihâd ve Terakkî zamânını hatırlatdı. Sâlisen, fırkamız Anadolu'daki kuvvâya karşı rüyet ve kıyâset dâiresinde dürüst ve azîmkâr bir meslek takib ederek Ferid Paşa hükûmetinin tevessül etdiği ittirâdsız ve perişân tedbirlerle değıl, hükûmete lâyıık sûretde ih-sâs-ı kuvvet ve kudret edildikten sonra hikmet-i hükûmetin icâb etirdiğı kavâid-i âdileye de riâyet olunmak üzere ciddî bir tarzda isyân ve şekâvetin basdırılmasına tarafdârdır. Ferid Paşa hazretleri bilerek veya bilmeyerek bidâyeten kendisinin gars etdiği Mustafa Kemal şeceresinin tamâm gün salmadan kal ü izâlesi mûmkün iken üzerinden mûrûr eden aylar içerisinde isyânın büyümesine mûsâade edilerek, lâyıık olduğı ehemmiyetle basdırılmasına mûsâraat olunmadıktan başka, Ferid Paşa hazredlerinin birinci devre-i hükûmetinden çeldiğı dahî kaya kadar, gerek kendi beyânâtında ve gerekse mesûliyeti tahtında sâdır olan hatt-ı hümâyûnlarında da dâimâ Mustafa Kemal'in harekât ve müddeiyâtına mûsâid bir taksir ve tevîl sırzgâhı bırakılarak, bunun bir hareket-i isyâniye olduğı hakkında katî ve sarî bir lisân istimâl edilmemekle Anadolu ve Rumeli halkı tereddüde düşürülmüş ve nihâyetde de mecbûriyetsiz bir hezîmet şeklinde hükûmetden çekilerek saha-i iğtişâş büsbütün istilâyâ marûz ve altı yedi ay isyâna zamân ve mekân kazandırmış olduğı gibi devre-i sâniyede hükûmete geldiğı esnâda evvelâ isyâna karşı maddî ve fiilî

kuvvet hazırlamadan hatt-ı hümayûn ve fetâvâ-yı şerife isdârı sûretıyla kıyâma sevk ettiği ve lâkin imdâdına yetişmekte tereddüd gösterdiği ahâli-i sâdikayı âcizlere tanıtmış ve mâl ve canlarını onların gayret-kâr elle-rine teslim etdirmiş oldukdan sonra bir aralık İzmit ci-hetlerine sevk ettiği kuvve-i gayri-kâfiyye ile o sahada isyânın harekâtını karışlandırmış olmasını müteâkib mûsâlahanın imzâsına kadar tenkilden ferâgât ettiğini ilân ederek gûya bu isyân kuvvetinden şerâit-i sulhiye-nin tadili husûsunda istifâde ümidini tahayyül etmiş, Rumeli tarafında da Cafer Tayyar ile münâsebetde bu- lunmuş ve bu münâsebet sırf diğer nâzırlara atf ve tah- mül edildiğine rağmen kendisinin Harbiye Nâzırlığı ara- sında cereyân etmiş ve hattâ Divân-ı Harb-i Örfî mahkû- minî meyânında Cafer Tayyar'ın bulunduğunu Matbuât Mûdiriyyeti'ne tekzib ettirerek en âdi ve en vahşi eşkiyâ- dan ibâret olan çetelere bir hükümet-i meşrûa izâfe et- mek gibi dolaşık ve buluşuk yollara girmişdir. Mütered- did harekâtıyla memleketin vaziyetini bu hâle getirdik- ten sonra şimdi de bu tarafda kuvvet öbür tarafda da düşman eseri görülmemekde iken afv-i müminin mütâ- laalara kalkışmakta, hükümetin yeniden aczini tesbit ve ilân ederek "kim kimi afv ediyor" dedirtecektir. Bûs- bûtûn şımartmak ve Anadolu'da hükümet ve hilâfete merbûtiyetlerini muhâfaza ettikleri için hukûk ve ha- yâtına taarruz olunan ahâli-i sâbikanın hayât ve mer- bûtiyetini tamâmen inkisâra düşürerek, sâika-i yes ile onları da hükümet aleyhinde Mustafa Kemal ile birleş- meye mecbûr eylemekden başka bir netice hâsıl olmaz. Hiçbir hükümet ahvâl ve harekâtımıza niğebân olan insâniyet-i mütemeddine muvâcehesinde İslâm'dan hi- ristiyandan bu kadar kan ve kın Mustafa Kemal ile onun etrâfında bulunan âmil ve müteneffiz anâsırını afv ede- mez. Onları afv edemeyince de yani onlarla uzlaşma- yınca onların emr ü cebri tahtında hareket edenlerin

afva ihtiyâcları olmadığı gibi bunlarla uzlaşmanın ne fâidesi ne de imkânı vardır. O halde Anadoludakilerle uzlaşma sözlerinin inde't-tahlil manâsı yokdur. Mustafa Kemal afv edilemez. Binâenaleyh onunla uzlaşılabilen, onun muvaffâkiyeti ve onun mûsâadesi alınmadıkça diğ-
ğerleriyle yani mecbûren hareket edenlerle de uzlaşıla-
maz. Afv-ı umûmi meselesi bu mâhiyetde olduğu gibi devâire mûteallik ıslahat-ı umûmiye projeleri ihzârına masrûf olan mesâiye de Ferid Paşa Hazretlerinin önünde kemâl-i mübremiyet ve müstaciletle deverân mesele-i ha-
yâtiyeyi bir tarafa bırakarak kendisine ve muh-
teşem istigâlât-ı lafziye aramak kâbilinden
ederiz. Hükûmet nûluz-ı mevcûdiyeti temin etmeden ev-
vel bu ıslâhatı hangi diyârda tatbik edecektir. Neticeten
haklı olarak şunu da arz edelim ki, şimdiye kadar İtti-
hatçılara muhâlif bir kabine reisi sıfatıyla Ferid Paşa
Hazretlerine râbıta ümid ettik ve memleketde bir buh-
rân tevliid etmemek üzere müşârûn-ileyhin ızâa ettiği
vakitler derecesinde sabrımızı sülstimâl eyledik. Fakat
nihâyet memleketin bütün hasiyetine sâhib adamları
tenfir ve tebrid eden ve ırşâdâtın kıymetini azîmet-i dev-
letlerini okşayabilecek evzâ ve merâsimle ölçmüş Ferid
Paşa hazretlerinin bu vuzuhsuz ve kararsız idâre ile
mevkî-i hükûmetde bir buhrân teşkil ettiğine kâni ol-
duk. Teessüflere şâyândır ki, Damat Ferid Paşa hazretle-
ri son kaza ve kaderle birbuçuk senedir..... düşdüğü
muhâlefetin inzâr-ı yâr ü ağıyârda âciz ve idâre-i hükû-
mete kâbiliyetsiz olduğu zanrını husûle getirdi.

Mutedil Hürriyet ve İtilaf Fırkası
Merkez-i Umûmisi

(noktalı yerler metinde silik çıkmıştır)

(ATASE Arş. A. 1/7895, K. 1560, D. 118,
F. 4/1-4)

Necat ve İtilâ Cemiyeti

1. Evlâd-ı vatanın nevâmâ sûret-i hafide vatanın mukadderâtıyla doğrudan doğruya alâkadâr bir ferdi bulunmak sâniyen memleketin hâl-i hazırı bu münevver ferdin kudret-i fikriyye ve ilmiyyesinden istifâdeyi icab etmek; sâlisen ötedenberi memleketi felâkete sürükleyen bu sınıftan olmak ve'l hâlete hâzîhi devam edegelen tezebzüb ve keşmekeşin izâlesi lüzûmunu bu sınıfa tahmil ettiği vezâif-i vahdâniye, râblan beş sene evvel nokta-i nazarları askerî siyâset ile iştigâl etmemesi hakkında vârid olan ricâl-i askerîyenin bugünkü siyâset-i memleketi tedvire kalkışmalarını ve ayrıca bir hükümet hâlinde irâe-i mevcûdiyet etmeleri itibârıyla bir asker için siyâsetle iştigâl etmemek mefhûmuna mutâvaatın ne kadar manâsız olduğu meydana çıkmış bulunur. Binâen-aleyh askerlikde işbu vatani ve fikrî mülâhaza dolayısıyla ya Ankara zimamdârânının maksad-ı siyâsetine yâhud hilâfet ve hükümet siyâsetine tarafdâr bulunmak sûretiyle ikiye inkisâm ve binâen-aleyh memleketin herhangi bir ferdi gibi menâfi-i vatanla alâkasını ortaya koymak mecbûriyetindedir.

2. Birinci maddedeki esâsâtda bir asker için menfaat-i memleket ve millet uğrunda çalışmakta hiçbir mâni tasavvur edilemeyeceği izâh edilmiş bulunmağla artık memleketi düşünen ve bu uğurda imâl-i fikir ve mevcûdiyet edecek olanlarla ne memleketde olursa olsun siyâset-i memleketi mizacda alık ellerle teşrik-i mesâî etmek ve memleketi hâl-i tezebzübiden kurtaracak bir heyet vücûda getirmek vazifesıyla mükellef bulunurlar.

Umum programa dâhildir.

Maksada tervic etmezden evvel müntesibin-i cemi-

yetce bilinmesi elzem olan kâide-i mutlaka: Cemiyet, şu veyâ bu zâtın rütbe ve liyâkatı etrâfında toplanarak gâ-yeye doğru yürüyeceklerdir. Ancak cemiyetin yalnız cemiyetçe matlûb muvaffâkiyetini hitâmen prensib etrâfında toplanıp yürümelerini ve binâen-aleyh cemiyet mensubininin cemiyet umdesini kendi malı addetmesi ve elde edilecek muvaffâkiyetden cemiyet nâm ve hesâbına hissesine düşecek mükâfâtdan istifâdeyi gözönünde bulundurması; ve bilakis cemiyeti kendi malı addetmeyerek ortada tebellür edecek bazı şahıslara bende olmasının cemiyetin gâyesine erişmemesi için bir sebep teşkil edeceğini yakineni bilmesi; ve mamâfih muvaffâkiyet-i cemiyeti haleldâr edecek bi gibi bir hareketin de mücâzâtsiz kalmayacağını nazar-ı dikkatden uzak bulundurulmaması icâb eder.

Maksad

Memleketin vaziyet-i hâzırası tezebzüb içinde olduğu kadar bir neticeye kadar yaklaşmak arifesinde kaldığı da âşıkârdır. Senelerden beri devâm edegelen bu gayri-tabî vaziyet; en esaslı ve zinde bir kitle hâlinde bulunan askerliği dağıtmış ve genç, kıymetdâr uzuvları olan faal zâbitânın hâl-i infirâda düşmesine sebep olmuştur. Her geçen gün bu hâl-i infirâdı artırmakta ve birçok genç dimâğlar günden güne derinleşen yarada sefâletle pençeleşerek ölüme sürüklenmektedir. Yine bu sebeptedir ki, zâbitân için ferdi ve tabî hakkını-yaşamak için gidâdir-istemek imkânı ortadan kalkmış ve kendilerine sadece hakikî mezelletde söz etmek kalmıştır. Bu hâl-i zillet elbetde mahteris ve şahsiyetlerin âmâl-i ihtirâsâtına gemi vermesine mühim bir sebep teşkil eder. Anadolu davasını kendi menfaatlerine temâdi ederek vâridât-ı umûmiyeyi münhasıran kendilerine ve buradaki yordakçılara tahsis eden bârgârların mâhiyeti hiçde mechûlümüz değildir.

Dünya harbi umûminin en buhranlı zamanlarında

zâbitânın serhatlerde sürünerek can verinelerini dudaklarında tebessümle karşılayan ve aylarca hatta senelerce harb içinde, ölüm tehlikeleri altında cehennemî bir hayat yaşayan meslekdâşlarının mutâvâatkâr seslerini, vatan kaygısından uzak, zevk ü sefâ âlemlerinde, muhabbetinin semâvât-âvâri içinde işitmeyen ve işitmek isteyemeyenler bu günün güzide?!... kahramanları değil midir?

Kânûna itâat bile bir hadde kadar meşrûtdur. Bu günki elim vaziyetli doğuran mutâvaat ise, kendilerinden bahsedilen birkaç bed-mayanın keyif ve ihtirâsına, zorbalığına boyun eğmekten başka bir mana ifâde etmez. Binâen-aleyh hâlâ devam eden karar-şörlük biz zâbitânı şahsi arzulara itâatle ferdi olarak sefâlet ve bil'n-netice ölüme sürüklenmek arasında muhayyer bırakıyor. Halbuki bu günki misaller gözönünde dururken ihtirâsât-ı şahsiyeye âlet olmak nâmuslu ve hamiyetli bir zâbitânın hatırından geçmez. Geriye kalan ikinci noktanın -ki bir nevi ihtihar demektir- memlekete karşı bir habaset olacağı yek nazarda kesdirilir. Çünkü mekteb, senelerce külfet ve meşakkatle meydana çıkardığı ve birçok zamân-ı vücûdlarından hizmet bekleneceği genç ve faal dimağların hizmetlerine ihtiyâc duyulan bir zamanda bilâ-nef sönüb gitmesine elbetde memlekete karşı nankörlük telakkî edecektir. Binâen-aleyh keyif ve arzuya taharriyât verdiğimiz bugün, memleketi hâl-i tabiiye ırcâ edecek ve sükûnunun avdetinde mütebellir ve kânûna metbû, zinde bir mevcûdiyet gösterecek ve memleketi hâricî tecâvûze karşı her zaman müdâfaa edebilecek ruhu ve esasslı bir askerlik nüvesi tesisine çalışalım ve şunu iyice bilelim ki, memlekete karşı borç, hamiyetli vicdanlar karşısında muhammel ve miskince ölmeye değil, zavallı memleketi ihtirâslarıyla kasıp kavuran kanlı pençelerden kurtarmak ile ifâ edilir. Şu halde hatt-ı hareket:

1. Hilâfet ve saltanatın takviyesi

2. Müstakbel için her türlü tesirden azâde ve tecelli eder ki: Birincisi hedef ve gâye olup programın esası, ruhunu teşkil eden mevadd-ı asliyyeden burada bahse lüzûm yokdur. İkincisi ise bu rûh-ı esâsiye vusûl imkânını ihzâr edecek olan şubât-ı idâreden kısm-ı askerîye taalluk eden vezâif ve teşkilâtı ihtivâ eder.

Vezâif

Vezâif husûsî ve resmî olmak üzere iki esâs dâhilinde tesbît edilmiştir.

Şekl-i husûsîde vezâif

Dâhil-i cemiyet olarak her ferdin, cemiyetin esâsi programındaki tahlile sadâkati ve efrâd-ı cemiyetden bulunan rûfekânın her birine hürmet ve muhabbeti fârıza bilib aleyhdârlıktan katıyyen meccâniyetle her zamân ve mekânda yek-diğeriine müsâvât-ı hakikî bulunması meşrûtdur.

Madde 2. Cemiyet efrâdını bi't-tahkik erbâb-ı nâmus bulunanlarla tezyin etmek gâyesiyle çalışacağından efrâdın şahsî olarak yek-diğeriini muvâhaza ve tenkîd etmesi, rûh-ı cemiyete taarruz edememek olacağından bu sûretle hareket edenler, efrâd-ı cemiyetden değil, ancak cemiyeti tefessuh ettirmek maksadıyla dâhil olmuş müfsidler mâhiyetinde telakkî edilecek ve muâmele-i zecriyeye marûz bırakılacaktır.

Madde 3. Cemiyete dâhil olan efrâdın erbâb-ı nâmus ve iffetden olmadığı yine cemiyet efrâdından herhangi birisinin malûmu olmak dolayısıyla cemiyetde bulunmasına vicdânen râzı olmayanlar katıyyen aleyhdârlıkda bulunmamak düsturuna riâyete mecbûr olup ancak bir takrîr-i resmî ve müsbite ile keyfiyeti şubenin riâsetine rehberî vâsıtasıyla bildirmeye selâhiyetdâr olacaktır.

Madde 4. İşbu şûbe, efrâdın yalnız askerlik (Nizâmiye "Berri, bahri" jandarma) ile istigâl hevesinde bulunanlardan intihâba selâhiyetdâr olub, sıfat-ı askeriyesi olub da vezâif-i mülkiyede bulunmayı tercih edenleri reisleri vâsıtasıyla hangi kısmında hidmet emelini taşıyorsa o kısma nakletdirecekdir.

Madde 5. Dâhil-i cemiyet olan her ferd cemiyetin tevdi edeceği vezâif-i bîlâ kayd ü şart ifâ ile mükellef olub esbâb ve ledûnniyâtı aramayacak ve bu husûsda hiçbir mütâlaa beyân etmeyecekdir.

Madde 6. Tevdi edilen vezâif cemiyetin husûsiyetine taalluk eden esrâr mâhiyetinde olub hiçbir ferde -cemiyete mensûb olsa dahil bildirilmeyecekdir...

(ATASE Arş. A. 1/4282, K. 1677, D.33-B, F. 15/1-5)

۶۶ - کتابت و تصحیح نامه‌ها
مجلس علمیه، کتبه مطبوعه نایب‌الذکر

۴۰	سایلیان مائونه	نزدیکان مقابله	
۴۱	آراکام الله وردک	مائولیان آرتنه	۴
۴۴	بجده بان بردانظ	آشوره درانه	۵
۴۴	طافه کوسه بان	آشوره حاسونه	۶
۴۹	آبر امرازه	کرفور کوسار	۷
۴۵	لهوه خانیان	بدره ده اسپینه	۸
۴۶	سوره لک آفون	آرمه و صاریان	۹
۴۷	قصایان حایله	دوقور خلی فیان	۱۰
۴۸	سرویان باخونه	آرامه و لینه حایله قلم	۱۱
۴۹	آغویلیان اوس	بدره فی اسلطان	۱۲
۵۰	کرفور ولان	آینه ککلو سلطان	۱۳
۵۱	خاس و کجه	بردانظ لکویلیان	۱۴
۵۴	کتابت و تصحیح نامه‌ها	آزایان سران	۱۵
۵۲	مجلسیان کتفوفه	آده در کوز بونوکیان	۱۶
۵۶	کتابت و تصحیح نامه‌ها	سرویان دانه	۱۷
		یا لایودیان بسا	۱۸
		آشوره برکم	۱۹
		باغیان بردانظ	۲۰
		کادیان آدور	۲۱

Aynen deftere geçirilecektir.

Karakin Agopyan, Veran Alagözyan, Hartyun Arslanyan, Arnin Toros, Ohannes Ağas, Baskalpoy Bikyan, Kirkor Bantaryan, Maksor Tütünciyan, Haçık Hayrilmıyan, Serafin Hamıkyan, Jak Mizanyan, Kirkor Manokyan, Hiranet Torbaşıyan, Kororsit Saronyan, Yirvanet Zurdekyan, Mihran Sarlahyan, Ohannes Aroyan, Tersis Karakaş, Mıgırdıç Karagözyan, Esteban Tatvilyan, Kirkor Kehyaban, Rubin Metabesyan, Pol Manolyan, Dikran Mihatekyan, Ohannes Vartanyan, Yirvanet Vartanyan, Kıkork Yahsınyan, Mikail Berberyan.

Bâlâda esâmileri muharrer merkûmunı Anadolu şımendöferinde kondoktör, kontrol, şeftren, makinist ve işçi olub, harb-ı umûnide bir takım Ermeni komitelerini firâr sûretiyle Anadolu'dan İstanbul'a ve İstanbul'dan Anadolu'ya götürüb getürdikleri gibi hükümetin başına bin dürlü gâileler çıkarmışlardır. Merkûminin mezkûr kumpanyadan thrâcları hakkında pek çok defâlar teşebbüsâtında bulunmuş ise de, her ne esbâbâ mebnî ise çıkarılmamışlardır. Yalnız burada esâmileri bulunmayan beş şahıs çıkarılmıştır ki, onların da tekrar girmiş olmaları ihtimâlden bâid değildir. Bu kere Yunan harbi dolayısıyla Eskişehir'den buraya kadar olan mahallerde Ermeni komite ve fedâileri oralarda büyük vahşetler ikâ idüb, kuvâ-yı milliyenin vürüdlerini müteâkib merkûminin delâletleriyle hemen İstanbul'a firâr ve kuvâ-yı milliyenin çekilmesi üzerine tekrâr mahallelerine avdetle vahşetlerine devâm etmişlerdir ki, bu da civar sekenelerinin şahâdetleriyle sâbit olmaktadır. Bu gibi cânîlerin firârlarını teshil eden ancak şımendöfer memurlarından başka bir kıtmse değildir. Binâen-aleyh mer-

kûmun esâsen komite mensûbininden olup gâyet muzır kimselerden bulunmakla Anadolu'ya geçmelerine katiyen meydan verilmemek üzere teşebbüsâtda bulunulması arz olunur. Anadolu şimendöfer kumpanyasında bulunan Ermeni memurlarının muntazam defteri mevcûd ise de fotoğrafleri alınmamıştır. Bu fotoğraflerin elde edilmesi imkân hâricinde olup, birçok fedâkârlığa muhtâcdır ve bu da gayri kâbilidir.

marûzdur

1. Erkân-ı Harbiye Riyasetine Pasaport ve Kontrol kumandanlıklarına yazılan bir emirname, Mısır'dan İstanbul'a vürüd eden yolcuların pasaportlarında mün-deric avdet müddetlerinin yazıhanece kayd ve işâret edilerek, müddetlerinin tükâsından evvel kendilerine tebligât icrâ edilerek Mısır hükümetince tayin edilen müddetden fazla İstanbul'da kalmalarına meydan verilmemesi ve sene-i hâliye matından itibaren Mısır'dan İstanbul'a vürüd eden yolcuların isimleriyle İstanbul'da verdikleri ikâmetgâh adreslerini mukarrer defterin tanzim ve ırsâli ve avdet etmeyenlerin isimleri hizâsına işâret edilmesi tavsiye olunmuştur. Alınan malûmâta nazaran mukaddemâ vurûr ile el-yevm avdet etmeyenlerin tarasud ve takib etdirileceği ve bademâ Mısır'dan İstanbul'a vize icrâsında iltizâm olunacağı anlaşılmaktadır. İcrâsına lüzûm görülen bu takayyüdâtın eshâbı hakkında sarih ve sahih malûmât alınmamaktadır.

2. İstanbul Taşnakları rüesâsından Poladyan birkaç güne kadar Londra'ya gidirmiş. Taşnakların Londra'da bir kongre akd edecekleri ve kongre mukarrerâtını Erivan Hükümetine de teblig ve ırsâl eyleyecekleri mahall-i malûmede söylenilmektedir.

3. General Townshend'in İstanbul ve Ankara'ya ıgrâmı hakkında geçende mahremiyetle şâyi olan Havâdis bugünlerde yine mevzû-ı bahis olmaya başlamıştır. Muma-ileyhin İstanbul'a vürûdünde bazı mehâsil katî ve muhakkak nazarıyla bakınakda imiş.

4. İstanbul amele ve hamalları mesâilî hakkında vâkî mürâcâatına ehemmiyet verilmeyen Zeynelabidin Bey aynı mesele için Mümessil-i Siyâsiliğe mürâcaat

etmiş ve sûret-i katliyyede teklifâtı redd edilmiştir. Son derecede mevsûkdur. Arz-ı malûmât olunur.

5. Karon Devled yazıhânesiyle şuebâtının yeni kadrosu hakkında alınan malûmât ber-vech-i âti arz olunur:

Galata Şubesi: Resmî teşkilât, Kaytin Gavredon, Mülâzım Mahon, Mister Pandikyan, müstahdemîn Tayyar Leon, Nedim, Vahram, Dirnat, Manok Kildicyan, Hafız Cemal-İstrati, Çerkez İbrahim-Niko.

Galata Şubesi teşkilât-ı hafıyyesi: 1. İhsan Cemil: Açıkda bulunan bahriye zâbita sınıfından olduğu ve Kasımpaşa taraflarında ikâmet etmekte olduğu söylenilmektedir. 2. Apet: Beyoğlu'nda (London Bar)ın sahiblerinden. 3. Yırvanet: Eskiden beri Galata şubesine memurdur. Beyoğlu'nda Sıraselvilerde sâkindir. 4. Setrak Acemyan: Yeni dâhil olmuşdur. Mütârekenin bidâyetinde Pandikyan'ın yanında muhâbir sıfatıyla bulunmuş, bilâhare madden kömürü komisyonculuğuyla meşgûl olmakda imiş. Pandikyan'ın iltimâs ve delâletiyle alınmıştır. Makriköyünde ikâmet etmekte bulunduğu söylenilmektedir. 5. Kemal Bey: Gavredon tarafından teveccüh ve teşkilâta idhâl edilmiştir. İlangi Kemal Bey olduğu anlaşılıyor. Sâbit Galata merkez memurlarından Kemaleddin Bey'in on gün evvel Gavredon tarafından celb ve davet olunduğu ve bunu müteâkib bir kaç defa şubeye gelip gittiği görüldüğüne nazaran Kemal isminde bu zâta âdiyeti zann ve tahmîn olunmaktadır. 6. Samed Bey: Herhalde yeni alınmış bir kimse olacak. Çünkü delillerimden hiç biri bu adam hakkında malûmât vermiyor. 7. Çerkez Akif: Değirmendereli Kazım'ın akrabalarından imiş. Harb-i Umûmîde ihtiyât zâbita vekili olduğu söylenilmektedir. 8. Malyob: Mümessil-i Siyâsîlik istihbârâtından verilmiştir. Baş tercüman Rayan'ın adamlarından olduğu ve geçen sene Bulgaristan'da bulunduğu söylenilmektedir. 9. Parsih Karagözyan: Maktûl

Dikran'ın pek yakın akrabâsındandır. (Majorhi) zamânında Beyoğlu şubesinde müstahdem idi. Bu kere mülâzım Çetr'in delâletiyle ve iltimâsıyla alınmıştır. 10. Haçık Şamilyan: (Majorhi)'nin sâbık memurlarından Çetr'in delâlet ve iltimâsıyla alınmıştır. 11. Cemil: İtalyan tercümanı Cemil'in olduğu zann ve tahmin olunmaktadır. Sütlücell Cemil'in olması da muhtemeldir. 12. Dyiamandi: İngiliz İhvan kumandanlığı mâtyyetinde sivil memur idi. Kaptan Gordon'un taleb ve iltimâsıyla alınmıştır. 13. Sotryadis: Eskiden beri Galata şubesine müdâvim idi. Gordon'un tavsiyesiyle alınmıştır. 14. İskender: Yeni alınan memûrinden olduğu anlaşılıyor. Delillerinden hiçbiri merkûmu tanımıyor. 15. Haydafom Takforyadis: Yeni alınan memûrinden olduğu anlaşılıyor. Delillerinden hiç biri merkûmu tanımıyor. 16. Kırkor: İstihbârâtın eski memûrlarından Kaptan Gordon'un delâlet ve tavsiyesiyle alınmıştır. 17. Diran Yazvantıyan: Sâbık Bursa İstihbârâtı memûrlarından olduğu ve Pandikyan'ın adamlarından olduğu söylenilmektedir. Garbis'in emriyle alınmıştır. 18. İhsan Hakkı: Laz İhsan nâmıyla marûfdur. Majorhi zamanında merkeze müstahdem idi. Tevkifâtda âmil olanlardan biridir. Herom Watson'un tavsiye ve dalâletiyle alınmıştır. 19. Şahin Karabetyan: Majorhi'nin memurlarından Pandikyan'ın dalâletiyle alınmıştır. 20. Mardik: Yeni alınmış memurlardandır. Kimse tanımıyor.

İSTİHBARAT: Bu memurların Galata şubesine sûret-i katıyyede uğramamalarını en.r ve tenbih etmiştir. İrtibatları resmi memûrlar vâsıtasıyla ve Pandikyan tarafından tayin olunan mahallerde temin olunacaktır. Bu mahaller ber-vech-i âti marûzdu: Beyoğlu-London Bar birâhanesi, Galata-rihtım üzeri-Selânik birahânesi, İstanbul-Yeni Cami-i Şerif solunda Acem'in kiraathanesi Beyoğlu'nda bulunacak memûrlar yevmî raporlarını her gün akşamları saat yedide London Bar'da Apet'e, Gala-

ta'da bulunanlar Selânik Bîrahânesinde saat yedide bulundurulacak yazihâne memuruna İstanbul'da bulunanlar Acemin kırâathânesinde mezkur saatde bulundurulacak yazihâne memûruna tevdi edeceklerdir. Ahvâl-i fevkalâde vukûunda hangi saatde olursa olsun mahal-i mülâkâta bir adam gönderilmesi telefonla Galata şubesinden talep olunacaktır. Bizzat temâs için Pandikyan-mahall-i temâs memuruna bildirilecek imiş. Gerek Beyoğlu ve gerekse İstanbul taraflarında başkaca temâs mahalleri tayin olunacak imiş. Raporlara katliyyen imzâ vaz edilmeyecek ve mukarrerât-ı âhire mücibince ber vech-i âti işârât vaz olunacaktır. Yeni teşkilâtda liman işleri yine Galata şubesine tevzi olunmuştur. Galata şubesinin yeni şifreli işâretî (S.G.)dir. Galata memûrlarına tahsis olunan işârât:

Apel	S.G.A.M.	1
Setrak Acemyan	S.G.S.	2
Kemal Bey	S.G.R.	3
İhsan Cemil	S.G.İ.	4
Şahin Karabetyan	S.G.S.K.	5
Mardik	S.G.M.M.	6
Muammer Bey	S.G.M.A.	7
Parsih Karagözyan	S.G.D.B.	8
Cemil	S.G.D.S.	9
Haçik Şamliyan	S.G.H.S.H.	10
Yirvanet	S.G.Y.O.	11
Diran Pozvanetyan	S.G.D.	12
İhsan Hakkı	S.G.H.	13
Diyamandi	S.G.D.Y.	14
Kirkor	S.G.K.N.	15
Çerkez Akıf	S.G.A.A.	16
Sotiryadis	S.G.S.C.	17
Meliyof	S.G.M.B.	18
İskender	S.G.I.L.	19
Haydafom Takforyadis	S.G.T.R.	20

Rapor imzaları bâlâda gösterildiği vechile aynen kâğıdın bâlâsına ve târihin zikrine atılması ve imzâ mahalline yanlış herhangi bir isim yazılması mukarrerdir.

Resmî teşkilât: Yeni bir yûzbayı tayin ediliyor. Mülâzım tebdil olunacak. Müstahdemin: Vasil, Haçator, Terzi Mehmed, Alkılıyades, Kemal, Andriko. Teşkilât-ı hafıyye: Doktor Burhan: Sâbık Batum şûbesi memûrlarından. 2. İsmail Hakkı: Galata şubesi müdâvımlerinden idi. İntiyât mülâzımlarından olduğu söylenilmektedir. 3. Apik Virectyan: Yeni alındığı zannedilmektedir. 4. Latif Salih. Kimse tanınmıyor. Bunun da yeni alındığı zannedilmektedir. 5. Vıçen: Majorhi'nin zamânında memûr idi...

(Mâbâdî Pazartesi günü takdim kılınacaktır.)

Mütara devresinde İstanbul'da Ermeni patriği olup hiyânet-i vataniyesinden dolayı firâr eden ve Kıbrıs'da Ermeni baş papazlığında bulunan Zaven Efendi Taşnakların akd ettikleri Kongreyi müteâkib verilen talimât üzerine propaganda yapmak için Romanya'ya gönderilmiş ve hâlen Bükreş'de olup Romanya hükümeti ile temâs hâlinde dir.

Taşnaksütyün fesâd cemiyetinin Türkiye, Bulgaristan ve Yunanistan dâhil olmak üzere Balkan şebekesinde 180.000 efradı fihl faâliyetdedir. Bu fesâd teşkilâtı diğer Ermeni komitelerinden daha nâfiz ve Ermenilere karşı daha mütemekkindir.

Hınçakistler: Aneak Yunanistan, Suriye ve Erivan dâhilinde faâliyet gösterebilirler. İran'da ehemmiyetli şebekeleri vardır. İran şebekesinde Tahran'da bulunan Haçator, Mavseshan, Leon Tatosyan, Şahbazyan taraflarından İran'daki Ermeni fesad şebekesine manen ve maddeten yardım edilmektedir.

Mukaddemâ İngiliz Hükümeti'nin Van, Bitlis konsolosluğunda bulunmuş, İngilizlerin Irak'daki askeri kuvvetlerince yardım görmüş olan Safrastıyan, Mekteb-i Harbiye'de ikmâl-i tahsil eden Vanlı Şehak Semakazyan Ermeni komitesince "Büyükkardeş" nâm-ı müsteârıyla marûf olan ve Bulgaristan gönüllü kıtasında yüzbaşılık eden ve Erivan Bolşevik hükümetince idâma mahkûm iken İran'a firâr eden Şebinkarahisarlı Mezin Ahbargarıbyan, Paris Taşnak komitesi tarafından Musul'a gönderilen ve Irak İngiliz İstihbârâtında bulunan Leon Şahuvan Erivan Taşnak Hükümeti'nin Harbiye Komiseri olan Virazyan Erkân-ı Harbiye Reisi General Bakratoni ve Maarif Vekili olan Ağabalyan İran-Tür-

kiye ve Irak-Türkiye hududlarında faaliyetde bulunan rüesâdan başlıcalarıdır. Sûriye siyâsi fırkalarının: Mısrılı Mehmed Ali Paşa ahfâdından ve pederi Emevî sülâlesine mensûb "Prens Âdil Âyât" isminde birisi Suriye krallığına namzed göstermek sûretiyle Fransız hükûmetinden vâki talebine Fransızlar cevap vermemekle beraber bir taraftan Suriye Ermeni muhâcirinin iskân ve teksifine çalışmaktadırlar.

Umûmî harbede küçük zâbit sıfatıyla Diyarbakır'da bulunmakta iken ihtidâ eden Cemil isimdeki şahıs Yunanistan'dan İskenderun'a gönderilmiş ve Ermeni komitesince Gayzak namındaki müstearıyla tanınmakta bulunmuşdur. Merkumun Adana'ya geçmek ihtimâli vardır. Ermeni komiteleri mütarekeden sonra akd ettikleri kongrede İstanbul'daki santrallerini lağv etmişler ve birer delege bırakmışlardır. Bu delegelere tevdi edilen vazife: Komite ile irtibatı gayet ihtiyâtla muhâfaza ve basiretle iş görmekten ibâretidir. Delegelerin faaliyetleri Ermeni patrikhânesi ve meclisleri meyânında hiss edilmektedir. Komitecilerin esas maksadları idâre işlerini ve vâridâtı ellerine almaktır. Ermeni patrikhânesi Meclis-i Umûmisi, mekteb ve kilise heyetleri arasında mevcûdiyetleri görülmektedir. "İleri Anavatana" başlığı altında Ermenileri teşci ve teşvik gâyesiyle neşr ettiği makâlesiyle iştihâr eden ve komitenin nüfûzuyla vazife gören İstanbul patriği Naroyan Mesrup delegelerin başındadır. Diğer delegeler Abraham Darapirahamyan, Ohannes Agopyan, Tarosyan, Arslanyan Manok, Bedvaz Karagözyan (Meclis-i Umûmi azâsından, yetimhâne komite reisi), İdareciyan, Taşkıyan, Çınaryan, Kalpaçıyan, Tandoryan, Karteryan, Dr. Altunyan, Parsihyan, Ütücüyan, Pandikyan Armenak, Madmazel Misakyan'dan ibâretidir. İzmit, Yalova, Adapazarı, Düzce, Bağceçik Ermenilerinden olup İstanbul'un muhtelif semtlerinde işsiz güçsüz oturan bini mütecâviz eşhâs Taşnak ve Hınçak

komitelerinin avanesindedir. Amerika misyonerleri tarafından Nirest Rele nâkı altında teşkîl edilen ve İstanbul ile Balkanlarda merkez ve şubeleri bulunan ve içinde Ermeni Komitelerinden bazı eşhâs olan bir cemiyet Ermeni komitelerinin muhâbere santralı vazîfesini görmektedir. Hınçak komitesi arasında adem-i merkeziyet tarafdânı bir şebeke vardır...

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
 هدانا لهذا
 الذي كنا لنهتدي لولا
 أن هدانا الله
 آمين

العدد
 ٢٢١ - ٨ - ١٥

وَأَهْلُ بَوَّالٍ جَدِيدٍ مِنْهُ

استانبروت انبعاث اشغال عدلیہ آئندہ بقدرہ سے فرزندہ اور صالحہ حمیہ
 عمیریہ منسوب (۲۰۲) عروہ فیکسیونہ راخو اولہ وہ استخبارات قاض
 وادو مرد لکاتہ و مجربانہ عکسہ سو فیاتہ بہت بیک فداکار فقہ کو ستر فقہ
 حالہ خدماتہ ہا فیاتہ لڑنے فار ستر سترہ قدرہ ہم بر مورندہ نقطہ فنی سہ
 اولہ استانبرول جیسما نری سدر ~~جسما~~ اس میں حقیر بر آبہ او کی مرکز امور
 سابقہ ابراہیم بقدرک منبت خدمتہ بر آئز نقد بر اولیہ او زرہ جیچہ او زرہ
 رفیع سفور ریندر عدو سید نقطہ فیکس ذہور سولہ آراں ہائی وکالتہ جدیدہ

۱۰۰۲۰۱ - ۱۰۰۲۰۱
 نسبیہ
 قویہ

TITE Ars. K. 39, F. 10603.

Ankara/15.8.338

Dâhiliye Vekâlet-i Celilesine,

İstanbul'un İngiliz işğâl-i askeriyesi altında inlediği seneler zarfında Erkân-ı Harbiye-i Umûmiyeye mensûb M.M. Grubu teşkilâtına dâhil olarak istihbârât temini ve ordumuza mühimmât ve techizât-ı askeriye sevkıyâtında pek büyük fedâkârlıklar gösterdikleri halde hudemat-ı cansıparânelerine karşı şimdiye kadar hiçbir sûretle taltif kılınmamış olan İstanbul hapishâneleri müdürü İsmail Hakkı ve Eminönü merkez memûr-ı sâbıkı İbrahim Beylerin müsbet hizmetlerine bir eser-i takdîr olmak üzere hiç olmazsa ref-i makdûriyetleri sûretiyle taltifleri husûs-ı memut-ârâ-yı âli-i Vekâlet-penâhileridir.

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye

Reisi

Müşir

Fevzi

(TİTE Arş. K. 39, F. 10603)

BİBLİYOGRAFYA

I. Belgeler

ATASE Arşivi

A.1/1	K.22	D.90	, F.25/1-4.
A.1/58	K.209	D.22 (212)	, F.1, 2/1, 4-6.
A.1/105	K.258	D.15-16	, F.41.
A.1/4282	K.550	D.168-A-18	, F.4/1.
	K.574	D.70	, F.22/1 3, 32/1-3, 54/1 6, 65.
	K.952	D.6	, F. 11, 13/1-7, 117.
	K.953	D.10	F.3/1 3.
	K.956	D.21	F.2/1 3.
	K.963	D.1	F.1-4.
	K.1290 ,	D.4	F.1.
		D.7	F.1/1-104.
	K.1677	D.33-B	F.2/1-29, 7/1-5, 8, 10/1-12, 15/1-9.
A.1/7895	K.955	D.17	F.12, 17.
		D.18	F.17, 28, 34, 38.
	K.963	D.22	F.3, 9, 11, 12/1.
	K.1533 ,	D.94	F.1/1-22, 2/1, 4, 7, 18, 20, 21, 27/1, 29/ 1,-30, 47/1-4, 49/1.
	K.1560 ,	D.117(25-B)	F.1, 2/1, 8/1, 9/1-2, 16.
		D.118	F.2, 4/1-4, 8, 9, 14, 18, 20, 23, 24, 25/1, 30/1.
		D.119	, F.1/1, 2/1-4, 3/1-2, 4/1-2, 5/1-4, 6/1-5.

			7/1 4, 8/1-5, 10/1-4, 11/1-5, 12/1-7.
K.1561	, D.24		, F. 118.
	D.120		, F.1/1 4, 2/1-5, 3/1, 4, 5/1, 6/1-3, 7, 8, 0/1-8, 10, 11/1-3, 12, 14, 18, 19/1, 20, 23/1, 31, 33/1-3, 35/1, 37-39, 45, 51-52, 54-55, 61, 64-65, 60, 71, 74-76, 82, 85-86, 88, 90-91, 110, 113, 117, 120.
A.5/1404	K.291	D.146	, F. 15.
A.5/2068	K.308	D.55(37)	, F.3/1-3.
	K.310	D.17(44)	, F.13/1.
A.5/6533	K.825	D.10(181)	, F.5(19).
A.6/1140	K.832	D.2	, F.1.
A.6/1976	K.375	D.44/1	, F.21.
A.6/3589	K.391	D.12(3)	, F.1.
A.6/3962	K.379	D.2 7	, F.1, 2.
A.7/3168	K.417	D.14-7	, F.56.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi

A.III-9-A , D.37 F.1-17.

Foreign Office Archives

FO.406/46.

FO.371/5271, HA.1259.

French Military Archives

Kt.20N1094	Ka.30,	, F.2212.
		F.9722.
Kt.20N1103	Ka.40,	F.2071.
Kt.20N1102	Ka.38, D.37/1	, F.316-b.
	Ka.2 , D.37/1	, F.1673.
		F.1674.
		F.1675.
Kt.20N1101	Ka.37, D.3	, F.1720.
Kt.20N1104	Ka.38/1, D.2	, F.1065.
		F.1061.
		F.1066.
		F.1097.

Harb Tarihi Vesikaları Dergisi

- 52 (1965) Ves. no. 1205.
54 (1965) Ves. no. 1241.
55 (1966) Ves. no. 1268, 1271, 1275, 1276.
56 (1966) Ves. no. 1281.
59 (1967) Ves. no. 1356.
61 (1967) Ves. no. 1388.
67 (1973) Ves. no. 1499.
70 (1974) Ves. no. 1530, 1535, 1536.
71 (1974) Ves. no. 1543.

TİTE Arşivi

4362	13252-13256	14284	14388
9056-9069	13258-13320	14286/1-3	14391
9193/52-55	13425	14292-14296	14393
9928	14119	14299	14401-14402

10595-10596	14131	14301-14303	14411-14412
10601	14135	14305-14308	14414
10603-10607	14138-14139	14311-14312	14424
10609	14171/1-10	14314-14318	14426
10612-10620	14203	14321-14326	14428
10636	14204/1-8	14328-14329	14430
10639-10640	14210	14331	14434-14440
10644-10646	14211/1-4	14338-14344	14442-14443
10648	14213 14215	14347	14445
10650	14219	14350-14354	14447-14449
10690	14221	14356	14451-14460
10887/1-148	14228 14229	14358-14359	14462-14464
10888/1-65	14232 14234	14361	14466
10894/1-36	14236	14364-14365	14468-14474
10895/1-146	14246 14247	14371	14476
10896/1-67	14257	14376	14479-14480
13081-13082	14263	14378-14379	14485-14487
13240-13250	14277	14383-14386	14489-14491
14495-14499	14548	14593	16500-16520
14500-14503	14551	14595	16531
14506-14507	14553-14556	14599/1-3	16601/1
14509-14512	14558	14605	16602
14514	14560	14710	16608
14516-14517	14563	16405-16406	16618-16633
14519	14565-14566	16408	16638-16639
14524	14569	16411	16641
14525/1-5	14572-14577	16418	16645
14527	14581-14582	16420	16648
14529-14530	14584	16428	16722
14533-14535	14585/1-4	16439	17938
14539	14588-14590	16466-16467	51970-51980
14543-14545	14592/1-2	16490-16494	

Gazete, Dergi, Ansiklopedi ve Tutanaklar

Açıksöz
Ahenk
Alemdar
Aydın Tarihi
Ayrıntılı Haber
Barış Dünyası
Belgelerle Türk Tarihi Dergisi
Bizim Anadolu
Cumhuriyet
Dün ve Bugün
Düstur
Hakimiyet-i Milliye
Harp Tarihi Vesikaları Dergisi
Hayat Tarih Mecmuası
Hürriyet
Milliyet
Öğüt
Renin
Son Saat
Tanin
Tarih Hazinesi
Tarih Vesikaları Dergisi
Tarih ve Toplum
Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri
Tercüman-ı Hakikat
Tevhid-i Efkâr
Türk Ansiklopedisi
Türk Kültürü
Vakit
Yakın Tarihimiz
Yeni Sabah
Yıllarboyu Tarih

Hatıralar

- Adivar, Halide Edip. **Türk'ün Ateşle İmtahanı**. Kurtuluş Yay., İstanbul, 1962.
- Akdemir, Aziz Hüdal. **Dünyada ve Bizde Casusluk**. Ahmed Said Matb., İstanbul, 1949.
- Aksoley, İhsan. Gizli Teşkilat ve Felah Grubu'nun Kuruluşu. **Cumhuriyet**, 5.11.1970.
- Altay, Fahrettin. **10 Yıl Savaş (1912-1922) ve Sonrası (Görüp Geçirdiklerim)**. İncel Yay., İstanbul, 1970.
- Aralov, S.İ. **Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları**. Feryal Matb., Ankara, 1985.
- Atatürk. **Nutuk**. c. I, II. TTK Bas., Ankara, 1981.
- Başar, Ahmet Hamdi. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e. **Barış Dünyası**, 50 (Temmuz 1966) Sh. 440-447; 51 (Ağustos 1966) Sh. 502-510; 52 (Eylül 1966) Sh. 566-574; 53 (Ekim 1966) Sh. 631-638; 54 (Kasım 1966) Sh. 694-702; 60 (Nisan 1967) Sh. 309-317.
- Baydar, Ekrem. Mustafa Kemal'in Gizli Teşkilatını Ben İdare Ediyorum. **Cumhuriyet**, 6.10.1970-2.11.1970.
- _____, Mustafa Kemal'in İstanbul Emniyet Müdürüydüm. **Cumhuriyet**, 10.8.1971-9.9.1971.
- Belen, Fahri. **Türk Kurtuluş Savaşı**. Başbakanlık Bas., Ankara, 1983.
- Bennett, John Godolphin. **Witness**. Hodder Stoughton, London, 1962.
- Bıyıklıoğlu, Tevfik. **Trakya'da Millî Mücadele**. c. I, 2. bs., TTK Bas., Ankara, 1987.
- Can, Fahri. Birinci Dünya Harbinden Sonra İlk Millî Hareket Nasıl Kuruldu. **Yakın Tarihimiz**, 1/13 (Mayıs 1962) Sh. 394-395.
- _____, Dr. Adnan Bey'i Anadolu'ya Nasıl Geçirdim. **Dün ve Bugün**, 1/1 (Kasım 1955), Sh. 14-15.
- _____, İzmir Suikasti Teşebbüsü ve Kara Kemal Bey. **Yakın Tarihimiz**, 1/6 (Nisan 1962), Sh. 168-169.
- _____, Millî Mücadele'de Halide Onbaşı. **Yakın Tarihimiz**, 1/4 (Mart 1962) Sh. 99-100.
- Cavit Bey. Felaket Günleri. Mütareke Devrinin Fecî Tarihi. **Tanın**, 15.10.1944-27.7.1946.

Cebesoy, Ali Fuat. **Moskova Hatıraları (21.11.1920-2.6.1922)**. Vatan Neşriyatı, İstanbul, 1955.

Çavuşoğlu, Şeref. İttihat ve Terakkî'nin Gizli Planı. **Yakın Tarihimiz**, I/9 (Nisan 1962) Sh. 263-264.

Deligönül, Ethem. Eski İmalat-ı Harbiyeliler. **Yıllarboyu Tarih**, IX/10 (Ekim 1982) Sh. 47-50.

✓ Erdoğan, Fahrettin. **Türk Elllerinde Hatıralarım**. Yeni Matb., İstanbul, 1954.

Ertürk, Hüsametdin, **İki Devrin Perde Arkası**. Haz.: Samih Hafız Tansu. 2. bs., Batur Matb., İstanbul, 1984.

_____, **Milli Mücadele Senelerinde Teşkilat-ı Mahsusa**. Çev.: Tevfik Apay. (Basılmamış daktilo nüsha ATASE Kütüphanesinde dir).

✓ Ertürk, Sami. Enver Paşa ile Son Görüşme. **Dün ve Bugün**, I/1 (Kasım 1955) Sh. 33-34.

Gıray, Muharrem. İstanbul'un İşgalinde Gizli Bir Teşkilat. Karakol Cemiyeti. **Yakın Tarihimiz**, I/11 (Mayıs 1962) Sh. 345-347.

Giz, Adnan. Refet Paşa İstanbul'da. **Yıllarboyu Tarih**, III/10 (Ekim 1979) Sh. 22-25.

Göztepe, Tarık Mümtaz. "Nigeşban" İsmli Askeri Cemiyet Nasıl Kurulmuş, Neler Yapmak İstemişti? **Dün ve Bugün**, I/18 (Mart 1956) Sh. 20-21.

_____, **Osmanoğullarının Son Padişahı Vahdettin Mütareke Gayyasında**. Sebil Yay., İstanbul, 1969.

Harrington, Charles. Mütareke Devresinin İngiliz Nokta-i Nazarından Tarihçesi. **Ayın Tarihi**, I/2, 1939.

_____, **Tim Harrington Books Back**. London, John Murray, 1940.

Hayreddin Abidin. **Tarihte Ankara, İstiklal Harbi ve Bursa Hatıratı**. Suhulet Kütüphanesi. (Basım yeri ve tarihi bulunmamaktadır.)

Hımmetoğlu, Hüsnü. Anadolu'ya Gönderilecek Silahları İngilizler Nasıl Denize Döktüler. **Dün ve Bugün**, I/4 (Kasım 1955), Sh. 6-7, 33.

_____, Anadolu'ya Kaçırılan Cephane. **Dün ve Bugün**, I/12 (Ocak 1956) Sh. 20-21, 27.

_____, Bir Vapur Dolusu Silah ve Cephaneyi Anadolu'ya

Nasıl Kaçırdım. **Dün ve Bugün**, I/2 (Kasım 1955) Sh. 10-11, 35.

_____, Büyük Zafer'e İstanbul'un Yardımı. Mümtaz Topçu Yarbayı Eyüp Bey. **Yakın Tarihimiz**, II/22 (Temmuz 1962) Sh. 265-266.

_____, Dumlupınar Zaferini Sağlayan Cephaneyi Anadolu'ya Nasıl Kaçırmiştık? **Dün ve Bugün**, I/10 (Ocak 1956) Sh. 30-31.

_____, **Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul ve Yardımları**. c. I, II. Ülkü Matb., İstanbul, 1975.

_____, Milli Mücadele Esnasında İstanbul'daki Gizli Kurullardan M.M. Grubu ve Gerçek Yüzü. **Yakın Tarihimiz**, III/32 (Ekim 1962) Sh. 165-170

_____, "Pandikyan" İngilizlerin Hizmetinde Ama Bizimle Beraber. **Dün ve Bugün**, I/3 (Kasım 1955) Sh. 12-13, 35.

İncedayı, Cevdet Kerim. **Türk İstiklal Mücadelesi Konferansları**. Devlet Matb., İstanbul, 1927.

Kalaç, Hamdi. **Kendi Kitabım**. Yeni Matb., 1960.

Kalkavanoğlu, İlyas Sami. **Milli Mücadele Hatıralarım**. Ekiçil Matb., İstanbul, 1957.

Kandemir, Feridun. Anadolu'ya Sirtında Cephane Taşıyan Gazeteci. **Yakın Tarihimiz**, II/16 (Haziran 1962) Sh. 65-67.

_____, Refet Paşa İstanbul'da. **Yakın Tarihimiz**, III/35 (1962) Sh. 257.

Kansu, Mazhar Müfit. **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, c. I, 2. bs., TTK Bas., Ankara, 1986.

Karabekir, Kazım. **İstiklal Harbimiz**. Türkiye Yay., İstanbul, 1960.

_____, **İstiklal Harbimizin Esasları**. Sinan Matb., İstanbul, 1951.

Karadoğan, İsmet. Cemal Paşa'yı Ruslar Öldürtmüştü. **Yakın Tarihimiz**, II/15 (Haziran 1962) Sh. 36-38.

Karaman, Sami Sabit. Enver Paşa ile Nasıl Mücadele Ettim. **Yakın Tarihimiz**, I/10 (Mayıs 1962) Sh. 307-309; I/11 (Mayıs 1962) Sh. 339-341.

_____, **Trabzon ve Kars Hatıraları. İstiklal Mücadelesi ve Enver Paşa** (Hatıranın basım yeri ve tarihi bulunmamaktadır).

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. **Politikada 45 Yıl**. Bilgi Yay., Ankara, 1968.

Kemalettin, Şükrü. **Mütareke Acıları. İstanbul'da Mütareke Arifesinden İşgale Kadar Geçen Günlerin Acı Hatıraları**. Selamet Matb., İstanbul, 1930.

Kenber, Lütflü Arif. Milli Mücadelede İlk Kurşun. **Dün ve Bugün**, I/3 (Kasım 1955) Sh. 30-31.

Kesim, Firuz. Cemal Paşa Nasıl Katledildi? **Yakın Tarihimiz**, II/18 (Haziran 1962) Sh. 131-132.

Kılıç, Salih. Mareşal Fevzi Çakmak Anadolu'ya Nasıl Kaçtı? **Hayat Tarih Mecmuası**, II/12 (Ocak 1968) Sh. 23-26.

Kocaoğlu, Osman. Rus Yardımının İçyüzü. **Yakın Tarihimiz**, I/10 (Mayıs 1972) Sh. 292-293.

Koçer, Kemal. **Kurtuluş Savaşlarımızda İstanbul (İşgal Se-nelerinde M.M. Grubu'nun Gizli Faalliyeti)**. Vakıf Bas., İstanbul, 1946.

_____. **M.M. Grubu ve Azız Ölüleri**. Yeni Sabah, 14.7.1939.
Komintern Belgelerinde Türkiye Kurtuluş Savaşı. Ankara, 1985.

Mehmed Arif. **Anadolu İnkılabı-Mücâhedât-ı Milliye Hâtıratı**. İkdam Matb., İstanbul, 1340.

Nebizade Hamdi. Aşçı Kılığına Girerek Anadolu'ya Nasıl Kaçmışım? **Tarih Hazinesi**, II/36 (Temmuz 1956) Sh. 6-7.

Nur, Rıza. **Hürriyet ve İtilaf Nasıl Doğdu, Nasıl Öldü?**, Akşam Matb., Dersaadet, 1335.

Nutku, Emrullah. İstiklal Savaş'ında Dentzeiler. **Yakın Tarihi-miz**, 1.3.1962-21.2.1963.

Nutku, Seyfi. Gençlik Anadolu'nun İlk Temsilcisi Refet Paşa'yı İstanbul'da Nasıl Karşıladi. **Yakın Tarihimiz**, III/35 (Ekim 1962) Sh. 261-263.

Özalp, Kazım. **Milli Mücadele**. TTK Bas., Ankara, 1985.

Paker, Esat Cemal. **Siyasi Tarihimizde Kırk Yıllık Hariciye Hatıraları**. Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1952.

Peker, Nurettin. **1918-1923, İstiklal Savaşı'nın Vesika ve Resimleri. İnönü, Sakarya ve Dumlupınar Zaferlerini Sağlayan İnebolu ve Kastamonu Havalisi**. Gün bas., İstanbul, 1955.

_____. **Öl, Esir Olma**. Okat Yay., İstanbul, 1966.

- Petek, Hakkı. Kurtuluş Savaşı'nda Selimiye Kışlası'ndan Anadolu'ya Kaçırılan Telsizler. **Hayat Tarih Mecmuası**, II/9 (Ekim 1970) Sh. 74-81.
- Rawlinson, Alfred. **Adventures In The Near East (1918-1922)**. London-New York, 1924.
- Rey, A. Reşit. Gördüklerim Yaptıklarım. Röp.: Tahsîn Demiray, **Canlı Tarihler**, c. III. Türkiye Yay., İstanbul 1945, sh. 239-306.
- Salıxık, Selahattin. Kurtuluş Savaşı'nın Gizli Örgütü M.M. Grubu. **Hürriyet**, 31.8.1972-12.9.1972.
- Sanal, Mithat. Millî Mücadele'den Bir Yaprak. **Hayat Tarih Mecmuası**, II/8 (Eylül 1968) Sh. 28-34.
- Sencer, Eşref. **Devam Halinde Bir Zulmün Acı Hikayesi**. İzmir, 1954.
- Seyidin Ahmet. Erenköy'deki Silah Deposunu Nasıl Boşaltmış-tık? **Dün ve Bugün**, II/36 (Temmuz 1956) Sh. 22-23, 27.
- Şapolyo, Enver Belman. **Millî Mücadele'nin İç Alemi**. İstanbul, 1967.
- Talat Paşa'nın Anıları**. İstanbul, 1986.
- Uz, Asım. **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım (Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devirlerine Ait Hatıralar ve Tedkikler)**. Vakıf Matb., İstanbul, 1961.
- Yalkın, Razi. Rahmetli Şeyh Atâ. **Tarih Hazinesi**, I/5 (Ocak 1951) Sh. 217-218.
- Yalman, Ahmet Emin. Halide Edip. **Dün ve Bugün**, I/8 (Aralık 1955) Sh. 30.

Araştırmalar

- ATASE. **Türk İstiklal Harbi**. c. II (Batı Cephesi). 6. kısım, 4. Kitap (İstiklal Harbi'nin Son Safhası). Gnkur. Bas., Ankara, 1969.
- _____, **Türk İstiklal Harbi (İstiklal Harbinde Ayaklanmalar)**. c. VI, Gnkur. Bas., Ankara, 1974.
- _____, **Türk İstiklal Harbi (İdari Faaliyetler)**. c. VII, Gnkur. Bas., Ankara 1975.
- Aybars, Ergun. **İstiklal Mahkemeleri**. Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara, 1982.

- Aydemir, Şevket Süreyya. **Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa**. c. III, İstanbul, 1972.
- Baykal, Bekir Sıtkı. **Heyet-i Temsiliye Kararları**. TTK Bas., Ankara, 1974.
- Bayrak, M. Orhan, **1920-1984. Türkiye'yi Kimler Yönetti?**, Milliyet Yay., İstanbul, 1984.
- Dektaş, Cengiz, Özbekler Tekkesi. **Tarih ve Toplum**, 8 (Ağustos 1984) Sh. 40-45; 9 (Eylül 1984) Sh. 38-43.
- Borak, Sadi. **Siyasi Sulhastler**. **Milliyet**, 20.2.1979.
- Çavdar, Tevfik. **Talat Paşa, Bir Örgüt Ustasının Yaşam Öyküsü**. Ankara, 1984.
- Çiçek, Rahmi. **Türk Basınında Azınlıklar**. TTT Enstitüsü, 1985 (Basılmamış Y.L. Tezi).
- Çukurova, Bülent. **Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul Gizli Grupları**. **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, II/5 (Mart 1986) Sh. 519-526.
- Dağtekin, Hüseyin. **İstiklal Savaşı'nda Anadolu'ya Kaçırılan Mühimmat ve Askeri Eşya Hakkında Tanzim Edilmiş Mühim Bir Vesika**. **Tarih Vesikaları Dergisi**, I/16 (Ağustos 1955) Sh. 9-15.
- De Morgan, Jacques. **Histoire du Peuple Armonien**. Paris, 1919.
- Gunter, Michael. **Ermeni Terörizminin Çağdaş Görünümü**. **Uluslararası Terörizm ve Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı**, AÜ Bas., Ankara, 1984.
- Güneş, İhsan. **I. TBMM'nin Düşünsel Yapısı (1920-1923)**. Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir, 1985.
- Hiçyılmaz, Ergun. **Belgelerle Teşkilat-ı Mahsusa ve Casusluk Örgütleri**. Haşmet Matb., İstanbul, 1979.
- İskit, Server. **Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları**. Başvekalet Basın Yayın Umum Müd. Yay., Ankara, 1943.
- Jaeschke, Gotthard. **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**. TTK Bas., Ankara, 1971.
- _____, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi**. c. I. TTK Bas., Ankara, 1970.
- Kandemir, Feridun. **İstiklal Savaşı'nda Bozguncular ve Casuslar**. İstanbul, Ercan Matb., (Basım tarihi bulunmamaktadır.)

- Kısıklı, Emine. Milli Mücadele Başlangıcında Mustafa Kemal Paşa'nın Kamuoyu Oluşturması Açısından Muhaberat. **Türk Kültürü**, XXV/295 (1987), Sh. 654-671.
- Kitsiklis, Dimitri. **Yunan Propagandası**. Meydan Neşriyatı, Toker Matb., İstanbul, 1963.
- Kocatürk, Utkan. **Atatürk ve Türk Devrimini Kronolojisi**. TİTE Bas., Ankara, 1973.
- Lowry, Heat W. 19. ve 20. Yüzyıl Ermeni Terörizmi, "Devamlılık Bağ". **UTUMK** (1984) Sh. 69-74.
- Malkasian, Mark. The Disintegration of The Armenian Cause in The United States, 1918-1927. **Middle East Studies** 16 (1984) Sh. 354-367.
- Mazıcı, Nurşen. **Belgelerle Atatürk Döneminde Muhalefet (1919-1926)**. Erşah Matb., İstanbul, 1984.
- Mısıroğlu, Kadri. **Kurtuluş Savaşı'nda Sarıklı Mücahitler**. Sebil Yay., İstanbul, 1980
- Özkaya, Yücel. Ulusal Bağımsızlık Savaşı Boyunca Yararlı ve Zararlı Dernekler. **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, IV/10 (Kasım 1987) Sh. 139-186
- Öztoprak, İzzet. **Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basımı**. Tısa Matb., Ankara, 1981.
- Patrikhanenin İhanetleri. **Bizim Anadolu**, 11.7.1972-14.9.1972.
- Perin, Mithat. Ermeniler Tarafından Şehit Edilişinin 63. Yıldönümünde Cemal Paşa'nın Son Mektubu. **Hürriyet**, 22.7.1985-27.7.1985
- Selek, Sebahattin. **Milli Mücadele (Anadolu İhtilali, Yeni Türk Devleti'nin Kuruluşu)**, c. II, Burçak Yay., İst. 1966.
- Sevinç, Necdet. **Ajan Okulları**. 3. bs., Anda Yay., Ankara (Basım tarihi bulunmamaktadır).
- Shaw, Stanford-Ezel Kural. **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**. c. II, E Yay., İstanbul, 1983.
- Soysal, İlhami. Bizi İçten Vuranlar. **Milliyet**, 19.10-26.10.1985.
- _____. **Kurtuluş Savaşı'nda İşbirlikçiler**. Osmanlı Matb., İstanbul, 1985.
- _____. **150'likler**. Can Matb., İstanbul, 1985.
- Süel, Mustafa. **Milli Mücadele'de Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü'nün Faaliyetleri ve Ağaoğlu Ahmet Bey**. TİT Enstitüsü, Ankara, 1985 (Basılmamış Y. L. Tezi).

- Şahin, Süreyya. **Fener Patrikhanesi ve Türkiye**. Ünal Matb., İstanbul, 1980.
- Şimşir, Bilal. **İngiliz Belgeleri İle Sakarya'dan İzmir'e**. Sıralar Matb., İstanbul, 1972.
- , **Malta Sürgünleri**. 2. bs., Bilgi Yay., Ankara, 1985.
- Tansel, Selahattin. **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**. c. IV. Başbakanlık Bas., Ankara, 1974.
- Tevetoğlu, Fethi. Güneş Grubu. **Türk Ansiklopedisi**, c. XVIII, Sh. 191.
- , Karakol Cemiyeti. **Türk Kültürü**, 1/94 (1967) Sh. 725-726.
- , **Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**. TTK Bas., Ankara, 1988.
- , **Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler**. Ankara, 1967.
- Tunaya, Tarık Zafer. **Türkiye'de Siyasal Partiler (Mütareke Dönemi)**. c. I, II. Kent Bas., İstanbul, 1984, 1986.
- Ulagay, Osman. **Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı**. Yelken Bas., İstanbul, 1974.
- Ulubelen, Erol. **İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye**. Yayıncılık Matb., İstanbul, 1967.
- Umar, Bilge. **İzmir'de Yunanlıların Son Günleri**. Bilgi Yay., Bilgi Bas., Ankara, 1974.
- Uras, Esat. **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**. Belge Yay., İstanbul, 1987.
- Yerasimos, Stefanos. **Türk Sovyet İlişkileri (Ekim Devriminden Milli Mücadele'ye)**. Gözlem Yay., İstanbul, 1979.
- Zurcher, Erik Jan. **The Unionist Factor. The Rôle Of The Committee of Union and Progress in The Turkish Rational Movement (1905-1926)**. E. J. Brill, Leiden, 1984.

"...bu özgün çalışma sadece bir doktora tezi olmanın ötesinde bir anlam taşıyor. Birinci ve belki de en önemli katkısı günümüzdeki moda akımların yüzeysel çerçevesinden düz bir mantıkla yola çıkıp Kurtuluş Savaşı Destanını küçümseyenlere bir anımsatmada bulunması: Bir ulus-devlet kurmak için kurtulmakta direnen ve kararlılıkla bunu sürdürenler halkın her katmanından insanlardı, Mustafa Kemal Paşaydı, ordu komutanlarıydı, eski İttihatçılar, esnaf cemiyeti üyeleri, kadınlar ve daha niceleriydi.

Türkiye tarihinde nadir görülen bir fenomen olarak, örgütlü bir halk hareketi kendi tarihini toplumun egemenlerine —ve tabii ki işgalcilere — kabul ettirmişti. Milliyetçilerin, Türk toplumunda esas yönlendirici gücün din olduğuna inanan muhalifleri yanılmışlardı. Özgürlük özlemi daha güçlü bir güdü olduğunu kanıtladı. Bu tezin de anafikri, hiçbir güç insanların imanını elinden alamaz, ama herhangi bir güç bu kutsal olguyu bahane ederek insanları özgürlüklerinden mahrum bırakmaya kalkışabilir, olsa gerek."

Yrd. Doç. Dr. Bilge Criss